

Dr. PÁNSZKY FERENC
ADATVÉDELMI KÖNYVTÁR

KÁRTÉRÍTÉS

*

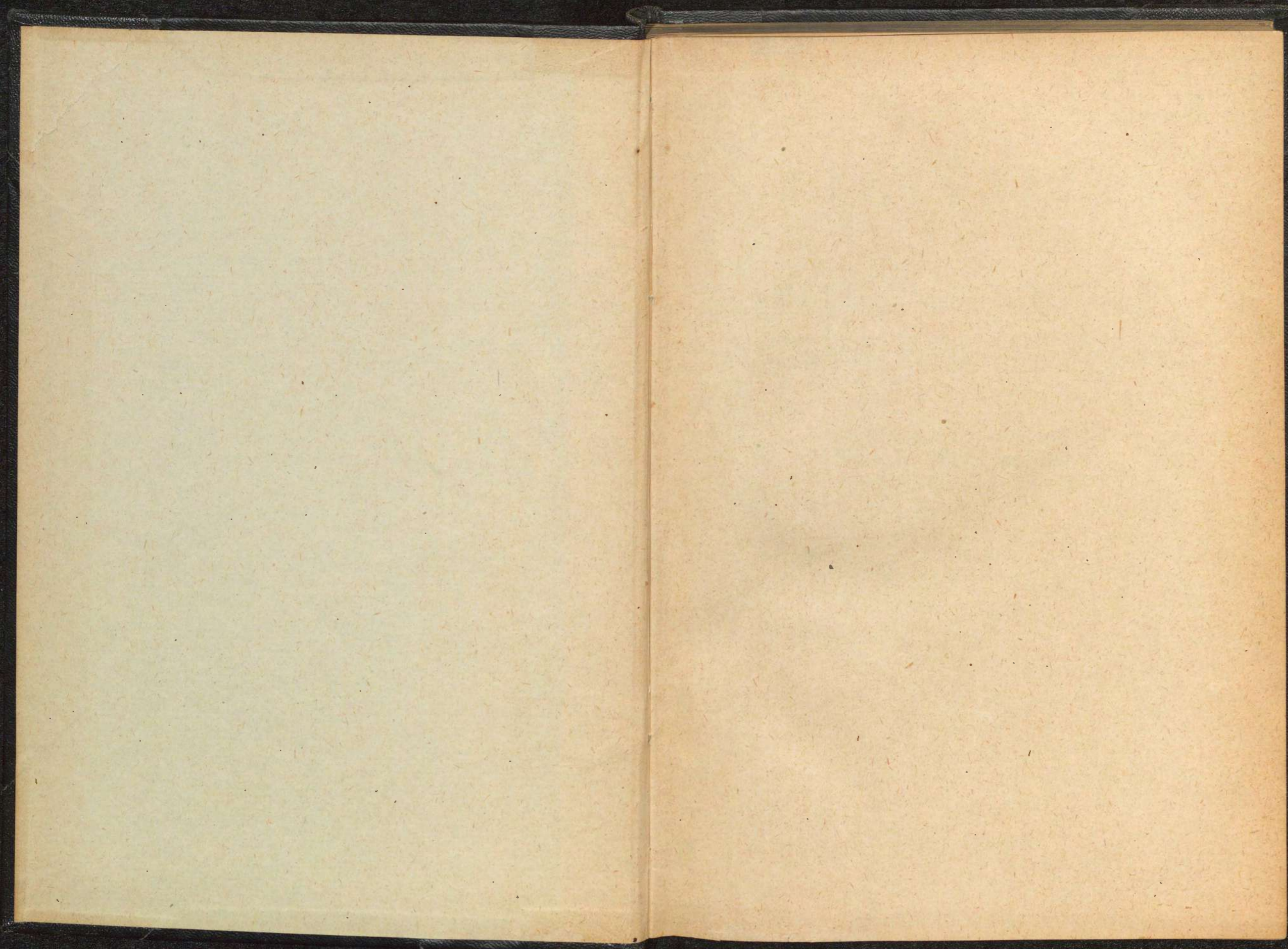
KÁRTÉRÍTÉSI KÖTELMEK JOGELLENES MAGATARTÁSBÓL

KÜLÖNLENYOMAT A DR. SZLADITS KÁROLY
SZERKESZTÉSÉBEN MEGJELENT
MAGYAR MAGÁNJOG III. ÉS IV. KÖTETÉBŐL

ÍRTA:

DR. MARTON GÉZA
EGYETEMI TANÁR

BUDAPEST 1942

Dr. BÁNSÁGHY MIKLÓS
törvényszéki bíró

KÁRTÉRÍTÉS

*

KÁRTÉRÍTÉSI KÖTELMEK JOGELLENES MAGATARTÁSBÓL

KÜLÖNLENYOMAT A Dr. SZLADITS KÁROLY
SZERKESZTÉSÉBEN MEGJELENT
MAGYAR MAGÁNJOG III. ÉS IV. KÖTETÉBŐL

ÍRTA:

DR. MARTON GÉZA
EGYETEMI TANÁR

BUDAPEST 1942

NEGYEDIK FEJEZET.

25. §. Kártérítés.

Irtta: DR. MARTON GÉZA.

1. Fogalma, Alapjai.	7. d) Együttokozás a járulékos („mögöttes”) felelősség eseteiben.
2. A kár.	8. e) A károsult részvétele az okozásban.
3. Okozati összefüggés. Elméleti áttekintés.	9. A kártérítési kötelelem tartama és terjedelme.
4. Folytatás. Részletkérdések. a) A mulasztás okozatossága.	10. A kártérítés módozatai.
5. b) Az okozatosság megszakadása.	11. Elégtétel nemvagyoni kárért.
6. c) Többes okozás.	

Kártérítés.¹⁾

1. *Fogalma, Alapjai* A kötelelem tárgyát kitevő szolgáltatás igen gyakran abban áll, hogy az adós köteles a hitelező vagyonában valamely esemény mint kárkeletkeztető ok miatt beállott hátrányos különbözetet (kárt) megtéríteni.

Hogy ilyen kártérítő kötelelem valaki terhére keletkezzék, ahhoz természetesen mindig valamely jogalap (kauza) fennforgása szükséges. E nélkül a kár azt terheli, akit ért. Ezt (és csak ezt) fejezi ki az ismert regula: *casum sentit dominus*, — ami egyúttal azt is jelenti, hogy adott esetben a károsult feladata annak a kauzának, melynek alapján kártérítést követel felhívása és bizonyítása.

Viszont olyan kauza, mely másra kártérítési kötelmet hoz létre a károsult javára, a fejlett jogokban rendkívül sok van. Valamennyi ismert kötelelemkeletkeztető kauza alkalmas arra, hogy adandó esetben kártérítési kötelmet is hozzon létre. Közelebbről nézve, mégis e kauzákat, köztük két, egymástól lényegesen különböző csoportot lehet megkülönböztetni:²⁾

a) Az első csoportbelieknél a kötelelemnek önálló, eredeti tárgya a kár-

¹⁾ IRODALOM. Hazai irodalmunkban alapvetők Zsögöd fejtegetései. Fejezetek I, 59—71. §§. (v. ö. II., 128. §. is), valamint az ehhez írt magyarázatok Dezső Gyula, Meszlény Artur és Frigyes Béla tollából (Glossza a Fejezetekhez I. 187—332.). Almási Köt. jog I., 166—188. — A német irodalomban irányadó ma is Fischer: Der Schaden nach d. BGB. 1908. Az újabb német irodalom a kártérítés tanát meglehetősen elhanyagolja. Újabb megjelenésű jelentékenyebb munkák csupán Bienenfeld: Die Haftung ohne Verschulden, 1933. és Ehrenzweig A.: Die Schuldhaftung im Schadenersatzrecht, 1936., mindkettő gazdag irodalmi utalásokban. V. ö. még a Stier-Somló—Elster-féle Handwörterbuch der Rechtswissenschaft és a Schlegelberger-féle Rechtsvergleichendes Handwörterbuch cikkeit (Schadenersatz). — Ellenben a franciayelvű irodalom elszámálhatatlan sok részletmonográfia mellett három óriási összefoglaló munkát mutat fel: H. és L. Mazeaud: Traité théorique et pratique de la responsabilité civile délictuelle et contractuelle, 3. kiad., 3 köt., 1938., Pirson és de Ville: Traité de la responsabilité civile extracontractuelle, 1935. 2. köt., és Savatier: Traité de la resp. civile, 1937.

²⁾ L. ezt a csoportosítást (bár a mienktől eltérő beosztással) már Szladits-nál: Vázlat II. 66. és fent 38. Ellenben hiányzik a két csoport megkülönböztetése Zsögöd egyébként éles és mélyreható fejtegetéseiből. Fej. I. 59. és köv. §.

térítés; ezek az *elsődleges* vagy *autonom* kártérítési kötelek, melyek ismét változatos kauzákból keletkezhetnek, ú. m.:

a) *szerződésből*, — akár úgy, hogy a szerződésnek fő (esetleg egyetlen) tárgya a kártérítés, aminek tipikus példája a kárbiztosítási szerződés, amivel azonban a most tárgyalt szempontból teljesen egyenértékű egy már megtörtént (esetleg megtörténhető) kár megtérítésének egyéb egyezményes elvállalása akár az okozó részéről (tartozáselismerés, egyezés mint nováló szerződés, garanciaszerződés, kötbér), akár más részéről (pl. tartozásátvállalás — teszem — ajándékozó céllal, vagy megbízás, negotiorum gestio alapján; kezességvállalás), — akár úgy, mint a szerződésnek csak esetleg beállandó mellékhatása (pl. a megbízónak, letevőnek, zálogbaadónak magából a szerződésből folyó felelőssége a mandatáriust, depositáriust, zálogbavevőt a megbízással kapcsolatosan, illetőleg a letett, zálogbavett dologból folyólag (t) károk³⁾ miatt: az actio mandati, depositi, pignoratitia *contraria* esete);⁴⁾

β) *szerződészerű (kvázikontraktuális) viszonyokból*, úgymint: hagyományból (az örökhatározó rendel az örökös terhére egy harmadikat ért kár megtérítését); negotiorum gestio-ból (a gesztort az ügyvitellel kapcsolatosan ért károokra vonatkozólag);⁵⁾ veszély- vagy kárközösségből (Mtj. 1749. §. — régebbi jogunkból idetartozó esetek: filloxéras szőlők, lépfenés állatok kiirtásából folyólag a községet, ill. államot terhelő kártalanítási kötelek, a német és francia jogban a tömegzavargások vagy ellenséges pusztítások által okozott károk megtérítési köteleessége szintén a község, ill. állam terhére — mindezek a *lex Rhodia de iactu mercium* analógiájára). Lényegében idetartoznak a jogalaprólküli gazdagodásból származó visszatérítési kötelezettség is — de ezt nem a káron, hanem a vele ellentétes jelenségen, a gazdagodáson, mérjük.

b) A második csoportba tartozó köteleknél a kártérítés nem mint ere-

³⁾ Csak a károk, s nem a mandatáriusnak esetleges (önként teljesített) kiadásai miatt is. Ez utóbbiak már nem kártérítési obligációk, mert a megtérítés tárgya itt nem kár, hanem tudatos költségek. — V. ö. *Zsögöd*: Fej. I. 60. §. 13.

⁴⁾ A szövegben körülírt kárért való felelősség (az Opt. 1014—5. §§. nyomán) eddigi jogunkban is többé-kevésbé el volt ismerve. (V. ö. *Szladits*: Vázlat II. 253., *Almásy*: Köt. jog II. 857.) A Mtj. kifejezetten megállapítja a megbízó, illetőleg letevő felelősségét hibáján túl is. (A Mtj. 1627., ill. 1336. §-a csak akkor zárja ki a felelősséget, ha egyenesen a megbízott, letéteményes volt hibás.); A záloghitelezőre a Mtj. nem mondja ki ugyanezt, de analógiával nyilván ugyanaz a szabály alkalmazandó rá is. Ellenben a haszonkölcsönbeadó terhére helyesen korlátozza a Mtj. 1324—5. §. a felelősséget az ő dolozus vagy súlyosan gondatlan magatartásának esetére, lévén ő ingyenes, aki méltán esik enyhébb elbánás alá.

⁵⁾ A Mtj. 1640. §-a ugyan csak az ügyvivő költségeinek megtérítéséről szól, s hogy itt eltérést szándékol az 1627. §-sal (megbízás) szemben, azt mutatja az 1646. §., mely — egyes kivételes esetekben (életmentés vagy más súlyos veszély elhárítása) — kártérítés helyett „megfelelő jutalmat” rendel. Ezt a különböző kezelést azonban teljesen elhibázottnak tartom. Semmi ráció nem kívánja az eltérést a megbízás szabályaitól. Azt pedig, hogy éppen az életmentőt az őt joggal megillető kártérítés helyett „jutalom”-ra utalja, egyenesen torz gondolatnak s emelkedettebb gondolkodású életmentőre elviselhetetlennek vélem.

deti (önmagáért való) szolgáltatás van a kötelembé beállítva, hanem mint *másodlagos*, nevezetesen mint *szankció-kötelem* szerepel, a törvényhozó által más autonóm kötelek (= kötelezettségek) védelmére rendelve. A főkötelezettség, melynek szolgálatára a szankció-kötelem áll, lehet akár maga is közönséges értelemben vett kötelmi viszony, pl. szerződéses vagy kvázikontraktuális kötelezettség, melyet nemteljesítés vagy nem kellő teljesítés által való megsértés esetén a kártérítésre menő szankció-kötelem felvált vagy kiegészít, — akár a más abszolút jogaiból folyó (azoknak respektálására mindenkit kötelező) negatív generális kötelezettség: *alterum non laedere*, amikor is a szankció-kötelem szintén e generális kötelezettség megszegése (az abszolút jog megsértése) esetén válik esedékessé.⁶⁾ A megsértett jog különböző volta nem okoz különbséget a szankció-kötelem természetére nézve, valamint az sem, hogy a jogsértés vétkes vagy vétlen magatartás eredménye volt-e. Mai jogunk ugyanis kártérítési szankcióval látja el igen számos s egyre növekedő jelentőségű esetekben más jogainak vétlen megsértését is.

A különböző kártérítést keletkeztető kauzák sajátos feltételeiről a maguk helyén lesz szó. Itt csak a kártérítésnek valamennyi kauzára nézve fennálló szabályairól szólnunk előrebocsátólag.

2. A kár. Kár alatt értünk tágabb értelemben minden olyan hátrányt, mely valamely esemény (kár-ok) folytán valakit személyében vagy vagyonában ér. Törvényeink — a köznyelvet követve — használják a szót a nem-vagyoni érdekű hátrány megjelölésére is, minők személyiségi, erkölcsi érdekek sérelmei (nem-vagyoni kár, Mtj. 1114. §.), bár ennek a sérelemnek kiegyenlítését az utóbbi törvénytől nem kártérítésnek, hanem elégtételnek nevezi.

Szorosabb s közönségesebb értelemben azonban kár alatt mégis vagyoni kárt szoktunk érteni, s ekkor e szó jelenti azt a hátrányos különbséget, mely valakinek a vagyonában előállott akár azzal, hogy a károkozó tény folytán onnan némely vagyonalkatrész vagy részek kiestek vagy értékükben megfogyatkoztak s ezzel a vagyon a maga egészében pozitíve csökkent

⁶⁾ Az uralkodó jogi terminológia ilyenkor „tilos magatartásból” eredő kártérítési kötelemről beszél — szembeállítva ezt a „szerződésből eredő” kártérítési kötelemmel, nem véve észre egyfelől, hogy a tilos magatartás nem más, mint egy előzőleg már fennállott kötelezettség megsértése, másfelől, hogy a szerződéses kötelezettség megsértése is tilos magatartás, szóval, hogy a megkülönböztetni szokott kétféle kártérítési kötelem (szerződéses és „vétség”-ből eredő) alapja ugyanaz: jogsértés. Ennek az uralkodó felfogásmodnak megfelelően mondja *Zsögöd* (Fej. I. 59. §. 6.), hogy: „A vétségi obligációban a kártérítés, mint eredeti és fő tárgya a kötelezettségnek foglal helyét. Más szóval: a vétségi obligáció *ab ovo*, mint kártérítési kötelem szülemlik meg”, s ez alapon sorozza be *Szladits* is (Vázlat II. 66.) a magánjogi tiltott cselekményből eredő kárköteleket az eredeti (autonóm) kártérítési kötelek csoportjába és csupán a szerződésesegéből eredő kárkötelekben lát másodlagos („felváltó”) köteleket. — Hogy ez az uralkodó terminológia mennyire alapjában elhibázott, arról a jelen műnek a tilos cselekményekről szóló fejezete elé bocsátott elméleti bevezetésben szólnunk tüzetesebben.

(ú. m. *damnum emergens*), akár azzal, hogy oda bekerülendő vagyónrészek kimaradtak, illetőleg már bennelevő vagyónrészek várható értékelkedése nem következett be s ezzel a vagyón egészben való növekedése elmaradt (*lucrum cessans*).⁷⁾ — Kiesett vagy elmaradt vagyónalkatrész alatt értenünk kell nemcsak valamely konkrét vagyoni jogot, hanem azokat a gazdaságilag előnyös helyzeteket, körülményeket, tulajdonságokat is, melyekből a szorosan vett vagyoni jogok keletkezni szoktak (jóságotforrások), melyeknek pusztulása tehát a sértett vagyoni helyzetét közvetlenül érinti, mint pl. a keresetképeségre fontos személyi (testi, szellemi) tulajdonságok káros befolyásolása. Az így előállott károk tehát szorosan véve is a vagyoni kár fogalma alá esnek, nem pedig az előbbi bekezdésben említett nemvagyoni hátrányok közé.

A fontos az, hogy a károkozó tény folytán beállott vagyónmódosulást a maga egészében, azaz hátrányos és előnyös vonatkozásaiban egységesen kell vizsgálni mert a vagyón egésze az, amelyen a kár megmutatkozik.⁸⁾ Végeredményben nincs kár, illetőleg csak a különbözetre korlátozódik a kár ott, ahol a vagyóncsökkenéssel kapcsolatban vagyónnövekedés is van.⁹⁾

Ez önként értendő akkor, ha a kár által közvetlenül érintett vagyontárgyból a kár után még maradt meg valami, („veszett fejszének a nyele“), pl. a megölt állat húsa, bőre, az eltört gép ócskavasértéke, vagy helyébe egy másnemű vagyoni érték, pl. a rongáló elleni kártérítő követelés, lép, mikor a kár már ab ovo csupán a megmaradton túlmenő értékre korlátozódik. Azonban ugyanezt kell mondanunk egyéb oly előnyökre is, melyek nem közvetlenül a kárt szenvedett dologból ugyan, de a kárral kapcsolatban jelentkeznek a károsult vagyónában. Ilyen előnyök előállhatnak legközvetlenebbül például a kár ténye folytán előállott megtakarítások, szükségtelessé vált kiadások, költségek formájában, (mondhatnók *Zsögöd*-del: *damnum cessans*, pl. az elpusztult dologra fordítandó fenntartási, szállítási, őrzési, vám-, adó- s egyéb költségek eleste) esetleg a káresemény folytán megelőzött más károk elkerülésében (*damnum non emergens*, pl. a megölt állat, melyről a boncolásnál derült ki, hogy ragálytól fertőzve volt, behurcolta volna ezt a ká-

⁷⁾ Még pontosabban a vagyónban mutatkozó hátrány megjelenésmódja szerint — *Zsögöd* útmutatását (Fej. I. 65. §. 11. j.) követve — a *damnum emergens* (= meglevő pozitív vagyónrész kiesése) mellett meg lehet különböztetni *damnum non cessans*-t (= más ok folytán beállt kár megnevezése, pl. orvos hibája folytán megörökösödött betegség, testi hiba), épügy a *lucrum cessans* (= már folyóban levő jövedelem kiesése, pl. házbérjövetelem a ház leégése folytán) mellett a *lucrum non emergens*-t (= csak ezután felmerülő jövedelem eleste, pl. tisztességtelen verseny folytán elmaradó üzleti haszon).

⁸⁾ Így *Zsögöd*: Fej. I. 65. §. 11. a).

⁹⁾ A pandektajogban ilyenkor *compensatio lucri cum damno*-ról beszéltek. Ezt a kifejezést, amelyet egyes írók kifogásolnak, véleményem szerint ma is lehet használni, csak természetesen itt nem egymással szemben álló külön követelések felszámolására kell gondolni, csupán egymással ellentétes vagyoni összefüggéseknek teljesen hasonló számbavételére.

result többi állataira; a szállítás közben megrongált vagy elpusztult áru, ha idejében érkezik, odaégett volna a károsult raktárában, belekerült volna a címzett csődtömegébe stb.), illetőleg egy megszűnendett előny megnevezésében (*lucrum non cessans*, pl. a baleset által elcsúfított fiatal özvegy nő, ki emiatt újból való férjhezmenetelében gátolva van, viszont megtartja első férje utáni haszonélvezetét); vagy végül egy teljesen új, másnemű előny keletkezésében is (*lucrum emergens*, pl. nyugdíj, a kár folytán szükségessé vált fedezeti vételből származott nyereség, a halálra lovagolt versenyló által elnyert díj stb.).

Világos, hogy úgy a hátrányok, mint az esetleg szembekerülő előnyök beszámítása a kárba, mely nem más, mint ezek eredője, csak akkor történhet, ha egyiket úgy, mint a másikat, valami logikai kapocs fűzi a kár-okhoz. E nélkül értelmetlen volna akár a kárnak, akár az előnynek beszámítása. Ez a logikai kapocs elsősorban és legfőképp az okozati összefüggés lesz. Egy bizonyos kár-okkal kapcsolatban nyilván csak az tekintendő kárnak, ami belőle származott. Erről a következő pontban külön szólnunk.

Az okozati kapcsolaton kívül azonban vannak még szempontok, melyek befolyással bírnak a kár vagy előny beszámítására. Ilyen szempont *egyfelől* az a kártérítés lényegéből folyó s alább (9. pont) tárgyalandó szabály, hogy kártérítés fogalmilag lehetetlen kár nélkül, tehát hogy a kártérítés szükségképp a kár keretei között kell hogy maradjon és nevezetesen nem szabad, hogy nyereség forrásává váljék a károsult nézve, ami megkívánja, hogy figyelembe vegyük a kárral oki kapcsolatban nem álló oly körülményeket is, melyek a kár létét vagy nagyságát a valóságban befolyásolják. Ez történik nevezetesen abban az esetben, mikor a kérdésben levő kár-ok által előidézett kár bizonyíthatólag úgyis bekövetkezett volna egy más, az előbbtől független ok miatt. Például a kikötőben berakandó áru a fuvaros gondatlansága folytán megsérül; a sérülten berakott áru azonban a hajóval együtt elsüllyed. A sérülés okozta kár nyilván tárgytalanná vált az áru utóbb bekövetkezett teljes pusztulásával. Nyilván ugyanezt kell mondanunk arra az esetre is, ha az áru már az első kár-ok miatt teljesen elpusztult, pl. elégett, tengerbe veszett, de bizonyos, hogy ha el nem pusztul, az elsüllyedt hajóval odaveszett volna. (Így már D. 14. 2. 10. 1. *Paulus*.) Vagy: az állatorvos hibás kezelése miatt kimúlt állat a tulajdonosnak a következő éjjel leégett istállójában a többivel együtt kétséget kizárólag bennpusztult volna. A kár, mely az első ok miatt kétségtelenül már beállott, a második ok szintjéről tekintve, az elsőre nézve meghaladóttá lesz: a károbiligáció, mely a kár beálltával megszületett s elvileg a második tény után is fennmarad (mert hisz *ex post facto non decrescit obligatio*, D. 21. 1. 44. 2. *Paulus*, — v. ö. *Zsögöd* Fej. I. 65. §. 29. j.): tartalmában megcsökken vagy akár a 0-ra redukálódik, *Zsögöd* találó kifejezésével élve (id. h. 28. j.) részben vagy

egészen megüresedik. A valóságban nem szenved kárt egy tény folytán az, aki azt a kárt egy más tény folytán úgyis elszenvedte volna.¹⁰⁾ A fent idézett példában a tulajdonosra nézve már az is nyereséget jelent, hogy a hanyag állatorvos által halálra kezelt állat bőre megmaradt, méginkább az volna, ha az orvostól kártérítést kapna.

Ez az álláspont kétségtelen elismerést nyert már a rómaiak óta a késedelmes adós kártérítő kötelességére vonatkozó abban a szabályban, melyet minden mai kódex is ismétel, hogy az adós szabadul, „ha a kár kellő időben végbement teljesítés esetén is bekövetkezett volna.“¹¹⁾ Semmi ok sincs arra, hogy ezt a szabályt általános magyarázati elvül el ne fogadjuk. — Más lapra tartozik az a magától értetődő követelmény, hogy a megüresítő ténynek kézzelfoghatóan bizonyosnak kell lenni, s a bírónak nem szabad többé kevésbé laza valószínűsítésekre építenie.

Másfelől az okozati kapcsolat kétségtelen fennállása ellenére is ki kell zárunk a kárként való számbavételből némely hátrányokat, illetőleg előnyöket. Így az előbbiektől nem lehet felszámítani azokat a hátrányokat, melyeket valaki jogilag tiltott vagy rosszal (védelemben nem részesített) forrásból eredő jövedelme vagy hasznai elmaradásával szenvedett, pl. erkölcstelen jövedelem, kártyanyerés stb. kimaradása. A másik oldalon kizárhatja némely vagyongyarapodás beszámítását ennek saját speciális rendeltetése. Legfontosabb ide tartozó eset a káresetből folyólag a károsultat a saját maga, illetőleg az ő érdekében más (pl. munkaadó) által kötött biztosítási (kár-, baleset-, életbiztosítási) szerződés alapján a biztosítótól illető kártalanítás (életbiztosítási összeg).¹²⁾ Nem szenvedhet kétséget, hogy ez a kártalanítási összeg nem jöhet számba a károkozó javára a kárösszeg megállapításánál, nemcsak azért, mert ez külön szerződési kauzából folyik, melyhez a károkozónak semmi köze, s amelynek célja semmiképp sem az, hogy az ő terheit csökkentse, hanem (és főként) azért, mert ily beszámítás mereven ellenkeznék az egész kártérítési jog fölött uralkodó megelőző törekvéssel. Ez utóbbi szempontjából értelmetlen favorizálása volna a károkozónak az ő kötelezettségének enyhítése, s egyben a károkozásra való felbáto-

¹⁰⁾ Talán szembeötlőbb a következmény akkor, ha a második tény az első kár-ok idején már előrelátható volt. Kétségtelen például, hogy nem lehetne kártérítési kötelezettséget (teszem tartást a hátramaradottak javára) megállapítani az orvos terhére, ki a menthetetlen rákbetegnek, akár pusztán elnézésből, akár, hogy szenvedéseitől megmentse, halálos adag csillapítót adott; vagy azóra, aki a halálféltet a bitófa miatt (mondjuk: haragból, gyűlöletből, vagy hogy a szegénytől mentse) jelövi. A következmény azonban tárgyilag épűgy fennáll előre nem láthatott későbbi okra is.

¹¹⁾ Mjt. 1156., 1731. §. V. ö. még 1720., 1721. Kt. 386. §. (szállítványozó).

¹²⁾ Más természetesen a károkozó által a maga fedezésére kötött ú. n. szavatossági biztosítás, mely épp az ő kötelemét szolgálja. Az, hogy az ilyen (gyakran kötelező) biztosítás néha egyenesen felmenti a biztosítást vevőt a felelősségrevonás alól (1927. évi XXI. t.-e. 90. §.), nem ebbe az összefüggésbe tartozik.

ritás is rejlenék benne. A helyes rendezés a kártérítési keresetnek a biztosítóra való kötelező átengedésében áll.¹³⁾

Lényegében a biztosítási kártalanítással egyenértékűek a nyugdíj, rokkantsági ellátás, gyógykezelés stb. címén az állam vagy egyes társadalmi intézmények által nyújtott szolgáltatások, ha mindjárt ezek vagy némelyikük bizonyos közjogi jelleget öltenek is magukra. Ennek ellenére nálunk is (úgy, mint korábban a németeknél), állandó bírói gyakorlat beszámítja a kár csökkentésére a sértettet vagy maradékait illető törvényes nyugdíj vagy baleseti ellátás összegét,¹⁴⁾ amiben kétségtelen következetlenség s egyúttal a károkozó illetéktelen kedvezményezése rejlik az államkincstár, illetőleg a társadalmi biztosító intézetek terhére.¹⁵⁾

Nyilván nem számítható be a kár csökkentésére az a vagyoni juttatás adomány, tartás,¹⁶⁾ gyógyítás stb.), melyet a károsult harmadik személytől (vagy jótékony intézettől) a kárra való tekintettel ugyan, de tisztán könyörületből (ajándékképpen) kap, miután a juttatás a juttató szándéka szerint kétségtelenül nem a károkozó, hanem kizárólag a károsult javáért történt.¹⁷⁾

¹³⁾ Az átengedés azonban nehézségekbe ütközhet a Mjt. 1737. §-ára támaszkodó gyakorlat ú. n. méltányossági felelőssége körében, hol a bíró a kártérítést a felek vagyoni helyzetére tekintettel helyénvalónak találhatja esetleg a hibátlan károkozóval szemben is a vagyontalan károsult javára, de nem bizonyos, hogy helyénvalónak fogja találni a nagy tőkeerejű (és nyereszkeskedő) biztosító javára. Ennek különben is ellenáll az id. §-nak ez a közbevetett mondata: „ha (a kár) máshonnan meg nem térül“, melyet a gyakorlat — szószerint visszhangozva — magáévá tett. (V. ö. *Szladits—Fürst* II. 670., 719., *Jogi H. Dt. Mj.* IV. 698.) Kétségtelen, hogy a biztosításból megtérülő kárát e közbevetett mondat folytán a károsult nem követelheti a vétlen okozón, így nincs is mit átengednie a biztosítónak. Ebből a szempontból a rendezés helyes ugyan, azonban az id. mondatot mégsem tartom aggálytalannak az 1737. §-ban. Először azért, mert fölöleges, nem igen lehetvén elképzelni olyan bírót, aki éppen méltányossági alapon kötelezzen valakit olyan kár megtérítésére, mely máshonnan megtérül. Másodszor e mondat bizonytalanságot kelt a tekintetben, hogy az egész méltányossági felelősséget szubszidiárius felelősségnek tünteti fel („ha a kár máshonnan meg nem térül“), holott erre az 1745. §. egyenesen rácafol. (T. i. e. szakasz szerint vétlen és vétkes alapon felelő személyek a károsultal szemben egyetemlegesen felelnek; a vétlen felelősek közé pedig tartozhat az 1737. §. szerint felelős személy is, pl. háziállattartó is, 1739. §. 2.) Harmadszor belőle argumentum a contrario-val azt lehetne következtetni, hogy a felelősség egyéb (vétkes) eseteiben az okozó azt a kárt is meg tartozik téríteni, ami máshonnan megtérül, — holott erről szó sem lehet. — A kifogásolt mondatnak a szerkesztők által adni szándékolt jelentőségéről az indoklás nem árul el semmit. A Tervezetben a megfelelő helyen (1778. §.) még csak a vetőképtelen személyek méltányossági felelősségének olyatén megszorításáról van szó, hogy ezek csak a felügyeletre köteles személytől nem nyerhető kártérítés pótlásaként (tehát csakugyan szubszidiáriusan) feleltek volna, azaz itt a korlátozó mondat helyén volt. — Nem lehet tudni, hogy a vétlen felelősség későbbi általánosítása tételénél e mondat fenntartása a szövegben megfontoltan (és helyes megfontolás alapján) történt-e, vagy egyszerűen csak egy ottfeledett, de már tárgyaltan mondatról van szó.

¹⁴⁾ V. ö. *Szladits—Fürst* II. 146., továbbá a *Jogi H. Dt. Mjog* II. 667—8., IV. 765. lapokon id. döntéseket.

¹⁵⁾ A németeknél az 1937. évi jan. 26-i Beamtengesetz kiküszöbölte ezt a visszásságot, a kárigény átszállását rendelvén a biztosítóintézetre. V. ö. *Larenz: Vertrag und Unrecht*, 294.

¹⁶⁾ *M. D. XXIII. 38. (Szladits—Fürst* II. 147.) *Jogi H. Dt. Mj.* II. 468.

¹⁷⁾ *Planck—Siber: Komm.* II. 1. 81. lap a beszámítást ez esetben adekvát oki összefüggés hiánya miatt zárja ki, ami azonban az ő saját szempontjából sem kielégítő, mert a kár esetén való ingyenes segítség nem esik kívül az előrelátható emberi lehető-

Végül jegyezzük meg már most, hogy a kár a vagyon csökkenése (a kár-ok előtti és utáni vagyon különbözete) lévén, a kár voltaképpen nem pillanatnyi jelenség, hanem huzamos állapot, amely kezdőpontjától, a kár bekövetkeztétől kezdve tart a kiegyenlítésig. Ez idő alatt a kár mennyisége (az említett különbözet) természetesen változásnak van kitéve már csak a kár által érintett vagyontárgyak értékében bekövetkező változások folytán is (értékeltolódások, a dologban magában bekövetkező változások, pl. növekedés, avulás stb.), de újabb kárszaporító vagy kárapasztó következmények beállása folytán is, mint már az előzőekben is láttuk. Hogy a bírói beszámítás e változó állapotú kárterjedelem különböző fázisai közül melyiket kell, hogy megragadja a kártérítési kötelelem megszabásánál, arról alább (9. pont) lesz szó.

3. *Okozati összefüggés.*¹⁸⁾ *Elméleti áttekintés.* Az okozati kapcsolat a kártérítés jelenségénél két viszonylatban játszik szerepet, úgymint egyrészt már a felelősségfolyamat megindításának kérdésénél is azokban a kártérítési esetekben, hol a kártérítés szankcióként szerepel (fent b) csoport), mert hisz nyilvánvaló, hogy a szankció, mint a megelőzés eszköze, csak az okozóval szemben van józannul helyén, másrészt a kár (és kártérítés) terjedelmének megállapításánál valamennyi kártérítési obligációnál (tehát a fenti a) és b) pont valamennyi esetében), mert hisz világos, hogy bármilyen címen legyen is kötelezve valaki egy kár megtérítésére, csak azokat a következményeket tartozik viselni, melyek azzal a kár-okkal, melyért felelős, okozatos összefüggésben vannak.

Az okozatosság a maga összetett, emberileg sokszor — főként előre — áttekinthetetlen szövedékeivel, elágazásaival kétségtelenül már önmagában is egyike volna a kártérítési tan legnehezebb kérdéseinek, de kétszeresen nehezzé tette azt magának az elmélet azzal, hogy a most kiemelt megkülönböztetést mellőzve, a problémát többnyire csak az első (felelősségi) szempontból vizsgálta (azaz csupán mint a kártérítési szankció alkalmazásának előfeltételét tekintette) s itt is a maga felelősségi tanának (a vétkekéségi tannak) hiányosságát és elégtelenségét az okfogalomon végzett önkényes módosításokkal igyekezett fedezni, a hiányos elmélet gyakorlati ferde következményeit indirekt úton a felelősségkimérésnél korrigálni.

A hiba gyökere a pandekta-tannak abban a végig nem gondolt, logikátlan, önellenmondó felfogásában van, (melyet pedig a mai tankönyvek is kritika nélkül visszhangzanak), hogy a felelősség folyamatát ugyan csak

égek határain. (V. ö. a köv. fejezetet.) Nehezebb a döntés a *Planck—Siber* másik példája esetén: a felgyújtott ház romjai közt kincset találnak. A kincs beszámítását én is kizártam tartom, nem az okozatosság hiánya miatt, hanem, mert a tulajdonost illető kincs rész nem a kár címén, de attól független címen esik javára.

¹⁸⁾ A vonatkozó irodalom legteljesebb áttekintését l. *Balás P. Elemér: Az okozatosság büntetőjogi prolematikája c. értékes munkájában 1936. V. ö. még Kauser Lípót: A kártevés okozatossága. 1939.*

a tetteseknek a cselekmény elkövetése körül tanúsított *vétkessége* indíthatja meg, azonban ha e folyamat a tettes kezdeti *vétkessége* folytán egyszer megindult, akkor a felelősség független többé ettől a kezdeti feltételtől, nevezetesen kiterjed a cselekmény minden további folyamánára, akár tudott (tudhatott) a tettes ezekről, akár nem (azaz: akár vétkes volt bennük, akár nem).¹⁹⁾ Ez a felfogás, ha egyfelől jó volt arra, hogy a felelősségnek a vétkekéségfogalom által feltételezett, s a társadalom védelme szempontjából nagyon is szűk kereteit tágítsa, másrészt ez irányban túllőtt a célon, mert viszont a tettes fejére zúdított olyan következményeket is, melyeket a tettes semmiképp előre nem láthatott, melyekért való marasztalása sokszor csak a jogérzet súlyos sérelmével történhetnék.

Az okprobléma tudományos vizsgálata a jogtudományban attól fogva kezdődik, hogy a filozófiai és természettudományi vizsgálódások az okfogalom mibenlétét megvilágították. Döntők voltak e tekintetben különösen *John Stuart Mill*-nek megállapításai,²⁰⁾ aki szerint valamely eredménynek oka annak minden olyan előzménye együttvéve, mely elengedhetetlenül szükséges volt ahhoz, hogy az eredmény beálljon (conditio sine qua non). Röviden: ok = az előfeltételek összessége. Tehát például annak, hogy az autó elütött egy embert az utcán, oka nemcsak magának a kocsivezetőnek ténye, hanem oka egész sereg előttünk is felismerhető, vagy sokszor előttünk fel sem ismert olyan előzmény, mely nélkül az eredmény be nem következett volna, pl. oka a kocsivezető gazdája, ki őt alkalmazta, a rendőrség, mely neki hajtási engedélyt adott, oka az autó feltatálója, gyártója stb. stb., a másik oldalon oka maga az elütött, aki éppen az utcán járt, oka az a személy, aki őt, teszem, valami megbízással oda küldte (cseléd gazdája) és így tovább. Mindez az elsorolhatatlan sok előfeltétel együtt adja ki az eredményt, mert bármelyik kimaradása esetén az nem állt volna be, illetőleg más eredmény állott volna be.

Nyilvánvaló, hogy a jogalkalmazóra nézve az ilyen tágan felfogott okfogalom hasznavehetetlen. Egyrészt sohasem tudná felkutatni, még ha akarná is, a jelenségnek valamennyi előfeltételét, de másrészt ehhez nem is fűződik érdeke. Őt csak azok az okozati szálak érdeklik, melyek a felelősségrovonás célja szempontjából figyelembe jöhetnek, mert rájuk a jog eszközeivel befolyást gyakorolni lehetséges. Neki tehát elég, ha az előfeltételek tömegében akár egyet vagy egyeseket talál is ily jellegűeket, mert hisz ha ezeket be-

¹⁹⁾ V. ö. *Fr. Mommsen: Zur Lehre von dem Interesse, 1855. 15—16. §.* (Irány: szabó munka!) *Windscheid: Pand. II. 258. §. 2.* — Az okfogalom problémája úgy, mint az a *Mill*-féle okfogalomnak a jogtudományban való alkalmazása után a mai elméletben otthonos, ismeretlen a pandektaelméletben. A pandektatudomány azonban szintén abból indul ki, hogy a cselekménynek minden bár a tettes által előre nem látott, közvetett a esetleges (nem szükségszerű) folyamánya is okozatos-számba megy. (V. ö. az id. forrásmunkákat.)

²⁰⁾ A deduktív és induktív logika rendszere. (Magyar ford. *Szász B.*) II. 3. §.

folyásolni tudja, már azzal az egész nem kívánt eredmény kimaradását elő tudja idézni, s ilyen értelemben megnyugvással elfogadhatja ezeket a részlet-feltételeket is az elhárítani kívánt eredmény „okai”-nak.

Ebben az irányban halad a *Buri*²¹⁾ nevéhez fűződő az a tan, mely az előfeltételek összessége helyett minden egyes elengedhetetlen előfeltételt önmagában is elfogad okul. *Buri* szerint az eredmény minden egyes előfeltétele egyenértékű, mert bármelyik nélkül az kimaradt volna, így egyetlen előfeltétel megvalósítója is okozója az egész eredménynek. Ez a tan (a feltételek egyenértékűségének tana, röviden *Bedingungstheorie*) rövidesen uralkodó lett a német büntetőjogi elméletben és a *Reichsgericht* büntetőjogi gyakorlatában, hol szertelen következményeinek a bűncselekményfogalomnak mindig meglevő szubjektív eleme, a vétkesség (melyet itt valóban szubjektív értelemben vesznek), elejét veszi. Teljesen tarthatatlan volna azonban e tan a magánjogban az éppen most érintett pandektajogi felfogás szerint, mely a felelősség további terjedelmének kimérésénél ezt a korlátozó ismérvet elejti, vagy éppen vétkességnélküli felelősségi eseteket is ismer egyre nagyobb számmal.

De magában a büntetőjogban is támadt tekintélyes ellenzéke a *Buri*-féle tannak, akik az okozatosság fogalmának ily távoli kiterjesztését a jogtudományban aggályosnak vélték. Ezek az írók a nehézség alól a jogi okfogalom módosításával akartak kibújni, azzal, hogy nyíltan hirdették egy külön jogi okfogalom szükségességét, melyet úgy akartak megszerkeszteni, hogy különböztetve *feltételt* és *ok* közt, utóbbi gyanánt az előbbiektől közül csak egyet fogadtak el, azt, melyet ők a jogi döntés szempontjából legfontosabbnak tartottak: a *leghatékonyabb feltételt* (*Birkmayer*), vagy az *elhatározót* (*Binding*), vagy a dolgok rendes folyását *megváltoztatót* (*Bar*). Ez az u. n. válogató elmélet (*Auswahltheorie*).

Azonban az ily irányú törekvés nyilván elhibázott. Hogy mi okozatos, mi nem, azt nyilván nem a jog tudománya szabja meg, hanem az adva van a természet törvényei szerint, s ennek észlelése is az ismerettannak a jogtól független szabályai szerint történik. A jog megteheti, ha akarja, hogy szemtől hány egy meglevő okozatosság fölött, de ez nem az egyenes út, ez a fikciók útja, melyet a jog csak akkor járjon, ha más megoldás a kívánatos cél érdekében nem kínálkozik. A jelen esetben különösen e fikció idegen tudománytól vett kölesönfogalom elferdítésével, meghamisításával jár, ami nemcsak hogy nem elegáns, de egyenesen tudománytalan eljárás, csak szükségfogás, mely egyrészt az elmélet szorultságának kétségtelen jele, másrészt további tévedések forrása az elmélet számára. A fogalmak tisztasága minden tudományos munka előfeltétele.

²¹⁾ Die Kausalität und ihre Verantwortung. 1873. Die Kausalität und ihre strafrechtliche Beziehungen. 1885.

A jelen esetben a helyes jogalkalmazás csakugyan különbséget kell hogy tegyen az egy bizonyos okozat létrehozásában közreműködött okok között a jogi elbírálás szempontjából, mert bármennyire egyenlő értékűek legyenek is ezek abban a tekintetben, hogy bármelyik ok kimaradása az egész eredmény kimaradását jelentette volna, a jogalkotóra nézve a maga céljai szempontjából nem mindegy ezeknek az okoknak szereplése, illetőleg annak mértéke. Például a fenti autógázolás esetében nyilván más-más súlyt fog tulajdonítani a jogalkalmazó az ott felsorolt feltételek egyikének, mint másikának, s nem fogja a felelősségrevonás körébe bevonnai pl. az autógyártóját, eladóját, az elütött eseléd gazdáját stb. Sőt ugyanannál a kár esetén is más-más szempontok fogják vezetni a jogalkalmazót akkor, ha pl. kár- vagy szavatossági biztosításból eredő felelősség elhatárolásáról van szó, mint ha, teszem, jogellenesen okozott kárért való szankció-kötelelem kiszabásáról. Az okozatosság mindezen esetekben nyilván ugyanaz; legfellebbebb a bíró lesz az, aki egyik esetben többet, másikban kevesebbet von be mérlegelésébe. Az elhatárolás, hogy meddig menjen a törvényalkotó és a törvényalkalmazó az okozatosság láncolatán az egyik s meddig a másik esetben, éppen e jogpolitikai természetű felelősségi (hiszámítási) mérlegelések kérdése, nem pedig az okozatosságé, mely, mint fizikai jelenség, mindenütt és mindig szükségképpen egy. Az eddigi elmélet főhibája éppen az, hogy ezt a felelősségi mérlegelést (mint erre majd a tilos magatartásból eredő kárkötelmek fejezetében fogok tüzetesen rámutatni), a maga hiányos felelősségi elmélete folytán rosszul végezte el, s e hiányos elmélet káros gyakorlati következményeit igyekezett az okfogalom önkényes idomításával a lehetőség szerint korrigálni: a hátsó ajtón, leplezve csempészve be azt, amit vezérelvében nyíltan felvenni elmulasztott.

Éppen ezért elfogadhatatlan nézetem szerint az a tan is, mely a német elméletben az *adékvát okozatosság* tanának elnevezése alatt lett közkedveltő, sőt a magánjogi elméletben és a gyakorlati törvénykezésben uralkodóvá.²²⁾ Ez a tan is abban a hibában szenved, hogy azt az egyébként a németeknél uralkodó felelősségi elméletnek logikusan megfelelő felelősségkorlátozást, melyet a szankciókötelemkép alkalmazott kártérítési kötelelem természete megkíván,²³⁾ rejtett, indirekt módon, az okozatosságfogalmon végzett önkényes megszorítással akarja elérni.

²²⁾ A tan előfutárja *Bar* (*Zur Lehre v. d. Kausalzusammenhang*, 1871.), megalapítói és főképviselei *Kries* (*Über den Begriff der objektiven Möglichkeiten etc.*, 1888.) és *Max Rümelin* (*Die Verwendung der Kausalbegriffe im Straf- u. Civilrecht. A. f. d. Civ. Prax.* 90. köt. 1900.) 171. s. k. Az irodalmat l. *Balds*-nál 79.

²³⁾ Jellemző, hogy az *adékvát okozatosság* tana — saját hívei szerint is (v. ö. pl. *Heck: Schuld.* 12. §. 5. — csak a szankció-kötelemként szereplő kártérítési kötelelemnél (és természetesen a büntető hiszámításnál) van helyén, ellenben értelmetlen volna alkalmazása pl. a biztosítóra. Ez nyilván mutatja a szövegben adott megítélés helyességét. Egy okfogalom, mely ab ovo csak a magánjog egyetlen fejezetére érvényes, magában hordja ítéletét.

Az adékvát (= az esethez mért, alkalmazott, a jogi konzekvenciák szempontjából számbavehető) okozatosság e tan szerint fennforgónak tekintendő minden olyan előfeltételre nézve, mely a maga általános természetétől, a dolgok természetes és rendszerinti lefolyását feltételezve, alkalmasnak tűnik fel arra, hogy a kérdéses eredményt létrehozza, illetőleg elősegítse.²⁴⁾ Azaz más szóval: ahhoz, hogy egy cselekvés folytán előállt bizonyos eredményt az illető cselekvéssel a jogi beszámításnál okozatosnak tekinthessünk, nem elegendő az, hogy az az eredmény ténylegesen, az emberi megismerés szabályai szerint ama cselekvésnek folyománya legyen, hanem a beszámíthatáshoz kell, hogy a kérdéses eredménynek előállása bizonyos mértékben előrelátható volt legyen, ha nem is éppen magának a cselekvőnek személyes képességei szerint, de legalább az általános emberi tapasztalat szerint, objektíven, a hozzáértő szakember tudásával, vagy egy képzeletbeli, mindenben tökéletes „Idealmensch“ tehetségével, vagy még másképpen kifejezve: hogy egy bizonyos tény általános tapasztalat szerint, objektív valószínűséggel alkalmas volt legyen arra, hogy a beállott káros eredményt előidézzé, vagy akár csak annak bekövetkeztét megkönnyítsen²⁵⁾ (Különböző írók különböző formulázásai.) Ami ekként nem volt előrelátható, az (jogi-lag) nem is okozatos.

Látnivaló, hogy az ilyen beállítás az okozatosság ténybeli (fizikai) kérdésének területére akarja átjárszani azt a jogpolitikai kérdést, hogy a felelősség határát hol kelljen célszerűen megvonni. Az okozatosság megtagadásával akarja útját állani a felelősség további folyamatának ott, ahol ennek megállítását ösztönszerű jogérzettel szükségesnek érzi, — ami tendenciája szerint lehet dícséretes törekvés, de módszerében nyilván abszurd és tudománytalan. Az okozatosság, mint ténybeli jelenség, vagy fennforog,

²⁴⁾ Ez körülbelül Kries és a német Reichsgericht formulája. Más formulázások: Enneccerus (Lehrb. II. 11. §. 2.): Nem tekintendő oknak az az előfeltétel, mely a maga természetétől a káros eredmény beállta szempontjából közömbös volt, s csak más, rendkívüli körülmény beavatkozása folytán vált a kár egyik előidézőjévé. Traeger (Der Kausalbegriff im Straf- u. Zivilrecht, 1904. 159.): Adékvát ok az az előfeltétel, mely a bekövetkeztetthez hasonló eredményre általában előmozdító hatással bír, azaz a bekövetkeztetthez hasonló eredmény objektív bekövetkezési lehetőségét általánosságban jelentékenyen növeli. — S a legszélső formulázás, Rümelin-é (i. h. 188. s. k.): Ok minden a káros eredményt objektíve elősegítő körülmény, még ha az illető körülménynek ezt a tulajdonságát a tettes nem ismerte, talán nem is ismerhette, sőt nem ismerhette a tett idején nemcsak ő, de senki más sem, mégis utólag, az elbírálás idejéből visszatekintve annak objektív elősegítő befolyása megállapítható (az ú. n. utólagos objektív prognózis tana).

²⁵⁾ Nem szükséges, hogy az adékvát ok egymaga hozza létre a kárt; elég, ha elősegíti, azaz a beállítás valószínűségét növeli. Így a Reichsgericht felvette az okozatosságot, midőn az alperes a hajó elindításával őszidőben csak egy napot is késett s aztán a hajó viharban elpusztult, mivel tapasztalat szerint a későbbi indítás ebben az évszakban növeli a viharok veszélyét (Entsch. 80., 361. — idézve Heck után). Ellenben nem lett volna adékvát oknak tekinthető a késedelem, ha a hajó zátonyra futott vagy más hajóval összeütközött volna, mert ezt a veszélyt a késedelem nem növelte, bár nyilvánvaló, hogy a késedelem nélkül az összeütközés ezzel a hajóval nem következett volna be.

vagy nem; azt, ha egyszer hiányzik, sem odaköltöteni, sem, ha fennforog, letagadni semmiféle mellékcél kedvéért nem lehet. De nem is szükséges. A jogpolitikai korlátozó törekvések nem elszényleneni való szempontok, melyeket csak leplezett módon lehet becsempészni a rendszerbe, hanem ellenkezőleg azok nyílt tárgyalást s alapelveiknek nyílt felderítését követelik magában a felelősségi kérdésben.

Az a felelősségi rendszer, melynek árnyékában az adékvát okozatosság tana kifejlődött, csak egy alapelvet ismert, a vétkességet. Ennek az egyetlen felelősségi elvnek kivetítése a felelősség elhatárolásának kérdésére az egész adékvát-okozatossági tan lényege, mint az figyelmesebb szemléletnél nyomban szembe tűnik. A végtelenbe vesző okozatossági láncolaton szükségesnek látszik ugyanazt a korlátozást keresztülvinni, melyet a vétkességi elv az egész rendszerben általában képvisel. Valóban az adékvát-ok fogalmi elhatárolása teljesen a vétkesség fogalmi elhatárolásának mintájára történik: mindkettőnél egy-egy absztrakt, tárgyi, tipikus mérték után, nevezetesen az elsőnél az általános, objektív emberi előreláthatóság, az utóbbinál a bonus paterfamilias képében megtestesített általános, objektív emberi gondosság (lényegében szintén = előrelátás) mértéke szerint. Szemmel látható, hogy az első az utóbbi hasonlatosságára van formálva. Vétkes az, aki nem üti meg ezt az objektív mértéket, okozatos az a következmény, mely ezzel az objektív előrelátással (a szakember, az „Idealmensch“ előrelátásával) megsejthető, várható volt. Cél mindkettőnél: kiküszöbölni az ismeretlen és nehezen ellenőrizhető egyéni képességek ingatagságából származó bizonyítási szükséghelyzetet.

Ez a megállapítás egyúttal azt is jelenti, hogy az adékvát okozatosság tana még a szankció-kötelmeknél is egyedül a vétkességi elv területén bírhat jogosultsággal, de elvileg elveszti minden talaját ott, ahol vétkes felelősségről van szó. Ha ugyanis egyszer valaki vétkesség nélkül, azaz az átlagos gondosságon (= előreláthatóságon) túl is felel, akkor felelőssége terjedelmének mértéke sem lehet többé a bonus paterfamilias kaptafájára szabott átlagos emberi előreláthatóság. Ez a körülmény a legvilágosabban mutatja annak az okfogalomnak tarthatatlanságát, mely még a felelősségrevonás területén sem egységes. Az adékvát okozatosság tanában kétségtelenül benne lappang az a helyes gondolat, hogy a felelősség terjedelmét ahhoz a felelősségi elvhez kell mérni, melyet a jogrend egyáltalában a felelősség-folyamat megindításánál irányadónak fogadott el. Súlyos hibája azonban a tannak, hogy nem bír túlmenni az uralkodó tan szűkös felelősségi princípiumán, s ezt is tudománytalan módon szolgálja. Adékvát okról beszél, mikor adékvát beszámításról kellene szólnia. Az okfogalmat romlja meg ahelyett, hogy a felelősségi (beszámítási) elméletet javítaná. A jogi okfogalom helyesen nem lehet más, mint a természettudományi. Hogy ennek fokoza-

tain a jogi felelősségrevonás meddig mehet, illetőleg, hol kell — öntudatos önmérsékléssel — megállania, arra a felelősségi tannak kell felelnie. Erre a pontra tehát majd ott térünk vissza. (V. ö. a tilos magatartásból eredő kárkötelmek fejezetét.)²⁶⁾

4. *Folytatás. Részletkérdések:* a) *A mulasztás okozatossága.* A bölcseleti okfogalom körül felmerült az a vitakérdés, hogy a mulasztás (nemtevés) lehet-e egyáltalán okozatos, különösen nagy jelentőséggel bír a magánjogban, hol a mulasztással (nemtevéssel) elkövetett jogsértések (szerződéses vagy egyéb köteleességek megszegései) a jogsértéseknek jelentékeny részét adják ki. A probléma az: hogyan lehet okozatos egy káros eredmény létrehozásánál az a negatív tény, hogy a tettés nem csinálta azt, amit csinálnia kellett volna? Tekintélyes képviselői vannak annak a felfogásnak, mely a mulasztás okozatosságát tagadja. Valamely jelenségnek, mondják e nézőképviselői, csak egy másik, előző esemény lehet előidézője. A mulasztás pedig ép a cselekvés hiányát jelzi, azt, hogy nem történt semmi. Márpedig semmiből nem lehet semmi, így a mulasztás nem lehet oka a bekövetkezett eredménynek. Más írók éppen ezért a mulasztáson kívül eső körülményben keresik a felelősségrevonáshoz feltétlenül megkívántató okozatosságot, és csak egy harmadik nézetcsoporthoz próbálja — különböző magyarázatokkal — magának a mulasztásnak valószínű okozatosságát kimutatni.²⁷⁾

A vitakérdésnek nyilván nincs gyakorlati fontossága, mert kétségtelen, hogy a tárgyi jog — az élet felfogását követve — a mulasztást is elismeri a felelősséget megalapozó ténynek (v. ö. Mtj. 1112. §.: „Ha a kár keletkezésére a sértett is közreható, habár csak annyiban, hogy a kár elhárítását vagy enyhítését... elmulasztotta...”), így az elméleti kétségeknek minden-

²⁶⁾ A német irodalomban újabb több író (Lorenz, Honig, Welzel — I. a részletes ismertetést Balás-nál, 139. s. k., ki maga is e tanhoz szegődik) által képviselt ú. n. objektív beszámítás tana különbséget tesz bűnösségi (szubjektív) és pusztán ténybeli (objektív) beszámítás között, mely utóbbi csupán arra terjedne ki, hogy a tett, mint ilyen, a cselekvőnek saját tetteül tekintendő-e vagy sem, ami azonban mégsem volna azonos az egyszerű fizikai okozás kérdésével, hanem „teleológikus ítélet” alapján volna megállapítandó (Balás 144., 148.). — Nézetem szerint ez a tan is visszaesik abba a hibába, hogy az okozatosságon keresztül akarja értékelni a tettet, legalább egy részben. Az okozatosság, mint fizikai viszonylat, nem lehet semmiféle „teleológikus ítélet” tárgya. Vagy van, vagy nincs. Mindenféle beszámítás már túlesik az okozatossági kérdésen. — Az adékvát okozatosság tana a magyar magánjogi elméletben és a bíróságok felfogásában nem vert mélyebb gyökeret. A magánjogi tkv. javaslatok és ennek indoklásai nem foglalnak állást a kérdésben. Egyes újabb írók — német hatás alatt — elfogadják a tant — mélyebb meggyőződés nélkül. V. ö. Szladits. Vázlat II. 68. Ellene Kauser i. m. 175. és passim. V. ö. egy-két újabb ítéletben is: JHDt. III. 590., 635. IV. 663—4. Grill XXXII. 762. — (Körülbelül ugyanez a helyzet a büntetőjog terén is, hol pedig a tannak jóval több létjogosultsága van, miután a vétkességi elv a büntetőjogi felelősség egész területét fedi. — V. ö. Angyal: Tankönyv, III. kiadás, I., 98., Finkay: Tankönyv, II. kiadás, 261.) Az adékvát okozatosság tanát úgyszólván egyhangúlag visszautasítja a francia elmélet is. V. ö. Mazeaud: Resp. II. no. 1442. Mellette mégis legújabbban Marty: Rev. Trim. 1939. 687—712.

²⁷⁾ V. ö. az igen szerteágazó nézeteket Balás-nál i. m. 155. s. k. Angyal: Tankönyv, I. 101.

esetre elég van téve azzal a közvetítő gondolattal, hogy ha netalán a valódi értelemben vett okozatosság hiányzik is a mulasztás esetén, a törvény rendelkezése az esetet a valódi okozatosság esetének mintájára kell kezelni.²⁸⁾ Azonban felfogásom szerint az okozatosság elméleti konstrukciója sem ütközik itt nehézségbe, mihelyt meggondoljuk, hogy a felvetett esetben jogi szankció alkalmazásáról van szó, melyet a jogrend tulajdonképpen nem pusztán egy bizonyos fizikai történéshez, mint ilyenhez fűz, hanem a jogparancs által rendelt (a törvényhozó által megvalósítani kívánt) képzeletbeli tényállás sérelméhez. A ténynek is tehát, mely a szankciót előhívja, ehhez a képzeletbeli tényálláshoz (annak be- vagy be-nem-következééhez) kell okozatosnak lennie, amit, ennek megfelelően, nem is közvetlen fizikai (érzéki) észleléssel, ami képzeleti tényállásnál lehetetlen, hanem tapasztalati alapon nyugvó elképzeléssel tudunk megállapítani. Mégpedig, ha a parancs tiltó (= passzivitást rendelő), akkor megsértése természetesen csak aktív magatartással történik: ha ellenben a szabály a címzettől aktív magatartást követel, akkor ennek megsértése pusztán passzivitással (nemtevéssel) is történhetik, sőt ha tényleg aktív magatartással történik is, mint pl. az ú. n. pozitív szerződéses esetek esetén, akkor is nem azon van a súly, amit az adós pozitíve tett (teszem, a szolgáltatandó vázát földhöz vágta), hanem azon, amit éppen ezáltal tenni elmulasztott (nem szolgáltatott). Nem az tehát a fontos, hogy mi történt a külvilágban, hanem az, hogy ami a külvilágban történt vagy éppen nem történt, maga után vonja-e a jogszabály által a mondott esetre feltételezett (képzeleti) tényállás sérelmét. Ez a történés negatív tartalmú parancs esetén, hol, mint láttuk, a cselekvő részéről aktív magatartás kell a jogsértéshez, a fizikai okozatosság alá is esik, pozitív tartalmú parancsnál, hol a sérelem az adós nemtevéésében áll, nem is eshet az alá. Itt fizikai okozatosság egyszerűen nincs. Az adós, aki nem szolgáltat, fizikailag semmit sem okoz, de a jogparancshoz való vonatkozásban, az emberi gondolkodás szabályai szerint kétségtelenül mégis az ő passzivitása az oka annak, hogy a törvény által kívánt képzeleti tényállás be nem állt; mint a rómaiak mondták: *rajta múlt*, hogy a szolgáltatás be nem következett (*per eum stat quominus solvatur*).²⁹⁾

²⁸⁾ Így Süber a Planck Komm. 4. kiad. II. 1. 78.

²⁹⁾ A szövegben mondottakat megvilágítják a következő példák: Ha én a parton állva a vízben fuldoklót (kit nem én löktem oda), ki nem mentem: filozófusok és moralisták vitatkozhatnak azon, hogy oka voltam-e halálának, de az emberölésre vonatkozó jogszabályok szerint kétségtelen, hogy e normák sérelmének nem voltam okozója, egyszerűen, mert olyan norma, mely a mentést terhemre előírta volna, nincs. Ha (kivételesen) van, mert pl. rendőr, hivatásos mentő, hajós vagyok, mingvart oka leszek annak, hogy törvénynek rám kötelező képzeleti tényállása nem következett be. — A vasúti raktár előtt rakodó fuvaros a hirtelen kerekedett záporos elöl a raktár eresze alá mennekül, s a többi ott ácsorgó emberrel együtt onnan nézi, hogy áznak át a szekérre félig már felrakott áruk. Fizikailag valamennyi bánázkodó egyaránt oka vagy nem oka az áruk átázásának. Ellenben a keresk. t. 398. §-ában foglalt hivatásos tényállás (az áru sértetlen kiszolgáltatása) be-nem-következéének nyilván egyedül a fuvaros passz-

5. b) Az okozatosság megszakadásáról szoktak beszélni a jogi nyelvben akkor, mikor egy már megindult okfolyamatot, mely tapasztalás szerint bizonyos előrelátható eredményre vinne, mielőtt ezt a hatását kifejtette volna, egy beavatkozó, az előbbtől független és nélküle is beállandó okfolyamat keresztesz, és kifejlésében megátol, pl. a halálra sebzett ember vagy állat, mielőtt sebébe belehalt volna, tűzvész, földrendés, hajótörés miatt elpusztul, akként, hogy az elpusztulás a sebesülés nélkül is bekövetkezett volna, pl. a hajón lévő sérült a hajóval együtt elsüllyed, állat istállójában bennég; a mérgezett vadászebet egy más ember, a mérgezésről nem is tudva, lelövi stb. (Zsögöd erőteljes kifejezése szerint³⁰) elragadott [= az eredeti okláncolatból kiragadott] okozat.)

Nyilvánvaló, hogy az okozatosság megszakadásáról beszélni pontatlan beszédmód, mert az okozatosság sohasem szakad meg. Az, ami a jelen esetben megszakadt, csupán az események elképzelt, tapasztalat szerint várható folyamata az első okra való vonatkozásban, egy másik oly ok közbelépte folytán, melyet nem tekinthetünk az elsővel együttműködő oknak. (L. alább a többes okozásnál.) Az első ok esetleg már létre is hozott bizonyos (részleges) hatásokat, pl. sebesülést s ezzel járó károkat, mint gyógyítási költség; elmaradt kereset stb. Ezek természetesen megmaradnak terhére, és csak a károk további előrelátott folyamata szakad meg. Viszont a megszakadást fennforgónak kell tekintenünk akkor is, ha netalán a második ok éppen azt a hatást idézi elő, amit az első előidézett volna (mint a fenti példákban), mert a beállott eredmény tényleg ekkor sem az első ok folyamányaként jelentkezik; az érte való felelősség köréből tehát az első ok kiesik.

Módosul azonban a helyzet, ha nem lehet megállapítani, hogy a beállott eredmény az együtt vagy egymásután működő okok közül, melyek mindegyike elegendő volt az eredmény létrehozására, melyeknek hatására állott be közvetlenül; pl. a tettesek mindegyike halálos lövést adott le a sértettre, s a halál közvetlen okaként egyik sem bizonyítható. (Az ú. n. kumulatív okozás esete.³¹) Ilyenkor egyik tettes sem tudván bizonyítani, hogy a másik ok az ő okozását kizárta, mindketten egyetemlegesen felelősek lesznek a sértettel szemben, mintha mindegyik egyedüli okozó volna (Mtj. 1722 §.).³²

Az okozatosság megszakításától különbözik a fent (2. pont) már tárgyalt megüresítő ok esete, melynél az egy bizonyos ok hatására már valósággal be-

szívítása lesz az oka. — A eladott B-nek árukat, ki azonnal továbbadta őket (kőtbér mellett) C-nek. A nem szolgált. A külvilágban nem történt semmi, tehát semmiféle okozatosság nincs: de a mi gondolatvilágunkban mégis nyilván helyesen van meg az az elképzelés, hogy A passzívítása az oka annak, hogy a szerződés által kívánt tényállás be nem következett, azaz, hogy B nem kapta meg az árut, s ezért elesett a vételártól s a benne foglalt nyereségtől, sőt neki kellett kőtbért fizetnie.

³⁰) Fej. I. 65. §. 20. j.

³¹) Enneccerus II. 11. §. 4.

³²) Fiktív egyedüli okozás.

is állt eredményt tesz tárgytalanná a beszámítás szempontjából a rákövetkező másik ok.

6. c) Többes okozás. Fizikailag többes okozás forog fenn, ha egy (káros) eredmény felidézésében több okfolyamat működött közre, melyek bármelyikének közrehatása nélkül az eredmény nem állott volna be. A felelősségre vonás szempontjából többes okozásról csak akkor szólhatunk, ha a több közreműködő okláncolat mindegyike más-más felelős személyhez vezet, mert ha ezek egyike — természet — természeti esemény (pl. kerékpáros által elütött s könnyen sérült ember tetanuszfertőzést kap s ebbe belehal), akkor a felelősség szempontjából többes okozásról nem beszélhetünk. Ha a felelős okozók is többen vannak, az ő viszonyuk ismét különbözőkép alakul, mégpedig elsősorban az okozásban való részvételük, másodsorban vétkességük foka szerint. Ezt a két szempontot, hármennyire összefonódva jelentkeznek az alkalmazásban (ezért az elmélet, sőt néha a Mtj. sem disztinvál eléggé), élesen el kell választani egymástól. Nyilvánvaló, hogy az okozásban való részvétel az első szempont, ez az alapmozzanat, mely a felelősség együtteségét egyáltalán létrehozza; a vétkesség, (mely mint egyéni tulajdonság nem is lehet közös, legfeljebb csak konkurráló), csak másodlagos, kísérő kérdés, mely ugyan ott, ahol jelen van, mindenestre nagyon (esetleg még a részvétel mértékénél is jobban) befolyásolja a felelősség kialakulását, mely azonban esetleg teljesen ki is esik a játékból, mint a vétkes felelősség eseteinél, hol természetesen szintén lehet együttes okozás (Mtj. 1744. §.), vagy semlegesítő van a tettesek vétkességének egyenlő foka által, így nem marad más, mint a részvétel aránya szerint igazítani a felelősséget. — Mi itt a tárgyalásnál elsősorban az okozásban való részvételre tekintünk, bár, ép a két szempont kiemelt összefonódása miatt, nem mellőzhetjük a vétkességből adódó különbségeket sem.

A többes okozás esetei két csoportba oszlanak. Az egyikben a közreműködők a kárt közös ténykedéssel okozzák, mégpedig akár deliktualis együttműködéssel (részesek: tettestársak, segédek, felbujtók), akár ezen kívül (pl. vétkesül együtt okozott kár esetén, — Mtj. 1744. §.), mikor is a közösen végzett cselekmény egysége őket is egységbe foglalja, így felelősségük a sértettel szemben közreműködésük fokára (és esetleges vétkességük mértékére³³) való tekintet nélkül egyetemleges lesz. (Mtj. 1722. és 1744. §.)³⁴

³³) Így kifejezetten a Jav. Ind. III. 373.

³⁴) Ez a római jogból átvett elvek szerint eddig is kétségtelen tétel volt gyakorlatunkban. Alóla azonban a világháborút követő idők bírói gyakorlata (v. ö. a *Seladits-Fürst-Ujlaki*: Köt. jog, III. 222—3. lapon id. döntéseket) statuált egy érdekes kivételt, melyet aztán a Mtj. szerkesztői siettek a Jav. szövegébe is felvenni (1722. §. 2. bek.). Nevezetesen tömegmozgalmak idején történt együttes károkozásoknál e döntések és velük a Mtj. a méltányosságra való utalással megtagadják a károkozásban résztvevő egyes hűnrészesek egyetemleges felelősségét, ha „az eset körülményei szerint az egyetemlegesség alkalmazása az egyes részesek cselekményéhez képest aránytalanul súlyos eredménnyel járna”, mikor is a bíróság mindegyik részes felelősségét saját vétkességé-

— A másik csoportban a közreműködők egymástól függetlenül de természetesen egymással okozati kapcsolatban álló ténykedéssel cselekszenek (enélkül az előző pont esete: az okozati kapcsolat megszakadása állana fenn), pl. a kerékpáros által elütött ember sérülése az orvos hibája folytán vált súlyossá; ilyenkor a külön-külön okozók felelőssége szabályként önállóan bírálható el, ezek a sértettel szemben is önállóan felelnek, ki-ki részvétele (és vétkeisége) szerinti arányban, s egyetemlegességnek csak abban a szélső esetben lesz (szükségmegoldásként) helye, ha több szereplő közt az okozás, illetőleg a részvétel aránya nem állapítható meg. (Mtj. 1722. §. 1.)³⁵⁾ — Hogy a normálisan irányadó két ismérv (a részvétel mértéke és a vétkeiség foka) közül melyiknek kelljen a túlsúlyt tulajdonítani, erre nézve az idézett szakasz nem ad utasítást. A mindjárt alább tárgyalandó 1745. §. szabályából arra lehetne következtetni, hogy a vétkeiségnek. Nézetem szerint azonban helyesebb az arány megállapítását a bíró szabad mérlegelésére bízni, az eset körülményei szerint; hisz gyenge vétkeiséget az okozásban való nagyobb részvétel kiegyensúlyozhat.

Egymásközötti belső viszonyukban ellenben az egyetemlegesen felelő részesek közt — a prevenció elvének megfelelőleg — a jogrend arra a közreműködőre igyekszik a felelősség terhét (egészen vagy túlnyomólag) áthárítani, aki vétkes, vagy vétkeesebb volt a kár felidézésében, mint felelős társa. (Mtj. 1723. §.) Ez így egészében helyeselhető tendencia. Ennek azonban az a megvalósítása, mely a Mtj. 1745. §-ban található, hogy t. i. ha vétlen felelős személy áll vétkes mellett, a kárt mindig egyedül az utóbbi viselje, túlságosan mechanikusnak látszik a fentebb már mondott okból. Helyesen itt is a bíró kell, hogy szabadon állapíthassa meg a felelősség mértékét, kinek-kinek vétkeisége és az okozásban való részvétele arányában.³⁶⁾ Csupán, ha ez arányt nem lehet megállapítani, feleljenek a résztvevők egyenlően. (Mtj.

nek figyelembevételével a méltányosság szerint mérsékelheti. — Ez az elemi jogérzetből fakadó bírói gyakorlat mutatja legfényesebben a méltányossági alapon való felelősségmérés jogának szükségességét, (melyről alább még bővebben lesz szó), a bíró számára általában. Ime ennek szüksége még forradalmi rombolók és fosztogatók javára is keresztültör, — ami azonban a másik oldalról éles fényvel világít rá annak a törvényalkotásnak következetlenségére, mely tömegmozgalmi kártévek részére ezt a kivételes körülményt törvénybe iktatja, de a becsületes forgalom mindennapi szereplői javára nem ismeri el, ha a forgalmi szabályok ellen valamit, bár könnyű hibával, vétettek. Itt általános érvényű rendelkezésre van szükség, mely aztán az 1722. §. 2. bekezdését feleslegessé teszi.

³⁵⁾ Elméleti alap a fiktív egyedüli okozás. V. ö. fent 32. j.

³⁶⁾ A Mtj. 1723. §. — helytelenül — csak a vétkeiség aránya szerinti megoszlásról beszél, azonban az 1112. §. szabályának, mely a sértett közrehatása esetén a részvétel fokát is figyelemre méltatja, analóg alkalmazása nyilván helyén van, hisz a viszony teljesen ugyanaz, s ez a szempont igen hasznosítható s az igazságérzetnek megfelelő útmutatást ad a megoldásra. Semmi sem igazolná, hogy pl. a tettes és a neki jelentéktelen segítséget nyújtó segéd egymás között egyenlően viseljék a kárt az egyetemlegesség közönséges szabálya (Mtj. 1193. §.) szerint, ha egyformán vétkesek is. (Hasonló értelmezés a német jogban.)

1723. §.) A pandektajog álláspontjától eltérően a fizető adóstárs visszkeregetésének társai ellen nem áll útjába az sem, ha maga is dolozus volt.³⁷⁾

7. d) *Együttokozás a járulékos („mögöttes“) felelősség eseteiben.* „Mögöttes“ (járulékos) felelősség alatt érti Zsögöd³⁸⁾ azokat a gyakorlatilag rendkívül fontos felelősségi eseteket, mikor valaki egy felügyelete alá tartozó vagy általa éppen kirendelt személy tetteiért, illetőleg vagyonában lévő vagy felügyelete alatt álló dolog (állat, üzem, épület) által okozott károkért felel. Az irodalomban itt-ott felmerült olyan nézet, hogy a mondott esetekben okozás nélküli felelősséggel állanánk szemben.³⁹⁾ — E nézet nyilván téves. Kártérítési kötelezettség mint szankció-kötelem okozati kapcsolat nélkül nyilván nem állhat fenn, mert ez értelmetlen volna. A felelős személy okozatos volta ilyenkor is feltalálható valamilyen formában, mégpedig, ha személyért (alkalmazottért) való felelősségről van szó, az előző pont elején mondottak szerint a többes okozás formájában, ha állat, veszélyes tárgy, stb. kártételéről van szó, az egyedüli okozás formájában. Világosan előtérbe lép az oki kapcsolat ott, ahol a törvény a felelősséghez a mögöttes személy saját vétkeiségét is megkívánja (dolus = egyenes utasítás, vagy culpa in eligendo, inspiendo, épület elhanyagolása, stb.), de meg van ez, habár sokszor elhalványodva vagy elvékonyodva, a vétlen mögöttes felelősség esetén is (állat kártétele, üzemi baleset veszélyes üzemeknél stb.), hol a törvényhozó nyilván szintén abból az élettapasztalatból indul ki, hogy a felelősséttel a hasonló károk elharapódzására befolyást tud gyakorolni, ami szemmel láthatólag azon a további megfontoláson alapul, hogy az ilyféle káresetek jelentékeny százaléknál a kár eredete mégis csak összefügg okilag a felügyelő személy magatartásával (ellenőrzés), ha mindjárt azt sokszor nem lehet is perrendszerűleg bizonyítani. (Bizonyítási szükséghelyzet.) Ezért a törvényhozó kategóriák szerint, az esetek nagy tömegében statisztikailag észlelhető átlagra számítva állapítja meg a felelősséget, és felelőssé teszi a gazdát, tulajdonost alkalmazottja, üzeme, állata okozta kárért akkor is, ha a konkrét esetben nyilvánvaló, hogy ez a gazda, ez a tulajdonos nem lehetett okozója a kárnak, teszem, mert lázbeteg, örült, gyermek vagy éppen csak nasciturus vagy jogi személy volt, de az átlagtulajdonosokra a rendszabály nagyban-egészen mégsem lesz megokolatlan, mert enélkül az efféle károk elszaporodnának, — ami mutatja, hogy ezek jelentékeny statisztikai hányada valóban oki kapcsolatban áll a tulajdonossal, illetőleg felügyelővel. Ezt az általánosítást, ami a büntetőjogban lehetetlen volna, a magánjog megengedheti magának, mivel ő csak a könnyebb vagyoni szankcióval dolgozik, s ennek a szankciónak alkalmazása a társadalom szempontjából nagyobb előnyt ígér, még ha elvétve ártatlano-

³⁷⁾ Így a németeknél is. — Kifejezetten Jav. Ind. III. 374.

³⁸⁾ Fej. I. 59. §. 5. c.

³⁹⁾ V. ö. *Bienenfeld*: Haftungen ohne Verschulden 119. és 170. lapok.

kat ér is, mint amekkora kárt esetleges ártatlanok elmarasztalása jelent, miután a károk elharapódzásával járó társadalmi veszteség jóval nagyobb volna, mint az ártatlanul elítélt tulajdonosokra háruló teher. A magánjog tehát a felelőssé tett ember *személyéig* nyúló okozatosság helyett beéri az illető ember *vagyonáig* (valamely vagyontárgyáig, üzeméig) nyúló okozatossággal, feltételezve, hogy ami ezen a körön belül van, arra nézve a vagyon gazdája többé-kevésbé okozatos viszonyban van, illetőleg kell, hogy legyen, vagy ha kivételesen nincs is, a gazdasági élet felfogása szerint ez a kár méltán terhére inható, miután annak a vagyonnak előnyei is az ő javát szolgálják (érdekeltv).⁴⁰⁾

Ami most már e mögöttes személy viszonyát illeti a valóságos károkozókhoz, az okozatosság köztük állhat már abban is, hogy a felelős személy a tényleges károkozót abba helyzetbe hozta, hogy az a kárt elkövethette (állatot tartott, épületet emelt vagy birtokolt, üzemet folytatott, maga helyett alkalmazottat rendelt stb.), ami ugyan még mind megengedett cselekmény, de mindenesetre már oka (előfeltétele) a kár létrejöttének, de főként abban, hogy elmulasztotta megakadályozni, hogy a felügyelete alatt lévő (érdekelt) személy vagy dolog a kárt felidézze. Egyébként a közvetlen okozóhoz való viszony köztük az előző pontban felsorolt bármelyik változatot öltheti. Ha a kárt természeti esemény (pl. házbeomlás, állat ténye) vagy a felelősség alól kieső emberi cselekmény idézte fel: egyedül felel. Ha felelős ember ténye: viszonya a tetteshez lehet együttokozás (tettestársaság, parancs, felbujtás), vagy egymástól teljesen független okozás (pl. alkalmazott lopása); felelősége mindkét utóbbi esetben egyetemleges lesz: az elsőben a részességen alapuló egyetemlegesség, a másodikban járulékos, törvényes jótállási kötelezettség alapján. (Ezt a törvényes jótállási kötelezettséget a Mtj. kiterjeszti a károsulttal szemben való viszonyban arra is, aki a felelős személlyel kötött szerződéssel a kiválasztás, felügyelet, ellenőrzés végzésére vállalkozott [1720—21. §.] — harmadik javára szóló szerződés.) — Egemásközti viszonylatukban azonban a részességen alapuló egyetemlegesség esetén az előző pontban kifejtett, a törvényes jótállási kötelezettségen alapuló egyetemlegesség esetén a kezességnél alkalmazott szabályokkal analóg szabályok érvényesek, azaz a fizető mögöttes személy (értve a szerződéssel felügyeletet vállalót is) visszafordulhat a tettes ellen (Mtj. 1723. §. 2.).

8. e) *A károsult részvétele az okozásban.* Semmi akadály, sőt mindennapi eset az életben, hogy a közös okozók közt szerepeljen maga a károsult (sértett) is akár úgy, hogy aktív tevékenységével maga is hozzájárult a káros eredmény létrejöttéhez, pl. a vasúti pályatestre lépett, a géppel kísérletezett, a kutyával ingerkedett stb., akár csak úgy, hogy passzív magatartásá-

⁴⁰⁾ V. ö. részletesebben a szerző cikkét az *Angyal-émlékkönyvben* (1933.): Büntetés és kártérítés, 19. s. k. 1.

val elmulasztotta a kár elhárítását vagy enyhítését, vagy akár csak a károkozónak a beállható rendkívüli következményekre való figyelmeztetését, — mint ezt hazai jogunk is a német ptk. nyomán, a Javaslat (Mtj. 1112. §.) közvetítésével vallja.⁴¹⁾

A károsult részvétele az okozásban természetesen előfordulhat a szerződésből vagy szerződésszerű viszonyokból eredő kártérítési kötelek eseteiben is. Itt azonban a sértett részvételének következményeit elsősorban annak a viszonynak saját külön szabályai határozzák meg, melyből a kártérítési kötelek ered (pl. biztosítási szerződés). Az alábbiakban ezért csak azt a másik esetet tartjuk szem előtt, ahol a kártérítés szankciókötelemként szerepel egy jogsértés folyamánként. (Nyilván erre céloz csupán Mtj. 1112. §. is.)

A károsult részvétele az okozásban az általános magánjogi elméletben is, hazai gyakorlatunkban is több tekintetben hibás elbírás alá került, ezért szükséges lesz itt mindenekelőtt az elvi alapokat világosságra hozni.

Az egyedüli helyes kiindulópont csupán az lehet, hogy a károsult mint együttokozó teljesen azok alá a szempontok alá kell hogy essék, melyeket fentebb az együttokozókra általában megállapítottunk.⁴²⁾ Különbség közte és más együttokozó közt csupán abból a kettős szerepből adódik, melyet ő mint okozó és egyúttal mint sértett (adós és hitelező) betölt, s ez abban áll, hogy a kárnak az együttokozás szabályai szerint ráeső része, mint önmaga elleni követelés, elesik és csak a másik félre eső marad meg. (Ha a másik oldalon többen vannak, ezek már vele szemben egymás közt az együttokozás rendes szabályai alá esnek.)

Mint más okozónak, természetesen a károsultnak terhére is szankciókövetkezmény csak akkor lesz megállapítható, ha a felelősség első és általános feltétele, a jogellenesség nála is fennforog. Ez ugyan első pillanatra ellentmondó követelménynek látszik, amennyiben az önkárosítás nem lehet jogellenes, mivel „magamagának kárt okozni nem tiltja semmiféle emberi törvény,⁴³⁾ s a rendes magánjogi szankció, a megtérítésre kötelezés, is az önkárokozóval szemben alkalmazhatatlan. (Legfeljebb büntető szankcióról lehetne szó.) Tüzetesebben megnézve a dolgot, mégis azt kell azonban mondanunk, hogy a szükségtelen önkárokozás a jogrend reprobációja alá esik s ez a reprobáció szankciót is nyer mindjárt, mihelyt ennek a szankciónak lehetősége megadódik, nevezetesen akkor, ha a károsult az ugyanabban a károkozásban résztvevő idegen okozóval szemben kártérítő keresettel akarna fellépni. A szankció lesz nevezetesen a kereset megtagadása a társ-okozó ellen a saját-okozás arányában. (V. ö. alább.) Az önkártétel, mely nem tekinthető jogellenesnek (mert szankcióatlan) addig, míg hatása pusztán az okozóval

⁴¹⁾ V. ö. *Szladits-Fürst* II. 150. lapon közölt határozatokat.

⁴²⁾ Ellenkezően (de tévesen) *Zsögöd* (alább 47. j.).

⁴³⁾ *Zsögöd* Fej. I. 69. §. 1.

szemben nyilvánul, jogellenessé válik, míhelyt belőle egy kívülálló személy terhére menő következményeket kellene levonni.⁴⁴⁾ Teljes joggal beszél tehát gyakorlatunk is kárenyhítési kötelezettségről, melynek így valóságos jogi szankciója a keresetmegtagadás.

Nem elég nevezetesen a károsult önkárának máson (az együttokozón) való követelhetetlenségét egyszerűen azzal okolni meg, hogy magaokozta kárát senki máson nem keresheti. Ez nem volna eléggé szabatos beszéd, mert nem minden okozás, hanem csak a *jogellenesen* végzett okozás kerül szankció alá. (A hóhér is okozza a kivégzett halálát, a vonatvezető is az öngyilkosét, ki a sötétben a vonat elé veti magát, holott felelősségükről nyilván szó sem lehet.) Ezt a jogellenes okozást kell tehát keresnünk az önkárnál is. Ha a kárt fizikailag közvetlenül maga a károsult okozza ugyan, azonban nem jogellenesen, hanem például éppen törvényszerinti védekező, kárelhárító kötelessége teljesítése közben, ez nem akadály, hogy kárát a másikon kereshesse. Teszem, a szabályosan haladó autós a hirtelen elébe libbent biciklis vagy kisgyermek elgázolásának elkerülése végett kocsiját a falnak kormányozza. A kárt, mely kocsija megrongálódásával érte, közvetlenül a maga tényével okozta, de az nyilván mégis az együttokozó másik fél terhére lesz írandó, mert az önkárokozás jogos (kötelességszerű) volt, így a beszámítás alól kiesik és csak a másik fél része az okozásban marad meg a felelősség alapjául. Nyénkor azt mondjuk, hogy a (jogi beszámítás alá eső) okozás kizárólag a másik fél részén van. Együttes okozásról csak akkor lehet jogi értelemben beszélni, ha a fizikai okozásban közreműködő mindegyik fél a jogi felelősségrevonás körén belül esik, ami csak magatartásának jogellenessége esetén történik.

A jogellenesség kérdése természetesen független a vétkekesség kérdésétől. A károsult közreműködése is lehet vétlen, de jogellenes. Szélső példája ennek a vétségképtelen személy ténye, pl. az elgázolt gyermek az úttesten pajkoskodott stb.: — de egyébként is a jogunkban széles körben ismert vétlen felelősség keretén belül lépten-nyomon előfordul a vétlen részvétel önkár okozásában, pl. két autó összeütközésénél, hol esetleg mindkét fél hibátlan. Itt a vétkekesség kérdése egyáltalán kiesik, így a kárelosztást csupán a (jogellenes) okozásban való részvétel alapján kell eszközölni.⁴⁵⁾ De világos,

⁴⁴⁾ Addig, míg az önkártétel csak befelé hat, legfeljebb csak általános nemzetgazdasági tekintetek vezethetnek a törvényhozót. Ezek azonban nem tudnak addig erősödni, hogy az egyedül lehetséges büntető szankciót provokálják. Míhelyt azonban egy kívülálló érdeke is a játékba kerül, a jogrend azonnal kész a szankcióra, hisz neki feladata a külső károkozó (aki lehet védelemre érdemes, pl. kissé vagy egyáltalán nem hibás) védelme is a károsult indolenciája ellen. (Hasonló eszmemenet *Rümelin*-nél Arch. f. d. C. Pr. 90. 311.) — A szövegben kifejtett gondolat lényegében megtalálható *Engelmann*-nál a *Staudinger*-féle Komm. 9. kiad. II. 1. 156. — Hazai jogunkban a sértettnek úgynevezett kárelhárítási vagy kárenyhítési kötelezettsége általánosan el van fogadva. V. ö. *Almási*: Köt. jog. I. 177., *Szladits*: Vázlat II. 68., *Frigyes B.*: Glossza I. 310.

⁴⁵⁾ Teljesen téves az a külföldi mintára nálunk is előforduló okoskodás, (v. ö. *Szladits*—*Fürst*: M. jogi gyak. II. 694. és Jogi H. Dt. M.-jog I. 480., II. 644., III. 521., IV. 728. lapokon közölt határozatokat köztük az 551. sz. E. H.-t), hogy két veszélyes

hogy ezt a megkülönböztetést jogellenes okozás és az ebben való vétkekesség közt meg kell tenni ott is, ahol a felek vétkekessége is csakugyan szöbakerül. Az első kérdés itt is az okozásban való (jogellenes) részvételé. Ha ezt nem lehet megállapítani, fel sem vetődik a második kérdés, a vétkekességé. (Ki beszélne például a hóhér doluszáról?) Csak ha az első igenlőleg van eldöntve, kerülhet sor a másodikra, mely további (mindenesetre értékes) minősítő szempontokat fog szolgáltatni a helyes kárelosztásra, — ahol t. i. fennforog. Ezért teljes mértékben helyes a Mtj. 1112. §-ának fogalmazása, mely — a német törvény 254. §-ával szemben, mely még a „károsult közreható vétkekességéről” szól, — már szabatosan a „károsult közrehatását” említi és a bírót arra utasítja, hogy „az eset körülményeinek figyelembevételével — különös tekintettel a felek vétkekességére és arra, hogy a kárt túlnyomóan az egyik vagy másik fél okozta —” határozza meg a kártérítés mértékét. (Legfeljebb a felsorolás sorrendje ellen lehet észrevételt tenni, előbb jöven az okozás, aztán a vétkekesség.)

E ponton van t. i. a régi, de ma is általánosan követett elméletnek alapvető hibája, mely abban áll, hogy a jogellenesség mozzanatát összetéveszti a vétkekességével. A régi felelősségi tan hatása alatt, mely csak vétkes felelősséget ismer, a sértett vétkekességéről („önhibájáról”) beszél akkor, mikor a részvétel jogellenességéről kellene beszélnie.⁴⁶⁾ Az elmélet ezzel súlyos nehézségek elé állítja önmagát egyrészt elméletileg, mikor ez „önhiba” jogi fogalmát kell megkonstruálnia,⁴⁷⁾ másrészt gyakorlatilag, mikor a modern jogban

ítem összeütközése esetén a veszélyes üzemekre fennálló külön szabályok alkalmazása kiesik s helyükbe az általános magánjogi szabályok (értad: a vétkes felelősség) alkalmazása lép. — Miért lépne? Furcsa érvelés az, mely a külön szabály alkalmazását éppen akkor mellőzi, mikor annak feltétele nemcsak az egyik, de mindkét fél részén fennforog. A következetlenség annál szembeötlőbb, mert az 1874. XVIII. t.-c. 3 éves elévülési idejét ezekre az esetekre is alkalmazza a gyakorlat. (804. sz. E. H. — V. ö. Jogi H. Dt. I. 480.)

⁴⁶⁾ A pandektajog az egész kérdést a kulpa-kompenzáció név alatt ismerte. Ez ellen már *Zsögöd* Fej. I. 69. §. 4.

⁴⁷⁾ A német elmélet egy része az önhiba fogalmát is a vétkekesség jogi fogalmá szerint fogja fel, másik (túlnyomó) része a hibát itt sajátlan, nemjogi értelemben veszi („Verschulden gegen sich selbst”). Így *Zitelmann*, *Rümelin*, nálunk *Zsögöd* is, Fej. I. 69. §. 1. — Ez a téves kiindulópont vezet *Zsögödöt*, amint látom, abban a felfogásában is, hogy a sértett önhibájában elvileg más jelentőségű tényezőt lásson, mint a kívülálló részvételében. „Az önhiba, mondja i. h. 2. j., mintegy bennható (önfelelősségi) kártérítési alap, amely, mint ilyen, összeütközésbe kerül az idegen felelősségi alappal. Azt (esetleg) funkciójában meggátolja, paralizálja, absorbeálja... az önhiba, mint *contra-causa* magát a felelősségi alapot fojtja el... s ekként az önhiba beszámítandósága „önálló igazsága a kártérítésnek s nem csupán kiágazása az okozatossági elveknek.” — Azt hiszem, ennek a különböztetésnek semmi alapja nincs. A sértett, mint okozótárs egyszerűen viseli a maga részét az okozásban a többivel teljesen azonos elvi alapon. — Annak a különböztetésnek sem látom semmi alapját, melyet *Zsögöd* (i. h. 4. j. inf.) a kártevő és a kárvallott hibájának mértéke közt tesz. „A kártevőnél azt nézzük, hogy idegen érdekkörrel szemben hogyan kell viselkedni; a kárvallottnál azt, hogy saját érdekkörében hogyan kell az embernek forogni.” — Mindkettőnek úgy, hogy megfelelően „annak a gondosságnak, melyet az élet felfogása szerint rendes embertől az eset körülményei szerint el lehet várni.” (Mtj. 1134. §.)

egyre gyakoribb vétlen felelősség eseteiben logikátlanul és — mondjuk ki — az anyagi igazságnak is ellenére egyenlőtlen elbírálás alá helyezte a két felet: a kivülálló, vétlenül is felelő okozótársal szemben magának a károsultnak részvételét csak az utóbbi hibája esetén vevén számításba, ami nem volt más, mint a vétlenül felelő külső félből (pl. veszélyes üzemből) kényszerű és ingyenes kárbiztosítót csinálni a privilégizált károsult vétlen önközásai esetére.⁴⁸⁾

Hazai jogunkban ezt az utóbb említett anyagi igazságtalanságot, melyet az 1874. évi XVIII. t.-c. 1. §-nak helytelen fogalmazású szövege kényszerített rá a bíróságokra,⁴⁹⁾ s amely még az 545. sz. E. H.-ban (1917-ből) is kifejezésre

⁴⁸⁾ Legkiáltóbb formában jelentkezett ez az igazságtalanság a vétségképtelen személyek (örültek, gyermekek) részvételénél az okozásban, hol vétkességről nem is lehet szó, következetesen a gyermekek minden pajkosságból, vigyázatlanságból eredő önkára a másik félre kellett volna hogy hármozzék. A jogérzet ösztönszerűleg érzett nyomása ép ezért e ponton külföldön is (a németeknél úgy, mint a franciáknál), nálunk is abba az irányba terelte az elméletet és gyakorlatot, hogy valamiképpen a cselekvőképtelenek hibáját is igyekeztek megkonstruálni, ha nem is technikus, de valami tényleges hiba értelmében. (A francia és német irodalomra vonatkozólag l. a szerző fejtegetéseit: Les fondements de la responsabilité civile, 124. lap, 1. j.) Hazai gyakorlatunk hajlandó felvenni ezt a hibát 12 éven aluli gyermeknél is, ha egyébként értelmi fejlettségénél fogva cselekvése veszélyes voltának felismerésére képes volt. V. ö. a Szladits-Fürst-féle gyűjteményben (Magánjog, II. 625. és 699. s k. lapokon) id. határozatokat, köztük az 541. sz. E. H.-t is. Vannak határozatok, melyek a hiba lehetőségét még 5-6 éves gyermekre vonatkozólag is latolgatják! (Id. h. 699. Jogi II. XI. 858.) Mindez érthetővé válik, ha meggondoljuk, hogy nem a sértett hibáján, de (jogellenes) közreműködésén van a súly, ami vétőképtelennél is lehetséges. — Fel lehetne vetni a gondolatot (így a németeknél valóban Enneccerus, H. 12. §. 2. a.), hogy a cselekvőképtelen sértett terhére ebben a viszonylatban is csak az 1737. §. szerinti méltányossági felelősséget alkalmazzuk, azaz a vagyonos gyermeknek a vagyontalan külső okozóval szemben saját terhére írjuk az önközta kárt, megfordítva nem. — Azonban méltányosság alkalmazásáról egyáltalán csak akkor lehet szó, ha egyszer a felelősség már meg van alapítva, ami éppen a jogellenes okozással történik. Ha egyszer a bíró úgy látja, hogy a kárt egyedül a gyermek ténye okozta (jogellenesen), akkor a másik felet semmi címen nem vonhatja be a felelősségbe.

⁴⁹⁾ Az id. t.-cikk tudvalevőleg a vasút felelősségét csupán 1. vis major, 2. egy harmadik személy elháríthatatlan cselekménye és 3. a sértettnek saját hibája esetén engedni korlátozni. Ez a rendezés belső logikai hibában szenved. A vasút, (vagy más veszélyes üzem) felelőssége szempontjából ugyanis teljesen mindegy az, hogy az az elháríthatatlan cselekmény, mely őt mentesíti, egy harmadik személytől ered-e, vagy éppen a sértettől. A lényeg az, hogy az üzemen kívülről jöjjön, — ami akkor is áll, ha a sértettől ered. Teljesen megokolatlan tehát, hogy egy harmadiknak bármely elháríthatatlan ténye mentesítse őt, a sértettnek ellenben csak *vétkes* ténye. Például, ha a járda szélén hancurozó gyermekek egyike lökte a másikat (kivédhetetlenül) a közleledő villamos vagy autó elé, akkor nincs felelősség, mert „harmadik személy” elháríthatatlan tényéről van szó; ellenben ha a kis gyermek maga rohant hasonló módon a jármű elé, akkor van, mert a gyermek nem lehet vétkes. Nyilván abszurd eredmény. Általában logikailag is hibás és szociálpolitikailag is indokolatlan eljárás egyugyanazon összetett tényállást kétféle szakítani a két szereplő közt s a kettőt más-más elvi elbírálás alá helyezni. Ha a vasúttal, gyárüzemmel, mint tipikus nagyüzemekkel szemben ez nem tűnt is ki elég világosan, szembeszökővé kellett hogy váljon azóta, mióta a „veszélyes üzem” fogalma leszállt a kisemberek foglalkozásai köréig. Különösen szembeszökő visszasságokra vitt ez a téves tan az automobilbalesetek körében, hol az autós (ma már igen sokszor kisember) terhére súlyos privilegium odiosum-ot teremtett az országutakon járó egyéb közlekedőkkel szemben. V. ö. e visszás állapot ellen *Szigeti László* cikkeit, Jogállam 1927., 273., Polg. J. 1929., 339., 1930., 27., valamint a szerző cikkét is P. J. 1931., 253.

jut,⁵⁰⁾ a MTJ. 1112. §-ának útmutatása nyomán örvendetesen kiküszöbölte az 1934. december 1-én hozott 70. sz. jogegységi döntvény, mely kimondta, hogy: „Ha a veszélyes üzem körében történt balesetet nem egyedül a sértett hibája okozta, hanem a baleset bekövetkezésére a sérült csak közrehatott, úgy a tárgyi felelősség alapján folyó perben is megfelelően alkalmazni kell azt az általános szabályt, hogy a bíróság az eset körülményeinek figyelembevételével — különös tekintettel a felek vétkességére és arra, hogy a kárt túlnyomólag az egyik vagy a másik fél okozta — határozza meg, van-e és mennyiben van helye a kártérítésnek.”⁵¹⁾ ⁵²⁾ Felfogásom szerint semmi sem gátolja, hogy miután ezt a legjobban útban álló törvényi akadályt az id. döntvény már áthidalta, a gyakorlat ugyanezt a szabályt kiterjessze azokra az esetekre is, hol a károsult vétlen, de jogellenes részvétele a kivülálló fél vétkes okozásával áll szemben. Semmi sem zárja ki, hogy a bíró nyomatékos enyhítést láthasson ily esetben is a károsult nagyfokú (bár hibátlan) részvételében a kivülálló okozó csekély hibájával szemben, például az összeütközésnél kissé az autóvezető is hibás volt ugyan, de a kárt túlnyomólag mégis a károsult túlságosan ijedős lovai okozták.

Magától értetődik, hogy a „károsult közrehatása” alatt kell értetünk nemcsak azt az esetet mikor a károsult a maga közvetlen ténykedésével vagy mulasztásával járult hozzá a kár létrejöveteléhez, hanem azt is, mikor ennél — a mögöttes felelősség fent ismertetett eseteiben — embere,⁵³⁾ állata, üzeme stb. működött közre.

⁵⁰⁾ Az 545. sz. E. H.-ra nézve l. alább 52. j.

⁵¹⁾ A döntvény bekezdő mondata még mindig hibás. Éppúgy, mint a Mtj. 1742. §-ának szövege is, melyre az szöveget támaszkodik, ahol tehát a hiba fészke van. Ez a §. mostani alakjában teljesen tarthatatlan. Első mondata, mely megtagadja a károsult kárigényét, „ha a kár egyedül az ő hibájából keletkezett”, szövegszerű jelentése, valamint a Jav. Ind. III. 387. lapján olvasható hivatalos magyarázat szerint is, továbbá a következő mondatból („Ha a károsult a kár keletkezésében közrehatott...”) folyó értelmi ellentétből következtethetőleg is arra az esetre utal, mikor a kárt egyedül a károsult okozta (hibásan), míg a másik fél nem csinált semmit (fizikailag sem). Ez azonban azt a jogi együgyűséget fejezné ki, hogy aki nem vett részt a károkozásban, nem felel érte. Ennek kimondására semmi szükség. (Teszem, a károsult elejtette pipáját a vasúti kocsiában. Nem hiszem, hogy valakiben is feltámadhatna az a gondolat, hogy a vasút feleljen érte.) Ennek a mondatnak minden ellenkező magyarázati kísérlet ellenére csak egy józan értelme lehet s ez az, hogy a sértett és ellenfele együtt okozták ugyan a kárt, de az a jogi megítélés szerint egyedül a sértettnek magának róható fel, mert a másikat semmi jogellenesség (szabálytalanság) nem terheli, pl. öngyilkos, örült a vonat elé ugrott, a sértettet lovai ragadták oda stb. (Vagyis a régi tévedés: a hiba kiemelése a jogellenesség helyett.) Ilyenformán azonban az első mondat esete azonossá válik a másodikéval, így az elsőre nincs szükség. Sőt nincs a másodikra sem, mert az 1112. §. szabálya ezt önként magában foglalja. Vagyis az egész 1742. §. elejtendő, mert *superflua loquitur*, így csak zavart okoz.

⁵²⁾ Felmerülhet a kérdés, marad-e még a döntvény után valami értelme a formailag fenntartott 545. sz. E. H.-nak, mely a vasutat a sértett önhibája címén csak akkor mentesíti, ha a baleset kizárólag a sértett hibájából következett be. Alig. Ami ebben mondva van, az magából a döntvényből önként folyik, t. i. hogy a vasút csak abban a szélső esetben szabadul, ha az okozás és esetleges hiba csak a sértett részén forog fenn. Ehhez nem kell „elvi” határozat.

⁵³⁾ Az „embere” kitétel tágabban értendő, azaz alá esik nemcsak a szorosán vett

Hasonlóképp alkalmazandók rá az adékvát beszámításának fent (a 3. pont végén) már érintett, de tüzetesen csak a tiltott cselekményekből eredő kártérítési kötelek fejezetében tárgyalandó alapelvei, melyek arra nézve adnak útmutatást, hogy maga az okozás is meddig számítható be az okozónak a kauzális kapcsolat egyre távolodó láncolatán. Miután a Mtj. 1112. §-a, melyet a gyakorlat, mint a 70. sz. jogegységi döntvényben is láttuk, előlegez, e beszámítás tekintetében teljesen szabad kezét enged a bírónak, semmi akadály nincs, hogy a bíró, az id. fejezetben kifejtendő alapelveket, amennyiben azok belső helyességéről meggyőződött, magáévá téve, belőlük merítse az eligazító szempontokat helyes bírói meggyőződése kialakulásához, — ha mindjárt ez alapelvek eddigi elméletünkben felismerésre nem jutottak is. Így nevezetesen — hogy emnyit itt előlegezzünk — nyilván nagy különbséget fog tenni a megítélésben, hogy a károsult a maga önérdékű, pozitív aktivitása körében vett-e részt az okozásban (pl. két jármű összeütközött az országúton) — vagy csupán a másik okozta kárral szemben való rákényszerített törvényes elhárító kötelessége végzése körül követett-e el valami hibát, célszerűtlen magatartást stb. Előbbi esetben a teljes mértékű, utóbbiban enyhített beszámítás alá kerül, azaz csak azokat a folyományokat rójuk terhére, melyeket saját képességei szerint előrelátott vagy láthatott és csak dolózan vagy durva gondatlanságból nem háritott el, de nem azt is, ha valamit zavarában, ijedtségében, félelmében nem tett meg, vagy rosszul tett, úgy, hogy talán vele a kárt még esetleg növelte is.⁵⁴⁾

megbízott, alkalmazott, kirendelt személy, hanem általában bárki, aki a károsulthoz való viszonyánál fogva oly helyzetben volt, hogy a kárelhárítási lehetőség felett rendelkezhetett, pl. mint zálogtartó, bérlő, kommodatárius, fuvarozó (értve a személy-fuvarozót, pl. bérkocsist vagy azt, aki szíveségből kocsijárá valakit felvesz, — ellenk. helytelenül Kúria I. 3001—1936. Jogi H. Dt. Mjog. IV. 713.), sőt akár mint fogadatlán ügyvivő is. Nehezebb az eset, ha a kárt szenvedett dolog a tulajdonos ellenére, jogellenesen került a másikhoz, pl. jó- vagy akár rosszhiszemű birtokoshoz vagy éppen tolvajhoz, akinél aztán az illető közreműködésével a kár érte. (Például a tolvaj a lopott autót nekivezérli egy másik járműnek.) Ezeket a személyeket bajos ugyan a tulajdonos „embereinek” tekinti (Zsögöd, Fej. I. 69. §. 12. j. *quasi praepositus*-nak nevezi őket), azonban az ő okozásukat csakugyan kénytelenek vagyunk mégis a károsult (a tulajdonos) saját okozásával azonosítani, mert azt a veszélyt, hogy dolga illetéktelen kézre kerül (s az ezzel járó további komplikációkat), valóban a tulajdonosnak kell viselnie — mindenestre inkább, mint a kívülálló másik érdekeltnek. „A károsult magára (vagy saját balsorsára) vessen, hogy a jószág vagy ügy iránt az érdekvédelmi posztóban más ült benne. Az idegen károkozó joghelyzetét az érdekek ilyetén rejtett rétegződése nem teheti kedvezőtlenebbé.” (Zsögöd id. h.) Elvégre a dolog jogellenes használata (furtum usus), melynek körében aztán az önkár előállt, eredetét saját igazi „praepositus”-ától is (pl. a soffőr „fekete fuvarjai”), mikor a következmény egyszerre világos lesz. — Más az eset a „megholtak saját hibája” esetén. (1874. XVIII. 1. §.). Itt valóban az (elsősorban) sértett saját tényéről van szó, mely azonban közvetlenül kihat a másodsorban sértettek (Zsögöd: mellékkárosultak) igényére (tartás) is.

⁵⁴⁾ A gondolat (csírájában) megvan már Zsögöd-nél is, Fej. I. 69. §. 11. j. i. f. — Idevágó gyakori eset, hogy a sértett a kellő orvosi kezelést tudatlanságból, félelemből (pl. veszélyes vagy fájdalmas operáció) elmulasztja vagy rosszul teljesíti (kuruzslóhoz fordul). Az 539. sz. E. H. szerint életveszélyes műtétnak a sértült nem tartozik alávetni magát, de viszont pusztán a kezelés fájdalmassága nem elég ennek visszautasít-

A bíró, mint fentebb már érintettük, a felelősségben való részesedés arányát a feleknek az okozásban való részvétele és vétkeességük mértéke szerint, szabad mérlegeléssel fogja megállapítani (Mtj. 1112. §.).⁵⁵⁾ Hogy a két elem közül melyiknek mekkora súlyt tulajdonítson, erre nézve törvényes előírás nincs. Az a fentebb már érintett tendencia, hogy az okozótársak közül egymásközi viszonyukban lehetőleg a vétkesre vagy vétkesebbre kell inkább a kár terhet háritani (Mtj. 1723. §.), ide is talál, de nem zárhatja ki, hogy az okozásban való nagyobb részvétel ezt a törekvést ne egyensúlyozhassa különösen kisebb hibáival szemben. A bíró szemmértéke találja el legjobban a helyes mértéket. Ami különösen a vétkeességet illeti, mindenekelőtt meg kell állapítanunk, hogy a sértett önvétkeessége nem emelkedhet a szándékosságig, mert ez részéről a károkozásba való beleegezést jelentené, ami a felelősség előfeltételét, a jogellenességet zárja ki. (Pl. a sértett szándékosan hagyja a kárt beállni, hogy kártérítést követelhesen, teszem, hitvány, rossz holmiért.⁵⁶⁾ Ezen belül aztán szabadon latolgatja mindegyik fél magatartásának kifogásolható, vagy kifogástalan voltát. Nincs akadály, nevezetesen a tekintetben sem, hogy akár a dolózus külső okozóval szemben is találjon a sértett fél terhére szemrehányhatóságot (pl. súlyos gondatlanságot).⁵⁷⁾

9. *A kártérítési kötelelem tartalma és terjedelme.* A kártérítési kötelelem fogalmi eleme lévén a károsult vagyonában beállott esorbát helyreütni: e kötelelem tartalma szükségszerűen a helyreállításban, terjedelme a kár terjedelmében van adva. Ebből folyik e kötelelem két (egymást kiegészítő) alapelve: egyfelől (pozitív irányban) az, hogy a kötelelem fel kell hogy ölelje a károsult egész érdeksérelmét, másfelől (korlátozólag, negatív irányban), hogy a kártérítő kötelelem nem mehet túl saját célján, a kiegyenlítésen, nevezetesen nem lehet nyereség forrása a károsultra nézve.

Az *első elv* folyományaként a kártérítés magában véve, elvíleg, mindig teljes kártérítés, azaz kiterjed a károkozó tény minden emberileg utolérhető egyenes vagy közvetett folyományára, mert hisz a megtérítés csak akkor mondható megtörténtnek, ha minden vonatkozásában helyre van állítva az a csorbba, melyét a kár-tény a károsult vagyonában ejtett. Ez természetesen nem zárja ki, hogy annak a konkrét kauzának természetéből,

tására. A szabály ekként kissé merev. Az egyszerű embernek hagyományos borzalma az orvosi műtétől nem lehet elég hiba arra, hogy émiatt egészen elüssük minden kártérítéstől. Legjobb a megítélést a bírónak bízni. — Hasonló eset a Mtj. 1735. §-ban (törvényes jogorvoslat elmulasztása közhivatalnok felelősségénél), hol, helyesen, csak a vétkes mulasztás zárja ki a felelősséget. — Hasonló eset: fedezeti vétel elmulasztása szegény fuvarozó emberdél nem tekintetett a kárt kizáró önhibának az áremelkedésből előállott kárra.

⁵⁵⁾ Magától értődik, hogy ilyen arányosításra csak akkor van szükség, ha a felek-okozta kár a valóságban nem különül el. Ha ki lehet mutatni, mit okozott az egyik, mit a másik, természetesen mindegyik viseli a maga tényének következményét. Így Zsögöd is, Fej. I. 69. §. 16.

⁵⁶⁾ Így Zsögöd is, Fej. I. 69. §. 8. j.

⁵⁷⁾ Hasonlóképp Zsögöd, i. h. II. j.

melyből éppen a kártérítési kötelelem ered, bizonyos speciális korlátozások ne következzenek a megtérítés mértékére nézve is. Így például a biztosítási szerződés természetéből (a biztosítás technikájából) folynak bizonyos irányadások a biztosító által fizetendő kártérítés módoszataira nézve (az elpusztult tárgyak dologértékének megtérítése kárbiztosításnál, kt. 478. §.; különböző tarifák szerinti megtérítés baleseti, betegség- stb. biztosítás esetén); a fuvarozási szerződés igényeinek felel meg, hogy a fuvarozó áruk elveszése esetén csak a kt. 399. §. szerinti korlátozott megtérítést tartozik adni; a házasságkötés szabadságának védelme motiválja a jegyességet felbontó fél kártérítési kötelelmének korlátozását a ht. 3. §-ban és így tovább. Hasonlóképp a szankciókötelmek nagy csoportjában az alapul szolgáló cselekmény súlyosabb vagy enyhébb természete szabja meg, hogy a törvényhozó a kártérítési szankció alkalmazásánál messzebbmenőleg kimerítse-e az okozati összefüggés szálait, vagy korlátozza a megtérítési kötelezettség terjedelmét. (Fent 3. pont in fine).⁵⁸⁾

Hogy e korlátozások az utóbbi csoportnál minő kules szerint történjenek, arra választ adni a felelősségi elvek voltának hivatva. Valóban ezt a szükségletet átérzve a régebb kódexek (porosz Landrecht, Opt, Code Civil) inkább a sugallattól, mint nyílt felismeréstől vezetve igyekeztek a felelőség terjedelmét a maguk egyetlen alapelvehez, a vétkességhez igazítani (szemben a pandektatannal, mely itt a felelőség egyenlőségét hirdette, — v. ö. fent 19. j.). E törekvés, bár alapjában véve helyes irányú volt, nem vezethetett kellő eredményre, — eltekintve az alapul vett elv egyedüli elégtelenségétől, — főleg azért, mert e törvények a megszorítást tisztára külső ismérvek (a kár minősége) szerint eszközölték. Így nevezetesen az a legnagyobb jelentőségű megszorítás, melyet az Opt. 1323—24. és 1331—2. §§-ai nyomán hazai gyakorlatunk is egész a legújabb időkig makacsan követett,⁵⁹⁾ nevezetesen, hogy elmaradt haszonért megtérítés csak a kártevő gonosz szándékú vagy súlyosan gondatlan magatartása esetén jár, nyilván logikátlan, végig nem gondolt rendszabály, mely abból a szembeszökőleg alaptalan feltételezésből indult ki, mintha a pozitív kár súlyosabb, az elmaradt haszon enyhébb vétkességnek felelne meg. Az elmaradt haszon kárminősége teljesen egyenértékű a pozitív veszteségével, — legfeljebb bizonyíthatósága kisebb,

⁵⁸⁾ Ebben a csoportban is lehetnek szinguláris intézkedések, melyek a kártérítés terjedelmét a felelőség normális elvein kivüleső idegen szempontokból szorítják meg. Ilyen irracionális megszorítás az 1874. évi XVIII. t.-c.-nek az a rendelkezése (2. §.), mely a vasútnak szigorú felelőségét csak az életben és testi épségben okozott kárra szorítja. (A német jogból átvett e szűkkeblű szabályt méltán korrigálta meg gyakorlatunk a felelőségnek dologi kárra is kiterjesztésével.) Ilyen idegen rációból (iparpártolás) eredő korlátozás pl. a német jogban az autóbaleseti felelőségnek méltatlanul alacsony tarifák közé szorítása.

⁵⁹⁾ Így már Frank is, 349. l. — Zsögöd is (Fej. I. 66. §.) a gyakorlatba — nyilván a helyes sugallat miatt — látszólag belenyugodva csupán óvatosságra int.

ami azonban nem tartozik ebbe az összefüggésbe.⁶⁰⁾ Teljesen jogosult tehát, hogy gyakorlatunk ezt a téves és logikátlan szabályt — a kt. 272. és Mtj. 1111. §-tól inspirálva — feladta.⁶¹⁾ A kártérítés mai jogunkban magában foglalja az elvont hasznot is (hacsak ezt nyílt törvényező ki nem zárja), — mindössze ennek bizonyításánál kell a bírónak kellő óvatossággal élni és csak a reálisan számbavehető, mert kellő valószínűséggel remélhető haszonkilitásokat figyelembe venni.⁶²⁾

Ügyszintén nem tesz különbséget a kár közvetlen vagy közvetett volta. Ezért tarthatatlan az a gyakorlatunkba (isméretlen forrásból) becsúszott ítélet, hogy az elmaradt haszon után, még ha az adott esetben jár is, további haszonvesztés, pl. kámat ne volna követelhető. E semmivel sem védhető, „a kártérítés alapeszméjével szemléltetést ellenkező“, sőt egyenesen „törvénybeütköző“ gyakorlat ellen méltán foglalt állást már Zsögöd,⁶³⁾ ennek ellenére az még újabb keletű ítéletben is kísért.⁶⁴⁾

Végül nem helyes az az újabb gyakorlatunkban — nyilván a Mtj. 1111. §. 2. bek.-ben foglalt rendelkezés előrevetett árnyakép s egyelőre eléggé bizonytalan formában⁶⁵⁾ jelentkező törekvés, mely előrelátható és előre nem látható károk közt különböztetve, a vétlen vagy kevésbé vétkes okozót mentesíteni akarja oly „rendkívüli“ károkért való felelőségtől, melyeket az adóstól vétlenül előre nem látott körülmény véletlen közrehatása idézett fel, s csak a súlyosan vétkes okozót térheli a teljes felelőséggel. Ismét nem maga a tendencia, hogy enyhébb vétkesség enyhébb felelőséggel sújttassék, az, ami kifogás alá esik, hanem ennek mechanikus megvalósítása egyetlen külső kritérium (előreláthatott vagy „rendkívüli kár) segítségével, amely éppen e külső volta miatt nem simulhat mindig az anyagi igazság követel-

⁶⁰⁾ V. ö. Zsögöd példáját (i. h. 13. j.), mely szerint a letéteményes bankár, aki tévedésből továbbadta a nála volt sorsjegyet, attól függőleg tartoznék vagy nem tartoznék kártérítést fizetni, hogy a húzás a továbbadás előtti napon történt-e (damnum emergens), vagy az utána következőn (lucrum cessans). — Egyébként maga az Opt. kénytelen saját elvét megcáfolni, mikor a testi épségben esett károk miatt különböztetés nélkül enged elmaradt haszonért való kártérítést is (1325. §.). Ugyanígy nálunk az 1874. évi XVIII. t.-c. 2. §. (Az osztrák íróknak azt a magyarázatát, hogy itt nem *entgangener Gewinn*, hanem a sértett munkarejében mint tőkében beállott pozitív kár forog szóban [v. ö. *Ehrenzweig*, System d. öst. all. Privatr. II. I. 392. §. 17. j. s az ott idézetteket], nem tudom másnak tekinteni, mint jóindulatú, de kényszerű kibúvónak.)

⁶¹⁾ Így Szladits is, Vázlat II. 69. *Meszlény*, Glossza I. 291. — Almási-nak az a megállapítása (Köt. j. I. 174.), hogy „eltérő gyakorlat azóta nem mutatható ki“, nyilván téves. V. ö. Szladits—Fürst, Mj. gyak. II. 143., Jogi H. Dt. Mj. I. 486, II. 527., III. 660., IV. 732. lapon id. döntéseket.

⁶²⁾ Ezt a bizonyítási szabályt nem egészen szerencsésen fejezi ki a Mtj. 1111. §., mikor azt az 1. bek. második mondatában ellentétezzésképp (mintha az első mondat megszorítása lenne) állítja be. A Jav. fogalmazása jobb.

⁶³⁾ Fej. I. 66. §. 19. j.

⁶⁴⁾ Almási, Köt. j. I. 173. idéz 1922-ből egy ítéletet. Újabb esetet nem találtam.

⁶⁵⁾ V. ö. Almási i. m. I. 172.

ményéhez.⁶⁶⁾ A felelősség hozzáalkalmazására az eset adottságaihoz igenis van szükség, de a hozzáalkalmazásnak az összes felelősségi szempontok bevonásával kell történnie az eset összes körülményeit felölelő méltányos bírói mérlegeléssel. A Mtj. id. rendelkezése, az Indokolás nyílt vallomása szerint, szintén a méltányosság követelményének köszöni létét, de ezt a célt önmagában nagyon hiányosan szolgálja. Mtj.-unk kártérítési fejezetének éppen legsúlyosabb hiánya az, hogy ennek a mérséklésnek nem nyit elég teret a bíró számára.

Jelenlegi jogunk megadja ezt a szabad mérlegelést a bíró számára a Pp. 271. §-ában a kár mennyiségének megállapítása körül, feljogosítja a bírót, hogy azt, ha a felek részéről ajánlott bizonyítás megnyugtató eredményt nem nyújtott, vagy eredményt előreláthatólag nem ígér, minden körülmény figyelembevételével legjobb belátása szerint állapítsa meg, — szükség esetén hivatalból való bizonyításfelvételt is foganatosítva. — A mennyiség kérdésébe beleesik természetesen nem csak a kár szoros értelemben vett felbecsülése, de az a kérdés (és elsősorban ez) is, hogy egy bizonyos következmény hozzátartozik-e még a felelősség alá eső kárkövetkezményekhez.⁶⁷⁾

Ez a szakasz sok esetben elég lesz az igazságérzet kielégítésére. Szükség van azonban arra is, hogy a bíró, tovább menve, megállíthassa a felelősségrevonás folyamatát olyan esetekben is, ahol a törvényes felelősségi alap és a kár okozatossága kétségtelen módon fennforog, de egyéb méltányossági tekintetek, különösen a felek vagyoni viszonyaiból adódó irányítás, nevezetesen egyik oldalról az az aggály, hogy a kiszabandó kártérítés terhe az egyébként kíméletre érdemes adóst tönkre teheti, másik oldalról az a megnyugtató körülmény, hogy a jobbmódú károsult a kártérítés megszorítását vagy akár teljes megtagadását rázkódtatás nélkül elbíri, a felelősség mérséklésére intenek. — Modern magánjogi törvények, így elsősorban a svájci köt. törvény,⁶⁸⁾ de újabban mások is⁶⁹⁾ sikerrel léptek erre a régi

⁶⁶⁾ A rendelkezés már önmagában logikátlan a vétkes személyre nézve, ki ha egyszer vétkesen felel, miért feleljen csupán a vétkesen előre nem látott kárfolyományokért? De egyébként is szükség lehet a felelősség teljes kimerítésére könnyen vétkes, vagy akár teljesen vétkes okozóval szemben is, ha azt az eset egyéb körülményei indokolják.

⁶⁷⁾ Kifejezetten így szól már a kt. 24. §-a: „A kár létezése és mennyisége feletti a törvényszék a fennforgó körülmények alapján... szabad belátása szerint határoz.”

⁶⁸⁾ 43. szak. 1. bek.: „Art und Grösse des Ersatzes für den eingetreteten Schaden bestimmt der Richter, der hiebei sowohl die Umstände, als die Grösse des Verschuldens zu würdigen hat.”

44. szak. 2. bek.: „Würde ein Ersatzpflichtiger, der den Schaden weder absichtlich noch grob fahrlässig verursacht hat, durch Leistung des Ersatzes in eine Notlage versetzt, so kann der Richter auch aus diesem Grunde die Ersatzpflicht ermässigen.”

⁶⁹⁾ Így a szovjettörv. 411. szak.: „A kártérítés terjedelmének meghatározásánál a bíróság minden esetben figyelembe tartozik venni a károsult és károkozó vagyoni helyzetét.” — A lengyel köt. törvény 158. §. szerint a bíró az összes körülmények figyelembevételével állapítja meg a kártérítés mértékét. — De ha valakinek aggálya volt a bírónak adandó hasonló mérséklő hatalom helyessége felől, annak el kell osztania, ha látja, hogy az Akademie für Deutsches Recht-nek a BGB. kártérítési jogá-

felfogás előtt kockázatosnak látszó, ezért gyakran visszatetszéssel fogadott útra. Mtj.-unk, mely az említett méltányossági szempontnak a felelősséget felfokozó hatását — szintén merésznek látszó kezdeményezéssel, de szintén közmegelegedést keltő eredménnyel — bevezette (először a kultúrnépek között) 1149., ill. 1737. §-ában: a másik irányban, a méltányosság felelősség-enyhítő alkalmazásánál csak az 1111. §. 2. bek.-ben foglalt félmegoldásig jutott el. — Addig is, míg a törvényhozás — remélhetőleg — ezt a hiányt kiküszöböli, nem marad más a bíró számára, mint a Pp. id. szakaszán induló jogképző gyakorlattal szerezni érvényt az anyagi igazságból táplálkozó méltányosságnak ezen a téren is.⁷⁰⁾ ⁷¹⁾

Visszatérve a kár mennyiségének szabad bírói mérlegeléssel való megállapításánál irányadó szempontokra, ezek a következők:

A kár, mint fent (2. pont in f.) rámutattunk, nem pillanatnyi jelenség, hanem huzamos állapot lévén, mely tart addig, míg kiegyenlítésel meg nem szűnt: a kár nyilván abban a terjedelemben kell, hogy szolgáljon a megtérítési kötelem mértékéül, amely terjedelemben a megtérítés, illetőleg az erre utasító ítélet pillanatában fennáll.⁷²⁾ Az ezzel szemben hazai gyakorla-

nak reformját előkészítő bizottsága legutóbb (1940.) közzétett jelentésében (referens Reinhardt Rudolf königsbergi tanár) — szakitva a BGB ismert konzervativizmusával — teljesen a svájci törvény álláspontjára helyezkedik, mindössze a mai német társadalmi felfogás nyelvezetén szólva a fogalmazásban: „Ist ein Verhalten dem Täter nach seinen persönlichen Kenntnissen und Fähigkeiten nicht oder nur in ganz geringem Masse vorzuwerfen, so tritt eine angemessene Minderung der Haftung ein, wenn nach den Vermögensverhältnissen der Beteiligten und den sonstigen Umständen des Falles die Belastung mit dem vollen Ersatz dem gesunden Volksempfinden gröblich widerspräche.“ (Grundfragen der Reform des Schadenersatzrechts. Arbeitsberichte der Ak. f. D. R. Nr. 14.) — Egyébként szociálisabban színezett német írók már a PGB. alapján is elfutottak arra az álláspontra, hogy a bíró részére a kártérítés megállapításánál szabad kezdet s ennél a méltányosság érvényesítését követeljük. V. ö. Söber a Planck-féle Komm. 4. kiadásában II. 1. 72. lap, Heck, Schuldrecht 12. §. 9. és 17. §. 4. pont, sőt már Dernburg, Bürg. R. II. 1. 27., Kipp (Windscheid-nál) Pand. 9. kiad. II. 67.

⁷⁰⁾ Bátorításul szolgáljanak Zsögöd bölcs szavai, melyeket egy rokoneset kapcsán írt (Fej. I. 66. §. 13. j.): „A kártérítési követelés mérlegének annyiféle a billentője, hogy a végegyensúly mindig az alkalmazástól függ. Ahol nem enged a méltátságnak az egyik sróf, enged legtöbnyire a másik vagy harmadik. Amit nem lehet megítélni, mert elmaradt haszon, meg lehet ítélni feltűnő gondatlanság címén; és ismét ami járna, jóllehet elmaradt haszon, megtagadható, amiért ninesen... szoroson bizonyítva. Ott vannak ezenkívül: az okozatossági láncolat, és a károsult hibájának szabad mérlegelésű fordulói...”

⁷¹⁾ A most mondottak természetesen csak a szankciókötelemként alkalmazott kártérítési kötelemre állanak teljességükben. A kárbiztosító kötelezettségének kímérésénél is van szükség a bíró bizonyos szabadságára, de erre elég a Pp. 271. §.

⁷²⁾ Így egyértelműen a német elmélet és gyakorlat. V. ö. Enneccerus—Lehmann, Lehrb. II. 13. §. III. 1., Planck—Söber Komm. 86. lap. Megközelítőleg így Zsögöd, (Fej. I. 65. §. 13. j.), ki a kiegyenlítési eszme irányadó voltát hangsúlyozva, legtöbnyire a kárösszegnek a perkezdes idején való tőkésítését s onnan perkamat járatását tartja megfelelőnek. A perkamat azonban nyilván nem mindig fedi az időközben elmozdult kárhelyzetet, így kevésbé szolgálja a kiegyenlítési eszmét. Helyes azonban Zsögöd utalása később esedékes kárkövetkezmények megfelelő leszámítására vonatkozólag.

tunkban sokszorososan hangoztatott⁷³⁾ (bizonyára az Opt. 1332. §-ára támaszkodó) az a felfogás, hogy a kár meghatározásánál a kártétel időpontja irányadó, semmiféle elfogadható okkal nem támogatható. E felfogás legfeljebb egyes szerződéses kárkötelmeknél lehet helyén az ügylet kauzája által diktált külön szempontból (pl. kárbiztosításnál kt. 478. §., — de már nem a fuvarozásnál is, kt. 399. §.), ellenben teljesen céltalan és a valódi kárkiegyenlítés eszméjével ellenkező a szankciókötelmek terén.⁷⁴⁾ Sőt esetleg az ítélet figyelembe vehet később beállandó, de már előrelátható akár kárszüntető, akár kárnövelő körülményeket is. Így nevezetesen a károsult keresetképességének csökkenéséért vagy elvesztéért járó kártérítésnél mindennapos a kártalanításnak (járadék) a keresetképesség előrelátható idejére való szorítása, viszont a keresetlehetőség emelkedésének is számbavétele. Így helyesen (és nyilván világos ellentétben az előbb kifogásolt állásponttal) a 65. sz. jogegységi döntés is, mely a balesetet szenvedett fél kárának megállapításánál az automatikus fizetésemelkedések számbavételét mondja ki. — Sőt az síncs kizárva, hogy a kiegyenlített vagy ítélettel megállapított kártérítés követelés új tények alapján, melyek a lezárás után merültek fel és a kár megnyiságát módosítják, újból követelés tárgyává tehető ne legyen. Erre a Pp. 413. §-a járadékkártérítés esetén expressis verbis módot ad. Semmi akadálya, hogy e §. útmutatása szerint a bíró helyt adjon akár a károsult, akár a kártérítő részéről indítható újabb keresetnek az újabb kárfejemények fejében akkor is, ha nem járadékkövetelésről van szó. Például az egy összegben megítélt kártalanítás után újabb kárfüzdőmények álltak be, vagy megfordítva, kárszüntető tények jelentkeztek.⁷⁵⁾

Az, hogy a bíró a megtérítés mértékét az ítélethozatal időpontja szempontjából bírálja el, nem zárja ki, hogy figyelembe vegyen egy olyan korábbi időpontot, melyben a kár összege nagyobb volt, mint az ítélethozatalkor, ha a felperes érdeksérelmét ez a nagyobb érték fejezi ki, pl. az elpusztított dolgot akkor értékesíthette volna. Amennyiben a bíró a korábbi idő-

⁷³⁾ V. ö. a *Szladits-Fürst* Mj. gy. II. 142—3. lapon id. döntéseket (köztük az 553. és 557. sz. E. H.-t is); újabb is Jogi H. Dt. III. 666., IV. 744. l.

⁷⁴⁾ Miért járna csak a károkozás kori érték szerinti kártérítés pl. az éretlenül legázolt vetésért, az eltépett vagy tűzbedobott sorsjegyért, melyre aztán nyereseményt is felőleli. Hasonló ferde eredményre megy ki a Mtj. 1732. §-nak az 1162. §-szal kombinált értelme (= dologelvonásnál az elvonó, tehát a tolvaj is, csak az elvonás kori értéket fizeti, ha csak a körülményekből fel nem tehető, hogy a sértett dolog a későbbi nagyobb értéken értékesítette volna). Az elvonással okozott kárnak megkülönböztetése egyéb módon okozott kártól egyébként is teljesen megokolatlan.

⁷⁵⁾ V. ö. az *Enneccerus-Lehmann*, Lehrb. II. 11. §. II. 3. alatt idézett esetet, hol a Reichsgericht újabb kártérítést ítél a sértettnek, ki a 22 évvel előbb elszenvedett sérülés folytán műlátat hordott s emiatt szobájában elesve újabb sérüléseket szenvedett. — Természetesen újabb kárigények érvényesítésének elejét veheti a feleknek a kárkiegyenlítéskor kötött ellenkező megállapodása, mely csak a megtámadás rendszer szabályai szerint hatálytalanítható.

pont szerint marasztal, ettől az időponttól a jogosult részére kamatot is ítél meg.⁷⁶⁾ ⁷⁷⁾

A szolgáltatás helyére nézve is felmerült itt-ott az a végig nem gondolt állítás, hogy a kártérítés a károkozás helyén szolgáltatandó. (Az országúton történt baleset helyén tehát akkor is, ha okozó és károsult hetedhét vármegyében laknak onnan?) — Ismét eltekintve a kauza sajátossága által diktált szempontokból (l. a biztosítás, fuvarozás fenti példáját), különösen a szankció-kártérítés kötelmeire szabályul — a kiegyenlítési eszme követelményeké — azt kell felállítani, hogy a megtérítést ott kell szolgáltatni, ahol az a károsult nézve valóban teljes reparációt jelent, tehát rendszerint az ő lakóhelyén (akkor is, ha nem pénzzolgáltatásról van szó). Ez azonban csak általánosságban áll. Az eset természete különbséget tehet, pl. ingatlan visszabocsátása, előbbi állapotának (telekkönyvi helyzetének) visszaállítása másutt, mint az ingatlan helyén, el sem képzelhető.

Végül a megtérítés terjedelmét illetőleg itt kell megemlékeznünk arról a körülményről, melyre *Zsögöd* (Fej. I. 68. §.) irányítja a figyelmet, nevezetesen, hogy a kárados az igazi kár megtérítésén kívül tartozik kiadni azt a hasznót is, melyre ő a károkozó cselekmény következtében tett szert, ha mindjárt a hitelező (sértett) vagyonában ennek a haszonnak megfelelő csökkenés nem állott is elő, mivel ő a kártevő beavatkozása nélkül sem csinálta volna magának a kérdéses hasznót, pl. a tolvaj a lopott dolgot gyümölcsöztette, amit a meglopott nem tett volna, a szerzői jog bitorlója a tiltott sokszorozásból vagy előadásból jövedelmet húzott, amit a szerző (vagy más jogosult) nem húzott volna stb.⁷⁸⁾ *Zsögöd* ez esetekre azt mondja, hogy „a kártérítési jogcím mindig magában foglalja a gazdagodási

⁷⁶⁾ Ez nem áll ellentétben a 461. sz. E. H.-tal, mely szerint: „A kártérítési összeg után... az erre jogosultat késedelmi kamat illetvén meg, a kárt okozó fél a károsodás következtében azonnal esedékes kártérítés után a kártétel napjától kezdődőleg tartozik a kamatokat megfizetni“. Az E. H. értelme csak az, hogy a kamat, mint minimális megtérítés, mindenesetre jár a kár napjától, ami nem zárja ki, hogy ennél több járjon a károsultnak, ha kára egy későbbi időpontban nagyobb. Természetesen aztán, ha a bíró erre a későbbi időpontra helyezkedik, akkor a kamat is csak innen jár.

⁷⁷⁾ *Zsögöd* (Fej. I. 61. §. 10.) éles megkülönböztetést tesz kárkamattól és késedelmi kamattól; utóbbi „a kötelem időbeli megszegése által okozott kárnak az átlagos (minimális) egyenértéke; más szóval: az ebbeli hibán, mint önálló okon meggyökösült kárt, kötelezettségnek az átlagosítása“, míg a másik „nem a károbiligáció megszegése (károsszeg le nem fizetése) által újonnan okozott kárnak, hanem az eredeti kár időbeli oldalának a kiegyenlítési átlaga. Jogi causája: az eredeti felelősségi alap, nem pedig valamely ehhez járuló külön culpa; indító eszméje: nem a kárösszeg nélkülözése, hanem a főkar időközli továbbsevevése“. — *Zsögöd*-nek ez a felfogása az ő (nézetem szerint helytelen) azon álláspontjával függ össze, mely szerint ő a vétségi obligációban a kártérítést mint eredeti és fő tárgyát látja a kötelelemnek, mely mint ilyen születik meg. (V. ö. fent 6. j.) Holott helyes szemlélet szerint a vétség épúgy, mint a késedelem, megértése egy előzőleg már meglévő obligációnak, s a kárados is eo ipso késedelemben van az elkövetett jogvétség reparációja tekintetében abban a pillanatban, mikor a sértést elkövette, miután nem lett volna szabad azt elkövetnie (*mora ex re* — nemcsak „félíg-meddig“, de valóban).

⁷⁸⁾ Hasonló nézet a német irodalomban is előfordul. L. az utalást *Heck*-nél, *Schuldr.* 17. §. 3. — *Heck* maga a szövegben adott álláspontot foglalja el.

jogcímet... A haszonkiadás ekként segédeszméje (oldalága) a kártérítési elvnek". — Véleményem szerint azonban az a kiadási kötelezettség, mely ekként a károkozót terheli, mindig megmarad a gazdagodási címen, még ha kárt és gazdagodást együtt perel is a sértett. A gazdagodás kiadása sohasem kártérítés, (ami hiszen kár nélkül fogalmilag lehetetlen), s ekként a gazdagodás kiadása sem segédeszméje a kártérítésnek, de vele egyazon célt szolgáló párhuzamos jelenség, melyről szólni a gazdagodás fejezetébe tartozik akkor is, ha kárigénnyel vegyes. A *condictio ob iniustam* (esetleg *furtivam*) *causam* beleesik a *condictio sine causa* keretibe.

Ami a másik (korlátozó) elvet illeti, ennek kihatását a kár és kártérítés terjedelmére fent (2. pont) már tárgyaltuk: kár nincs, tehát kártérítés sem lehet ott, ahol a kárt a károkozó ténnyel (okilag vagy egyébként) kapcsolatos más előny ellensúlyozza (egészen vagy részben).

De ugyanennek az elvnek folyománya az is, hogy ha a károkozó a kárt egyszer megtérítette, mindaz, ami a károsult vagyონrészéből mint maradvány, rom (eltört dolog darabjai), vagy szurrogátum (pl. kereset a tolvaj stb. ellen) megmarad, a kártérítést teljesített félre száll át (*Zsögöd: károonszerzés*),⁷⁸⁾ nem lévén természetesen kizárva, hogy a károsult a visszaváltás jogát megkerülés esetére fenntartsa magának. (Mtj. 1115. §.). Mindaz, ami az átszállás mikéntjéért illeti, már nem a kártérítés, hanem az egyes jogok megszerzésének fejezetébe tartozik, így az az általános szabály is, mellyel a Mtj. id. §-a arra az esetre, ha a jogátszálláshoz a sértett nyilatkozata elegendő, a jogátszállásnak a törvénynél fogva való végbemenetelét rendel. (Hasonló szabály egyébként már a római jogban: *litis aestimatio similis est emptioni*.)

10. A kártérítés módosatai. A kártérítés fogalma által feltételezett helyreállítás kétségtelenül fogalmilag legközvetlenebbül van meg a természetben való reparációban, a kártény folytán megváltozott helyzetnek az előbbi állapotha való visszahelyezésében. Ebből azonban nem volna helyes, mint pedig számos kódex, köztük a BGB is teszi, a természetben való helyreállítást állítani oda, mint normális kártérítési módot, miután a természetben való helyreállítás a gyakorlatban sokkal nehezebb, újabb vitákra és súrlódásokra okot adó módoszat, mely hozzá az esetek nagy részében egyáltalában nem is lehetséges. Ezért csak helyeselhető, hogy gyakorlatunk is, a Mtj. is (1113. §.) a pénzben való megtérítést tekinti a kártérítés normálesetének, melytől a bíró a felek bármelyikének megokolt kérelmére eltérhet ugyan és természetben való helyreállítást vagy más módon való kiegyenlítést rendelhet, de ennek felvetése és a másként való kiegyenlítés helyességének és méltányosságának igazolása az illető fél dolga. Semmi akadály, hogy a bíró a kétféle kiegyenlítést együtt

⁷⁸⁾ Fej. I. 70. §.

alkalmazza: helyreállítás, a még ezenfelül mutatkozó érdeksérelem pénzben való kiegyenlítésével (id. §. ut. mond.).

Ami a kétféle megtérítési módot közelebbről illeti, természetben való helyreállításról legszorosabb értelemben csupán a *Zsögöd-ügynevezte* egyedi (in specie) helyreállítás esetében beszélhetni, mikor a bekövetkezett kárnak szorosan ugyanazon a vagyontárgyon való reparációjáról van szó, pl. ellopott dolog, elvont gyümölcs, stb. visszaadása, lerombolt híd, út visszaállítás, kilátást elzáró fal eltávolítása, eltépett okirat újból való kiállítása, a megbízott által megbízásellenesen eladott dolog visszavásárlása, megváltozott telekkönyvi helyzet helyreállítása, érvénytelen ügylet megerősítése (pl. kiskorú, falsus procurator kieszközli a gyámhatóság, az állítólagos megbízó utólagos hozzájárulását,⁷⁹⁾ de ide lehet sorolni az ú. n. fajlagos (in genere) megtérítés eseteit is, mikor a megtérítő az elvesztett, elpusztult helyettesíthető dolog helyett (csak ilyenről lehet szó!) más hasonló fajú dolgot szolgáltat, pl. elvesztett könyvért, érték-papírért más hasonlót ad, betört ablaküveget becsináltat, megrongált gazd. felszerelésért újat, sőt esetleg (a kisajátító) az elvett földért más egyenértékűt ad.⁸⁰⁾

A természetben való helyreállításnak azonban nemcsak az a (magától értetődő) feltétele, hogy az fizikailag lehetséges legyen, de az is, hogy a megtérítés e módja a károsult érdekének is megfeleljen; például értékét vesztett szolgáltatást (romlandó vagy idényárut), a tolvaj által hordott ruhát, a gázoló által felajánlott orvosi kezelést stb. nem tartozik elfogadni, de másrészt viszont ő sem követheti a természetben való visszatérítést, ha ez a károkozónak aránytalan nagy költséget okozna. A bíró feladata, kinek a Mtj. 1113. §. itt szintén szabadkezet ad, az érdekek mindkét részről való méltánylásával a helyes megoldást meglegelni. — Kivételesen itt is előfordulhat, hogy kifejezett rendelkezés a megtérítés egyik vagy másik módját kizárja.

A pénzbeli megtérítésnél⁸¹⁾ a bíró feladata megkeresni és megállapítani azt az összeget, mely az elmaradt természeti visszaállítás helyett a felpereá kárát körülbelül kiegyenlíteni alkalmas. Ennél a nem mindig könnyű feladatnál, láttuk, a Pp. 271. §. ad szabad módot meggyőződése minél helyesebb kialakítására, feljogosítván hivatalból való tudakozódásokra is. Irány-

⁷⁹⁾ Jórészt *Zsögöd* példái, Fej. I. 62. §. 3.

⁸⁰⁾ Újabb gyakorlatunkban jelentkezett az a tendencia, melyre *Almás* (Köt. j. I. 175.) utal, hogy t. i. a generikus megtérítés mellőzésével csak pénzben marasztaljon a bíró, nem megokolt s remélhetőleg a Mtj. 1113. §. 2. bek. helyesebb rendelkezése után eltűnik.

⁸¹⁾ *Zsögöd* éles különböztetése szerint (Fej. I. 64. §. 15. j.) a pénzbeli megtérítés is lehet egvedkártérítés (elvett pénzdarábok visszaadása), fajlagos kártérítés (ugyananvi hasonló pénzdaráb adása) és összegkártérítés (folyó pénzben fizetni a kár összegét). Itt az utóbbiról van szó.

adó kell hogy legyen itt is a kiegyenlítési eszme, ami a kárnak a károsult egyéni viszonyainak figyelembevételével történő (szubjektív) becslését teszi indokolttá mindaddig a mértékig, amíg az illetén becslés ellenőrizhetetlen területre nem csap át. A károsultnak objektíven megokolt és ellenőrizhető, de személyes viszonyai szerint érdeke (úgy ahogy ő a kárt adott viszonyai között érzi: *quod interest eius damnum factum non esse*, röviden *interessze*) kell hogy legyen a mértéke a restitúciónak is. Dologkárnál tehát nem csupán a dolog objektív (forgalmi) értékét (*verum rei pretium, pretium commune*), ami általában az elérhető vételárban (piaci vagy tőzsdei árban) nyer kifejezést, s ami alapján véve azért mégis minden értékbecslésnek természetes kiindulópontjául szolgál, hanem a károsult személyes viszonyai által megokolt rendkívüli értékét (*pretium singulare*), pl. gyári üzembe beállított gép, állat, teryrajzok, szabadalmak, zárt gyűjtemény egyes darabjai stb. különleges értékét vesszük tekintetbe.⁸²⁾

Az interesszének egy különleges számítás módja az, melynél bizonyos különleges viszonylatokban, így nevezetesen egy érvényesnek hitt szerződés elestéből folyó károk kiszámításánál⁸³⁾ a károsultat a szerződéshez fűző teljes érdek (ú. n. *pozitív szerződési érdek*) helyett csak a szerződés elestéből származó kárai (ú. n. *negatív szerződési érdek*, németül: *negatives Vertragsinteresse* vagy *Vertrauensinteresse* [innen biztatási, helyesebben felbiztatási érdek], a Mtj. nyelvén: „a szerződés megkötéséből eredő kár“) jön tekintetbe.⁸⁴⁾ Ebbe a negatív interesszébe a szerződés érvényében bízó, de abban csalódott félnek csupán azok az (egyébként akár pozitív, akár negatív) kárai tartoznak bele, melyek őt szorosan azzal érték, hogy a szerződésbe belebocsátkozott, mint pl. a szerződésre tett kiadásai, költségei, teljesítési előkészületek, részteljesítés, a szerződésre támaszkodó további ügyletkötéseiből származott kötelezettségek egyrészt, másrészt az érvénytelen szerződés megkötése miatt esetleg elszalasztott más szerződésből eredhetett előnyök, de nem az a kár is, mely őt az érvénytelen szerződésből származhatott hasznok elmaradásával éri, pl. a megvett áruk továbbadásából vár-

⁸²⁾ Hát ha ez a külön érdek kisebb, mint a *verum rei pretium*? Hivatkozhat-e erre a (teszem, kiméltre érdemes, pl. kevéssé hibás vagy hibátlan) károkozó? (Hogy a gonosz indulatú nem hivatkozhatik rá, azt elemi sugallat diktálja, mint fentebb láttuk.) Pl. a károsult az elpusztult dolgot áron alul már eladta vagy éppen ingyen eligérte, úgy, hogy neki voltaképpen semmi személnes érdeke nincs többé. *Zsögöd* szerint (Fej. I. 67. §. 1. j.) nem — és valóban alig lehet mást mondani, mivelhogy tárgyilag mégiscsak megvan a kár.

⁸³⁾ Idetartozó esetek: a szolgáltatás lehetetlenségét, illetőleg tilalomba ütköző voltát ismerő fél (Mtj. 971—2. §.), a szerződést akarathány miatt megtámadó fél (Mtj. 1008. §.), a tévedésből magát képviselőre jogosultnak hívó álképviselő (1034. §.), az előállításra a máséknak jogot adott fél (1078. §.) kártérítési kötelezettsége. V. ö. még 999. §. 3. bek. (színeli ügylet) és 948. §. (egyoldalú nyilatkozat).

⁸⁴⁾ Fogalom és név *Jhering*-től ered (a *Jahrb. f. Dogmatik* 1861. évi 4. kötetében megjelent híres értekezéséből: *Culpa in contrahendo*... etc. címmel), használata azonban csak a német és német befolyás alatt álló jogterületen szokásos.

hatott nyereség, az ú. n. pozitív vagy teljesítési érdek (Erfüllungsinteresse).⁸⁵⁾

A negatív interessze elvileg lehet nagyobb is, kisebb is a teljesítési érdeknél. (Rendszerint kisebb lesz.) Azonban ha nagyobb is, a marasztalás semmiesetre sem haladhatja meg az utóbbinak a mértékét,^{85a)} mert hisz a felperes érdeksérelme éppen abban van, hogy a remélt szerződés nem ment teljesedésbe, így kára sem lehet több, mint ha teljesedésbe ment volna. (Mtj. 1116. §.)⁸⁶⁾

Az interessze, mint a kártérítés normálmértéke, helyet foglal mindig, mikor külön szabály mást nem rendel. Ilyen különszabály rendelheti az egyszerű dologérték alapulvételét (ilyenek főleg a szerződési jogban),⁸⁷⁾ viszont rendelheti az ú. n. *előszerteti érték*, azaz tisztán a károsult egyéni, szubjektív vonzalmán, ragaszkodásán, kegyeletén, szóval érzelmi mozzanatokon alapuló érdek figyelembevételét. Ez utóbbi, melyet gyakorlatunk a maliciózus károkozás eseteiben — helyes sugallattól vezetve — már eddig is bevont a kártérítés körébe, lényegében már a nemvagyonni kártérítés fogalma alá rokonul s ennek szabályai szerint kezelendő.

⁸⁵⁾ Azaz: ha azt nézem, mekkora volna a vagyonom a mostanihoz képest, ha a szerződés teljesedésbe ment volna, ez a pozitív szerződési érdek; ha azt nézem: mekkora volna a vagyonom a mostanihoz képest, ha a szerződésbe egyáltalán be nem bocsátkoztam volna, ez negatív interessze.

^{85a)} Tehát ha a teljesítési érdek = 0, (mert előnytelen vagy éppen veszteséges ügyletről van szó), akkor a negatív interessze címén sem lehet marasztalni, bármilyen nagyra rúgjon is ez.

⁸⁶⁾ Ez a rendelkezés félreérthetetlenül rámutat az egész megkülönböztetés racionálisra negatív és pozitív érdek között, mely nem más, mint a kiméltre érdemes károkozó lehető védelme a kár túlzott kiterjesztése ellen. Kétségtelen ugyanis, hogy a szerződésben csalódott fél kára tulajdonképpen kiterjed a teljes szerződési érdekre, mint legitím haszonra is. Es nem is hiszem, hogy valakinek is kétsége lehetne aziránt, hogy a rosszhiszemű beugrató csakugyan ezt a teljes érdeket tartozék megfizetni. Csak a jóhiszemű fél, ki hibátlanul vagy megbocsátható kis hibával vitte bele ellenfelét a szerződésbe, melynek aztán ez kárát látta, tarthat igényt arra, hogy ezt a kárt csak abban a szűkebb mértékben térítse meg, amelyben az effektíve felmerült. Ne feledjük itt, hogy a probléma *Jhering*-nél a vétkeességi elv rendületlen uralmának idején, még elsősorban az volt: megkonstruálni valahogy a hibátlanul tévedő ügylettel felelősségét is a szerződés elestéből a másikra hárító károkozó. Ezt csinálta *Jhering* a *culpa in contrahendo* figurájával, melynek értéktelenségéről ő maga is meg volt győződve. Ellensúlyul találta ki a felelősségnek a negatív érdekre való korlátozását szintén oly korban, mikor a pandektatan a károkozó felelősségi mértékének az ő magatartásának hibáságához való igazítását elhárította. Ezért kezel pl. a mi kt.-ünk 52. §-a (a német után) a dolózus álképviselőt a tévedővel egyenlően, különböztetés nélkül röhárítván a megkötött ügyletet (ami = a teljes Erfüllungsinteresse, így a törvénybeni alternative említett kártérítés alatt is ez értendő). A helyes álláspont van kodifikálva már a BGB. 179. §-ban és (még inkább) a Mtj. 1034. §-ában, melyek a nem-dolózus álképviselőt már csak a negatív interesszére kötelezik. (Utóbbi további méltányossági feltételekkel.) Az egész negatív interessze (elégős komplikált) tana azonban elveszti jelentőségének nagy részét egy oly felelősségi rendszerben, mely a méltányossági kármegállapítást ismeri.

⁸⁷⁾ V. ö. fent az 58. jegyzetnél. Különszabályok rendelik néha a kár pusztá származási (absztrakt) megállapítását, például keresk. vételnél a szerződésben kikötött vételár és a teljesítéskori piaci vagy tőzsdei ár közti különbözet megtérítését, mikor a valóssággal elézvevett kár helyébe ez az absztrakt úton kiszámított érték jön.

11. *Elégtétel nemvagyoni kárért.* Nemvagyoni kár (Nichtvermögensschaden, dommage moral) alatt értjük az ember immateriális (szellemi, erkölcsi, egyéniségi) javainak sérelmét.

Abban a kérdésben, hogy vagyoni vagy nemvagyoni kárral állunk-e szemben, nem a sértés által közvetlenül érintett jogtárgy minősége lesz tehát a döntő, hanem a sértés által előidézett káros visszahatás természete. Anyagi vagyontárgyon elkövetett sérelem épügy hozhat létre nemvagyoni kárt is (pl. a dologhoz fűződő előszereteti érték sérelmét), mint megfordítva a testi épségen, becsületen, üzleti hírnéven elkövetett támadás nem csupán szellemi, érzelmi, de valóságos vagyoni kárt is (gyógyítási költségek, elmaradt kereset, üzleti haszon stb.) idézhet elő. A kétféle kár együtt járhat s egymástól csupán a sértettnak okozott hátrány (szenvedés, fájdalom) minősége szerint tér el. A nemvagyoni kár leggyakoribb megjelenésformái ezek: testi fájdalom, lelki ezenvedések, melyeket testi épség, külalak, becsület, nőiség, üzleti vagy művészi jó hírnév stb. sérelme okoz. Ez utóbbiaknak voltaképp pénzbeli egyenértékük nincs is, így nálunk szoros értelemben vett megtérítésről nem is lehet szó, csupán az elszenvedett rossz hozzávetőleges kiegyensúlyozásáról oly vagyoni (pénzbeli) szolgáltatás nyújtásával, mely a sérelmet szenvedőnek az elszenvedett sérelemért, fájdalomért, bosszúságért körülbelül egyenértékű másnemű előnyt nyújt s ezzel egyúttal az államhatalom szolidaritását hozza kifejezésre a sérelmet szenvedett mellett, reprobációját a sérelem okozójával szemben. Ez az „elégtétel“ kétféle funkciója. Összetévesztése tehát a dolgoknak pl. egy nő elcsúfításában vagy a rajta elkövetett nemi erőszakban nemvagyoni kárként csupán a férjhezmenetel (= eltartás) vagy egyéb boldogulás eszközeitől való megfosztatást látni, ami magában véve anyagi (vagyoni) kár.

A nemvagyoni kár megtérítésére vonatkozó kötelezettség még ma is igen különböző mértékben van elismerve a kultúr nemzetek jogában,⁸⁰⁾ — amiben a büszke, de üres római álláspontnak: „*liberum corpus nullam recipit aestimationem*“⁸¹⁾ az utókorra gyakorolt hatása mellett bizonyára a kár-megállapítás nehézsége is nagy szerepet játszott, ami a kötött bizonyítás és a bíróval szemben való bizalmatlanság korszakában mindenestre komoly akadály is volt.

A magyar jogfejlődés az utóbbi évtizedek során e téren is nagy lépésekkel haladt előre. Még *Zsögöd* a századforduló körül erős fenntartással vi-

⁸⁰⁾ V. ö. a *Schlegelberger*-féle *Rechtsvergl. Handwörterbuch* feat 1) jegyzetben id. cikkét, III. fej. — Legkevésbé van elismerve a német jogterületen, bővebben a francián s legszabadabban az angol-amerikai jogban.

⁸¹⁾ D. 9. 2. 7. Az utókor — rövidlátó szemmel — nem vette észre, hogy a rómaiaknak ugyanarra a célra, melyre ma a nemvagyoni kártérítés keresete szolgál, a klasszikus kor legelejétől rendelkezésünkre állott a prétori *iniuriarum aestimatoria actio*, mellyel a bíró, büntetés címén ugyan (de hisz a vagyoni kártalanítást is e címen osztogatta!), szabad becsléssel a legmesszebbmenő elégtételt tudta nyújtani az immateriális kár áldozatának, amit csak egy kártérítési jog egyáltalában adhat.

selkedik a nemvagyoni kár megtérítésére vonatkozó kötelezettséggel szemben, mely egyébként az ő idejében tételes jogunkban jóformán csak a btk. 198. §. szerint „szabadságelvonási díj“ s az ártatlanul elítélteknek a bp. 576. és 589. §. szerint járó kártalanítás, illetőleg „sérelemdíj“ esetére szorított,⁸²⁾ s henné csak „az általános elvtől eltérő szűkebb vagy tágabb körű kivételt“ lát,⁸³⁾ melyet ha szabállyá tennénk, „a törvény tételei elveszítenék határukát“, s a kártérítési jogszolgáltatás „alig lenne egyéb, mint esetről-esetre való törvényhozás“.⁸⁴⁾ Utána azonban törvényhozás és gyakorlat váratlanul gyorsütemű lépésekben indult meg abban az irányban, hogy a kivételt rendes normává tegye. (És — tegyük hozzá, — ez sikerült anélkül, hogy a feltétlen jogbizonytalanság bekövetkezett volna.) Az elvi felbátorítást itt is a ptk. előmunkálatai (ezúttal már a Terv. 1140. §., mellyel az 1914. évi Javaslat 885. §. és a Mtj. 1114. §. jóformán azonos) hozták meg, a méltányosság feltétele alatt megadván a szándékos (később a súlyosan gondatlan) sértésből eredő nemvagyoni sérelemért a pénzbeli elégtétel követelésének jogát. A közvetlen lökés azonban a törvényhozástól jött, mely egyes speciális esetekben a tételes törvény példájával támasztotta alá a javaslatok idézett útmutatását. Ilyen törvényhozási intézkedések voltak: az 1914. évi XIV. t.-c. (sajtótörvény) 39. §., mely a sajtóközleménnyel okozott vagyoni káron felül a sértett nemvagyoni kárért is megfelelő pénzbeli elégtételt enged a méltányosság szerint, de egyébként nem kötve a kártérítést sem szándékosság-hoz, sem még ahhoz sem, hogy a cselekmény bűncselekményt alkosson. Ezt a rendelkezést az ugyanaz évi XLI. t.-c. (a becsület védelméről) 28. §-a a nem sajtó útján elkövetett rágalmozásra, becsületsértésre, megholt ember emlékének meggyalázására, hitelrontásra, hamis vádra is kiterjesztette. Ezt az utat követte még a következő évek törvényhozása, így az 1921. évi LIV. t.-c.-be foglalt szerzői jogi törvény 18. §-a (szándékos vagy gondatlan⁸⁵⁾ bitorlás esetén), s a tisztességtelen versenyről szóló 1923. évi V. t.-c. 35. §-a (utánzás, hírnév- vagy hitelrontás, üzleti vesztegetés, titok elárulása vagy felhasználásának szándékos eseteire⁸⁶⁾

E törvényhozási útmutatás nyomán a gyakorlat általánosságban is magáévá tette az eszmét. Igaz ugyan, hogy az idevágó ítéletekben (fő-

⁸²⁾ A *pretium affectionis* általa is elismert követelhetőségében (a gonosz indultú károsítótól) *Zsögöd* a vagyoni kár rovatába eső sérelmet lát (Fej. I. 71. §. 2.), ami nyilván téves álláspont, mert vagyoni kár itt nyilván csak a vagyoni értesze határáig lehet.

⁸³⁾ I. h. vezérszöveg.

⁸⁴⁾ I. h. I. j.

⁸⁵⁾ Akár csak egyszerűen gondatlan bitorlás esetén is: Jogi H. Dt. Mtj. III. 88. és 661. lap.

⁸⁶⁾ Nemvagyoni kártérítési kötelezettségről beszél még az 1915. évi XIX. t.-c. (a hadiszállításokról), 17. §-a és az 1916. évi XVIII. t.-c. (a hazaárulók vagyoni felelősségéről) 2. §-a, — utóbbi azonban nem kártérítést, hanem vagyonekbezártást rendel valójában.

ként a korábbiakban) határozott törekvés található a nemvagyoni sérelem vagyoni természetű káros visszahatásainak előtérbeállítására, mintegy a kártérítési kötelezettség jobb megokolásaként (például az elcsúfított, nemi érintetlenségében vagy becsületében sértett nő férjhezmenési vagy egyéb-ként való boldogulási lehetőségében szenvedett kárának hangoztatásával),⁹⁵⁾ azonban az újabb ítéletek egyre inkább felszabadítják magukat e tekintet alól s a kártérítés elégtétel jellegét egyre inkább kidomborítják. Úgy hogy végeredményeképpen a nemvagyoni kártérítésnek általánosságban (s nem csupán az id. törvényekben szabályozott egyes esetekben) való befogadása bírói gyakorlatunkban végbementnek tekinthető.⁹⁶⁾

E gyakorlat szerint a nemvagyoni kártérítésnek a következő szabályai tekinthetők kialakultaknak:

Nemvagyoni kárért elégtételt követelni elvileg lehet akár szerződésből folyó kötelezettség megsértéséért, akár szerződésen kívüli tiltott magatartásból eredő jogsérelemek miatt. (Gyakorlatilag fontosabbak lesznek az utóbbi esetek.) De általában csak komoly, különösen oly hátrányért lehet, mely a károsultra nézve az életben való érvényesülés (nőknél férjhezmenetel) kilátásainak csökkenését vonja maga után.⁹⁷⁾ Ilyen hátrány lehet elsősorban testi sérülés, melynél azonban sem maga a sérüléssel vagy gyógykezeléssel járó fájdalom, szenvedés,⁹⁸⁾ sem a sérülésnek esetleg megmaradó nyomai (sebhelyek, eltorzulás, valamely tag elváltozása) magukban véve nem elegendők a kártérítésre, ha egyébként a sértett boldogulásának nem akadályai. Így általában nem minden eltorzulásért, hanem csak a feltűnőért ítél meg a Kúria kártérítést (főként nőknél az ismert okból).⁹⁹⁾ A gyakorlatban előfordult további esetek: a nő nemi függetlenségének és erkölcsi épségének megsértése erőszak vagy csábítás által (utóbbinál csak a tisztességes és tapasztalatlan nő védelmére),¹⁰⁰⁾ a nő nemi betegséggel való megfertőzése (erőszak vagy csábítás nélkül is),¹⁰¹⁾ — kivételesen kedélybántalomért, mely a megölt jegyes

⁹⁵⁾ V. ö. a *Szládits-Fürst*, Mj. gyak. II. 158. s köv. lapokon id. régibb döntéseket. Még 1928-ból is van ítélet, mely az eltorzított nő kárigényét azon az alapon tagadja meg, hogy a nő utóbb mégis megfelelőleg férjhez ment. V. ö. *Meszlény* Glossza I. 327.

⁹⁶⁾ *Almási* ellenkező óvatos álláspontja (Köt. jog I. 182.) ma már meghaladottnak tekinthető. V. ö. *Szládits* is Vázlat II. 74.

⁹⁷⁾ V. ö. újabbban Jogi H. Dt. mj. II. 127., III. 664. IV. 748., 750., 751. lapokoi felsorolt eseteket.

⁹⁸⁾ Jogi H. Dt. Mj. II. 528., III. 666., IV. 750. lapokon.

⁹⁹⁾ Csunya hegek a nő lábszárán, combján: nem (Jogi H. Dt. II. 528.), ugyanazok a karon: igen (u. o. IV. 751.). Balkez fejének hiánya napezámónál: nem (u. o. II. 528.), teljesen gyógyult csonttörés: nem (u. o. III. 663.). Felláb megrövidülése Hányónál: igen (u. o. III. 663.), ügyvédnél: nem (u. o. IV. 751.).

¹⁰⁰⁾ Jogi Dt. II. 528., III. 662., IV. 748. lapokon id. esetek.

¹⁰¹⁾ Jogi H. Dt. IV. 749.

elvesztésével volt kapcsolatos és a jövődó házasságkötést is nehezítő lelki-állapotná erősödött.¹⁰²⁾

Az elégtétel megítélésének feltétele a károkozó súlyos hibája (dolusz vagy durva gondatlanság) mellett a méltányosság.¹⁰³⁾ Az, hogy itt-ott vétlen felelősség eseteiben is ítéltek meg kártérítést feltűnő eltorzulásért,¹⁰⁴⁾ nyilván csak arra vezethető vissza, hogy az illető döntések az eltorzulással előidézett kárban a sértett életholdogulási lehetőségének csökkenését (= vagyoni kárt) láttak. Egyébként nem igen volna képzelhető, hogy vétlenül okozott kárnál „elégtétel“-re volna szükség, annál kevésbbé, mivel bíróságaink, mint már érintettük, az esetek kezelésénél óvatosan (néha talán túl-óvatosan is)¹⁰⁵⁾ járnak el (fényes cáfolatul arra az aggályra, mely a bírói szabadsággal kapcsolatosan az igazságszolgáltatással való visszaélés elhárításának lehetőségétől fél).

Azt a mivel sem indokolt, mesterkélty akadályt, melyet egyes korábbi ítéletek állítottak a nemvagyoni kártérítés útjába, hogy t. i. ezt csak vagyoni kárigénnyel együtt vagy legalább ezt követőleg (de nem önállóan) lehessen érvényesíteni,¹⁰⁶⁾ méltán hártotta el az 537. sz. E. H. (1928.) annál is inkább, mert nyilvánvaló, hogy nemvagyoni kár akkor is követelhető, ha vagyoni egyáltalán nincs.¹⁰⁷⁾

¹⁰²⁾ *Szládits-Fürst* i. h. 160. (1920-ból). Ellenk. Jogi H. Dt. III. 664. (1933-ból). — Az eljegyzésnek a másik jegyesfél által történt egyoldalú felbontása a ht. 3. § értelmében önmagában nem lehet ok nemvagyoni elégtételadásra. Jogi H. Dt. III. 662. Ellenben lehet a felbontással kapcsolatos mellékkörülmények miatt, pl. tévedésbentartás olv férfi részéről, ki a házasságra saját körülményei szerint nem gondolhatott (csendőr, nős egyén). U. o.

¹⁰³⁾ Jogi H. Dt. II. 527., III. 660—661.

¹⁰⁴⁾ Jogi H. Dt. III. 663. lapon közölt eset. De így már egy 1913-ból származó döntés: *Szládits-Fürst* II. 159. (munkásleányok gép által lerántott fejbőre). Más esetben a Kúria elhárította a nemvagyoni kártérítést felrobbant ásványvízező üveg okozta eltorzulásért. Jogi H. Dt. u. o.

¹⁰⁵⁾ Így nem ítél meg a Kúria nemvagyoni kárt: a sértés és az ezt követő gyengeség miatt a tanulmányokban való hátramaradásért (Jogi H. Dt. II. 528., III. 664.), valószínű életmegrövidülésért (u. o. II. 528.), a szülők halála folytán csökkent férjhezmenési lehetőségért leánygyermek részére (u. o. IV. 751.), alaptalan fegyelmi megrovás okozta sérelemért (u. o. II. 528.), alaptalan bűnvádi feljelentésért, ha a sértett ennek ellenére megfelelő állásban el tudott helyezkedni (u. o. III. 661.), általában a pusztá szenvedésért, melyet a testi sértés okozott. Különösen ezt az utóbbit tartom túlmerevnek. Ha a lelki szenvedésért, melyet, teszem, becsületsértés vagy erkölcsi meggyalázás, megszegyenyítés (pl. csendőri bekísérés nyílt utcán vagy úttelelés, u. o. III. 661.) okoz, lehet elégtételt ítélni, akkor járhat ilyen testi szenvedésért is. Elvileg. Mert hogy a konkrét esetben járjon-e, azt a bíró ugyanis szabad méltánylás alapján dönti el. Súlyos maliciát magábanfoglaló támadásnál miért ne járhatna a kíméletre nem érdemes, de fizetőképes támadóval szemben? És miért ne kaphatna pénzbeli elégtételt, s ezzel fájdalmában az állam magas igazságszolgáltató szervei részéről enyhítő szimpátiányilvánítást testi elcsúfításáért az a nő, akinek az elcsúfítás életexistenciáját már nem érinti (pl. férjes nő), de aki halálig napról-napra újra és újra átéli a gonosz indulatú sértés elégtételt nem nyert fájdalmát? Kell-e valóban — pusztán elvi aggályok kedvéért — hogy a kártérítési jog ennyiben csakugyan aziluma maradjon a joggázoláznak (*Zsögöd* i. h. 1. j.) akkor is, mikor a jogélet már kiképezte a jóvátételnek legalább relative hatékony eszközt?

¹⁰⁶⁾ Így a Kúria 7037/1922. Mjog Tára V. 127.

¹⁰⁷⁾ Jogi H. Dt. IV. 751.

Az elégtétel személyes jellegének megfelelően az elégtételre való jog át nem ruházható s az örökösre sem száll át mindaddig, míg a jogosult a keresetet meg nem indította vagy a kötelezett az elégtételre való jogot el nem ismerte. (Mtj. 1114. §. 2. bek.)

Egyéb itt nem említett szempontokat illetőleg l. a különös rész megfelelő fejezeteit.

TIZENEGYEDIK FEJEZET.

Kártérítési kötelek jogellenes magatartásból.*)

Írta: Dr. MARTON GÉZA.

A) Dogmatörténeti és elméleti bevezetés.

- 62. §. *Áttekintés.*
- 63. §. *A mai felelősségi tan leszármazása a lex Aquilia-tól.*
- 64. §. *Az európai kodifikációk felelősségi rendszere.*
- 65. §. *Az uralkodó felelősségi tan bírálata.*
- 66. §. *A felelősségi tan továbbfejlődése a 19. században.*
- 67. §. *A magánjogi felelősség egységes elmélete.*
- 68. §. *A magyar kártérítési jog fejlődése.*
- 69. §. *A felelősségi rendszer a legújabb kodifikációkban.*

62. §. Áttekintés.

A jelen fejezetben azok a kötelek kerülnek tárgyalás alá, melyeket az uralkodó elmélet, a Gaius-féle hármasséleltést (ex contractu, ex delicto, ex variis causarum figuris) követve, deliktuális kötelek néven ismer és zárt csoportban állít szembe a szerződésből származó kötelekkel. Tartalmuk ezeknek a köteleknek annak a kárnak megtérítése, melyet valaki vagy közvetlenül a maga ténykedésével, vagy közvetve az ő üzemi- vagy felügyeletköréhez tartozó személyek vagy dolgok ténykedéséből, illetőleg az utóbbiakban bekövetkezett természeti folyamatokból (beomlás, robbanás

*) *Irodalom.* (A III. köt. 25. §. élén idézettek kivül.) *Hazai irodalmunkban az egész fejezetet felölelő monográfikus feldolgozás hiányzik. Zsögöd kitűnő fejezete (Fej. I. 59—71. §§.) csak egyes kérdésekkel foglalkozik. A Fodor-féle Magyar Magánjog vonatkozó (terjedelmes) fejezete (Reiner Jánostól) pedig kimerül a történeti és elméleti alapok (meglehetősen zavaros) előadásában. A tárgy elsőrendű fontosságához mérten még a részletmonográfiák sem számosak. (Főleg a véltlen felelősség problémájára vonatkoznak.) A fontosabbak a következők: Almási Antal, A tilos cselekmény a magánjogban. Budapest, 1907. Alföldi Ede, A magánjogi vétség joggyakorlatunk és az áll. polg. tkv. szempontjából. Budapest, 1905. Menyhárt Gáspár, Dolgozatok a magánjog köréből. Kolozsvár, 1905. Szilágyi Antal, A kártérítési jog alapelvei. Máramarosziget, 1911. Trócsányi József, A magánjogi kártérítési kötelek jogi alapjairól. Sárospatak, 1913. Dezső Gyula, Az objektív kártérítés tana. Független: Az erkölcsi kár. Budapest, 1917. Marton Géza, Verschuldensprinzip — Verursachungsprinzip. Debrecen—München, 1926. — Az objektív felelősség elve a Magánjogi Törvénykönyv Javaslatában, Jogászgyl. Ert. 1933. — Les fondements de la responsabilité civile. Paris, 1938. Balás P. Elemér, A kártérítés Magánjogi Törvénykönyvünk Javaslatában.*

stb.) folyólag jogellenesen oly személynek okozott, akivel ő a kárt előidézett tevékenységre vonatkozólag szerződési viszonyban nem volt.¹⁾

A kártérítés általános fogalmát tárgyaló fejezet (e mű III. köt. 25. §.) bevezetésében a kártérítési kötelek szülő kauzák felsorolásánál ezeket a köteleket mint szankció-köteleket jelöltük meg, melyeket tehát a jogalkotó azért alkalmaz, hogy velük bizonyos elsődleges köteleknek nyújtson védelmet. Ugyanott rámutattunk, hogy a kötelek belső természetét tekintve semmi különbség nincs a tekintetben, hogy a szankció-kötelek egy szerződéses viszonyból eredett elsődleges köteleket véd-e, vagy egy abszolút jognak megfelelő negatív tartózkodási kötelezettséget kényszerít ki, s a kettő szétválasztása csupán régi, de téves megszokás eredménye, melynek eredetére röviddel alább (65. §.) rá fogunk mutatni. Mégis, mivel e nálunk is általánosan követett kettéválasztás e mű rendszerében is érvényesül, ehhez alkalmazkodva a jelen fejezetben csak a szerződésen kívüli jogsértésekből eredő kárkötelekkel fogunk foglalkozni.

Ez a kötelek fejezet, mely a római jogon felépült pandekta-elméletben semmi különös nehézséget nem okozott, az utolsó félszázad folyamán a felelősség elvi alapjainak felfogásában bekövetkezett mélyreható változás folytán egyikévé vált a magánjog legvitásabb területeinek, hol a legmélyebb rétegekig hatoló elméleti kétségek az egész eddigi rendszer alapjait megrendítették. Ez a körülmény okozza, hogy az e fejezetbe tartozó tételes jog tárgyalása még egy elsősorban gyakorlati irányú rendszeres kézikönyv keretei között sem képzelhető el másként, mint hogy a fejezet írója folytonos tekintettel legyen az elmélet állására.

Ezért szükséges, hogy a tételes anyag tárgyalása előtt egy bevezető fejezetben ily elméleti (dogmatörténeti és dogmakritikai) áttekintést bocsássunk elő, mely aztán vezérfonalunk legyen a tételes tárgyalásnál. Erre annál inkább szükség van, mert az eddigi elmélet a római felelősségi tannak a mai életbe való átültetésénél oly sarkalatos, mondhatnám, végzetes tévedéseket követett el, hogy ezek az egész magánjogi felelősségi rendszer építményének elferdülését, ennek folytán legalapvetőbb fogalmainak is eltorzulását idézték elő.

Jogászegyl. Ért. 1934. — Istvánffy László, A tárgyi kártérítési felelősség multja és jövője. Jogászegyl. Ért. 1937. — A külföldi irodalomban általánosabb érdekű művek: Jung, Delikt und Schadensverursachung, Heidelberg, 1897. Liszt, Die Deliktobligationen im System des BGB. Berlin, 1896. Linckelmann, Die Schadenersatzpflicht aus unerlaubten Handlungen nach d. BGB. 1898. Randa, Die Schadenersatzpflicht nach öst. Recht. 1908. Steinbach, Die Grundsätze des heutigen Rechts über den Ersatz von Vermögensschäden. Wien, 1888. Stoll, Vertrag und Unrecht, I—II. 1937. Lorenz, Vertrag, u. Unrecht, I—II. (év nélkül), Lalou, La responsabilité civile, 2. éd. Paris, 1932. Chironi, La colpa nel diritto civile odierno. Colpa extracontrattuale, 2ª ed. 2 vol. Milano, 1903—1906. Ferrini cikke „Danni“ az Enciclopedia giuridica-ban. Venezian, Danni e risarcimenti fuori dei contratti. 1884—6. Új lenyomat Opere giuridiche, I. 1919.) — Fontosabb részletmonográfiákat l. a szöveg megfelelő helyén.

¹⁾ Ezért röviden, de pontatlanul, nevezik e köteleket egyszerűen szerződésen kívüli kártérítési köteleknek is, felelve a szerződésen kívül, de mégsem jogsértésből (pl. kvázikontraaktuális viszonyból) eredőket.

E tévedések mibenlétét kevéssel alább fel fogom tüntetni ott, ahol a dogmatörténeti fejlődés vázolója kapcsán őket megfelelő megvilágításba helyezhetem. Hiszem, hogy ezzel jelentékenyen hozzájárulhatok ahhoz, hogy a jogelmélet ez átörökölt hibás beállítottságából kiemelkedjék és a helyes irányban indulhasson el, — ha mindjárt evégből begyökerezett régi gondolatmeneteket kell is megholygatnom, s közelebből számolnom kell azzal az inkonvenienciával is, hogy ezzel e fejezet elméleti állásfoglalása sokban ellentétbe fog kerülni ugyane mű más, a jelen tárggyal összefüggő fejezeteivel, melyek az uralkodó felfogást tükrözik.

Ez utóbbi pontra nézve legyen szabad leszögezmem, hogy a mű főszerkesztője szíves volt nekem teljes szabadságot adni saját elvi álláspontom kifejtésére, kiindulva abból, hogy a teljes elvi egységet megőrizni hasonló, több szerző együttműködésével készülő munkánál egyébként is lehetetlen. Ezt a szabadságot használva igyekezni fogok az alábbi elméleti áttekintés során mindenekelőtt tiszta összefoglalást adni a nagyon is összekészült irodalmi nézetekről, de egyszersmind kifejtetni a magam álláspontját is, melyet jó negyedszázados vizsgálódásaim és töprengéseim eredményeként leszűrtem²⁾ s ezeket aztán a tételes rész tárgyalásánál is értékesíteni — anélkül természetesen, hogy ez az egyéni szemlélet a kézikönyvrőra szükségkép kötelező objektivitást elnyomná és különösen az élő jog visszaadásában a köteles hűséget és kimerítő beszámolási köteleltséget sértené. Ekként remélem, hogy az elméleti alap különbözősége a jelen fejezet és a mű egyéb fejezetei közt nem fog nehézséget okozni.

63. §. A mai felelősségi tan leszármazása a lex Aquilia-tól.

A modern jogoknak a jogsértésekből eredő kártérítésre vonatkozó rendelkezései tudvalevőleg úgy a rendszert, mint a rendelkezések pozitívjogi tartalmát tekintve a római jogból öröklődtek át, ahol pedig e matéria még legvégső fejlődési fokán, a jusztiniánuszi jogban is azon a fundamentumon nyugszik, melyet neki Aquilius néptribún törvénye (egy a 12 táblás törvény után mintegy két évszázaddal, azaz a Kr. e. 3. században hozott plebiscitum) vetett. Ez a kezdetlegesség minden jelét magán viselő törvény, mely a 12 táblás törvény még régibb és bizonyára még kezdetlegesebb rendelkezéseit kiszorította és feledésbe juttatta, még egyáltalán nem ismeri a kártérítést, mint a büntetéstől fogalmilag különböző szankció-eszközt, mely mint magától értetődő következmény nyomon követné a károkozást akkor is, ha a tettes megbüntetésének követelménye az adott esetben nem feroz fenn vagy nem valósítható meg, hanem — korának megfelelően — csupán mint

²⁾ E vizsgálódások eredményeit nemrég közrebocsátott francia nyelvű tanulmányomban (Les fondements de la responsabilité civile. Paris, 1938.) foglaltam össze teljesen. Az alábbi áttekintés e mű idevágó lényeges tartalmát adja.

deliktumot, pontosabban szólva: mint egyedül a sértett fél érdekétől irányított *magándeliktumot* fogja fel és kezeli a károkozásnak némely flagrns esetét, mint a rabszolga vagy barom megölését vagy megsébzését, vagy egyéb dolog megrongálását testi behatással (ütéssel, zúzással, égetéssel), mindezt — ennyiben ébred ez csupán a cselekmény belső elemeinek felismerése — csak akkor, ha a tettes *injúriával* cselekedett. (Ez az injúria azonban Aquiliusék elgondolása szerint megint csak a *tárgyi* jogtalanságot jelezte, mint ahogy a lopás is abban az időben még egyszerűen *invitto domino contrectatio*, azaz tárgyilag a tulajdonos akarata ellenére való elvonas volt, s mindkettőből csak a későbbi jogtudomány csinált *alanyi* jogellenességet is.) Ezt a szorosán körülhatárolt deliktumot *bünteti* Aquilius törvénye azzal, hogy a tettest az elpusztított (vagy megsébzített, megrongált) rabszolga, állat vagy egyéb jószág értékének megtérítésére kötelezi sajátságosan úgy, hogy a rabszolga vagy barom megölésénél az egy évre visszamenő legnagyobb értéket, egyéb rongálásnál a 30 napra visszamenő legnagyobb értéket veszi számba. Hogy miért éppen ezt az egyszerűt (s nem mint pl. a lopásnál a többszöröst), az ismeretlen. Az azonban, hogy csak az egyszerűt rendelte büntetésül, nem volt akadálya annak, hogy a szankció mégis büntetésnek tekintessék, mert egy primitív korban, mely az általános kártérítési kötelezettséget nem ismeri, a kártérítésre kötelezés nehézség nélkül mehetett büntetésszámba. (Még az ediktum szerint is erre megy pl. a dolus büntetése.) S valóban, hogy az egész szolgáltatás, mellyel a károkozó tartozik, és nem csupán annak az a többlete, melyet a visszamenő becslés esetleg a károkozáskori értékkel szemben felmutat, — mint ahogy ezt már maga Justinianus is (Inst. 4. 3. 9. és 4. 6. 19.) hét-nyolc évszázad távolából hibásan és a primitív jog észjárását félreismerve mondja, — csak *büntetés* és semmi más, annak világos bizonyága az a Justinianusig fennmaradt szabálya a régi felfogást makacs konzervatívizmussal őrző klasszikus jogtudománynak, hogy a kereset a tettes halálával egyszerűen megszűnik, több tettes ellen viszont halmozva (külön-külön, nem egyetemlegesen) megy; hatalom alatti személynél pedig a tettes személye után igazodik, mint a bűntény üldözése (*noxa caput sequitur*).

A *lex Aquilia*nak ez a szűkös, darabos rendelkezése az élet nyomása alatt már a rómaiaknál jelentékeny kiterjesztést nyert a különböző *utilis* és *in factum actiókkal* (nem testi behatással okozott, valamint a szabad személy megsértéséből eredő kárra, minő a gyógyítási költség, munkamulasztás). Mindez azonban, ismétlem, az ősi elgondolás fenntartásával történt, hogy f. i. a *lex Aquilia* alá eső vagy később alávont esetek *magándeliktumok*, melyeknek egyetlen szankciója a *büntetés*, ha mindjárt ez a büntetés nem a modern törvényhozó szociális megfontolásaitól irányított közbüntetés, hanem pusztán a sértett érdekeit szolgáló magánbüntetés volt is: *a sértett hajdani magánbosszújának törvényesen tarifált váltása* (*compo-*

sitio), amely ekként gazdasági funkciójában közel áll ugyan a kártérítéshez, de belső mivoltában attól mereven különböző valami.

Ez az ősi jogból a klasszikus jogra is átszármazott individualista büntetés-fogalom áll a *Digestákban* olvasható jogtudós-döntések háta mögött is, — amit a jogelmélet modern művelői nem szoktak figyelembe venni. Ez a fogalom lebegett a klasszikus jogtudósok előtt akkor is, mikor a *lex Aquilia* deliktumának belső szubjektív elemeit (*culpa*) kidolgozták. Egészen bizonyos, hogy a fejlődés, mint minden jogban, a rómaiban is a tárgyi alapon berendezett felelősség (*Erfolghaftung*) állapotából indult ki és a jogtudomány csak lassan vitte bele a tényállásba a szubjektív bűnösségi ismérveket: az *injuria*, mely hajdan csak a rideg jogellenességet jelentette, csak lassan alakult át személyes szemrehányhatósággá (*vétkesség*) is. Hogy ebben a fejlődésben mi tartozik a klasszikus jogtudományhoz, mi a későbbi (posztklasszikus vagy éppen bizantinus) átférfaláshoz, az éppen az interpolációkutatás modern tudományának egyik sokat vitatott problémája, mely nemcsak itt, de a szerződési felelősség terén is felmerül. A vitában annyi mindenestre kétségen kívül áll, hogy a *digestabeli* források helyeknek a felelősség személyi vonatkozásairól szóló részei a *digesta* szerkesztők interpolációival erősen át vannak festve. A túlnyomó nézet felteszi, hogy a változtatások célja éppen a felelősségi tényállás belső (lelki, akarati) elemeinek kiemelése volt, mert a klasszikus jog úgy az *aquiliai*, mint a szerződési felelősség terén alapjában véve még a külső, objektív tényállás alapján állott, míg a bizantinusok a lelki elemeket itt is, mint általában, előszeretettel hozták előtérbe.¹⁾ Mindenesetre fel lehet tennünk.

¹⁾ Nagyobb bizonyossággal tudja tenni ezt a megállapítást az interpolációkritika a szerződési felelősség körében, hol a nagyobb számmal fennmaradt, változatlanul ottfelelt forrásokból világosabban domborodik ki az objektíven felfogott felelősségi rendszer képe, mint a deliktuális felelősségnél. Döntők nevezetesen e tekintetben a klasszikus *custodia*-felelősségre tett megállapítások, melyek szerint a klasszikusok azt az adóst, aki idegen dolgot a maga érdekében fennálló szerződési vagy egyéb (pl. haszonélvezeti) viszonyból folyólag a maga kizárólagos őrizetébe (*custodia* = felügyelet, birtalat) vett, szubjektív magatartására való tekintet nélkül felelőssé tették a dolog épségben való visszaadásáért, hacsak nem bizonyította, hogy annak pusztulását vagy rongálódását vis major okozta. Ez a *custodiakötelezettség* nézetem szerint kétségtelenül bizonyítja van a *kommodatáriusra*, *kézizálogos hitelezőre*, *eladóra* a még át nem adott dolog fejében, a *műbérőre*, pl. a *javitásra*, *tisztításra* stb. átadott dolgokért, a *haszonélvezőre* stb. (Egyes pontok vitásak.) V. ö. a kérdés irodalmi állására nézve a szerző cikkét a M. Jogi Szemle 1924. évfolyamában 181. s. k. l. és Bonus paterfamilias c. tanulmányában. (Különnyomat a Kecskeméti ref. Jogakadémia Emlékkönyvéből, 1932. 24. j. — Legújabbban Kiss Barnabás, A veszély kérdése adásvétel-nél a római jogban. I. Custodia felelősség, 1940.) A szerződési felelősség körében legtovább ment a jelzett irányú átalakulás feltételezésében Kunkel (Sav. Zeitschr. Rom. Abt. 45. 1925. 266—351), ki magát a *culpa* (= *negligentia*) fogalmát, mint egy törvényes *diligentia*-kötelesség megsértését és ez utóbbi tipikus mértékét, a *bonus paterfamilias* ideális alakját posztklasszikusnak tekinti s azt hiszi, hogy a klasszikusok a felelősséget pusztán állandó objektív esetípusok felvételével állapították meg. — A deliktuális felelősség körében először *Rotondi* hirdette egy nagyértékű tanulmányában (Dalla *Lex Aquilia* all'art. 1151. Cod. civ. Megjelent a Rivista di diritto commerciale 14—15. kötetében [1916—7.]. Új lenyomat: Scritti giuridici II. 465. s. k. l.)

hogyan az a jogtudomány, mely a kárért való felelősségnek már az ő korában is idejét mult deliktum-felfogást oly makacsán meg tudta őrizni, mint ahogy ezt a római jogtudomány tette, mely azt egészen a jusztiniánuszi korra is át tudta származtatni, bizonyára ép oly makacs szívóssággal őrizte e deliktumfogalomnak az ősi multból átszármazott tárgyas felfogását is, amennyiben az egyáltalában még fenntartható volt. Mindössze az utóbbi ponton a bizantinus jogtudomány, melyet ezirányban bizonyára a lelki elemeket értékelő keresztényiség szelleme inspirált, indítatva érezte magát a klasszikus helyek ily értelmű módosítására (interpolációkkal).

Az a tágitó, általánosító törekvés, melyet az imént mint már magát a római jogfejlődést is jellemző vonást említettünk, tovább folytatódott, még pedig most már a hagyományos római korlátozó szempontoktól felszabadulva gátlás nélkül, a glósszátorok, kommentátorok révén újraéledt középkor és újkorai római jogtudományban. E fejlődés, melynek mozzanatait beható alaposággal írja le *Rotondi* az előző jegyzetben idézett kiváló értekezésében, lényegében abban állott, hogy a tudomány és a gyakorlat igyekezett lassanként kitörölni a recipiált aquiliai fejezetből mindazt, ami benne a felelősség penális eredetére emlékeztetett: a keresetnek halmozódását a több tettes ellen (helyébe léptetve az egyetemlegességet), a kereset átszállhatatlanságát az örökösökre, a visszamenő becslést, a litiscrescentia-t (a kereset kétszereződését a tagadó alperes ellen), a noxális jellegét, melyet egyszerűen a gazda (apa) felelősségévé formált át embereiért, és főként a lex Aquilia eredeti alap gondolatát, a felelősségnek a testi károkra való szorítását. Különösen ez utóbbi tekintetében a fejlődés odáig jutott, hogy a német gyakorlatban a lex Aquilia keresetéből egy generális kártérítő kereset fejlődött ki, mely többé nem egy a sok közül, hanem a deliktualis kereset par excellence, mely bármelyik régi deliktualis kereset helyett (pl. a lopási kereset helyett is) tetszés szerint alkalmazható.²⁾

E fejlődés elvi következményét a természetjogászok vonták le. Míg az addigi tan, nem tudva elszakadni forrásától, a lex Aquilia folytonos tágitásában kereste csupán a gyakorlati megoldás módját, addig a természetjogászoknál öntudatosává válik — és náluk válik először azzá — a kártérítési kötelek önállósága: az, hogy a tilos cselekmény már e minőségénél fogva, önmagában (a büntetethez való függetlenül) megtérítési kötelezett-

a felelősség objektív jellegét a klasszikusoknál, majd részletes interpolációbizonyítással ez értelemben foglalt állást *Kunkel* is. Sav. Zschr. Rom. Abt. 49. (1929.) 158. s. köv. l. — Jól megjegyzendő azonban, hogy bármint szubjektívizáló (a lelki elemeket méltató) törekvést mutat is a posztklasszikus kor irányzata, a vétekeesség mérésében túlnyomólag megmaradt a tárgyi (típus absztrakt) gondossági mérték alapján való elbírálásnál. A bonus paterfamilias mértéke e tekintetben éppoly tárgyi mérték, mint a klasszikuskori tényállástípusok szerinti elbírálás. Individuális mértéket diligentia quam suis) a posztklasszikus kor is csak ritka esetben kivételesen használt (tutor, socius, férj), szerződésenkívüli viszonyban sohasem.

²⁾ *Rotondi* i. h. 523.

séget szül. A maleficium-ból eredő általános kártérítési kötelek náluk lép a római egyes penális keresetek helyére.³⁾ Ez a jelenség mutatkozik már *Grotius*-nál, kinek hármaskötelmű felosztásában: *pactio — maleficium — lex*, éppúgy, mint a *pactio* felváltja a szűkebbkörű római *contractus*-t (azaz kötelezőnek ismer minden megegyezést), a *maleficium* már nem egyes deliktumokat jelöl, hanem a tilos cselekményt általában.⁴⁾ A legélesebben jelenik meg ez a római joggal szakító felfogás *Thomasius*-nál, aki egy érdekes, már címénél fogva is feltűnő értekezésében⁵⁾ nemcsak a korabeli kártérítési kereset teljes függetlenségét vitatja a lex Aquiliától, hanem egyúttal ő volt az első, aki a deliktumfogalom legfőbb személyi követelményét, a vétekeességet, elejtve sikraszállt a vétekeességnélküli felelősség szükségességéért arra a néhány esetre való alkalmazásban, melyek ezt az akkori fejletlen forgalom mellett leginkább megkívánták, t. i. a cselekvőképtelen személyek károkozásaira vonatkozólag. (V. ö. alább 66. §. 1. j.)

A természetjogászok érdeme, hogy ez az általános kártérítési köteleztség bármely tilos cselekmény alapján átment a 18—19-ik századforduló körül keletkezett európai kodifikációkba, elsősorban a porosz Landrechtbe, de éppennyug a Code civil-be és az osztrák polg. tvkvbé is. (A részletekről mindjárt alább.) Legkérekebben és jellegzetesebben talán a Code civil mondja ki az elvet (1802. szak.): „Minden emberi ténykedés, mely másnak kárt okoz, kötelezi azt, kinek hibájából a kár keletkezett, annak megtérítésére.“⁶⁾

64. §. Az európai kodifikációk felelősségi rendszere.

Az a mód, ahogy a jusztiniánuszi könyvekből recipiált felelősségi rendszer megvalósult a 18—19. századbeli kontinentális¹⁾ törvénytörvényekben, lényeges különbséget mutat a német és a francia jog területén.

A német jog a szerződési és szerződésenkívüli felelősség terén egyaránt nívén ragaszkodott a jusztiniánuszi jog gondolatához, hogy felelősség elvi-

³⁾ *Rotondi* i. h. 528.

⁴⁾ Maleficium hic appellamus culpam omnem, sive in faciendo sive in non faciendo, pugnans cum eo quod aut homines communiter aut pro ratione certae qualitatis facere debent. Ex tali culpa obligatio naturaliter oritur, si damnum datum est, nempe ut id resarciatur. (De iure belli ac pacis [1625.] 2. 17. 1.) Valamint a kár is magában foglal „omnem laesionem, corruptionem, diminutionem aut sublationem eius quod nostrum est, aut interceptionem eius quod ex iure perfecto debeamus habere, sive id datum sit a natura sive incidente facto humano aut lege attributum, sive denique omissionem aut degenerationem alicuius praestationis quam nobis alter ex obligatione perfecta exhibere teneatur.“ (U. o. 22. §. — *Rotondi* i. h. 529.)

⁵⁾ Larva legis Aquiliae detracta actioni de damno dato receptae in foro germanorum. (1703-ból.) *Dissertationes Academicae* 2.849.

⁶⁾ „Tout fait quelconque de l'homme qui cause à autrui un dommage oblige celui par la faute duquel il est arrivé à le réparer.“

⁷⁾ Az angol jogfejlődés annyira elűt ettől a kontinentális fejlődéstől s annyira nem gyakorolt erre befolyást történetileg sem, hogy itt feleslegesnek látszik, hogy erre is kitérjünk. Az érdeklődő az első irányítást megkapja *Curti* könyvében: *Englands Privat- u. Handelsrecht*. II. köt. 1927.

leg csupán vétkesség esetén foglalhat helyet, — mérve ezt a vétkességet szintén a jusztiniánuszi jog mértékével: a bonus paterfamiliás diligenciájával, mint tipikus, absztrakt mértékkel (kivételesen a cselekvő saját gondoságával), s ebből a rendszerből csak mint izolált kivételek meredeznek ki a régi római tárgyi felelősség egyes hagyományos maradványai, mint a hajófogadós felelőssége, a kidobott-kiöntött dolgok okozta kárért való felelősség és még néhány efféle eset. A felelősségnek oly súlyos problémáit, mint pl. a felügyeletre szoruló személyek (gyermek, örültek) s főként az alkalmazottak ténykedéséért, az állatkárokért, épületek beomlásából eredő károkért való felelősség kérdése, e törvénykönyvek mindvalamennyien, így a BGB²⁾, sőt a svájci törvény is, a vétkességi elv keretei közt vélték megoldhatónak.

Ezzel szemben a francia jog külső látszatra megtartja ugyan a vétkességi elemet, mint a felelősség ismérvét, azonban támaszkodva egy régi, még a természetjogászok hatása alatt keletkezett³⁾ s a franciáknál hagyományossá vált⁴⁾ magyarázati módra, mely a Digestákban egy helyen incidentaliter előforduló kijelentés: *in lege Aquilia et levissima culpa veni* felkarolásával és általánosításával a kulpafogalmat a legvégsőig feszíti, a cselekvőnek terhére írja a legkisebb elnézést, vigyázatlanságot, félrefogást még akkor is, ha a morális megrovandóság legcsekélyebb nyoma is hiányzik nála. A bonus paterfamiliás francia változata, az *homme prudent et prévoyant* magában foglalja a legcsekélyebb elmaradást nemcsak a szorgalom és igyekezet, de az előrelátás, intelligencia, éberség, cselekvési ügyesség és készség terén is. Másrészt ezt az így szinte a tárgyi felelősség magaslatáig felfokozott egyéni felelősséget törvényes kulpaprezumpciók segítségével kiterjeszti a Code civil a felügyelet alatti személyek (gyermek, tanuló), továbbá az alkalmazottak, az állatok okozta, valamint az épületbeomlásokból származó károkra (Code c. 1382—86.). E prezumpciókkal szemben meg van engedve az ellenbizonyítás — kivéve az alkalmazottak okozta károkat, melyekért a főnök felelőssége fejtétlen, — azonban a gyakorlat, amint ez az utolsó félszázadban kialakult, ezt az ellenbizonyítást csak akkor tekinti sikeresnek, ha a felelős személy igazolja, hogy a kár valami *külső okból* (cause étrangère) eredt.⁵⁾

Ekként a francia jog csak névleg tekinthető vétkességi alapon álló

²⁾ Ismeretes a BGB szerkesztőinek lelkes hitvallása a vétkességi elv mellett az akkor már erősen forrongásban levő objektívista irányú követelésekkel szemben: Motive 2.727 és 774. Protokolle 2.568.

³⁾ Rotondi i. m. 513.

⁴⁾ Mazeaud Responsabilité I. n. 27. s. k., 38—39. 54.

⁵⁾ E magyarázat a Code civilnek a szerződési felelősségre vonatkozó 1147. szakaszára támaszkodik, mely a szerződés nemteljesítéséből eredő kár alól az adóst csak akkor mentesíti, ha ez igazolja, hogy a kár *külső okból* eredt, melyet nem tudott elhárítani. (E szakasszal alább még sokat foglalkozunk.) — A részletekre nézve l. szerzős Responsabilité 41. s. k. 1.

felelősségi rendszernek; lényegében a felelősség határa az egész vonalon megközelíti, vagy éppen el is éri azt a magasságot, melyet a tárgyi felelősségi felfogás sem haladhat meg józanon, azaz a francia jogban voltaképpen leplezett tárgyi felelősségi rendszerrel állunk szemben, főleg az után az újítás után, melyet ott a bírói gyakorlat a legutóbbi évtizedekben a responsabilité du fait des choses inanimées címe alatt nagy irodalmi vita zajától kísérve vezetett be s amelyről alább (66. §. 10. p.) külön fogok szólni. Ennek a tényleges helyzetnek furcsa folyománya aztán, hogy a francia elmélet, mely mindezek ellenére inkább bámulatra, mint tiszteletre méltó szívóssággal ragaszkodik a hagyományos vétkességi elv fenntartásához, ezt csak úgy tudja tenni, hogy a vétkességfogalmat teljesen objektivizálja.⁶⁾

65. §. Az uralkodó felelősségi tan bírálata.

1. Rendszeri tévedések.

2. Az uralkodó vétkességi tan bírálata.

1. *Rendszeri tévedések.* Az a sarkalatos tévedés, melyre már fent a bevezető sorokban céloztam, mint amelyet a modern elmélet a római felelősségi rendszer áttünetésénél elkövetett, abban áll, hogy a római jog emlőin felnőtt modern jogtudomány gondolkodás és kritika nélkül átvett onnan egy oly fogalmi rendszert, melyet a klasszikusok, mint rámutattunk, a lex Aquilia-beli *magándeliktum* fogalmára építettek fel s amely rendszert fenntartani náluk a tradíció, a réghez való ragaszkodás dolga volt, amely azonban tárgyilagosan nézve már náluk is, az ő korukban is, atavisztikus jelenség volt,¹⁾ amelyet tehát megfelelő korrekció nélkül a modern jogba át-

⁶⁾ Ime néhány példa: *Planiol*, (Traité élém. II. n. 863 bis): „la faute est un manquement à une obligation préexistante...“ („la loi) commande aux hommes d'agir avec adresse; ... la loi nous défend réellement d'être maladroits, comme elle nous défend d'être malhonnêtes“ (l). *Colin et Capitant* (Cours II. n. 190.): „la faute... signifie que cet homme ne s'est pas conduit comme il aurait dû se conduire... comme le fait l'individu, non seulement doté d'une diligence moyenne, mais encore doué de prudence et d'attention.“ *Gény* (Rev. Trim. 1902. 838.): (la faute est) „une erreur de conduite, une défaillance d'attitude...“ Vagy éppen: „un acte fait sans droit contre le droit d'autrui“ (*Lalou*, Resp. n. 394.); „de léser un droit sans pouvoir se réclamer un droit supérieur ou au moins équivalent“ (*Josserand*, Cours II. n. 422, 426.); vagy még rövidebben: „la faute est un fait illicite“ (*Leclercq* belga főügyész, idézve *Pirson és de Villé* után, Resp. I. n. 61.) — Különösen az utóbbi fordulat, mely a vétkességet egyszerűen azonosítja a jogellenesség mozzanatával, összefügg azzal a ténnyel, hogy a Code civil az utóbbi kelleket nem említi külön a felelősség előfeltételül, tehát ezek az írók a *faute* szó leple alatt akarják azt oda bevinni (hiba, mint tárgyi elmaradás a törvény mérték mögött), de azért egyúttal benne a fennen hangoztatott szubjektív (morális) elem megvalósítását is látják, ami nyilván nem vezethet másra, mint konfúzióra. V. ö. alább 71. §. 2.

¹⁾ Egy lépéssel tovább mentek a rómaiak a másik fő vagyoni deliktum, a furtum körében, hol a lopásból származó megértési igény érvényesítésére a reiperszekutórius jellegű *condictio furtiva*-t teremtették meg. Jól megfigyelendő azonban, hogy ez a kereset sem jelenti annak az elvnek feladását, hogy deliktumból csak büntető kereset származik, megértésre menő nem, mert a *condictio nem* a deliktum, hanem a *jogalap nélküli gazdagodás* gondolatán épült fel. (Ahol nincs gazdagodás, pl. a segédnél, ott *condictio sine*.)

vinai, hol annak a római tradíciónak többé semmi szerepe nem lehetett, nem volt egyéb merő gyámoltalanságnál s a gondolkodás hiányánál.

Pontosabban: a modern elmélet vitt ugyan véghez bizonyos korrekciót a római anyag átvételénél; de ez a legprimatívabb, legfelszínesebb volt s egyszerűen abban állott, hogy mivel ma már nincs magáneliktum (ennyit okvetlenül észre kellett vennie), egyszerűen elhagyta a forrásokból a büntető hatásra vonatkozó részeket és helyükbe iktatta a megtérítésre vonatkozó rendelkezést s hozzá elnevezte az illetéknép új jogkövetkezményt szülő, de azért a réginek képzelt tényállást *delictum civile*-nek s azt hitte, hogy ezzel a dolog a legjobb rendben el van intézve. Holott ez korántsem volt így. Ime az alapvető tévedések, melyek ebből a felületes eljárásból folytak s melyek az egész magánjogi felelősségi rendszer struktúráját megromtatták, sőt arra ma is ráneheznek s a helyes szemlélet kialakulását gátolják:

a) Az elmélet a most kiemelt átformálás után is rendületlenül fenntartotta a köteleknek Gaius-féle hármias osztályozását: *ex contractu, ex delicto, ex variis causarum figuris*, holott ez most már alapját veszítette. Az alap ugyanis, melyen állva Gaius joggal állította szembe²⁾ a deliktumból származó köteleket a szerződésből származókkal, az, hogy mint láttuk, a két kauza egészen eltérő természetű köteleket szült: a szerződés az elhangzott stipuláció-ígéret — ez lebegett elsősorban Gaius előtt — teljesítésére menő s reiperszekutórius keresettel szankcionált tisztán vagyoni jellegű kötelezettséget, a deliktum egy a büntetés- (váltás-) összeg szolgáltatására menő s az adós személyéhez tapadó köteleket. Mindkettő szorosán meghatározott tényállásokból eredt: nem minden megegyezés, csak a *kontraktus*-nak elismert, hoz létre a szolgáltatás teljesítésére szóló köteleket épúgy, mint nem minden jogsértés, csak a civil (vagy a prétori) jogban *deliktum*-nak elismert, hozza létre a büntetésfizetésre szóló tartozást.

Mindez másként van a mai jogban. Ma egyfelől minden megállapodás (ha egyébként érvényes) létrehozza a szolgáltatás teljesítésére menő köteleket, melynek megsértése másfelől épúgyanaz a jogsértés, mint ami az Ulpianus-féle általános tartózkodási kötelezettség (*alterum non laedere*) megsértése szerződésenkívüli viszonyban, még pedig nemcsak a lex Aquilia szűkös-szegényes keretei közt, de hármias formában történjék is. Az utóbb

²⁾ Ennek az osztályozásnak néha szemére vetik a logikátlanság vádját azért, mert az első két tagozatában kiemel két egyedi kauzát, s ezekhez aztán harmadik tagozatú hozzásap egy semmitmondó általános csoportot, melybe az előbbieket után fennmaradó összes többi kauzát fogja egy zsákba minden további disztinkció nélkül. Ebben én összemérhetetlenebbül kisebb hibát látok, mint aminő az, melyet a szövegben az uralkodó elméletnek szemére bányok. Szerződés és deliktum Gaius idején (sőt ma is) kétségtelenül a kötelekkelkezésnek korlátlanul legfontosabb két esete. Érthető, ha Gaius ezeket egyenként emeli ki előre s a többi kisebb jelentőségű kötelek alakzatokat egybefogva tárgyalja utánuk.

nevezett ósdi törvényből származott speciális kereset, mely hajdan a *büntetés* formájában szolgáltatott a sértettnek elégtételt bizonyos jogsértésekre, átalakult *generális szankciókötelemmé*, mely többé nem büntetés, de az enyhébb *megtérítés* formájában nyújtja az elégtételt most már nemcsak egy bizonyos (szűkre mért) deliktuális tényállás keretei közt, de *minden* jogsértés esetében, tehát akkor is, ha éppen egy szerződéses kötelezettség megszegéséről van szó. Látnivaló, hogy itt eltűnt minden elvi különbség szerződésszegés és szerződésenkívüli jogsértés között. Az egykori deliktuális obligáció, mely valaha a szerződésből származóval párhuzamos, vele egyenrangú, *elsődleges* (autonom) kötelelem volt, hátralepett a *második* sorba, hogy ott mint egyetemes érvényű *szankciókötelelem* egyformán védje az elsődleges köteleket, származzanak ezek akár szerződésből vagy szerződésszerű viszonyokból (quasi ex contractu), akár a mások abszolút jogainak (dologi vagy személyi jogok) megtérítéséből.^{2a)} (Utóbbiak ügyis nem egyebek, mint — *Zsögöd* találó terminusa szerint — sűritett kötelek.) Ezt a másodlagos szankcióobligációt egy sorba állítani azokkal az elsődleges obligációkkal, melyeknek védelmére éppen ez a szankciókötelelem hivatva van, nem egyéb nyilvánvaló logikai botlásnál, mely az egész felosztást felborítja. Ebben a felosztásban ugyanis az ú. n. szerződési kártérítési kötelelem egyszerre esik a felosztás első és második pontja alá is. Pontosabban: a mai felosztás a szerződésből eredő kötelelem háta mögül el-sikkasztja a szankciókötelemet, mikor a nemteljesítésből eredő kártérítési kötelemet egyszerűen a szerződésből származónak mondja, holott ez a szerződés *megszegéséből* származik; — nyilván más lévén a szerződésből magából származó kötelelem (a teljesítésre), mint a szerződés megszegéséből származó (a kártérítésre), más nemcsak eredetére, de tartalmára nézve is, nem beszélve arról, hogy utóbbi nagyon sokszor, t. i. az egészséges esetekben, hol a szerződés pontosan teljesítettik, egyáltalán nem is követi az elsőt, mert egyáltalán meg sem születik; a második csoportnál pedig a szankcióobligáció elől sikkasztja el (nem ismeri fel) a szankcionált elsődleges obligációt, mikor azt önálló (autonom) obligációnak képzei, holott az nem más, mint az Ulpianus-féle egyetemes negatív kötelezettség „*alterum non laedere*“ kísérőköteleme. — Ez az Ulpianus-féle általános tilalmi parancs, mely a rómaiaknál, hol nem követte egyetemes szankciókötelelem s ahol csak szórványos speciális deliktumkötelemekből lehetett létezésére következtetni, inkább csak morális posztulátumnak, mint tételes jogszabálynak volt tekinthető, éppen ezzel az egyetemes szankcionálással most már való-ságos jogi kötelezettséggé vált, melyet a felületes szemlélő csak azért nem vesz észre, mert mindannyiunkra egyformán nehezedik: beleszülettünk, benne élünk, s létezését és nyomását, mint a körülöttünk levő levegőt.

^{2a)} V. ö. *Arangio-Ruiz*, *Responsabilità contrattuale*, 2. kiad. 8—4. l.

csak ezért nem vesszük észre mindaddig, míg megsértése egy konkrétan megszületett szankcióobligáció formájában nem figyelmeztet rá.

Az itt kiemelt logikai botlás megismétlődik az elmélet által a kártérítést eredményező szerződésenkívüli jogsértés jelölésére kiesztelt *delictum civile* terminusban is. Deliktum alatt értettek a klasszikusok épügy, mint az általánosan bevett jogi terminologia ért ma is, büntetéssel sújtott jogsértést. A kártérítéssel szankcionált *delictum civile* tehát nem lehet deliktum, s ha mégis annak nevezzük, ez nem más, mint fából vaskarika: egy oly deliktum, melynek egyetlen deliktum-ismérve, a büntethetőség hiányzik. Ha pedig a deliktum szót — ennek bevett technikus értelmétől eltekintve — egyszerűen a jogsértés (szabályáthágás) értelmében vesszük, akkor deliktum a szerződésszegés is. Vagyis az ex delicto származó kötelek osztálya így is elnyeli az elsőt.³⁾

A vázolt logikai zavar, mely önmagában is elég arra, hogy az elmélet hibásságát kézzelfoghatóvá tegye, az egész elmélet sorsára nézve döntővé súlyosodott az által a belőle folyt (és le is vont) következmény által, hogy ha a kártérítésre alapot adó tényállás = deliktum, akkor annak elengedhetetlen alapeleme a vétkeesség. Ez a hibás szemlélet volt a főoka annak, hogy a mai elmélet is megtartotta a vétkeességi elvet a felelősségi rendszer tengelyét, ami aztán a rendszert az elv elégtelensége miatt további mesterkéltségek és hamis megoldásokra, a fogalmak erőltetésére és elferdítésére, meghamisítására vezette. Mert az a vétkeesség, mely nyilvánvalóan elengedhetetlen, sőt alapeleme volt a római *magándeliktumnak*, semmiképpen sem ily tengelyfogalma a magánjogi reparációnak, mint a deliktum büntetése helyébe lépett szankciónak, — mint ahogy az majd remélhetőleg az alábbi fejtegetések során ki fog tűnni. A *delictum civile* hamis fogalma fogvartartotta az elméletet a felelősség elemeinek vizsgálatánál is.⁴⁾

³⁾ A szerződésszegésből származó jogsértések elkülönítésére az ú. n. deliktualis jogsértésektől (fogalmi azonosságuk ellenére) nincs semmi ok, sőt az elkülönülés csak az alapelvek felismerését akadályozza, viszont az egység felismerése azok megértését könnyíti. Ma már túl vagyunk a római jognak azon a meddő szubtilitására, hogy dologi jog sérelmében más vérelmet lássunk, mint kötelmi jogéban. V. ö. az Opt. 1295. §-át, mely ezt már száz évvel ezelőtt kimondta. (Erről alább 71. §. 3. p.) — A szövegben mondottakhoz v. ö. még a szerző cikkét a *Szladits-Emlékkönyvben* Obligatio ex delicto címen.

⁴⁾ E terminust, valamint a vele egy jelentésű *kvázideliktum* bizantinus eredetű, korcs fogalmát viszontlátjuk hazai íróinknál (köztük *Zsögöd*-nél, Fej. I. 59. §. 4.) is. Nyilván a vétkeességi elv, melyből ők is kiindulnak, szükségessége kényszeríti őket e mesterkéltségek használatára. Az utóbbi éppen olyan logikátlan, önellenmondó terminus, mint az első: deliktum, melyről maga a neve mondja, hogy nem az, de amely mégis alkalmasnak látszik, hogy a felelősségi tényállásból hiányzó deliktumot valahogy pótolja, illetőleg legalább hiányát a szó köpönyegével leplezze. *Zsögöd* (i. h. 5. j. † alj.) mégis védelmébe veszi ezt a fogalmat — szemben a kvázikontraktussal, mint szerinte is „tisztán tralaticius és névleges kategóriával“. Véleményem szerint ellenkezőleg az utóbbi becsületesebb, mert kevesebb megtévesztő terminus: A kvázikontraktus név használata senkivel sem akarja elhitetni, teszem, a negotiorum gestio-ról, hogy az mandátum (csak annvit mond, hogy a mandátumból eredőhöz hasonló kötelmet szül), ellenben a kvázideliktum-fogalom mögött mindig az

b) A másik (ugyanabból a többől fakadó) súlyos elvi tévedés az volt, hogy az elmélet a magándeliktumra szabott római tumból átvette azt az individualisztikus római szemléletmódot is, mely a kártérítési követelésben nem lát mást, mint a sértettnek önálló, minden más tekintettől független alanyi jogát, mely, mint egyéb vagyoni jogai, csak az ő kedvéért van, mely neki kijár, s mellyel úgy bánik, ahogy neki tetszik. A reperáció automatikus, önmagától s önmagáért való következmény: helyreállítása a megsértett jogrendnek, aminek egyéb motívuma s egyéb korlátja nincs is.⁵⁾ Az elmélet szem elől téveszti, hogy a reparációkötelek, mióta általános szankciókötelemmé lett, többé nem az az egyedül a multba tekintő, egyedül a sértett sérelmének megtorló helyreállítására irányított eszköz többé, ami a rómaiaknál kezdetől végig volt, hanem a céltudatos törvényhozó kezében elsősorban a jövőbe tekintő szankció-rendszabály, melyet a törvényhozó legelső sorban a maga közérdekű szempontjai szerint, nevezetesen a társadalom védelme érdekében kezel a jövőben fenyegető károkozások lehető visszaszorítása, csökkentése irányában, ami mögött az, hogy a károsult is hozzájusson a maga egyéni kárának megtérítéséhez, csak másodlagos, efemer szemponttá válik, melyet tehát az elsőnek kell alárendelni, így a törvényhozót a kártérítési szankció meg- vagy meg-nem-adásában tökéletesen ugyanolyan szociális, közérdekű mérlegelések befolyásolják, mint aminők a büntető-szankció alkalmazásában vezetik.

Ez a rómaiaktól átvett individualista alapszemlélet teszi érthetővé azt a magában véve érthetetlen jelenséget, hogy míg a másik szankció tudományának, a büntetőjognak elméletében évszázados vita igyekezett tisztázni a büntetőjog alapproblémájának: a büntetés mibenlétének, alapjainak, belső létjogosultságának kérdését, addig a magánjogi elmélet hidegen, némán, érdektelenül állt e szellemi harcokkal szemben. Az ő számára nem volt probléma a reparációkötelezettség: reparációnak lenni kell, mert ez a sértett joga, mely egyszerűen a sértésből folyik. Még az sem ébresztett kétséget, hogy miért éppen csak a *vétkes* jogsértésből származik reperációkötelezettség, holott ez a jelenség arra kellett volna hogy figyelmeztessen, hogy itt valamiféle szociálpolitikai megfontolásoknak mégis kell rejtőzködniök a háttérben. A megnyugtató feleletet megadta a *delictum civile* fogalma: a vétkeesség olyan természetes eleme a *deliktumnak*, hogy jelenlétének szüksége magyarázatra sem szorul. Ellenkezőleg az a jelenség szorul magyarázatra, hogy felelősség lehessen vétkeesség nélkül, — aminthogy csakugyan e kérdés

a feltevés húzódik meg, hogy itt valami deliktum-féle lappang. (Maga *Zsögöd* is ezzel érvel: „... a törvény alappöndolata mégis csak az, hogy itt hibánk okából felelünk.“) Ez az éppen, ami az elméletet tévútra vezeti s a valódi ok kutatásától elvonja.

⁵⁾ Így a római klasszikus jogra nézve *Kunkel*, Sav. Zschr. Rom. Abt. 45. 339. — Ugyanezt a formulát teljes merevségében viszontlátjuk számos jónévű hazai íróknál: I. *Sághy*, Köt. jog, 2. kiad. 277, *Szászy-Schwarz*, Újabb magánjogi fejtegetések 218, *Almásy*, Tilos cs. 69., *Balás* P. E. Jogászegyl. E. 1934. 66.

körül forgott a századforduló körüli élénk elméleti vita, melyről alább szólnunk. Arról a lehetőségről, hogy a vétkességen kívül egyéb tényezők (pl. érdekszempontok) is befolyhatnak a felelősség alakulására, az elmélet egyáltalában nem (illetőleg csak a vétkes felelősség keretei között) vett tudomást.

Ez a szerencsétlen, téves elméleti álláspont eredményezte azt is, hogy az elmélet nem tudott hatást gyakorolni a felelősségi jog továbbfejlődésére.⁶⁾ Lehetetlen itt elhallgatnom azt a megállapítást, hogy a jogelmélet szerepe a magánjog összes fejezetei közt talán éppen a kártérítési jogban a legsiralmasabb. Az elmélet ahelyett, hogy az életre irányzott tekintettel s onnan merített új felismerésekkel világító fáklyával haladt volna elől és mutatta volna a fejlődés helyes útját a gyakorlati jogalkotásnak és jogalkalmazásnak, a múltból átmentett fogalmaival hátul kullogott az utóbbiak mögött, melyeket az élet sodra új feladatok megoldására, új jogintézmények alkotására kényszerített, s minden teljesítménye abban merült ki, hogy az élet által az ő hozzájárulása nélkül, sőt néha ellenállása ellenére kreált új felelősségi alakzatokat valamiféle bűvészfogásokkal összhangba hozza a maga egyetlen tudományával, a rómaiaktól örökölt, már ott is elavult, ma annál inkább nem kielégítő felelősségi gondolatrendszerrel. Ezt a megállapítást az alábbiakban lesz módunk bőven igazolni.

2. *Az uralkodó vétkességi tan bírálata.* Mielőtt tovább mehetnénk a felelősségi tan legújabb történetének vázolásában, tüzetesen rá kell mutatnom arra, miért és mennyiben kifogásolható a vétkességfogalom fenntartása a magánjogi felelősség alapjául, s másfelől, hogy miben áll az a fogalomeltorzulás, mely, mint fentebb mondtam, a téves kiindulás folyományaként ezen a rendszeri alapfogalmon is bekövetkezett.

A kérdés első részére rövid és egyszerű a felelet: a vétkesség nem elég tárgy alap arra, hogy rajta a társadalom védelmét kellőképp szolgáló felelősségi rendszer felépüljön. A vétkesség elegendő alapja a büntetésnek, amelynél csupán a társadalomellenes magatartás (szándékos jogsértés vagy legalább a társadalom érdekeit fenyegető s morálisan is megróható durva nem-törődőmség) megrendszabályozásáról van szó, de nem elegendő ott, ahol ezen túlmenően a rendes, tisztességes forgalomban előállott károk, érdekösszeütközések elrendezéséről is gondoskodni kell. Büntetni elég csak a bűnös (morálisan hibás) cselekvést, de a kár célszerű viseléséről haladottabb törvényhozónak gondoskodnia kell ott is, ahol az összeütközésbe került felek egyikét sem érheti morális szemrehányás.

Ez utóbbi területen a vétkesség elve már önmagától kiesik a rendezés szempontjai közül, pedig ez a terület magábanvéve sem jelentéktelen, hisz

⁶⁾ Az egyetlen elismeréseméltó kivételt a természetjogászok alkotják, kik tudták magukat függetleníteni a hagyománytól, s megállapításaik rövidesen át is mentek a hatásuk alatt készült kodifikációkba. (V. ö. fent 63. §. in fine és alább 66. §. 1. j.)

a mai komplikált termelési, forgalmi berendezések mellett egyre több és több eshetőség és alkalom merül fel arra, hogy egyik ember a másiknak akaratlanul, sőt észrevétlenül és kivédhetetlenül kárt okozzon a maga mozgása, munkája, élettevékenysége közben, mint ezt a vétkes felelősség nagymérvű megnövekedése a 19. század folyamán csakugyan világosan mutatja. A vétkességi elv mint felelősségi alap tehát önmagában véve is erősen hiányos volna akkor is, ha egyéb kifogás nem illethetné.

Pedig illetheti nagyon is súlyos és elháríthatatlan kifogás azon a területen is, ahol alkalmazásra kerül. Ez a kifogás az, hogy a vétkesség, mint a lelki élet belső, titkos folyamataiban gyökerező, így a közvetlen fizikai észlelés elől elvont jelenség rendkívül nehezen bizonyítható. Ha tehát ezt teszünk a felelősség alapjává, — ami egyúttal azt jelenti, hogy a kárt szenvedettet kötelezzük a keresete alapját alkotó e tényálladási elem bizonyítására, — akkor ezzel őt, mint felperest rendkívül súlyos helyzetbe hozzuk. A vétkesség morális ítélet. Neki ezt az ítéletet kell felköltetni a bíróban. Hogy ezt tehesse, miután a vétkesség közvetlen lelki alapjait nem bizonyíthatja, mert azok emberi észlelés alá nem esnek, neki tényeket kell bizonyítania, melyekből majd a bíró logikai következtetéssel ezt az ítéletet levonhassa. Ezeknek a tényeknek ismeretében azonban — s ebben van a helyzetnek az elméletben kellőképp még ma sem méltányolt igazságtalansága — a felek állása nem egyenlő, sőt nagyon is hátrányosan eltérő a felperesre nézve. Míg az alperes, aki a maga (emberi, üzemi) okozta kár rá visszaforduló következményeinek lehető elhárításaért küzd, ezeket a tényeket természetesen jól ismeri, így rendszerint nagyon is tudja, hogy mi az a tényállásban, ami rá nézve terhelő, mi az, ami kedvező, amit tehát érdekében áll eltakarni vagy ellenkezőleg kidomborítani, esetleg egyenesen odaköltöni: addig a másik jöformán tehetetlenül és kiszolgáltatva áll a károkozó illető mesterkedéseivel szemben, hisz a károkozás tényállása vagy annak egyes részletei előtte igen gyakran teljesen ismeretlenek és hozzáférhetetlenek, esetleg még ha ismerné is őket, akkor sem volna meg a kellő áttekintése, hozzáértése, szakismerete, hogy ellenfele (vagy ennek emberei) hibásságát ki tudja mutatni. Gondoljunk különösen arra az esetre, mikor a kár valamely nagyüzem (gyár, bányá, vasút stb.) működése közben áll elő egy harmadik (vagy akár a vele szerződésben levő) terhére. Hogy tudja az a kívülálló bebizonyítani, hogy az a gyári robbanás, vasúti karambol stb., mely őt megkárosította, kinek milyen magatartása következtében állott be az üzem rengeteg alkalmazottja, szerve, berendezése közül; hogy helyes volt-e ezeknek magatartása vagy hibás, s ha igen, miért hibás stb. A sok résztvevő között igen gyakran elvesznek az okozás szálaí s mint *Josserand* igen találóan mondta, a baleset anonimá válik.

Keveset segít ezen a szükséghelyzetben a bizonyítási teher megfordítása, melyet néha (— ritkán, tudtommal egyedül a szovjetkódexben —)

már maga a törvény rendel el, vagy az élet nyomása alatt a bírói gyakorlat különböző fogásokkal vezet be,⁷⁾ miután a kárt szenvedett inferioritása a bizonyítást végző károkozó adatainak ellenőrzésében nyilván továbbra is megmarad.

Ez a most vázolt igazságtalan bizonyítási helyzet volt épp a legfőbb oka annak, hogy a 19. század folyamán, akkor, mikor a nagyüzemek a társadalom gazdasági életében egyre nagyobb részt hódítottak maguknak s így az üzemek okozta károk is egyre gyakoribbak lettek, a törvényhozások kényszerültek éppen a nagyvállalatokkal (vasutak, gyárak, bányák) szemben elejteni a vétkességi felelősségi alapot s e vállalatok mentességét a felelősség alól csupán a kétségtelen hibátlanság eseteire (vis major stb.) szorítani. S ugyancsak ebben a vonatkozásban ismerte fel először *Exner* a vis majorról szóló nagyhirű tanulmányában⁸⁾ a bizonyítási helyzetnek ezt az elsődleges fontosságát és keresztelte el magát a vázolt szorult helyzetet a találó *Beweisnotstand* névvel.

Ez a bizonyítási szükséghelyzet azonban korántsem korlátozódik egyedül a nagyüzemek károkozásaira, hanem kiterjed az egész vétkes felelősség területére. Ha kisebb mértékben is, csak megvan a nehézség akkor, ha nekem, hogy kártérítéshez jussak, bizonyítanom kell az előttem talán teljesen ismeretlen, sohasem látott károkozónak: kocsisnak, gépkocsivezetőnek, biciklisnek, mesterembernek stb. vétkes voltát, azaz belső, lelki, akarat, értelmi, ügyességbeli adottságait, melyek ismerete mind szükséges ahhoz, hogy a külső tényekkel egybevetve őket, a vétkességi ítélet leszűrhető legyen. De még ezeknek a külső tényeknek ismeretében is fennáll hátrányomra az imént vázolt egyenlőtlenség s az ebből folyó szükséghelyzet. Hogy bizonyítsam én, akit, míg gyanútlanul haladtam a gyalogjárón, az oda felrohant fogat vagy gépkocsi falhoz mázolt, hogy a kocsis vagy vezető ezért meg ezért volt hibás, mikor a lóhajtáshoz vagy kocsizezetéshez

⁷⁾ Ilyen fogás a német Reichsgericht újabb gyakorlatában (angol példák nyomán) bevezetett ú. n. *prima facie Beweis tana*, mely abban áll, hogy egy bizonyos eljárás vétkes volta az ellenkező bebizonyításig bizonyítottnak tekintendő, ha a bizonyításra köteles felperes a vétkesség fennforgását legalább *prima facie* valószínűsítette azzal, hogy kimutatta, hogy a kérdéses eljárás ellenkezik a normális (pl. egy rendészeti szabályban előírt) eljárásmóddal. Például az, hogy a gépkocsi a közlekedési szabályokkal ellentétes módon közlekedett vagy tartózkodott az úton, hogy a lépcső nem volt kivilágítva, a járda felhíntva stb., már implicitte megállapítja az illető fél hibáját mindaddig, míg ez a maga ennek ellenére fennálló hibátlanságát be nem bizonyítja. (V. ö. *Smid*, Der *prima facie Beweis*, Berlin 1925., *Höfer*, hasonló címmel u. o., *Oertmann*, Komm. II. 1939., *Staudinger*, Komm. II/3. 1792.) — Ugyanez a jelenség megismétlődik még tágabb körben a francia-belga jogban, hol a belga felsőbírósg foglalt el hasonló elvi álláspontot, elfogadva *Leclercq* procureur général ezirányú indítványát, mely szerint az, aki kárt okoz másnak, már e ténynél fogva vétkesnek tekintendő mindaddig, míg az illető személy be nem bizonyítja vétlenségét valamely véletlen baleset, vagy vis major bizonyításával. (V. ö. *Pirson* és *de Ville*, *Traité de la resp. civ. I. n° 61.*)

⁸⁾ Der Begriff der vis major. *Grünhuts Zschr.* 10. (1883.) 550. s k. 1.

egyáltalában nem értek és nem is tudom, mi történt a hátam mögött; mit csinált vagy mit nem csinált a vezető, amivel a balesetet előidézte, illetőleg nem került ki. Ugyanez a szükséghelyzet fennáll legtöbbször a szerződéses teljesítések körüli vétkesség ellenőrzésénél is, hol a hitelező szintén nincs abban a helyzetben, hogy a tőle távol, az adós üzemében, műhelyében stb. lefolyt előkészületeit a teljesítésnek abból a szempontból elbírálhassa, hogy az adós csakugyan megtette-e minden emberileg lehető a teljesítés sikeres lebonyolítására, nem mulasztott-e valamit, nem költ-e hamis mentéseket a maga fedezésére stb.

Nyilvánvaló, hogy az *egyéni* vétkességig hatoló bizonyításnak az efféle esetekben legtöbbször egyszerűen a lehetősége is hiányzik: a legtöbb, amit a felperes bizonyíthat, az, hogy a károkozó nem úgy járt el, mint a jó kocsis, jó autóvezető, a jó mesterember stb. eljárta volna. Vagyis a bizonyítási nehézségek arra szorítják a jogalkotót, hogy a vétkesség fenn- vagy fenn nem forgását absztrakt, tipikus tárgyi ismérvekhez kösse, mint ahogy már a rómaiak (vagy talán csak a bizantinusok^{9a)} felállították mértékül a bonus paterfamiliás elvont, tárgyi, mindenkire azonos gondossági mintaképét, amit aztán a modern törvényhozások valamennyien hűségesen átvettek.

Ez az eljárás azonban egyúttal a szükségképpen egyéni morális vétkességfogalom elejtését jelenti. Ha a vétkesség nem más, mint ahogy ezt a jogi definíciók is fennen hirdetik,⁹⁾ mint akarat (morális) hiba, akkor annak csak egyéni ismérvei lehetnek a cselekvő lelki és testi adottságai, hiszen kiki csak a maga képességei szerint cselekedhet és ezek szerint lehet erényes vagy hibás. Ha én a csökkent értékű (akarat vagy intelligenciabeli gyengeséggel megvert) egyént a teljes értékűekre elgondolt jó középérték alá helyezem és felelősséggel terhelem (hacsak éppen a beszámításképtelenség szélső ismérvei nem nyilvánvalóak nála) azért, mert ezt a mértéket el nem éri: akkor már ezzel nyilván lemondtam az illető egyén morális megítéléséről. Mert az az eljárás, — amit pedig az uralkodó tan követ, — hogy minden további nélkül vétkesnek minősíti azt, aki ennek a képzeleti ideális mértéknek nem felelt meg, nem más, mint megcsúfolása és gyakorlati megtagadása annak a morális vétkességfogalomnak,

^{9a)} V. ö. fent 63. §. 1. j.

⁹⁾ Számtalan más helyett v. ö. *Enneccerus*, *Lehrb. I. 196. §. 1.* (*Willensfehler*), *Leonhard* *Allg. Schuldr. 211. §.* (ein ethischer Vorwurf.), *Szladits*, e mű I. köt. 37. §. 1. — Megjegyzendő, hogy a modern definíciók eltérnek a római forrásoktól annyiban, amennyiben a vétkességnek ezt az etikai elemét tolják előtérbe, amit nem tesznek a rómaiak, még a bizantinusok sem. A culpa még az utóbbiaknál is, minden „szubjektívizáló” törekvéstik ellenére, megmaradt tárgyi s nem egyéni mértékkel mért elmaradásnak egy elképzelt absztrakt típus mögött, melynél az egyéni morális hiba nincs hangsúlyozva. (V. ö. 63. §. 1. j. in fine.)

melyet a definícióban látszatra magáévá tett.¹⁰⁾ Ez nem más, mint a legnyilvánvalóbb ellentmondás, a legkiáltóbb logikai hiba.

Logikusan gondolkodó írók még az uralkodó tan híveinek soraiból is belátják ezt s nyíltan vallják, hogy az így nyert felelősség arra a tömegre, mely az ideális mértéket el nem éri, (pedig ide fog tartozni az emberek számszerű többsége, miután a selejtes egyedek egy társadalomban tapasztalat szerint többségben vannak) nem más, mint tárgyi felelősség.¹¹⁾ Ez a belátás azonban elég ritka. Az írók nagy része észrevétlenül megy el az ellentmondás mellett és szemrebbenés nélkül hirdeti azt az egymást agyoncsapó két tételt: (a definícióban), hogy a vétkesség akarati (morális) hiba, és (az alkalmazásban) hogy ebbe a hibába beleesik az, aki nem üti meg a *honus pater-familias* (a rendes forgalmi gondossággal dolgozó *derék* ember) mértékét. Nem árt tehát, ha itt kissé alaposabban körültekintünk és a részletekbe is behatolag kimutatjuk az ellentmondást, mely itt a mai tanban uralkodik s ezt minden ponton, ahova csak tekintünk, abszurdumokba s a fogalmak elferdítésébe kergeti.

A morális vétkességfogalom, ha komolyan vesszük, három feltételt kíván meg, úgymint: 1. kell, hogy a tettes ismerje a normát, mely valamely magatartást követendőül előír vagy eltilt; 2. tudja, hogy egy bizonyos magatartás a norma sérelmére fog vezetni és 3. mégis elkövesse, szabadon és öntudatosan, az illető magatartást, tudatában a beállandó jogellenes eredménynek is, melyet vagy egyenesen előrelátott (dolusz), vagy legalább is beállhatásának lehetősége felmerült előtte, de restségből, közömbösségből, nemtörődömségből elhanyagolta, hogy cselekvésének más irányt adjon, mellyel a káros eredményt elkerülheti (ú. n. tudatos gondatlanság).¹²⁾

Ezzel szemben, mint a hozzátértő jól tudja, az uralkodó jogi tan vétkességfogalma ellene mond ezeknek a feltételeknek mind a három ponton, nevezetesen: 1. jogilag van vétkesség akkor is, ha tettes nem ismerte a szabályt, melyet megsértett (*ignorantia iuris cuique nocet*); 2. a jogi tan vétkesnek tekintti azt is, aki nem tudta, hogy cselekménye az ismert (vagy ismerni feltételezett) szabály sérelmére fog vezetni, ha ezt „tudnia kellett

¹⁰⁾ Itt természetesen az indeterminista alapon nyugvó morális vétkességfogalomra (vétkesség mint akarati hiba) gondolunk, mint ahogy az uralkodó tan hívei is általában ebből indulnak ki. Determinista szemlélet előtt az efféle morális szemrehányás tárgytalan.

¹¹⁾ Így Müller—Erzbach, Arch. f. d. Civ. Prax. 106. 325. Söber a Planck-féle Kommentár 4. kiadásában II. 1. 221. Caemmerer, a Schlegelberger-féle Handwörterbuch-ban IV. 247. Ehrenzweig, Schuldhaftung 188. Heck, Schuldrecht 26. §. 4.

¹²⁾ A jogi írók általában elsiklanak e harmadik pont felett (v. ö. mindjárt alább 21. jegyzetnél), de ott, ahol komolyan súlyt vetnek a morális követelményekre, ott ezt a pontot is ki szokták hangsúlyozni. Így pl. a kat. morálteológiai irodalomban csupán a tudatosan (dolus) felidézett eredményeket tekintik olyanoknak, melyekért a felelősség in conscientia beáll. V. ö. Lehmkuhl, Theologia moralis 14. kiad. (1914.) 655. lap, Dabin, La philosophie de l'ordre juridique positif, 1929. 540., Ripert, La règle morale dans les obligations, 2. kiad. 1927. 206., 223.

volna“ (mert az átlagos *derék* ember tudja) s végül 3. felelőssé teszi a tettest (nyilván kezdeti vétkessége alapján) a normasértés olyan távolabbi következményeiért is, melyeket ez előre nem látott, sőt nem is láthatott. — Nézzük csak e pontokat közelebbről.

Ami az *első* pontot illeti, az *ignorantia iuris* közismert szabálya nyilván annak a bizonyítási szükséghelyzetnek köszöni létét, hogy a törvényhozó nem teheti függővé szabályai érvényét attól a nagyon nehezen ellenőrizhető tényről, hogy az, aki a szabályt áthágta, ismerte-e (vagy ismerhette-e) ennek a szabálynak létét és tartalmát, mert ezen az ellenőrizhetetlen kibívón át minden felelősség elsikkadna. A törvényhozó kénytelen célszerűségi szempontból tartani magát ahhoz, hogy a kihirdetett szabály mindenkit kötelez. (A ki nem hirdetett még nem, mert azt nyilván nem ismerheti senki.) Hogy valaki hibás-e vagy nem abban, hogy nem ismeri a szabályt, ezzel a törvényhozó nem törődhet, mert a *mentség* megengedése magát a szabályt ásná alá. Jaj annak, aki nem ismeri s ezzel magát a kellemetlen szankcióknak kiteszi, (éppúgy, mint *Thon* híressé vált példája szerint¹³⁾ jaj annak a süketnek, aki nem hallja az uccán végigdübörgő tűzoltók trombitáját, mely végsőleg neki is szól).

Ezt a magában véve rendkívül egyszerű jelenséget azonban az az elmélet, mely minden felelősséget a vétkesség alapján épít fel, sehogy sem tudja megmagyarázni. Tehát vagy egyszerűen szemet húnny az egész jelenség felett, mint az irodalom nagy része teszi, vagy egy fikció jótékony leplevel takarja el az ellenmondást, mint a francia elmélet segít magán: „nul n'est censé ignorer la loi!“¹⁴⁾ Soha azonban fikció kiáltóbb valótlanságot nem takart, mint a szóbanforgó. Nemesak hogy nem áll a feltevés, hogy mindenki ismeri (ismerheti, ismernie kell) a jogot, de épp a megfordítottja áll a tételnek: nincs a világon ember, még a legtapasztaltabb, legraffináltabb ügyvéd, bíró vagy bármiféle szakember sem, aki elmondhatná magáról, hogy csak saját országának óriási tömegű jogszabályerdejét is annyira ismeri, hogy a hirtelen felmerülő helyzetben rögtön a megfelelő szabály szerint tudna eszeledni, tehát megfelelően vétkétől lehetne neki felróni, ha nem akként eszeledett. S mit szóljunk a mindennapi élet elfoglalt munkásáról: vajjon vétkesnek mondjuk azt az orvost, mérnököt, iparost, kereskedőt (a *rusticus*-ról, kit már a rómaiak kivettek, nem beszélve), aki életmunkája közben beleütközött egy jogszabályba, melynek létéről sejtelve sem volt? Nyilván abszurdum volna. De viszont lehetetlen volna e címen őt mégis a kárkövetkezmények viselése alól felmenteni s a kárt a jogszabály által védett terhén hagyni.

¹³⁾ Rechtsnorm. und subjektives Recht. 1878. 77.

¹⁴⁾ Többé-kevésbé hasonló feltételezéshez kénytelenek folyamodni nálunk is azok a kevésszámú írók, kik egyáltalában foglalkoznak a kérdéssel. V. ö. pl. Szladits is e mű I. köt. 37. §. 3.

Van kétségkívül szankció, melynek alkalmazásánál a magánjogban mellőzött erre a szempontokra is ki kell terjeszkedni s ez a büntetőjogi szankció. Megbűnönti józanul csak a jogrend ellen irányuló akaratot (dolusz) lehet. S dolozus-e az, aki nem is tudott a szabályról, melyet megsértett? A morális érzés szerint nem. S az uralkodó (főleg a régiebb) büntetőjogi elmélet mégis azt hirdeti, hogy a jogszabály nemtudása itt sem mentesít. Ebbe az igazságérzetet sértő számlista megoldásba azonban az újabb irodalom egy tekintélyes része nem nyugodott bele. Az írók egy jelentékeny csoportja *Hippel* vezetése alatt¹⁵⁾, felismerve a parancsoló követelményt, hogy súlyos, talán életre-halálra menő szankciókövetkezményt nem lehet merő fikción felépíteni, igyekezett a tettesnek a tiltó szabályról való tudatát belevinni a doluszfogalomba. Nehogy azonban a fogalom ílyetén elszubjektívizálása kibúvóknak nyisson kaput, ezek az írók igyekeztek a logikai következetességet az élet igényeivel is, amennyire lehet, összeegyeztetni. Egyesek a *Rechtswidrigkeit* tudata helyébe a laikusnál is könnyebben feltételezhető (morális) *Pflichtwidrigkeit* tudatát akarták helyettesíteni, ami azonban nyilván logikátlan, mert jogi szankció csak jogi szabály megsértéséből eredhet, illetőleg az a *Pflichtwidrigkeit*, melynek sérelmét a jog szankcionálja, eo ipso *Rechtswidrigkeit*-tá válik. S miután a jog nem minden erkölcsi kötelesség sérelmét szankcionálja, annak ismerete, hogy melyik az a *Pflichtwidrigkeit*, amelynél ez megtörténik, mégis a jogszabály ismeretét tételezi fel. Mások (köztük *Hippel* is) a valódi tudat (Kennen) helyébe a Kennenkönnen-t és Kennensollen-t léptetik, ami más szóval azt teszi, hogy *dolozus* az, aki *gondatlan* a szabály nemismerésében. (*Hippel* maga nyíltan *Rechtshahrlässigkeit*-nak nevezi ezt szemben a *Tatfahrlässigkeit*-tal.) Ime az abszurdum, amelyre e téren a logikus gondolkodásnak szükségképpen vinnie kell: egy *dolusz*, melynek mértéke a *gondatlanság!* Valódi fábiavaskarika! S ha még a *gondatlanság*, melyre a doluszfogalom támaszkodik, szilárd volna!

A második pont alatt érintett eltérés a morális vétkességfogalomtól, mely szerint a cselekvő vétkekes akkor is, ha nem tudta, de *tudnia kellett volna*, hogy cselekvése valamely jogszabály sérelmére vezet, alkalmat ad nekünk arra, hogy a vétkesség alsóbbik (tehát elhatároló) fokozatának, a *gondatlanságnak* lényegébe közelebbről beletekintsünk. Ez az oldala a dolognak éppen az, melynek szemlélete alapján az uralkodó tan hívei a vétkesség-fogalmat felépíteni szokták (a másik két vonatkozás kikapcsolásával).

Gondatlanság az uralkodó tan felfogása szerint = „elmulasztása a forgalomban megkívántató gondosságnak, mellyel a jogellenes, de nem szándékos eredményt el lehetett volna kerülni.“¹⁶⁾ A *gondatlanságnak* ílyetén

¹⁵⁾ Strafrecht II. 341. s k. I. Ugyanott I. az irodalmat.

¹⁶⁾ *Enneccerus*, Lehrb. I. 197. §. I. — „Ungenügende Spannung der generellen

meghatározása, mint fentebb már rámutattam, teljesen megsemmisíti az elvileg akarati (morális) hibának elgondolt vétkességnek ezt a jellegét azzal, hogy a hibát egy elvont, tárgyi, a cselekvőtől idegen állandó mértékhez, a derék, bölcs és előrelátó embernek (bonus paterfamilias, l' homme prudent et prévoyant) a forgalomban megkívántató gondossági mértékéhez méri.

E felfogás nyilván azon a lappangó feltételezésen alapszik, hogy a most mondott mértéket bárki a világon, aki nem hülye, örült vagy gyermek, be tudja tölteni, ha akarja, így hibás, ha nem tölti be, mert ez csak az ő jóakarátán múlt. („Nichtnchtwollen“ — *Brinz.*) Sőt mivel az eredményes cselekvés nemcsak akarati erőfeszítésekből (szoros értelemben vett gondosságból) születik meg, de bizonyos egyéb lelki-testi képességekből is, mint előrelátás, felfogóképesség, gyors és találó elhatározóképesség, ügyesség, megfelelő testi tulajdonságok stb., vétkekes az is, aki a mintaképet e tekintetben nem üti meg. Ebből adódik, hogy *valaki vétkekes lehet anélkül, hogy tudna róla*, mert értelmi képességei addig sem érnek, hogy ezt felismerje! A modern német elmélet valóban leszámolt ezzel a lehetőséggel, mikor nyíltan beszél *bewusste und unbewusste Fahrlässigkeit*-ről. A feltevés az, hogy „tudnia kellett volna“ róla, mert egy derék, bölcs, előrelátó ember a kérdéses magatartás hibás, káros eredményre vezető voltát belátta volna, tehát a „forgalomban elvárható gondosságra“ ez is beletartozik.

Ez a nyilvánvaló visszaélés az eredetileg mégis csak morális tartalmú fogalommal nem maradhatott ellentmondás nélkül még a magánjog tudományában sem, hol egyébként, mint láttuk; apróbb-nagyobb logikátlanságból az elmélet nem csinál nagy dolgot. Az ellenáramlat kétirányú volt: az egyik irányzat — a párhuzamos szubjektivista célzatú büntetőjogi mozgalom (*Liszt*) példáján felbuzdulva — a magánjogi vétkességfogalomnak is szubjektív irányú felfogását szorgalmazta, a másik — éppen ellenkezőleg — a magánjogi (kártérítési) vétkességfogalom nyílt elszakadását proklamálta az etikai vétkességfogalomtól.

A szubjektivista irányzat főképviselője *Leonhard*, aki egy nagy figyelmet keltett tanulmányában¹⁷⁾ az összes idetartozó írók között legbehatóbban foglalkozott a kérdéssel, éppen ezért az ő kísérletének kudarcra az egész irányzatnak legjobb cáfolata. *Leonhard* kiindul abból az elvi álláspont-

Willensfähigkeit.“ (*Oertmann*, Komm. I. 154. lap). „Nichtnchtwollen“, azaz a kellő kitarítás hiánya a nemakarásban (*Brinz*, Pand. II. 250. §. 32. j.)

¹⁷⁾ *Fahrlässigkeit und Unfähigkeit* (Marburger Festgabe für *Enneccerus*, 1913.) és *Allg. Schuldrecht* 223. §. Ez irányzat képviselői még (mindannyian *Liszt*, *Deliktsobligationen*, 1898., 55. lap és Lehrb. 42. §. II. hatása alatt): *Cosack*, Lehrb. I. 71. §. 2. b. a., *Zitelmann*, Grundriss I. 158., *Siber*, a *Planck*-féle Komm. 4. kiad. II. 220—221. és *Schuldr.* 9. §. IV. 2., *Enneccerus*, Lehrb. (a 9. kiadástól) I. 197. §. 6. j., *Thur*, Der allg. Teil d. BGB. II. 2. 489., *Brodmann*, Arch. f. d. Civ. Pr. 99. 367. Nálunk *Szladits* is e mű I. köt. 37. §. 4. — Mindezek az írók azonban (*Leonhard* és *Brodmann* kivételével) a részletkövetkezményekkel való számolás nélkül csupán elvi posztulátumként követelik az egyéni elbírálást.

ból, hogy „igazságtalan és kíméletlen eljárás“ felelőssé tenni valakit vétkeség címén amiatt, mert nem volt meg a kellő képessége — egyébként meglevő jóakarata mellett — a sikeres cselekvéshez. Mégis e szubjektív felfogását egyedül a helyes cselekvéshez szükséges „egyéb“ tulajdonságok (értelem, ügyesség, hozzáértés stb.) tekintetében kívánja érvényesíteni, ellenben elvi alapon mereven ragaszkodik az akarati teljesítmények (a Sorgfalt) objektív elbírálásához, mint elengedhetetlen „etikai követelményhez“, ami — a mellett, hogy nyilvánvaló következetlenség, hisz az akarati teljesítmények kétségkívül éppúgy egyéni adottságoktól függenek, mint az „egyéb“ képességek, — az uralkodó tan vétkeséggfogalmát, mely szerint a vétkeség nem más, mint akarati hiba, egyenesen gyökerében támadja meg, hisz miféle akarati hiba az, mely független a cselekvő akarati képességeitől. Az egész különböztetés azon a naivan laikus lélektani felfogáson nyugszik, hogy akarati teljesítményeit bárki tetszése szerint felosigázhathja, de „egyéb“ képességeit nem. De még ez egyéb képességek tekintetében is visszaállítja Leonhard az objektív értékelést minden oly esetben, mikor valaki önként vállalkozik oly feladatra, melyhez aztán nincs meg a kellő képessége, történnék ez akár szerződéses felvállalásnál, akár azon kívül. Ily esetben ugyanis a tehetség nélkül való vállalkozás most már akarati hibaszámba megy. Ez más szóval azt jelenti, hogy marad a szubjektív mérlegelés számára a nem önkéntes (pl. hatósági felhívásra vagy szükséghelyzetben végzett) cselekvés, azaz az emberi ténykedéseknek elenyésző kis töredéke. Ez nem más, mint a nagy garral bejelentett elvnek úgyszólván teljes kiüresítése a kivétel örve alatt, s egyúttal az egész tannak teljes diszkreditálása.¹⁸⁾

A másik irányzatnak, mely a kártérítési jogi vétkeséggfogalom nyílt elszakításában az etikaitól keresett megoldást, Rümelin (Max) volt a megindítója.¹⁹⁾ Szerinte a vétkeséggfogalom szubjektív felfogása elkerülhetetlen a büntetőjogban és a magánjog némely területein is (házassági elválás, tartási jog elvesztése, elbirtoklás kizárása), azonban a kártérítési jog a saját használatára egy külön, objektíven elhatárolt, minden morális elemet nélkülöző vétkeséggfogalom felállítását igényli, melyet maga Rümelin a következőképp formuláz: „Abweichung des zurechnungsfähigen Menschen von einem für sein Verhalten vorausgesetzten Normaltypus.“²⁰⁾ Az ilyen formu-

¹⁸⁾ Leonhard ellen — hasonló értelemben — Heck is, *Schuldrecht* 26. §. 4–6., aki Leonhard azon fogása ellen, hogy a képességeket meghaladó vállalkozásban eo ipso benne látja az akarati hibát is, találóan jegyzi meg, hogy aki elég ostoba ahhoz, hogy egy normális emberre elérhető feladatot ne tudjon elvégezni, az még inkább ostoba lesz ahhoz, hogy ezt az ő képtelenségét már előre felismerje.

¹⁹⁾ Das Verschulden im Straf- und Zivilrecht. Tübingen 1909.

²⁰⁾ Többé-kevésbé hasonló gondolatot nyugvó kísérletek az újabb évekből: Schreier-nél, *Schuld und Unrecht*, Wien, 1935. (rövid összefoglalásban megjelent a *Revue Trimestrielle* 1936. évfolyamában is Faute et tort címmel, 59–74. l.) és Lundstedt-nél, *Die Unwissenschaftlichkeit der Rechtswissenschaft*, II. 282, 298. és k. l. — Ezekről részletesebben szerző Responsabilité 117. s. k.

lázással szemben azonban joggal felmerül a kérdés: hol itt a vétkeség? Van-e célja, értelme, jogosultsága annak, hogy egy fogalmat „házi használatra“ eredeti mivoltából teljesen kiforgassunk? A vétkeséggfogalom végeredményében nem jogi, de etikai fogalom, mely a jogtudományban csak kölcsönfogalomként szerepel. Van-e joga a kölcsönző tudománynak egy ilyen fogalmat nemcsak módosítani, de egyenesen eredeti értelmével ellenkezőre fordítani? Azt hiszem, nincs. Ez nem lojális, nem is tudományos eljárás, mert megtévesztő: a régi név fenntartása arra látszik mutatni, mintha ennek az átadomított fogalomnak még mindig volna valami köze az eredetihez, holott erről már szó sincs. Ha egyszer a kártérítési jog nem éri, mert nem érheti be a morális vétkeséggfogalommal, amely egyébként a jog más területein használhatónak bizonyul, akkor az orvoslásnak nem az a módja, hogy ezt a kulpa-fogalmat addig csavargassuk, míg az, eredeti lényéből kiforgatva, a használatra alkalmasnak mutatkozik, hanem egyszerűen le kell vonni a következményt, hogy a morális vétkeséggfogalom a kártérítési jogban nem elégséges, és keresni kell helyette az igazi, a megfelelő elvet. Az a másik eljárás, mely az eddigi alapelv fennmaradásának látszatát akarja fenntartani akkor is, mikor már más értelmet csúsztatott a szó alá, tudománytalan szükségfogás: fogalomhamisítás önmaga áttatására.

De Rümelin egyébként is saját magát cáfolja meg akkor, mikor a beszámíthatatlan személyeket kiveszi a maga vétkeséggfogalma alól, holott ezek nyilván az eltérést (sőt a legnagyobb eltérést) képviselik a normális alól. A Rümelin definíciója tehát voltaképp így szól: a vétkeség = kisebb eltérés a normálstól, mert a nagyobb már ismét nem az! Lehet-e komolyan venni ilyen definíciót?

Ha ekként a szubjektíven elgondolt, de objektív mérték szerint megvalósított gondatlanság fogalma minden irányban belső ellentmondásba fúl: azt lehetne hinni, hogy ennek a fogalomnak használata legalább a gyakorlati élet szempontjából hasznos eredményeket ad. Pedig az sincs így. A bonus paterfamilias mértéke, amely hibás belső elgondolásában, épp oly ingadozó és következetlenségre vivő gyakorlati alkalmazásában. Hiányzik nála az, ami egy mértéknek elengedhetetlen kelléke: hogy állandó, változatlan és könnyen érzékelhető legyen. Gumiszalagból nem lehet rőföt csinálni. A bonus paterfamilias mértéke pedig ilyen nyúlékony, változó mérték, voltaképpen csak egy általánosságban odavetett útmutatás, egy elvi keret, melyet adott esetben a jogalkalmazónak kell kitöltenie konkrét tartalommal. A derék, előrelátó ember ugyanis, ha méltó akar maradni e névhez, minden helyzetben úgy cselekszik, ahogy a körülmények szerint legcélszerűbb cselekednie. Már most ki mondja meg, hogy az ideális, ügyes és bölcs ember hogyan cselekedett volna a fennforgó esetben? Nyilván senki, illetőleg mindenki: ügyfél, bíró, szakértő, a maga elképzelése szerint, beleélvén magát az adott helyzetbe és a saját képességeihez viszonyítva a helyesnek látszó

cselekvést, fogja eldönteni, hogy az előtte álló ember eleget tett-e a törvény-kívánta mértéknek, vagy nem. Ime ebben az irányban is újabb logikai abszurdum mered elénk: abban a kérdésben, hogy Kis Péter hibás-e vagy nem, tehát feleljen-e vagy ne, végelemzésben nem az ő saját képességei, melyeket nem ismerünk, sem a törvényhozó ideális elképzelése, melyet nem tudunk megfogni, lesznek a döntők, hanem azé a bírói vagy szakértői, aki Kis Pétert életében eddig talán sohasem látta, sejtelve sincs, hogy mire képes, mire nem, sőt még a helyzetet is, melyben neki cselekednie kellett, csak másod-harmadkézből vett hiányos információk alapján ismeri. Annak a vét-kességnek, melyet a bíró ilyenformán ki fog mondani, nyilván igen kevés köze lesz az igazi morális vét-kességhez.

Végül, hogy még a fenti harmadik pontot is érintsük, fent (III. köt. 25. §. 19. j.) már beszéltünk a pandektatannak arról a mai jogban is általában követett tanításáról, hogy ha valaki egyszer elkövetett egy jogsértő cselekményt, melyet a bíró vét-kesnek deklarált, akkor a cselekvő terhére beszámítja mindazokat a következményeket, melyek az illető cselekményből okozatosan előállottak, akárminő távoli fokán álljanak is ezek az összefü-gésnek, nevezetesen akkor is, ha a tettes ezeket előre nem látta, talán nem is láthatta, így felidézésükben vét-kesnek nem tekinthető: ú. n. haftung-ausfüllende Kausalität.²¹⁾

Az e rendszabályban kétségetlenül benne rejlő ellenmondás a vét-kességi alapelvvel hozta létre — előbb a büntetőjogban, hol a probléma szintén fel-merült s ahol a kérdésnek természetszerűleg nagyobb éle volt — az ú. n. adékvát okozatosság tanát, mely azonban megértő fogadtatásra talált a né-met magánjogi irodalomban is. Erről már szoltunk az okozatosság tanánál (III. köt. 25. §. 3.). E tan lényege az, hogy ne minden távoli következmény legyen beszámítható a cselekvőnek, hanem csak azok, melyekről — nem ugyan a tettes saját személyes képességei alapján, melyek ellenőrizhetle-nek, hanem generális, objektív ismérvek alapján — feltehető, hogy azok előtte ismereteseek, előreláthatók voltak vagy lehettek. Szembeszökő ennek a gondolatnak párhuzamossága az objektív vét-kességi mértékkel. A kauzalitás korlátozása nyilván ugyanabból a szükségletből fakadt, melyből a vét-kes-ség kiterjesztése eredt: a bizonytalan egyéni mérték talajáról áttenni a meg-ítélést egy hozzáférhetőbb, tipikus, tárgyi mértékre. Az adékvát felelősség tana mögött ugyanis mint erre a fent id. helyen rámutattam, a vét-kességi elv lappang, mely azt követelte, hogy a cselekvő csak olyan következmé-nyekért legyen felelős, melyekben vét-kes, mert előre látta vagy láthatta őket. Viszont a beszámításnak itt sem lehetett az egyéni képességek ingadozó mértékét adni alapul, hanem tárgyasabb elhatárolást kellett keresni.

²¹⁾ Enneccerus, Lehrb. II. 11. (235.) §. V. ő. még az egész kérdésre Oertmann, Komm. II. 1932., Staudinger, Komm. 9. kiad. II. 3. 1784.

Mindazok a szóképek, melyekkel az adékvát tan hívei élnek (generális előre-láthatóság, általános előmozdító hatás stb.), mind arra futnak ki, hogy a bonus paterfamilias fogalma által képviselt átlagmértéket átvigyék az oki összefüggés vizsgálatára is. Nem véletlen, hogy az az író, aki a vét-kesség-fogalmat legjobban elobjektivizálta (Rümelin, v. ő. fent 20. j.), ment leg-tovább a adékvát okozatosság kiterjesztésében is az ú. n. objektív utólagos prognózis tanával. (L. fent III. köt. 25. §. 24. j.) A hiba itt is az azonban, ami a vét-kességfogalomnál volt: az elmélet, mely a gyakorlati cél kedvéért erőszakot tett a vét-kesség fogalmán, ugyanazt az erőszakot elköveti az oko-zatosság fogalmán is, mikor ezt a „generális előreláthatóságon“ túl egy-szerűen letagadja. S ez a hiba még kirívóbb az utóbbinál, mert az okozás természettudományi fogalom lévén, nem tűr semmiféle elcsavarást, így a visszaélés jobban észrevehetővé válik, mint a lágyabb, elmosódóbb etikai vét-kességfogalomnál volt. S amit fentebb a kölcsönfogalmak tudatos elfer-dítésének tudománytalan voltáról mondtunk, az teljes mértékben áll a kauzalitás fogalmára is, mely éppúgy kölcsönfogalom a jogban, mint a vét-kesség s amelyet tehát a kölcsönző, ha egyszer használatának szükségét érzi, szintén csupán eredeti értelmében használ legitim módon.

A fenti rövid szemléből, azt hiszem, elegendő világossággal domborodik ki az a tény, hogy a jelenleg uralkodó felelősségi rendszer, mely ellenfelei-vel való harcaiban egyik főargumentumaként szokta hangsúlyozni, hogy egyedül ő áll a morális felelősség alapján, minden egyes ponton lényegesen túlmegy azon a határon, melyet a morál a vét-kességfogalomnak szab. Ez a rendszer jó részében nem más, mint leplezett tárgyi felelősség, — Radbruch csúfondáros szavai²²⁾ alkalmazva: „verschämte Zufallshaftung“. Ez a rend-szer nem a morális vét-kességfogalom, csak annak látszatán épült fel oly primitív fogalomferdítésekkel, melyek nem méltók komoly tudományhoz. Ez a rendszer nemcsak helytelen, téves, de egyenesen tudománytalan rend-szer.²³⁾

Ennyit szükséges volt itt előrebocsátva leszögezni, éppen hogy egy jobb rendszer alapjait megkereshessük. Az eddigi elméletnek, mely e tudomány-talan rendszer fennmaradásáért felelős, alaphibája éppen abban van, hogy kritikátlan belenyugvással vette át a múltból átöröklött gondolatrendszer-t s ragaszkodott ahhoz göresösen még azok közt a nehézségek közt is, me-lyeket az elmúlt 19. század nagy ipari és forgalmi fellendülése okozott neki a felelősségrevonás gyakorlati megvalósítása körül. E nehézségekről, melyek a felelősségi tannak a 19. század folyamán bekövetkezett megingását és új

²²⁾ Vergleichende Darstellung, különös rész 5. 201. 2. j.

²³⁾ Ezért méltán juttatott neki Lundstedt előkelő helyet a jogtudomány tudománnyalanságról írt (fentebb a 20. jegyzetben már idézett) munkájában. (II. 1. 215. a k.)

eszmék felszínre jutását idézték elő, a teljesség kedvéért még pár szóval meg kell emlékezniem.

Az egyik ilyen nagy gyakorlati fogyatékossgot fentebb már érintettük: a vétkességi elv alapján nyugvó felelősségi rendszer nem tudja megfogni a nagyvállalatok felelősségét a velük szemben fokozottan fennálló bizonyítási szükséghefyzet miatt. Ez idézte elő a mult század közepe óta, mikor a nagyvállalatok addig nem tapasztalt arányban léptek a termelés, közlekedés élére, a rájuk szabott külön tárgyi felelősség kialakulását, amely főként a német jogterületen valóságos külön felelősségi rendszerré kerekedett ki.

A másik, nagyüzemre-kisüzemre egyaránt kiterjedő, nagy gyakorlati fogyatékossga a rendszernek az volt, hogy segítségével semmikép nem lehet megmagyarázni a másokért (alkalmazottak, felügyelet alatt álló személyek, állatok, kárt okozó élettelen dolgok) való felelősségnek azt a mértékét, melyet a mai forgalmi élet megkíván, t. i. az alkalmazó, felügyelő, tulajdonos saját hibájától független felelősségét. A culpa in eligendo, in inspiciendo alapján felépíthető felelősség, mint ahogy ezt a pandektajog s utána a régibb törvénykönyvek (porosz Landrecht, Opt., — a Code civil egyedüli kivételével) tették, elégtelen a modern gazdasági rendszerben, hol a gazdasági vállalatok kifelé zárt egységként jelentkeznek sokszor igen bonyolult szerkezetükkel, melynek belső életébe idegen szem bele nem tekinthet, így feltétlenül szükséges, hogy az organizmus bármelyik részlettényezője által okozott kárért a főnök, a tulajdonos álljon helyt. Hogy ez mennyire parancsoló szükséglet, annak legjobb bizonyítéka az, hogy még a BGB is — minden elvi hitvallása ellenére a vétkességi elv mellett — kénytelen volt e követelménynek legalább részben engedni (alkalmazottak és állatok tényeiért való felelősség, 278., 833. §.). Az, hogy a BGB csak fél megoldásig jutott el — éppen a ránehezülő tradíció nyomása alatt, — itt nem érint bennünket.

66. §. A felelősségi tan továbbfejlődése a 19. században.

1. A tételes jog fejlődése: a német Haftpflichtgesetzek.

2. Bindung és az okozási elv.

3. Venezia.

4. A véltlen felelősség alapjait kutató tródalom.

5. Az ú. n. aktív interessze elve.

6. A megelőzés elve.

7. A méltányosság (túlnyomó érdek) elve.

8. A kárfelosztás elve.

9. A veszélyesség (veszélyeztetés) elve (Gefährdungsprinzip).

10. A francia „risque créé” tana.

1. A tételes jog fejlődése: a német Haftpflichtgesetzek. A felelősségi jog tételesjogi továbbfejlődése, mint az előző §. végén említettük, a nagyvállalatok terhére hozott külön rendszabályokban mutatkozik a mult század közepe felé. Ha a rómaiaktól átörökölt felelősségi rendszer többé-kevésbé megfelelt a közép- és újkor előző századaiban, hol a kis- vagy legfeljebb a középipar keretei között folyó termelés mellett a vétkességi felelősség fenn

tárgyalt fogyatékossgai nem ütözköttek ki élesebben:¹⁾ ezek a hiányok parancsolókká váltak a 19. század folyamán a gépi termelés és közlekedés elterjedésével beállott óriási gazdasági és társadalmi fellendülés idején. S nem véletlen az sem, hogy ez a különszabályozás azon a területen indult meg és áltotta egy egész párhuzamos felelősségi rendszer jellegét, ahol a római tanátvétele a legteljesebb volt, t. i. a német jog területén. A francia Code objektív jellegű rendszabályai mellett ilyenre nem volt szükség.

A kiindulópontja a külön szabályozásnak az 1838. évi porosz vasúti törvény volt.²⁾ A vasút volt az első nagyüzem, mely a velejáró veszélyeket a nagyközönség szélesebb körei közé viszi ki, érthető tehát, hogy törvényhozás visszahatása is itt mutatkozott meg először. Alig pár évvel azután, hogy az első német vonat megindult, a porosz törvényhozás megalkotta körszakalkotó törvényét a vasút felelősségéről, mellyel (25. §.) ezt kötelezte minden kár megtérítésére, „mely a vasúton való szállításhól akár a szállított személyekre és árukra, akár más személyekre vagy dolgokra háramlik” s amely felelősség alól nem szabadul másként, mint ha bizonyítja, hogy „a kár a sértett hibájából vagy valamely kívülről eredő s el nem hárítható véletlenből ered”, — nem számítatván ide, mint a törvény kifejezetten mondja, a vállalat saját veszélyes mivoltából eredő károk.

E törvényszabály alkalmazását a gyakorlat kiterjesztette a gőzvasutakról mindenféle sineken járó közlekedési eszközre. Viszont az 1871. évi Reichshaftpflichtgesetz a porosz vasúti törvény terjedelmét egyrészt megszorította, amennyiben azt csak az utasok vagy más személyek által elszenvedett halál vagy testi sértés esetére korlátozta a dologi károk kizárásával,³⁾ (így már az 1869. évi osztrák törvény s utána a mi 1874. évi 18. törvényeinkünk is), de viszont hatalmas új alkalmazási területet kapcsolt be ismét a 2. §-ában, mely ugyancsak halál és testi sértés okozta kár esetében megállapítja az első szakasz szerinti felelősségét annak, aki bányát, kőfejtőt, homokbányát vagy gyárat tart üzemben, mégis azzal a további — különleges — korlátozással, hogy az emberhalált vagy testi sérülést „egy meghatalmazott, képviselő vagy az üzemvezetéssel vagy a munkások felügyeletével megbízott személy az ő szolgálata teljesítésében elkövetett hibájával” okozta légyen.⁴⁾

¹⁾ Jellemző, hogy az egyetlen pont, ahol már előzőleg kétségek merültek fel a vétkességi alapelv ellen, sőt egyenesen a véltlen felelősséget reklamálták már a természetjogi iskola egyes írói, így különösen Thomasius († 1728.) és Heineccius († 1741.), a cselekvőképtelen személyek (gyermekek, örültek) felelőssége volt. Sürge-tésükre ez a különleges felelősség be is jutott az első kódexekbe (porosz Landr. I. 6. 41—43. §. Opt. 1310. §.). V. ö. közelebbiről szerző, Resp. 156. és 184.

²⁾ Az alábbiakra l. Hedemann élelnek leírását: Die Fortschritte des Zivilrechts im XIX. Jahrhundert, I. (1910.) 88. és köv l.

³⁾ Egyúttal azonban a vasút felelősségét szigorította is e körben annyiban, hogy a mentességet — a sértett hibáján kívül — egyedül vis major esetére szorítja.

⁴⁾ Egyes Landesgesetzek, melyek érvényét a Reichshaftpflichtgesetz nem érintette, még szigorúbb felelősséget is ismernek. Így különösen fennmaradt érvényességi

Különösen ez az utóbbi rendelkezése a törvénynek volt elméletileg rendkívül fontos, mert ez a nagyobb ipari és bányászati szigorított felelősségét vezette be a társadalom gazdasági tevékenységének oly széles mezején, hogy azt nem lehetett többé olyan külön elméleti figyelembevételt nem igénylő kivételes felelősségi esethez kezelni, mint ahogy az elmélet az eddigi szórványos (részben már a rómaiaktól átvett) hasonló eseteket kezelte.

Egészítsük ki végül a sorozatot a két legutóbbi hasonló nemű törvény: az 1909. évi Kraftfahrzeuggesetz és az 1922. évi Luftverkehrsengesetz felelősségi rendelkezéseinek megemlítésével. Előbbi szerint (7. §.) a gépjármű „tartó”-ja (Halter) felelős az ez által okozott minden kárért (tehát nem csak testi sérelemért), kivéve, ha bebizonyítja, hogy a balesetet „elvárhatóan esemény” (tehát nem szükségképp vis major) okozta, „mely nincs összefüggésben sem a jármű szerkezetével, sem a gépezet hibájával.” (Magyarázólag hozzáteszi még a törvény, hogy elvárhatóan tekintendő egy esemény különösen, ha a sértett, az üzemen kívül álló személy vagy állat magatartására vezethető vissza, feltéve, hogy a vezető a kellő gondosságot tanúsította a körülményekhez képest.) — Utóbbi szerint a jármű tulajdonosa felel minden kárért, még a vis major is beleértve.⁵⁾

Mind ezek a nagy horderejű külön szabályok csak elég későn, a század utolsó negyedében kezdték éreztetni hatásukat az elméletre. A vétkesség elve, miután azok a támadások, melyeket a természetjogászok indítottak ellene a cselekvőképtelen személyek felelősségével kapcsolatban, e követelés törvényhozási győzelme után elültek, (magát ezt az inkább kuriózszerűsámban menő felelősségi esetet pedig az elmélet negligálta): a római jognak a 19. század folyamán bekövetkezett nagy felvirágzásával pozíciójában jobban megerősödött, mint valaha. Hasse-nak a század elején a Savigny-iskola szellemében írt nagy műve,⁶⁾ mely a római (juszthinianuszi) tant eredeti tisztaságában adta vissza, uralkodó maradt a század folyamán az egész vonalon. Az összes nagy pandektisták ebben a gondolkörben éltek és dolgoztak, köztük Jhering is, a vétkességi gondolat nagy glorifikátora, aki ugyan — talán ő egyedül valamennyi közt — megérzi a tan hiányosságát és szinte a proféta sugallatával előrelátja, hogy az a magyarázat, melyet e tan talaján állva

területén továbbra is az előbb idézett porosz vasúti törvény vagyoni károokra kiterjedőleg is, hasonlóképp a porosz bányatörvény, mely (148. §.) kiterjeszti a bányavállalkozó felelősségét még a vis major eseteire is. Mindezeket a BGB életbeléptető törvénye is érvényben hagyta (105. §.). — Meg kell itt említeni végül a német törvényhozásnak 1884. óta folyamatban levő óriási méretű munkás- és ipari balesetbiztosítási alkotásait, melyek lényegüket illetően ebbe a tárgykörbe tartoznak, bár mint közigazgatási rendszabályok formailag a magánjogi kártérítési jog területkörét szűkítik.

⁵⁾ Az utóbbi két törvény hatályosságát azonban nagyon lecsökkentik a feltűnően alacsonyan megszabott marasztalási maximumok, így (az utolsó rendelkezés szerint) egy személy halála esetén 25.000, több személynél összesen 75.000 M., illetőleg 1500 vagy 450 M. évjáradék, dologi kárnál összesen 5000 M. (!)

⁶⁾ Die Culpa des röm. Rechts. I. kiad. 1815, II-ik 1838.

ő maga is ad egyik fontos felelősségi probléma megfejtésére, szintén hamis, s hogy azt egy jövő kor jobban fogja felváltani,⁷⁾ de egyelőre ő sem tudta magát a büvkörből kiszabadítani.

Nem volt másképp ez a francia jogterületen sem, hol a Code civil ugyan — jóval a most vázolt német speciális felelősségi törvények előtt — megadta volna a módot a maga objektív tartalmú rendelkezéseivel a tudománynak, hogy ez az elméletet új alapokra fektethesse. A francio jogtudomány azonban ezt nem tette, hanem a fent (64. §. 4. jegyzetnél) már említett sajátos francia magyarázattal, amelyet egyébként a Code szerkesztői is magukévá tettek, igyekezve áthidalni a nehézségeket, boldogan csüggyv maradt a római tradíció kebelén, s a római vétkességi mértéknek a maximumig való felfokozásával, valamint a vélelmezett vétkesség leplével igyekezett saját szemé elől is eltakarni azt a tényt, hogy a hazai törvények objektív tartalmú rendelkezései merev ellentmondásban vannak az elmélettel, melyet boldog kritikátlansággal hirdet.

Egy kriminalistának kellett jönni, aki a magánjogelméletnek ebbe a békén poshadó vizébe beledobja a követ és ott az elv csendes imádata helyett kétségeket és vitákat ébreszt, melyek egyik-másik írónál az elv teljes detronizálásáig vezettek, mindenesetre azonban korlátlan uralmát megbontották.

Ez az író Binding volt, aki 1872-ben megjelent nagy munkájában: Die Normen und ihre Übertretung⁸⁾ először harsogta el többé el nem hallgatható módon annak szükségét, hogy a magánjogi felelősséggravonást a büntetőjogtól független alapra kell helyezni, és jelölte meg ilyenül — a vétkességi elv elhárításával, melyet csupán a büntetőjog számára tart fenn — egyedül a cselekmény okozatosságát.⁹⁾

2. Binding és az okozási elv. Bindinget az uralkodó magánjogi tannal való szembe fordulásra nem önálló kártérítési jogi kutatások, hanem a maga általános jogelméleti vizsgálódásai vezették. Elsősorban a saját problémái megoldását keresve, ezek körében különösen a deliktum mibenlétét kutatva, csupán mellékesen, mintegy önmaga ellenőrzése kedvéért téved tekintete

⁷⁾ Erdemes e sorokat szösz szerint ideiktatni: „Die von mir aufgestellte Theorie der culpa in contrahendo wird, in dem sie den beschränkten Gedanken des subjektiven Unrechts zu Grunde legt, der Idee des Verhältnisses selbst nicht gerecht, und meine Formulierung wird gewiss durch eine weitere, objektivere ersetzt werden. Dasselbe gilt von einer Menge von Fällen, wo die römischen Juristen eine culpa annehmen, — es sind Bestimmungen objektiver Art, gewaltsam in die subjektive Form gezwängt, die erst die fortschreitende Wissenschaft von dieser engen Form ablösen wird.“

⁸⁾ I. 207. és köv. l. A könyv 2. kiadása (1890.) e fejezetet teljesen átdolgozva és kibővítve, de a tant lényegében változatlanul adja. A 3. kiadás (1916.), melyre idézeteim vonatkoznak, a 2-ik változatlan lenyomata.

⁹⁾ Ezt az elvástást — futólagosan — már Thomasius megtette (1. szerző Resp. 164.), de tanítása hatástalanul hangzott el. Binding nagy hatásának kétségtelenül a fent vázolt német speciális felelősségi törvényhozás, mely a gazdasági élet nagy területén és rendszeresen küszöbölte ki a felelősségi tényállásból a vétkességi elemet, adja meg magyarázatát.

Különösen ez az utóbbi rendelkezése a törvénynek volt elméletileg rendkívül fontos, mert ez a nagyobb ipari és bányászati szigorított felelősségét vezette be a társadalom gazdasági tevékenységének oly széles mezéjén, hogy azt nem lehetett többé olyan külön elméleti figyelembevétel nem igénylő kivételes felelősségi esetként kezelni, mint ahogy az elmélet az eddigi szórványos (részben már a rómaiaktól átvett) hasonló eseteket kezelte.

Egészítsük ki végül a sorozatot a két legutóbbi hasonló nemű törvény: az 1909. évi Kraftfahrzeuggesetz és az 1922. évi Luftverkehrs-gesetz felelősségi rendelkezéseinek megemlítésével. Előbbi szerint (7. §.) a gépjármű „tartó”-ja (Halter) felelős az ez által okozott minden kárért (tehát nem csak testi sérelemért), kivéve, ha bebizonyítja, hogy a balesetet „elháríthatatlan esemény” (tehát nem szükségkép vis major) okozta, „mely nincs összefüggésben sem a jármű szerkezetével, sem a gépezet hibájával.” (Magyarázólag hozzátesszi még a törvény, hogy elháríthatatlannak tekintendő egy esemény különösen, ha a sértett, az üzemen kívül álló személy vagy állat magatartására vezethető vissza, feltéve, hogy a vezető a kellő gondosságot tanúsította a körülményekhez képest.) — Utóbbi szerint a jármű tulajdonosa felel minden kárért, még a vis major is beleértve.⁵⁾

Míndezek a nagy horderejű külön szabályok csak elég későn, a század utolsó negyedében kezdték éreztetni hatásukat az elméletre. A vétkesség elve, miután azok a támadások, melyeket a természetjogászok indítottak ellene a cselekvőképtelen személyek felelősségével kapcsolatban, e követelés törvényhozási győzelme után elültek, (magát ezt az inkább kuriózus számúmenő felelősségi esetet pedig az elmélet negligálta): a római jognak a 19. század folyamán bekövetkezett nagy felvirágzásával pozíciójában jobban megerősödött, mint valaha. Hasse-nak a század elején a Savigny-iskola szellemében írt nagy műve,⁶⁾ mely a római (jusziniánuszi) tant eredeti tisztaságában adta vissza, uralkodó maradt a század folyamán az egész vonalon. Az összes nagy pandektisták ebben a gondolatkörben éltek és dolgoztak, köztük Jhering is, a vétkességi gondolat nagy glorifikátora, aki ugyan — talán ő egyedül valamennyi közt — megérzi a tan hiányosságát és szinte a próféta sugallatával előrelátja, hogy az a magyarázat, melyet e tan talaján állva

területén továbbra is az előbb idézett porosz vasúti törvény vagyoni károokra kiterjedőleg is, hasonlóképpen a porosz bányatörvény, mely (148. §.) kiterjeszti a bányavállalkozó felelősségét még a vis major eseteire is. Míndezeket a BGB életbeléptető törvénye is érvényben hagyta (105. §.). — Meg kell itt említeni végül a német törvényhozásnak 1884. óta folyamatban levő óriási méretű munkás- és ipari balesetbiztosítási alkotásait, melyek lényegüket illetően ebbe a tárgykörbe tartoznak, bár mint közigazgatási rendszabályok formailag a magánjogi kártérítési jog területét szűkítik.

⁵⁾ Az utóbbi két törvény hatályosságát azonban nagyon lecsökkentik a feltűnően alacsony megzabott marasztalási maximumok, így (az utolsó rendelkezés szerint) egy személy halála esetén 25.000, több személynél összesen 75.000 M., illetőleg 1500 vagy 450 M. évjáradék, dologi kárnál összesen 5000 M. (1)

⁶⁾ Die Culpa des röm. Rechts. I. kiad. 1815, II-ik 1838.

ő maga is ad egyik fontos felelősségi probléma megfejtésére, szintén hamis, s hogy azt egy jövő kor jobbal fogja felváltani,⁷⁾ de egyelőre ő sem tudta magát a büvkörből kiszabadítani.

Nem volt másképp ez a francia jogterületen sem, hol a Code civil ugyan — jóval a most vázolt német speciális felelősségi törvények előtt — megadta volna a módot a maga objektív tartalmú rendelkezéseivel a tudomány-nak, hogy ez az elméletet új alapokra fektethesse. A francio jogtudomány azonban ezt nem tette, hanem a fent (64. §. 4. jegyzetnél) már említett sajátos francia magyarázatmóddal, amelyet egyébként a Code szerkesztői is magukévá tettek, igyekezve áthidalni a nehézségeket, boldogan csüggyv-maradt a római tradíció kebelén, s a római vétkességi mértéknek a maximumig való felfokozásával, valamint a vélelmezett vétkesség leplével igyekezett saját szemé elől is eltakarni azt a tényt, hogy a hazai törvények objektív tartalmú rendelkezései merev ellentmondásban vannak az elmélettel, melyet boldog kritikátlansággal hirdet.

Egy kriminalistának kellett jönni, aki a magánjogelméletnek ebbe a békén poshadó vizébe beledobja a követ és ott az elv csendes imádata helyett kétségeket és vitákat ébreszt, melyek egyik-másik ironál az elv teljes detronizálásáig vezettek, mindenesetre azonban korlátlan uralmát megbontották.

Ez az író Binding volt, aki 1872-ben megjelent nagy munkájában: Die Normen und ihre Übertretung⁸⁾ először harsogta el többé el nem hallgatható módon annak szükségét, hogy a magánjogi felelősségrevonást a büntetőjogtól független alapra kell helyezni, és jelölte meg ilyenül — a vétkességi elv elhárításával, melyet csupán a büntetőjog számára tart fenn — egyedül a cselekmény okozatosságát.⁹⁾

2. Binding és az okozási elv. Bindinget az uralkodó magánjogi tannal való szembefordulásra nem önálló kártérítési jogi kutatások, hanem a maga általános jogelméleti vizsgálódásai vezették. Elsősorban a saját problémái megoldását keresve, ezek körében különösen a deliktum mibenlétét kutatva, csupán mellékesen, mintegy önmaga ellenőrzése kedvéért téved tekintete

⁷⁾ Erdemes e sorokat szószerint ideiktatni: „Die von mir aufgestellte Theorie der culpa in contrahendo wird, in dem sie den beschränkten Gedanken des subjektiven Unrechts zu Grunde legt, der Idee des Verhältnisses selbst nicht gerecht, und meine Formulierung wird gewiss durch eine weitere, objektivere ersetzt werden. Dasselbe gilt von einer Menge von Fällen, wo die römischen Juristen eine culpa annehmen, — es sind Bestimmungen objektiver Art, gewaltsam in die subjektive Form gezwängt, die erst die fortschreitende Wissenschaft von dieser engen Form ablösen wird.“

⁸⁾ I. 207. és köv. l. A könyv 2. kiadása (1890.) e fejezetet teljesen átdolgozva és kibővítve, de a tant lényegében változatlanul adja. A 3. kiadás (1916.), melyre idézeteim vonatkoznak, a 2-ik változatlan lenyomata.

⁹⁾ Ezt az elválasztást — futólagosan — már Thomasius megtette (l. szerző Resp. 164.), de tanítása hatástalanul hangzott el. Binding nagy hatásának kétségtelenül a fent vázolt német speciális felelősségi törvényhozás, mely a gazdasági élet nagy területén és rendszeresen küszöbölte ki a felelősségi tényállásból a vétkességi elemet, adja meg magyarázatát.

a magánjogi reparáció jelenségére s így állítja szembe a büntetést, mint deliktum-következményt a megtérítési kötelezettséggel, mely nem az, még akkor sem az, ha egy deliktummal kapcsolatban, látszólag annak egyik folyamánként jelentkezik. A büntetés szerinte az állam reakciója arra az öt értékre, hogy a sértett megszegte az állami parancsot s ezzel megszegte az állam iránti engedelmeségi köteleességét (Botmässigkeitspflicht), amiről természetesen csak akkor lehet szó, ha a tettes vétkesen cselekedett így. A vétkesség tehát a deliktumnak elengedhetetlen eleme. Ellenben egész más a magánjogi sérelem, mely *Binding* szerint nem az állam, de az *egyén* sérelme, tehát nem szolgálhat alapjául a deliktumnak, az állam sérelmének. — Hogy jön a sértett, akit egy deliktum vagyonában megkárosított, ahhoz — kiált fel *Binding*, — hogy az állam sérelméből (t. i. az engedelmeségi köteleesség megsértéséből) kovácsoljon érvet a maga vagyoni reklamációi számára? Az ő joga az, hogy kárának megtérítését követelje, ehhez pedig elég, ha kimutatja, hogy a tettes okozta a kárt. Mert aki kárt okoz, akár hibásan, akár hibátlanul, tartozik megtéríteni, tartozik ezzel még akkor is, ha netalán örül állapotban okozta. Az ő baja, az ő szerencsétlensége, hogy tette. A másik fel, ki a kárt elszenvedte, mindenesetre még ártatlanabb ennek létrejövetelében, mint ő. Az aktív tényezőre (az okozóra) és nem a passzívra (az elszenvedőre) kell a kárt visszahárítani... Viselje a kárt a tettes, akár a maga személyes aktivitásával idézte fel azt, akár nem közvetlenül, de mások által, kiket eszközül használt. A gazda feleljen embereiért, a vállalkozó a vállalatból eredő káros kihatásokért.¹⁰⁾

Ez a *Binding* eszmemenete, az ún. okozási elv.

Binding azok közé az írók közé tartozik, kikről Szász-Schwarz Gusztáv találoan írta, hogy zseniális tévedéseikkel ytték elő a tudományt inkább, mint valóságos eredményeikkel. Mert *Binding* tana csupa tévedésből áll. Fő-tételén, hogy a deliktum az állammal szemben tartozó alattvalói engedelmeségi köteleesség megsértése volna, rég túl van a büntetőjog tudománya, melyet ilyen formális, mesterkelt fogalomlevezetések nem elégítenek ki többé. Az a másik tanítása, hogy a magánjogi (vagyoni) sérelem csak az egyén s nem az állam sérelme, annyira átlátszóan téves, hogy egy kezdő jogtanuló megcáfolhatja, hisz a vagyont védő jogparancs éppúgy az állam parancsa, s annak áthágása éppúgy az engedelmeségi kötelezettség sérelme, mint a deliktummá minősülő jogsértés. E nélkül az állami jogvédelem nélkül sem vagyronról, sem annak sérelméről nem lehet szó. Ezen a nyomon tehát nem jutunk tovább a két szankció különbségének megfejtésénél. Végül *Binding* teljesen önkényesen, csak távoli megsejtésével annak, hogy magánjogi felelősség kell hogy legyen vétkesség nélkül is, de ennek minden közelebbi megokolása nélkül, hogy úgy mondjam, csak úgy kapásra, vágja oda az okozás

¹⁰⁾ I. 96, 447, 457, 471. lapok.

elvé anélkül, hogy ez elvnek létjogosultságával, kihatásával, alkalmazás-módjával is leszámolna.¹¹⁾ — És mégis őt illeti meg a dicsőség, hogy a magánjogi elméletet felrázta abból a százados nyugalomból, melyben a felelősségi rendszer problémáit egyszerűen meg sem akarta látni. *Binding* nem csinált mást, mint bátran, hatalmas lendülettel, de voltaképpen végig sem gondolva a dolgot, csak úgy ösztönszerű megérzéssel világbakiáltott egy új gondolatot, mellyel megindította azt az irodalmi vitát, mely az utána következő két-három évtized alatt több életrevaló eszmét termelt ki e téren, mint az egész pandektatudomány *Irneriustól Regelsbergerig*.

3. *Venezian*. Mielőtt azonban ez irodalom ismertetésére rátérnék, meg kell röviden emlékeznem egy olasz íróról, aki *Binding* után, de tőle függetlenül (őt nem idézve, sőt, úgy látszik, nem is ismerve) szintén a vétkességi elem kiküszöbölésében kereste a felelősségi probléma megoldását oly korban (1884), mikor még az imént érintett német irodalom csak a kezdetein járt. Ez az író volt Giacomo *Venezian* bolognai professzor,¹²⁾ aki, bár kortársaira és a további irodalmi fejlődésre nem gyakorolt észrevehető hatást, az uralkodó tan elleni elvi lázadása s ennél gondolatmenetének *Binding*éhez hasonló egyetemessége s okfejtésének eredetisége folytán megérdemli, hogy neve méltó helyet foglaljon el a magánjogi felelősségi tan irodalomtörténetében, — bár végeredményben őt is azok közé az írók közé kell soroznom, akik csak okulást nyújtó tévedésükkel használtak a tudománynak.

Venezian, nyilván az akkor kibontakozó olasz pozitívista büntetőjogi irodalom hatása alatt,¹³⁾ ki akarta küszöbölni a magánjogi felelősség tényállásából a bizonytalan és sok bajt okozó lelki elemet, a vétkességet (melyet ő különben is a determinista gondolkozó szemével értékelt), így jutott el ahhoz a gondolathoz, hogy a jogsértés reparációjának követelménye nem szorul más igazolásra, mint arra, hogy a jogsértés megtörtént, tehát repa-

¹¹⁾ Található nála egy sajátos, körmönfont konstrukció a magánjogi kártérítési kötelek rendszerbeli elhelyezése tekintetében, mely semmivel sem mondható sikerültebbnek főtételeinél. Nevezetesen kiindulva néhány Digestahely döntéséből, mely azt, aki jogosulatlanul (depraedandi causa) ártja bele magát más dolgaiba, legalább is a negotiorum gestor mintájára felelőssé teszi a tilos beavatkozásból eredett károkért, *Binding* valamennyi szerződésenkívüli kártérítési köteleket, tehát ideértve azokat is, melyek a tettesnek deliktum-számba menő ténykedéséből származnak, a quasi ex contractu származó obligációk csoportjába sorol bel (I. kiad. I. 222, III. kiad. I. 461.) *Binding* az utóbb id. helyen (468. 6. j.) maga rezignáltan állapítja meg, hogy ez a tétele az irodalomban csak szánakozó lokicsínylést vagy csendes visszautasítást aratott — mint ez nem is lehetett másként. Ez az obligációcsoport nem szorul ilyen mesterkelt rendszeri elhelyezésre.

¹²⁾ Könyve: Danni e risarcimenti fuori dei contratti, folytatólagosan jelent meg 1884—1886-ban igen kevés példányban. A szerző, úgy látszik, még ezek terjesztését is megakadályozta. (A példányokból egy részt kivágott és megsemmisített, úgy, hogy a szerző halála után [a dolomiti harcokban esett el 1915 nov. 20] barátai által műveiből rendezett összkiadás [Opere giuridiche, 1919.] ezt a könyvet csak az érintett hiánnyal tartalmazza.) Ez a körülmény okozza, hogy *Venezian* könyvét hazája határain belül is kevésbé, azonkívül alig ismerték. A munkát az összkiadás után idézem.

¹³⁾ I. m. 57.

rálni kell, mert ha erről nincs gondoskodás, akkor a jogsértés éppen megszűnik jogsértés lenni. Vagyis a helyreállítás (risarcimento) szükségképpen logikai következménye kell hogy legyen a sértésnek (torto): mert hisz csak azért van jogtalanság, mert van jogrend, mely azt felérzékeli és jóvátételét rendel. A jóvátételnek tehát semmi más igazolásra (más elem bevonására a fogalomba) nincs szüksége; nevezetesen nincs szükség a felelősség megállapításánál arra, hogy a cselekményt visszavihessük a tettes akaratára. Az akaratlan ténykedés is (ideértve az ember tevékenységi körébe eső dolgok káros kihatásait is) előidézheti más ember jogkörének sérelmét, s amint kétségtelen, hogy ha ezt a sértést még meg lehet előzni, hát meg kell előznie annak, akinek részéről beállta fenyeget, éppúgy, ha a sértés már bekövetkezett, jóvá kell tennie a kárt, mely belőle másra származott. A jogsértés hatását vissza kell vinni annak forrására s ily módon állítani helyre a megzavart jogrendet.¹⁴⁾ A megtérítés e szerint egy forrásból fakad a büntetéssel: a kettő ugyanannak a nemnek különböző fajtája csupán; mindössze a büntetés igazolására szükségesnek látja bevonni a prevenció gondolatát, ellenben a kártérítés igazolására még ezt sem, mert ez utóbbinak ilyen hatását, melyet egyébként felismer, csak másodlagos jelenségnek („fine accessorio”¹⁴⁾ tekinti, magát az alapot a fent kifejtett logikai szükségességben látja.¹⁵⁾

Veneziannak legfőbb érdeme az, hogy felismeri, hogy a reparációkötelelem = szankciókötelelem, s mint ilyen, éppúgy mint a büntetés, csak azért van, mert a törvényhozó rendel. Tehát a megtérítési igény nem önmagában adott valami, hanem a törvényhozó akaratától függ. Nagy tévedése ellenben, hogy úgy állítja be a dolgot, mintha a helyreállító szankció — ellentétben a büntető szankcióval — semmiféle célszerűségi, társadalmi mérlegelésektől nem függene, hanem a törvényhozó mintegy csupán a logikai kényszerűség által volna szorítva ennek fenntartására, s ez utóbbinak ilyenmő társadalmi (nevezetesen preventív) kihatása csak mint véletlen melléktermék érvényesülne.

Világos, hogy abban igaza van Veneziannak, hogy a jogsértés megszűnik az lenni, ha a törvényhozó nem appericipiálná és nem reagálna rá szankcióval. A kérdés súlypontja azonban nem itt van, hanem ott, hogy miért választotta a törvényhozó szankcióeszközzül a reparációt is (miért nem érte be a büntetéssel, mint a régi, fejletlen jogok) és különösen micsoda elvek szerint alkalmazza ezt a helyreállító szankciót különböző mértékben a különböző esetekre, vagy esetleg tagadja is meg annak alkalmazását még sérelem létében is. Hiszen nincs modern törvényhozó a világon, aki vakon, gépiesen, különböztetés nélkül használná ezt a szankcióeszközt. Nyilván a társadalmi élet különböző szempontjai szolgáltatják erre neki az indító okot. Éppen ezeknek az érdekszempontoknak felderítése adja meg a felelősségi

¹⁴⁾ I. m. 41.

¹⁵⁾ I. m. 59—60.

rendszer igazi magyarázatát, s ezek kutatása foglalkoztatta azt a gazdag irodalmat is, melynek tárgyalására áttértünk, s amely, nem érve be a *Binding*- és *Venezian*-féle formálógikai magyarázattal, erős elmémunkával hámozta ki — egyelőre csak a vétkelességen túlmenő felelősség körében — azokat a célszerűségi alapelveket, melyekre a törvényhozások tételes intézkedései visszavezethetők. Épp ily elvek léte, melyek közül némelyeket *Venezian* is megsejt, adja a döntő cáfolatot az ő egyébként megvesztegetően egyszerűnek látszó tanítására.

4. *A vétlen felelősség alapjait kutató irodalom.* Az a gazdag és termékeny irodalom, mely *Binding* után a hetvenes évek végén indult meg Németországban és Ausztriában,¹⁶⁾ figyelmét, mint már érintettük, elsősorban a *vetlen felelősség magyarázatára* fordította, mely felelősség most már, a fent ismertetett külön ipari és közlekedési felelősségi törvények (*Haftpflichtgesetz*) után, mint különkerelkedett rendszer helyezkedett el a hajdan egyedül uralkodó *vetkelességi felelősség* testében. E kivételes felelősség mozgató okainak, alapelveinek megállapítása volt a cél. A vétkes felelősség okait feleslegesnek látszott kutatni: annak oka adva volt a vétkelesség évezredes principiumában, amelyre nézve a megokolásnak még csak szüksége sem merült fel ez írók gondolatában sem, annyira természetesnek, magától értetődőnek látszott előttük alkalmazása. Ami indoklásra szorul, az éppen csak az: hogyan lehet egyáltalában vétkelesség nélkül is felelősség? Az erre utaló rációknak felfedése volt éppen a feladat.

Igy került szembe a normális *Schuldhaftung*-gal az elméletben csak most felfedezett kivételes (*vetlen*) felelősség, melyet a *Bildung*-től kölcsönzött terminussal általában *Verursachungshaftung*-nak, *Kausalhaftung*-nak volt ugyan szokás nevezni,¹⁷⁾ de amelynek magyarázatánál az írók nagy része mégsem érte be *Binding* okozási elvével, hanem kereste a további rációkat is, melyek a felelősségnek ezt a különös fajtáját legitimálják.¹⁸⁾

¹⁶⁾ Az első idetartozó munkának tekinthető *Löning* könyve: *Die Haftung des Staates aus rechtswidrigen Handlungen seiner Beamten nach dem Privat- und Staatsrecht*. 1879. — *Thon*-nak 1878-ban megjelent nagyhatású könyve (*Rechtsnorm und subjektives Recht*) is sikraszáll ugyan egyik fejezetében (*Schuldloses Unrecht*) a vétkelességnélküli felelősség mellett, anélkül azonban, hogy az író a követelt *vetlen felelősség* elvi meg-alapozását megkísérelné.

¹⁷⁾ Nevezik néha *Zufallshaftung*-nak vagy egyszerűen *Haftung ohne Schuld*-nak is.
¹⁸⁾ Kivételesen akadt egy-két kísérlet, melynél az író az újonnan felfedezett felelősségi elvet az egész felelősségi rendszer (vétkes és *vetlen*) alapjává akarta tenni, így a rendszer egységét helyreállítani. Az első két ilyenmő elmélet *Binding* nyomán indul, az okozásban keresve azt a közös alapot, melyen az egész rendszer szerintük nyugszik. Ezek az írók azonban, nevezetesen *Sjögren* (*Zur Lehre von den Formen des Unrechts und den Tatbeständen der Schadensstiftung*, *Jherings Jahrb.* 35. [1895.] 348—430.) és *Mauczka* (*Der Rechtsgrund des Schadenersatzes ausserhalb bestehender Schuldverhältnisse*, 1904.), mikor a felelősségi rendszer egyes intézményeinek magyarázatát keresik, kénytelenek olyan, alapelveik mögött rejtőző mozzanatok segítségülhívásához folyamodni, melyek aztán magát az alapvet kimozdítják ebbeli minőségéből és helyére lépnek. Így *Sjögren* mint az okozatosság (az állítólagos felelősségi elv) jelenlétét előluló két szimptomát (!) bevonja tanába a vétkelesség és az ú. n. finalitás ismérvét

Ezeknek a rációknak kutatására valóban szükség is volt, mert az okozási elv, mely magában véve egyáltalában alkalmatlan bármely felelőség megokolására,¹⁹⁾ különösen alkalmatlan arra, hogy a vétkes és vétlen felelőség közti különbségtételt megmagyarázza, lévén az okozás az egyiknek (névezetesen a vétkesnek is) éppoly elengedhetetlen követelménye, mint a másiknak. Már pedig egy principium, amely a megkülönböztetni szándékolt kategóriákkal szükségképpen közös, nem lehet alkalmas e megkülönböztetés megértésére.

Arra nem lehet itt hely, hogy egyenként és történeti lepergésükben kövessük ez irodalmi vita mozzanatait, de igenis elengedhetetlen, hogy összefoglaljuk végső eredményeit, ismertetve a vitában leszűrődött minden önálló értékű gondolatot, mert hisz ezekre szükségünk lesz a saját rendszerünk felépítésénél.

Ezek az önálló szempontok (elvek) a következők:

5. *Az ú. n. aktív interessze elve.* Elsőnek emlitem, mert időrendben is korán jelentkezett, de talán legjobban el van terjedve az irodalomban is, a hivatalos indokolásokban is,²⁰⁾ a vétlen felelőségnek azt a magyarázatát, mely a rómaiaknál már ismert²¹⁾ *cuius commodum, eius periculum* elv út-

(utóbbi alatt érti azt, hogy a károkozó e tevékenységénél saját érdekei szolgálatában mozgott [i. h. 412.], vagyis ez = az érdekelv, melyről alább lesz szó). *Mauczka* viszont azt az önkényes tételt állítja fel, hogy mai felelőségi rendszerünkben is voltaképpen egy általános eredményfelelőség (Erfolghaftung) érvényesül (?), csupán ez gazdasági és szociális okokra visszavihető kivételekkel van áttörve. Természetesen *Mauczka* ezeknek a „kivételeknek” oly tömegét (18.) kénytelen beengedni az állítólagos szabályt alkotó *Erfolghaftung*-ba, hogy azok a „szabályt” teljesen felborítják. Az egész könyv. azzal bajlódik, hogy e kivételeket bizonyos ú. n. kollisionsnorm-ok segítségével rendszerbe foglalja s a mögöttük rejlő gazdasági és szociális okokat felfedje (41.). Mondanom sem kell, hogy ilyenformán ezek a hátmögötti okok lesznek igazi alapjaivá a felelőségnek s az egység csak üres látszattá válik. — A harmadik ilyenmű egységesítő kísérletről (*Müller-Erzbach*) alább (9. pont) fogunk szólni.

¹⁹⁾ Az okozatosságnak a szankciókötelelem alkalmazása körül csupán az a szerepe van, hogy kijelölje a személyt, aki ellen a szankcióvisszahatásnak irányulnia kell, (aki nyilván csak az lehet, aki megszegte a normát, azaz okozta a szankciót kiváltó jog-sértést), de magában véve nem ad felvilágosítást arra a kérdésre, miért, micsoda érdekek szolgálatában alkalmazza a törvényhozó a szankciót az okozó (normasértő) ellen. Az okozatosság mint ezt másutt bővebben kifejtettem (*Resp.* 165. lap), nem oka, létrehozója (generátora) a felelőségi folyamatnak, csak egyszerű vezetéke. Generátorai azok a társadalmi, gazdasági, szóval jogpolitikai szükségletek, melyek a törvényhozót a gazdasági és társadalmi rend érdekében bizonyos szabályok alkotására, s e szabályok védelmében szankciók alkalmazására indítják. Röviden: a motívuma a felelőségrevonásnak a társadalom védelme a jogsértő károkozások ellen. Az okozatosság szerepe ott kezdődik, mikor már arról van szó: e motívum által létrehozott felelőséget kivézetni a kellő helyre, a normasértés alanyához. Mint ilyen, a felelőség egyéni kimerésenél az okozatosság elkerülhetetlen elem, de a felelőség létokát nem magyarázza.

²⁰⁾ V. ö. a német törvényre vonatkozólag *Motive* II. 30, a magyar Tervezet és Javaslatnál is a vétlen felelőségi fejezet indokolásában.

²¹⁾ Itt az elv inkább a megfordított irányban van kifejezve: *Secundum naturam est comoda cuiusque rei ad eum sequi quem sequuntur incommoda* (Paulus. D. 50., 17., 10. Hasonló *Ulp. ibid.* 149. *Inst.* 3. 23., 3. i. f.) A római alkalmazása az elvnek főképpen az volt, hogy a tolvaj elleni *furti actio*-t (mely a tolvaj fizetőképessége esetén a felperesnek járó büntetésösszeg képében nyereséget jelentett), a jogtudósok annak adják, aki a lopás veszélyét viselte, tehát pl. a zálogban, haszonkölcsönben

mutatása szerint egy cselekvésből (aktivitás, vállalkozás) előálló káros eredményeket oly esetekben, mikor azok hováhárítását illetőleg egyik érdekelt fél vétkességében sem lehet találni szempontokat, arra a félre kívánja hárítani, aki ezt az aktivitást a maga érdekében kifejtette. Ezt a magában véve is az osztó igazságnak megfelelő, ezért meggyőző elvet nemzetgazdasági szempontból visszaverhetetlen érvekkel támasztotta alá *Mataja* Viktor osztrák nemzetgazdasági író, professzor és államférfi a kártérítési jog gazdasági vonatkozásaival foglalkozó kitűnő könyvében,²²⁾ rámutatván, hogy azok a károk, melyek egy vállalat üzemével szükségkép, minden elővigyázat ellenére járnak szoktak, helyes gazdasági felfogás szerint az illető vállalat üzemeltetéséhez tartozóknak tekintendők, tehát az ő produktív mértékének teherlapjára irandók, mert enélkül a helyzet úgy alakulna, hogy az ily vállalat kvázi rejtett és szerfelett igazságtalan társadalmi szubvencióban részesülne, ha a törvényhozó ügyefogyott szabályozása következtében módja volna ezeket a károkat egyszerűen azokra az idegen személyekre áthárítani, akiket a károk véletlenül értek, (Ezt teszi a vétkességi tan a vállalkozó hibája [értsd: rábizonyítható hibája] nélkül előállott károkra vonatkozólag.) Nem érv az ily rendezés ellen az, hogy a kártérítési kötelezettség a vállalkozások létét és boldogulását veszélyeztetné. Az a vállalat, mely nem bírja el a sajátmaga felidézte károk terhét (azaz nem fedezi saját termelési költségeit), az, ha mindenáron fenntartani akarnók, csak parazita-vállalkozás lehetne, amilyenre a társadalomnak nincs szüksége. Ezt a megcáfolhatatlan tételt hozza kifejezésre már az idősebb *Merkel*-nek (Adolf) csattanós formulázása²³⁾ is: „Jedermann soll die Kosten der Geltendmachung seiner Interessen tragen” — ami azonos *Unger* közismert, valósággal szállóigévé vált axiómájával: „Handeln auf eigene Gefahr”.²⁴⁾ A tételt végül az ifjabb *Merkel* (Rudolf)

levő dolog ellopása esetén a zálogtartónak, kommodatáriusnak (és nem a tulajdosnak), mivelhogy az előbbieket az utóbbival szemben felelőséggel tartoznak az ellopott dologért (kustódia-kötelezettség, v. ö. *Galus* 3.203 — fent 63. §. 1. j.). — A kártérítési kötelezettségnek az illető károkozó aktivitásából származó előny szerint való elrendezése egyébként a klasszikus római jogban következetesen keresztül volt víve a szerződési felelőség körében is a *bonae fidei* szerződésekénél. Az a fél, aki semmi hasznot nem húz a szerződésből (ingyen teljesít), pl. letéteményes, haszonkölcsönbeadó: csak doluszért felelt; akinek haszna van belőle, az felel kulpájáért is, sőt ha a dolog az ő kizárólagos őrzetébe (*custodia*, dologi jogilag = bírlalat) került a szerződésnél fogva, akkor a megőrzésért (azaz az elvesztéstől, megrongálástól való megóvásért, másként az épségben való visszaadásért: *salvum fore*) is felel, kivéve a *casus maior* esetét, amivel szemben nincs megóvási lehetőség. Ezt a klasszikus rendezést a bizantinusok több ponton módosították interpolációkkal, de az eredeti tan több-kevesebb világossággal a változtatások után is felismerhető. — V. ö. a fent felhívott jegyzetben id. *custodia*-irodalmon kívül főként *Kübler*, *Das Utilitätsprinzip als Grund der Abstufung bei der Vertagshaftung im kl. röm. Recht.* *Gierke*-emlékkönyv, 1910.

²²⁾ *Das Recht des Schadenersatz vom Standpunkt der Nationalökonomie.* Wien, 1888. 28. és 57. l.

²³⁾ *Jur. Encyklopädie* I. kiad. 1885., 683. §. 2.

²⁴⁾ *Unger* egyik nagyhatású tanulmányának címe, Jena, 1893.

fejtette ki tudományosan és adta neki az általunk is használt nevet, melyen az közismert a német irodalomban.²⁵⁾

6. *A megelőzés elve.* Az a körülmény, hogy a vétkesség feltételétől függetlenül felelősség fokozott mértékben alkalmas arra, hogy kárelhárító (csökkentő) hatást gyakoroljon, tehát hogy — épp ezért — ez a tulajdonsága a törvényhozó előtt indítékként szerepelhet arra, hogy a vétlen felelőséget bevezesse, nyilván nem maradhatott felismerés nélkül az irodalomban. Csodálatosképpen azonban az elmélet mégsem tudta felfogni teljes mértékben a megelőzés gondolatának igazi szerepét a felelősségi rendszerben (aminél minden bizonnyal a fent kifogásolt individualista szemlélet volt a bűnös, mely a kártérítést csupán mint az egyént ért sérelem helyreállítását fogta fel), hanem, ha felismerte is ennek a visszatartó hatásnak jelenlétét, azt csupán mint mellékhatást, mint egy nem keresett, csupán véletlenül adódó előnyt értékelte.²⁶⁾ Mindamellett van egy-két író, aki ebben a vonatkozásban is értékes gondolatokat termelt ki, melyekről itt meg kell emlékeznünk.

Ilyen volt elsősorban már *Exner*, ki fent (65. §. 8. j.) idézett kiváló tanulmányában azzal, hogy a bizonyítási szükséghelyzetet jelölte meg mint a vétlen felelősség parancsoló és legitimáló okát, voltaképpen implicite már a prevenció mint felelősségalapító mozzanat ebbeli szerepét állapítja meg.

Voltaképpen azonban *Rümelin Gusztáv*²⁷⁾ volt az, aki a prevenciógondolatnak külön szerepet juttatott a felelősségi elméletben, s ez a következő: A vétkességi felelősség mértéke, a bonus paterfamilias gondossága, mondja, akárhogy fogalmazzuk is, szükségkép valami átlagos középérték lesz, mely a nagy tömeg teljesítőképességéhez kell hogy alkalmazkodjék, amelyet tehát a kiválóbb egyedek teljesítőképessége meghalad. Ez a többlet a mai rendszerben, hol a kiválók is csak az átlagmérték alá esnek, veszendőbe megy, mert a kiválók semmivel sincsenek serkentve teljesítőképességük teljes kifejtésére. Ellenben ha a törvényhozó az eredményért teszi felelőssé az embert, ezzel a kiválókat is rászorítja — a társadalom hasznára — képességeik teljes kifejtésére. Vagyis míg a Beweismittelstand esetében arról volt szó: utolérni a valóban vétkes, de a bizonyítási nehézségek miatt a jogi represszió alól kiszálló eseteket, addig emitt az eredmény, amelyet a vétlen felelősség többletként produkál a társadalom javára, abban van, hogy az embereket képességeiknek minden sablonos mértéket meghaladó kihasználására serkenti, így a megelőzés részére új területet hódít.

7. *A méltányosság („túlnyomó érdek”) elve.* A tárgyi felelősségnek egyik

²⁵⁾ Kollision rechtmässiger Interessen und die Schadensersatzpflicht bei rechtmässigen Handlungen. Strassburg, 1895., 144—185 l.

²⁶⁾ Így *Jhering* is, Schuldmoment 24: „secundär poenale Wirkung“. *Venezian*, i. m. 63: „fine accessorio“. *Kelsen*. Zsch. f. öff. Recht 12.482: „Verhütungstendenz“. *Müller-Erbach*, Arch. f. d. C. Pr. 106., 350., 368.: „erzieherische Wirkung“.

²⁷⁾ *Rümelin* Max korán elhalt testvére. Munkája: Culpahaftung und Causalhaftung. Arch. f. d. C. Pr. 88. (1898.) 285. s k., különösen 296.

igen gyakran visszatérő, de egyszersmind sok vitára is alkalmat adó indoka volt a vonatkozó irodalomban és törvényindokolásokban egyszerűen a méltányosságra való utalás.

A legelső alkalmazása ennek a szempontnak a cselekvőképtelenek (örültek, gyermekek) fent már érintett felelőssétételében volt, melyet a természet-jog hatása alatt a porosz Landrecht eszközölt (I. 6. 41—44. §.) először s az Opt. (1810. §.) átvett, mindkettő azzal a józan és helyeslendő, de az individualista vétkességi rendszerbe sehogy sem illő korlátozással, hogy kártérítés csak annyiban jár, amennyiben azt mindkét fél vagyoni helyzetére vetett méltányossági tekintet megkívánja. Ebben a formájában ment át a rendelkezés a BGB-ba, a svájci küt. törvénybe, legújában a lengyel küt. törvénybe, sőt a francia jog területén is a belga 1935. évi apr. 16-i törvénnyel bejutott a belga Code civil-be is — a francia irodalom egy részének helyeslése mellett.²⁸⁾

Az elmélet természetesen meglehetősen zavarban volt, mikor e sajátos, az ő alapelvével merőben ellentétes felelősséget kellett megmagyaráznia,²⁹⁾ mégis, főként *Unger* hatása alatt³⁰⁾ túlnyomóvá lett az a nézet, hogy a szóbanforgó felelősségi eset a felek vagyoni teherbíróképességét mérlegelő méltányossági tekintetből ered. Arra a több oldalról elhangzott ellenvetésre,³¹⁾ hogy szegénység és gazdagság nem lehetnek érvek a jogi döntésnél, *Unger* bátran utalt a modern jogalkotásnak a gyengébbeket védő tendenciájára s az ellenvetést ezzel a csattanós megállapítással veri vissza: „richesse oblige“.³²⁾

Az eszmék fejlődésének lassú menetére nézve azonban igen jellemző az a tény, hogy a belsőleg helyes és igazságos gondolat első részleges törvényhozási megvalósítása után több mint száz esztendő telt el anélkül, hogy a gondolat észszerű továbbfejlődésre talált volna. Egyik törvénykönyv átvette a másiktól a cselekvőképtelenekre vonatkozó szabályt anélkül, hogy ráeszmélt volna arra a kiáltó következetlenségre, mely abban van, hogy a jómódú örülteket és gyermeket felelőssé tesszük az általa (természetesen vétlenül okozott kárért, de a jómódú épeszü embert felmentjük a felelősség alól, ha — szintén vétlenül — kárt okozott. A törvényhozások megtartották a sza-

²⁸⁾ V. ö. *Pirson et de Villé* i. m. I. 567.

²⁹⁾ Az elágazó s bizonytalan kísérletek közül legyenek idézve: „Korrelat der Persönlichkeit“ (*Strohal*, Gutachten z. öst. Advocatentag, 1880, 149.); „finalitás“ (*Sjögren*, *Jherings Jahrb.* 35, 418.); veszélyesség (*Max Rümelin*, *Schadeners. ohne Versch.* 52.); a normálistól való eltérés (*Ripert*, *Rev. crit.* 1909, 139: „ne pas agir, comme tout le monde“). L. az irodalmat bővebben *Bienenfeld*-nél i. m. 25, 35, 270, 457.

³⁰⁾ Handeln auf eigene Gefahr 140.

³¹⁾ *Pl. Jung*, Delikt und Schadensverursachung, 1897, 89. V. ö. *Dezso Gy.* i. m. 276, 278.

³²⁾ Az ellenvetés még ma is visszatér itt-ott. V. ö. *Mazeau* H. erős támadását a lengyel kötetmi törvénynek a BGB 829. §. nyomán induló rendelkezése ellen: *Bulletin de la Société de Législation comparée*, 1934, 199.

bályt a maga szük keretei között, valóságos privilegium odiosum-ként a cselekvőképtelenekre, de visszariadtak attól, hogy azt általánossá tegyék, kiterjesztve cselekvőképes emberekre is. A BGB. előmunkálatai során történt erre kísérlet (II. Entw. 752. §. 1.), de sikertelenül. Az 1913. évi magyar Javaslata az érdem, hogy ezt a németeknél elejtett javaslatot felkarolta, és a magyar bírói gyakorlaté, hogy a Javaslathoz ezt a rendelkezését, melynek nálunk csupán az Opt. időközi rövid uralmában volt némi támpontja a cselekvőképtelenekre való vonatkozásában, a legrövidebb idő (alig egy évtized) alatt szokásjogi szabállyá emelte és így először a kultúr-nemzetek közt³³⁾ átvitte az életbe.

Az 1913. évi Javaslathoz 1486. §-a és az 1928. évi Javaslathoz ezzel teljesen egybehangzó 1737. §-a tehát a méltányosság alapelveire támaszkodva megengedik a felelősség határának feléle való kiterjesztését akkor, ha a bíró úgy látja, hogy „tekintettel a körülményekre, különösen az érdekelt felek vagyoni viszonyaira“, a méltányosság a károkozó elmarasztalását kívánja akkor is, ha ez nem volt vétkes. Vannak azonban újabb törvénykönyvek, melyek az ellenkező irányban, azaz lefelé is helyt adnak a méltányosság gondolatának, és megengedik, hogy a bíró mérsékelje vagy akár egészen meg is szüntesse a marasztalást a kíméletre érdemes károkozó javára (aki t. i. nem durván hibás, azaz nem dolózus vagy súlyosan gondatlan magatartásával okozta a kárt, hanem csak megbocsátható könnyebb hibával vagy hibátlanul), ha a marasztalás őt exisztenciájában veszélyeztetné, míg ellenfele erősebb vagyoni helyzeténél fogva a kárt könnyebben elviseli.³⁴⁾

Mindkét irányú módosítás folyik a törvényhozónak abból a törekvéséből, hogy a kárviselés kérdését a társadalom érdekeinek minél megfelelőbben oldja meg. Ami érthetlenné látszik az individualista felelősségi szemlélet szempontjából, az rögtön érthetővé lesz, ha arra gondolunk, hogy a törvényhozó a maga szankcióit, melyek közé a megtérítésre kötelezés is tartozik, a társadalom érdekei szerint alkalmazza. Ebből a szempontból pedig, amint egyszer túl tudja magát tenni a vétkelességi alapelven a felelősség szigorítása irányában, éppúgy nem lehet kötve ehhez az alapelvhez a másik irányban sem, oly értelemben, hogy a „vétkest“ török-szakad marasztalja, még ha ennek gazdaságilag nem kívánatos következményei lennének is, melyek a reparáció elmaradását messze fölözik. A törvényhozó szankciói alkalmazásánál mindkét félre tekint: nemcsak a károsultra, de a sértőre is, aki szintén lehet gondoskodásra érdemes egyén, éppúgy, mint ahogy a büntetőjogban sem maradhat figyelmen kívül a büntetés kimérésénél a tettes egyénisége.

³³⁾ A szövegben említett magyar gyakorlat kialakulása megelőzte a szovjet magánjogi törvénykönyvének (1922.) közrebocsátását, mely a felelősség módosítását a méltányosság alapján szintén ismeri mindkét irányban. V. ö. alább 70. §. 1.

³⁴⁾ Svájci köt. törv. 41. és 99. §. — szovjettörv. 406. és 411. §. A Mtj. ennek a fontos szempontnak sajnos, csak a szerződési felelősség körében mozgó részletalkalmazást enged. (1149—1150. §.)

Nem tesz itt különbséget az, hogy a kártérítés a sértett javára megy s nem a közére. Ne feledjük, hogy a sértettnek „joga“ a kártérítésre csak annyiban van, amennyiben azt a törvényhozó megadja; a törvényhozó pedig nem adja meg oly áron, mely a társadalomra nagyobb veszteséget jelentene, mint előnyt.

Vagyis a kártérítési kötelek kiszabásánál a bíró kétirányú érdekmérlegelést kell, hogy végezzen. Az első (nevezhetnők: egyéni) mérlegelésnél csak a tettesre tekint s egyedül azt nézi, hogy ez a maga érdekében végzett tevékenysége körében idézte-e fel a kárt, s ha igen, akkor a kártérítés körét kiterjeszti a normális (vétkelességi) mértéken túl is a vétlen tevékenységgel okozott károkra, ha nem, marad a rendes határok közt. (Erről volt szó fent az 5. pontban az ú. n. aktív interessze elve értelmében.) A második (szociális) mérlegelésnél, melynek akkor van helye, ha a bíró a felelősséget akár a rendes (vétkelességi) alapon, akár az aktív interessze elve alapján ezen túlmenően megállapította, azt vizsgálja, hogy a felelősségkirovás az adott esetben a maga összhatásában nem idéz-e elő nagyobb rosszat a társadalom egésze szempontjából, mint amilyent elhárítani akar, azzal, hogy a gyengébb gazdasági erejű (de a kíméletre nem érdemtelen) alperest a kártérítés súlyával tönkreteszti s ezzel egy hasznos gazdasági egységet elpusztít, míg a módosabb felperes a kárt talán nagyobb megrendülés nélkül viselné el. A társadalom saját érdekeinek mérlegeléséről van tehát szó e második fokozaton: arról a közérdekről, mely megkívánja a mérséklő ellenőrzést még olyan elemien fontos követelmény kivételénél is, minő a kártérítési represzió, éppúgy, mint ahogy helyt ad ennek az ellenőrzésnek a büntető üldözésnél is, melynek szintén határt szabnak, sőt azt néha teljesen el is nyomják a fennforgó enyhítő körülmények. A nagyobb társadalmi érdek védelme nyilvánul meg ebben a mérlegelésben a kisebb rovására. Innét kapta a nevét ez az egész törekvés, mikor azt az az író, ki először fejtette ki világosan (szintén Merkel Rudolf³⁵⁾), a túlnyomó érdek elvének (Prinzip des überwiegenden Interessens) nevezte el.³⁶⁾

8. A kárfelosztás elve. A nemzetgazdaságtannak az a követelménye, hogy a károk elviseléséről a társadalomnak eleve és szerves intézményekkel kell gondoskodnia azoknak az érdekeltek széles körére leendő szétosztásá-

³⁵⁾ I. m. 49. — hasonlóképpen atyja, Merkel Adolf nyomán indulva (Jur. Enz. I. kiad. 683. §.)

³⁶⁾ Maga a gondolat, hogy a marasztalható fél vagyoni képességei határt szabnak a marasztalásnak, nem ismeretlen már a római jogban sem, bár ott ez csak meghatározott szűkebb körben érvényesült az ú. n. beneficium competentiae intézményében (condemnatio in id quod facere potest). — Ennek egyenes folytatása az újabb jogokban mindenütt megadott végrehajtás alóli mentesség, létminimum kedvezménye. Az irodalomban itt-ott felhangzó az az ellenvetés tehát, mely a méltányossági kártérítésben a vagyoni viszonyok (gazdagság, szegénység) illegitim bevonását látja a jogi mérlegelésben, csak saját rövidlátóságáról tesz tanubizonyságot, mikor az elvnek több évezredek és senkitől nem kifogásolt e másik megnyilvánulásáról megfedelkezik.

val, természetesen a jogellenesen okozott károkra is szól, sőt e nélkül az egész kártérítési jog gyakorta oszódott mondana, mikor t. i. a kártérítési követelés a károsodás vagyontalanságán meghiúsul. A kárfelosztás megszervezése tehát, mely az utóbbi időben egyre jobban előtérbe nyomult a kultúrnemzetek törvényhozásában a különböző társadalmi, ipari, munkás- és egyéb baleseti s betegségbiztosító intézetek felállításával és más kötelező szavatossági biztosítások (pl. automobilfelelősségi biztosítás) bevezetésével, behatol a szorosán vett kártérítési jogba is és ott bizonyos módosításokat követel.³⁷⁾ De befolyást gyakorolt ez a gondolat a kártérítési jogra már ott és abban az időben is, ahol és amikor az érintett biztosítási szervezetek még nem voltak kellőképp kiépítve, amikor is már a kárfelosztás gondolata abba az irányba hajtotta a törvényhozót, hogy a kárért való felelősséget lehetőleg arra a félre hárítsa, akinek módjában áll a kárt tágabb körre áthárítani. Ez az eset pedig főleg az ipari, itt is különösen a nagyipari termelésnél (általában a nagyvállalkozásnál), ahol a vállalkozó az üzem körében előforduló balesetek, károk terhét termelési költségeibe belekalkulálva a fogyasztóközönségre áthárítja, ahol tehát ez a lehetőség már maga is mint a vétkességtől független felelősség egyik fontos, bár ki nem mondott indoka szerepel a törvényhozó előtt, ami az irodalomban már régtől fogva felismerésre jutott.³⁸⁾ Ez a kárfelosztásra irányuló, nemcsak ki nem mondott, de félig-meddig maga a törvényhozó előtt is öntudatlan, inkább csak megérzés-szerű törekvés teszi megérthetővé az itt-ott előforduló olyan rendelkezéseket is, melyek a vállalkozót még az üzemében előforduló vis majorért is felelőssé teszik,³⁹⁾ ami nyilván túlesik minden emberi felelősség határán, ellenben a kárfelosztás körébe természetesen beletartozik.

9. A veszélyesség (veszélyeztetés) elve (Gefährdungsprinzip). Utoljára hagytam, mert legkevesebb értéket tulajdonítok neki, azt a tant, mely abban látja némely emberi vállalkozások (üzemek) súlyosabb (tárgyi) felelősséggel való megterhelésének indokát, hogy az illető üzemek folytatása különös

³⁷⁾ Ilyen módosítás elsősorban a kárösszegnek a biztosítási jog technikája által megkivánt tarifális megállapítása: a valószínű kár helyett átlagkártérítés, melynek tételi rendszerint elmaradnak a valódi kár mögött részint a biztosítási díj lehető csökkentése kedvéért, részint azért, hogy a fedezetlenül maradó rész összességében hason magának a károsultnak kárelhárító igyekezetére nézve. A biztosítás ugyanis e tekintetben érthetőleg lankasztó hatással van. A biztosítás természetesen rontja a felelősségre vonás preventív hatását, amit a biztosítónak a (vétkes) károkozó ellen megadott visszkérésrel lehet némiképp (nem egészen) ellensúlyozni. — Mindamellott a kötelező szavatossági biztosítás egyre hódít és e kérdés természetes, elkerülhetetlen megoldásaként tekintendő itt-ott tapasztalt egyes kezdeti balsikerei ellenére is, melynek oka főként a biztosítás drága megszervezésében gyökerezik. A munkásbiztosítás Európaszerte megvan oldva. A kötelező automobilbiztosítás is útban van az általános megvalósítás felé.

³⁸⁾ Így már *Benham*, *Traité de la législation civile et pénale*, 1820. II. rész, XVIII. fejelet. *Mataja* i. m. 63. *Steinbach*, *Ersatz von Vermögensschäden*, 1888. 67. *Bindung*, *Normen* I. 473. etc. Nálunk — jókora túlzással — erre az elvre akarja visszavezetni az egész vétkes felelősséget *Istvánffy*, *Jogászegyl. Ert.* 1937. (különleny. 39—40. és 68. l.)

³⁹⁾ Pl. a porosz bányatörvény, a légi közlekedést szabályozó törvény. (L. alább 75. §. 5. a) in fine.)

veszéllyel jár s ez a körülmény tenné érthetővé, hogy azok különös, kivételes felelősség alá is helyeztessenek. Ennek a nagyon elterjedt s közelebről a mi felelősségi jogunk és elméletünk fejlődésében is nagy szerepet játszott nézetnek főképviseelője, *Max Rümelin*, abból a feltevésből indul ki, hogy a mindennapi élet normális megnyilvánulásait jelentő emberi ténykedéseket lehetetlen volna a vétkességtől függetlenül szigorú felelősség alá vetni, mert az az egyénre nézve elviselhetetlen megkötöttséget jelentene, az egyén szükséges mozgásszabadságát tönkretenné, ellenben mindenképp méltányos, hogy az, aki valami rendkívüli, másokat veszéllyel fenyegető tevékenységet fejt ki, az álljon helyt ennek következményeiért, még ha azok hibáján kívül állottak is elő.⁴⁰⁾ *Rümelin*-t meghaladva *Müller-Erzbach* egy egyébként érdekes és mélyenjáró tanulmányában⁴¹⁾ szintén a veszélyeztetést⁴²⁾ fogadja el — a vétkességi elv majdnem teljes kiszorításával — az egész felelősségi rendszer alapelveül. Ha az elmélet ebben őt nem követte is: annyi kétségtelen, hogy a veszélyesség (veszélyeztetés) elve a rendkívüli (vétkességnélküli) felelősség esetcsoportjának magyarázatául túlnyomólag elfogadást nyert a német elméletben, annyira, hogy ez utóbbi felelősségcsoportnak elnevezésére ma általánosan a *Gefährdungshaftung* kitélt szokás használni a régen szokásos *Kausalhaftung*, *Erfolgshaftung*, *Zufallshaftung* megjelölések helyett.⁴³⁾ Hazai elméletünkben is nyilván ez az elv szolgál alapjául a „veszélyes üzemek” tárgyi felelősségének.⁴⁴⁾

Mindeme nagy elterjedtsége ellenére tárgyilagossá kritikaival nem nehéz megállapítani, hogy az egész tan belsőleg logikátlan, értéktelen, ezért tartathatatlan s nem tekinthető másnak, mint nagy tudományos tévedésnek.⁴⁵⁾ Tarthatatlan mindenekelőtt a vétkességi elv szempontjából, ahonnan *Rümelin* és az elv legtöbb híve kiindul, mert nem felel arra a kérdésre, mi az a veszélyesség mozzanatában, ami megokolttá teszi, hogy fennforgása esetén a felelősség a maga normális vágányairól egyszerűen kiemeltessék és egészen új elvi alapra helyeztessék át. Ez a gondolatmenet a vétkességi elv szempontjából csak az lehetne, hogy veszélyes cselekményt végezni önmagában vétkes magatartás, — mint ahogy a tárgyi felelősség elméletének gyermekkorában ezzel a naiv megokolással valóban találkozunk is.⁴⁶⁾ Manapság

⁴⁰⁾ V. ö. *Schadenszurechnung* 28. és 48. *Schadenersatz ohne Verschulden* 30—32.

⁴¹⁾ *Gefährdungshaftung und Gefahrtragung*, *Archiv f. d. Civ. Prax.* 106. (1910.) 309—476. és 109. (1912.) 1—143. (különlenyomatban is.)

⁴²⁾ Ez valamivel szélesebb fogalom, mint a veszélyességé, bár azon alapszik. V. ö. alább 49. j.

⁴³⁾ V. ö. *Maensz*, *Die Ersatzpflicht für durch Sachen angerichteten Schaden etc.* 39.: „Neben der Verschuldungshaftung ist die Gefährdungshaftung in Deutschland zur Selbstverständlichkeit geworden...” — Az irodalomra l. *Bienefeld* i. m. 50. lap 8. j., 132. l. 138. j.

⁴⁴⁾ V. ö. a Terv. és Jav. indokolását a vétkes felelősség fejezetéhez.

⁴⁵⁾ Részletesebben szerző *Polg. Jog.* 1931. 147. sk.: „Veszélyes üzem”.

⁴⁶⁾ Német írók (pl. *Müller-Erzbach* i. h. 106. 328.) idézik a müncheni Ober-Appellationsgericht ítéletét 1861-ből, mely a vasúti üzem fenntartását önmagában vétkes cselekménynek minősíti. Ezzel rokon az osztrák 1869. évi Eisenbahnhaftpflichtgesetz kon-

azonban ily abszurd felfogás ellen már harcolni nem kell. Másnak veszélyeztetése lehet vétkes magatartás, ha céltalanul, szükségtelenül, pusztán nyegle-ségből, pajkosságból, figyelmetlenségből történik: ekkor azonban a felelő-ség alapja a *vétkes* veszélyeztetés lesz. Ha ellenben a veszélyeztetés komoly életérdekek kedvéért történik, melyek szolgálata nem megy másképp, de amelyeket a társadalom jóléte, haladása érdekében ezen az áron is szolgálni kell, pl. bányák, gyárak, közlekedési eszközök fenntartása, tudományos kutatások stb., ahol a vállalkozó vagy kutató elsősorban a maga bőrét viszi gyakran vásárra, s — tegyük hozzá — az államhatalom jóváhagyó enge-délye, sőt gyakran támogatása s a nagyközönség hálás elismerése mellett: akkor nevétséges volna azzal a gondolattal operálni, hogy az ily vállá-latok folytatása más oldalról mégis vétkes, még pedig nem is közönségesen, hanem súlyosabban vétkes tény, amely különös felelőssétételt igényel, olyat, mely a normálisan viselkedő embert nem terheli. Amit a veszélyesség — a vétkeességi elv szemszögéből nézve — megkíván, az csak annyi, hogy a nagyobb veszélynek megfelelően az elővigyázati rendszabályok is fokoztas-sanak, azaz a vétkeességi mérték emeltessék, de nem, hogy magát az elvet cseréljük fel egy másik elvvel. A veszélyesség szempontja nem alkalmas arra, hogy segítségével kijussunk a vétkeességi elv büvőköréből, ha egyszer onnan indultunk el.

De tarthatatlan ez a nézet a másik oldalról, t. i. a pozitív jogban tényleg már megvalósult tárgyi felelősség oldaláról nézve is. A modern tételes jogok rég túlvannak azon, hogy csak veszélyes magatartásokat terheljenek meg ezzel a „kivételes” felelősséggel. A veszélyesség nagyon is szűk kritérium arra, hogy ezeket a meglehetősen szétágazó eseteket átfogja. Legjobban mutatja ezt az elv főprófétájának, *Rümelin*-nek vergődése, mikor a német jogban az ő idejében (és már régtől fogva) ismert tárgyi felelősségi eseteket akarja elve uralma alá terelni az elv „feszítésével”. Így jut oda, hogy különös veszélyes magatartást lát pl. háziállatok tartásában, épületek fenntar-tásában, alkalmazottak foglalkoztatásában, jogi személy alapításában, perbe-bocsátkozásban, biztosítási végrehajtás, zárlat foganatosításában, az állam részéről abban, hogy igazságszolgáltatást tart fenn, melynek körében bírói tévedések fordulhatnak elő (!) stb.⁴⁷⁾ Látnivaló, hogy az ily „megfeszítése” az elvnek egyet jelent annak teljes kompromittálásával. Ahol az író elő-találja a tárgyi felelősséget, ott egyszerűen odakölti háta mögé az állítóla-gos felelősségi ismérvet. Az ilyen felhígított alapelv értéktelen a tudomány szempontjából. Hogy mennyire az, azt talán még szembeütőbben mutatja a sértett szempontjából való szemlélet, aki aszerint kap vagy nem kap kár-térítést, amint a bíró a károkozó magatartást veszélyesnek ítéli vagy nem.

struktúrája, mely a vasút tárgyi felelősségét a vasút vélelmezett vétkeességére alapítja, aminek kezdetben a mi gyakorlatunkban is volt visszhangja.

⁴⁷⁾ Schadenszurechnung 46. és k. l.

Akit pl. egy motoros jármű ütött el, a vezető hibája nélkül, annak lehet reménye kártérítésre, akit lőfogat gázolt el, vagy egy biciklis törte csontját hasonló körülmények közt, annak nem jár kártérítés, az érje be a tudat-tal, hogy az az üzem, mely őt tönkretette, *egyébként nem veszélyes*.⁴⁸⁾

A mondottak alapján tehát nem láthatok egyebet a veszélyességi tan-ban, mint szükségfoglalást, mely csak arra volt való, hogy jól-rosszul fedezze a vétkeességi elv korlátlan uralma idején a szembeszökő eltéréseket ez elv alól.^{48a)} Mint ilyen, ma már idejét múlt eszköz, mert a vétlen felelősség nem szorul többé ilyen szükségmagyarázatra. Ezért ki kell küszöbölni a felelősségi elvek közül, hol csak akadály a helyes felismerésnek.⁴⁹⁾

10. A francia „risque créé” tana. A tárgyi felelősség motívumait kutató német irodalom eredményeinek ismertetése után itt kell röviden megemlé-keznem a francia felsőbíróságnak és az elmélet egy részének a címben idé-zett jelszó alatt a Code civil megfelelő szakaszainak sajátos magyarázata

⁴⁸⁾ Így már *Merkel* Rudolf, i. m. 135.

^{48a)} Így nevezetesen maguknak az ú. n. „veszélyes üzemeknek” felelőssége is lényegében nem a veszélyesség, hanem a velük szemben fokozottan megnyilvánuló (a fokozott bizonyítási szükséghelyzet által indokolt) prevenciószükségleten s egyszerű-smind a nagyvállalat nagyobb teherbíróképességén és kártérítési felelősségén alapul.

⁴⁹⁾ Ezzel véleményét mondottunk *Müller-Erbach* fent (18 és 41. j.) id. tana felett is, mely a veszélyeztetés gondolatát — legalább színre — nemcsak a különös, de az egész felelősségi rendszer alapjává teszi. Lényegében ugyanis, mint mindjárt látni fogjuk, M.-E. tana inkább alapul a *Merkel*-féle aktív interessen elvén, (melyet pedig ő kifeje-zetten visszautasít), mint a veszélyeztetésen. M.-E. különböztet tulajdonképpeni *Gefähr-dungshaftung* és *Gefährtragung* között. Előbbi az az eset, mikor valaki a saját kizáró-lagos érdekétől vezetett ténykedéseivel teszi ki veszélynek mások javait (cünseitige *Gefährdung*, pl. veszélyes üzem: vasút, bánya folytatása), mikor is a veszélyeztető felel a kárért. Utóbbi, mikor valaki saját maga teszi ki magát vagy javait kockázat-nak a saját maga érdekében azzal, hogy a maga céljai szolgálatában másokkal kap-csolatba bocsátkozik, pl. átadja a fuvarosnak, vasútnak a maga árúit élezállítás végett (amit M.-E. *Interessenexponierung*-nak nevez), mikor is a kárviselésre a szabály az, hogy a több résztvevő közül arra kell hártani a kárt, aki a kockázatot (= a kár-megelőzés lehetőségét) egészben vagy túlnyomólag a kezében tartja. (I. h. 106. 354.) — Látnivaló, hogy M.-E. önkényesen keveri az igazi veszélyeztetés fogalmát a kockázat-viselés (rizikó) fogalmával. (Így *Bienenfeld* is, i. m. 135.) Ez pedig két dolog: Rizikó van ott is, ahol semmi különös veszélyeztetés nem történik. Ezzel az *egység* a rend-szerben már elesett. De látnivaló az is, hogy a felelősség alakulását M.-E.-nél nem a veszély, de az érdek irányítja (aszerint t. i., hogy az egyoldalú vagy kétoldalú), ami szembeütően mutatkozik meg mindjárt ismertető felelősségi skáláján: az a tétele pedig, hogy több érdekelt közül az viselje a kárt, aki a kockázatot kezében tartja, egyenesen a prevenció-elv nyílt megvalósítása. Helytelen a felelősségi skála is, melyre M.-E. eljut, nevezetesen: 1. egyoldalú veszélyeztetés esetén: felelősség minden kárért még a vis majorból eredőért is; 2. „Interessenexponierung” esetén: felelősség a vis major határáig (ezért már nem); végül 3. érdek nélkül cselekvőnél: felelősség vétkeességért (ide sorolja az alkalmazottak felelősségét is a főnökkel szem-ben, őket pláne csak súlyos gondatlanságért téve felelőssé). Ez a skála első két pontján hibás, a harmadikon nem szabatos. Csak röviden szólva: 1. vis major-ért észszerűen nincs felelősség (legfeljebb csak kárelosztásról lehet szó a fent, a 3. pont végén mondottak értelmében); 2. a felelősség határa az érdekelv szerint helyesen nem a vis major, hanem a kár *külső eredete* (v. ö. alább 67. §. 3.); 3. a vétkeességért (pláne csak a súlyos vétkeességért) való felelősség elvtelenül és összefüggéstelenül áll M.-E. rendszerében s terjedelmében is téves, mert semmi ok nincs, mely az alkalmazottak vétkeességének más mérték alá helyezését kívánja. (Ezeket legfeljebb a vagyoni helyzet alapján való méltányos felelősségméréséklés illeti meg.)

segítségével folytatott harcáról a felelősség tárgyi kiterjesztéséért, amely mozgalom eredménye jórészt megfelel a német speciális felelősségi törvények által bevezetett felelősségszigorításnak az ipari, közlekedési felelősség terén. A mozgalom névével emlékeztet a legutolsónak tárgyalt német felelősségi tanra, azonban egészen más gondolkörben mozog.

A Code civil szerkesztői és a törvényt objektív értelemben magyarázó gyakorlat, mint fent (64. §.) már említve volt, egy hamis vétkességfogalom leple alatt voltaképp erőteljes tárgyi felelősséget honosítottak meg a Code idevágó néhány szakaszában, úgy a saját ténykedésekkel okozott károokra vonatkozó 1382—3. szakaszokban, mint különösen a másokért (gyermekek, tanulók, tanoncok, alkalmazottak) való felelősséget kimondó 1384. szakaszban, valamint az állatok és épületbeomlások okozta károkról szóló 1385—6. szakaszokban is. A különbség csak az volt, hogy míg az alapesetben (1382—3.) a törvény szövege szerint a felperes (károsult) tartozik a kárkövetelés feltételeit (okozás + hiba) bizonyítani, addig az 1384. szakasz eseteiben a bizonyítás terhe törvényes vélelmek folytán átfordul a felelős személyre negatív értelemben, azaz ez csak akkor szabadul a felelősség alól, ha sikerül neki hibátlanságát (azaz a fent mondottak szerint a kár *külső eredetét*) bizonyítania, illetőleg az alkalmazottakra való vonatkozásban még ez az ellenbizonyítás is ki van zárva.

Hogy ennek a bizonyításbeli különbségnek milyen nagy jelentősége (tehát annak a bizonyítási szükséghelyzetnek, melyről fent szoltam, mily nagy súlya) van, annak legfényesebb bizonyítéka abban a kétségbeesett erőfeszítésben van, mellyel a francia gyakorlat és elmélet — a törvény kifejezéseibe belekapaszkodva és a legridegebb betűmagyarázattól sem riadva vissza — igyekezett a kárt szenvedettet ennek a szükséghelyzetnek terhétől megszabadítani azzal, hogy a felelősség fontosabb gyakorlati eseteit az első csoportból, hol a bizonyítás a sértettet terhelte volna, a másodikba; hol azt a törvényes vélelem megfordítja, igyekezett áttolni.

Az a fogás, mellyel ez sikerült neki, a következőkben áll: A Code, miután az 1382—3. szakaszokban szolt a *saját okozásért* való felelősségről, a következő szakaszt, melyben a *mások tényéért* való felelősségre akar térni, e szavakkal vezeti be: „Felelős az ember nem csupán a maga ténykedésével okozott kárért, de azért is, mely azoknak a személyeknek tényéből eredt, kikért felelős, vagy azon dolgokból, melyeket felügyelete alatt tart.”⁵⁰⁾ Ezután sorolja fel a következő bekezdésekben az egyes eseteket: gyermek, tanulók, tanoncok, alkalmazottak — és sórolta fel a törvény javaslatának eredeti szövege az utolsó bekezdésben az állatok tényeiért való felelősséget is, amit azonban később különválasztva a következő szakaszba vittek át.

⁵⁰⁾ ... qui est causé par le fait des personnes dont on doit répondre, ou des choses que l'on a sous sa garde.

Nyilván erre az utolsó bekezdésre vonatkozott az 1384. szakasz idézett bevezető mondatának utolsó része, mely a „dolgok tényéből“ eredő károkról szol.⁵¹⁾ Mégis, mikor a mult század vége felé a bizonyítási szükséghelyzetből eredő visszasság egyre nyomasztóbban éreztette magát a francia gyakorlatban is, különösen a gyári balesetekből, valamint az az időtájt elterjedni kezdő automobilközlekedéssel kapcsolatos balesetekből származó kártérítési perekben: a bíróságok — egyes írók részéről jött ösztönzés nyomán⁵²⁾ —, hogy a sértettet a sokszor nehéz bizonyítás terhétől megszabadítsák s ezt az üzem gazdájára hárítsák át, az 1384. szakasz idézett bevezető mondatába kapaszkodtak bele, s annak önálló értelmet adva akként értelmezték a tényállást, mintha a kárt az ennek létrejövetelénél szereplő *dolog* (gép, szerszám, automobil) „ténye“ idézte volna elő s így az eset az idézett törvényhely utolsó szavai értelmében az 1384. szakasz alkalmazása alá esnék, s ezzel a bizonyítást a károkozó dolog tulajdonosa terhére hárították, mint aki a dolgot felügyelete alatt tartja. Ezt a magyarázatot a francia felsőbb bíróság is magáévá tette s azt, miután egyes alsóbíróságoknak ellenállását⁵³⁾ egy nevezetes teljes ülési döntésével (1930 febr. 13) megtörte, véglegesen érvényes joggá tette.⁵⁴⁾ Ezen a mesterkéltn magyarázati módon valósul meg ma is — külön törvény hiányában — az automobilbaleseti felelősség; valamint szelvében alkalmazzák azt a bíróságok a legkülönbözőbb és legképtelenebb esetekben is, pl. beszélnek az eltévedt puskagolyó, felrobbant szódásüveg,

⁵¹⁾ Állat tényéről lehet beszélni, de élettelen dologról nem, — amint a Code sem beszél az 1386. szakaszban a beomott épület „tényéről“, csak egyszerűen beomlásáról.

⁵²⁾ A gondolat voltaképp Laurent belga professzortól ered (Principes de droit civil français, 1870. XX. n° 679.), azonban annak a köztudatba való bevitele s egyúttal egy valóságos objektív irányú tudományos mozgalom megindítása két fiatal író: Sateilles, később a párizsi jogi fakultás tanára (Les accidents du travail, 1897.) és Jossierand, később a lyoni fakultás dékánja, majd a Cour de cassation tanácsosa (De la responsabilité du fait des choses inanimées, 1897.) egyidejű, de egymástól független fellelése folytán történt. Ez az objektivista mozgalom, mely a hasonló német irányzattól meglehetősen elszigetelten maradt, nem igen talált termékeny talajra a francia elméletben. A tan úgyszólván ott van ma is, hol a kezdeményezők 45 évvel ezelőtt elindították. Még ők sem járultak hozzá elmélyítéséhez újabb munkákkal, az utánuk induló irodalom pedig túlnyomó részben csak doktori értekezésekből áll. (Ezek közül kiemelkedő érdemes munka Teisseire, Essai d'une théorie générale sur le fondement de la responsabilité civile, Aix. 1901.) Az írók többsége megmaradt a fent (64. §.) vázolt ál-vétkességi tan mellett, élénk ellentétet alkotva a bírói gyakorlat objektív tendenciájával.

⁵³⁾ Ezek a bíróságok a tanban rejlő abszurdum enyhítésére, különbséget akartak tenni a dolog-okozta kár és a dologgal okozott kár (dommage causé par la chose és avec la chose) között s az említett szükségfogást csak az előbbire (pl. öngyulladás, tobbanás s effélék) alkalmazni, — ami természetesen a felelősséget erősen meggyengítette volna.

⁵⁴⁾ A döntvény mindössze annyi változtatást tesz az eddigi tanon, hogy présomption de faute helyett présomption de responsabilité-ról beszél, — ami nyilván hibás beszéd, mert vélemezni csak tényeket lehet (minő a hiba is), de nem jogi konzekvenciákat (minő a felelősség).

megrepedt gázcső, kidőlt kerítés, sőt kerti vízmedence tényéről, melybe egy kisgyermek belefűt stb.⁵⁵⁾

Ez a *responsabilité du fait des choses inanimées* alkotja a törzset annak az objektív felelősségi esetcsoportnak, melyhez tartoznak még egyes törvények által bevezetett hasonló esetek⁵⁶⁾ s melyet a francia elmélet szintén mint a normális (vétkes) felelősség mellett kialakult külön csoportot fog fel s ennek alapelvét egyértelműleg a *kockázat felidézésében* látja (*responsabilité du risque créé*) azzal a jelszóval, hogy a cselekvéssel járó kockázatot annak kell viselnie, aki azt (saját érdekében) felidézte. Ez a tan tehát közelebb áll a *Merkel*-féle aktív interessze tanához, mint a *Rümelin* és *Müller-Erzbach*-féle veszélyességi tanhoz.

67. §. A magánjogi felelősség egységes elmélete.

1. Az alapelvek.
2. Az alapelvek egyenként: A megelőzés elve.
3. Az érdekelv az egyéni mérlegelésben.
4. Az érdekelv a társadalmi mérlegelésben.

5. A kárfelosztás elve.
6. A vétkeességi elv helye a felelősségi rendszerben.
7. Az egységes felelősségi szemlélet viszonya fételes jogunkhoz.

1. Az alapelvek. Bármily nagy érdemei voltak is az előző lapokon ismertetett felelősségi irodalomnak az egyes alapelvek napfényrehozatalában, ez az irodalom mégsem kerülhet el két szemrehányást: 1. hogy hiányzott belől a szintézis, a felkutatott elvek egymáshoz való viszonyának meghatározása és rendszerre építése, 2. hogy azzal, hogy a felfedezett elveket csak mint a vétlen felelősségre érvényeseket tárgyalta, elméletileg még jobban kimélyítette azt a szakadékot, mely vétkes és vétlen (normális és kivételes) felelősség között a tételes szabályozásban már úgyszólván fennállott.

Ami az elsőt illeti, az írók, kik egy-egy felelősségi elvet felfedezni véltek, egész figyelmüket ennek szentelték és az egész rendszert rajta igyekeztek felépíteni, feledve, hogy egy összetett gazdasági rendben egy oly mélyreható kérdésnek rendezése, minő a károk viseléséé, nem lehet egyetlen szempont eredménye. Hiányzott a rendszeres felfogása a problémának, annak a kérdésnek felvetése, hogy vajjon a felderített elvek nem illenek-e bele egyetlen logikus és gazdaságilag megokolt felelősségi rendbe.

Ezt a rendszernélküli szemléletet teljessé tette a másik hiány, hogy t. i. még e csoport íróimál is hiányzott a felismerése annak, hogy a vétkes felelősség jelenségét is bele kell vonni a vizsgálatba, mert hisz akármilyen

⁵⁵⁾ A példák *Ripert*. Le régime démocratique et le droit civil moderne c. könyvéből (1932.) vannak idézve. (351. lap.)

⁵⁶⁾ V. ö. *Josserand*, Cours II. no 557. Ittenek: a munkaadó felelőssége a munkásbalesetért (az állami vagy az államnak dolgozó hadiüzemeké harmadikat ért balesetekért is), az állam felelőssége bírói tévedésekért, légi jármű tulajdonosáé minden balesetért, az államé a lázadások vagy ellenséges pusztítások okozta károkért. (Utóbbiak a kárfelosztás gondolatán alapulnak.)

tiszteletreméltó legyen is egy emberi principium, annak társadalmi és gazdasági gyökerei vannak, melyeket kutatni kell. Egyenesen érthetetlen, hogy mikor a vétkeesség legsajátosabb uralmi területén, a büntetőjogban, százados kétségek dúltak a vétkeesség mint a büntető szankció alapja körül, és magának a magánjogi felelősségnek területén belül is új és új felelősségi alapelvek merültek fel a kivételes felelősség alapjait illetőleg: akkor a normálisnak tekintett magánjogi felelősségi típus tekintetében még csak fel sem vetődik a kérdés, hogy hát ennek mi legyen a rációja.

Ilyen szemlélet mellett nem juthatott az elmélet kielégítő eredményre. Az eredmény, melyre eljutott, hogy t. i. van egy alapfelelősség, mely nem szorul megokolásra és van egy kivételes felelősség, melyet különböző írók — kiki a saját felfogása szerint — négy-ötféle szemponttal is magyaráznak anélkül, hogy e magyarázó szempontok közti összefüggést keresnék, teljesen tudománytalan.

A hiba forrása a fent (65. §. 1. b.) kifogásolt individuális felelősségi szemléletben van. Mihelyt valaki ettől mentesíti magát és eljut a felismerésre, hogy a kártérítési kötelek, amennyiben egy jogsértéshez kapcsolódik,¹⁾ nem egyéb, mint szankciós eszköz a törvényhozó kezében, éppúgy mint a büntetés, akkor azonnal megnyílik előtte az összefüggés az egyes már kihámozott alapelvek között és meglátja a rendszert, mely a magánjogi felelősség egész területén egységesen átvonul.

Ez a rendszer a következő gondolatmenet nyomán világosodik meg:

A törvényhozóra nézve a korlátlanul legelső, legfontosabb szempont a szankciók (büntető- és magánjogi) alkalmazásánál a társadalom védelme a szándékos vagy könnyelmű károkozások (jogsértések) ellen, mert ha ezt a védelmet elmulasztaná, az egy volna a jogrend és vele együtt a békés társadalmi termelő munka halálával.²⁾ S annál az állandó küzdelemnél, melyet a jogfenntartónak a társadalmi rend védelme érdekében folytatnia kell, a két rendelkezésre álló szankció (büntetés és kártérítésre kötelezés) közül szinte a nagyobb súly esik az utóbbira, mert ez adja a mindennapi, általános, mindenütt helytfoglaló védelmet, míg a büntetés, éppen a maga nagyobb súlyával járó nehézsége miatt, csak a gorombább, szélsőbb támadások visszaverésére szolgál, melyek a mai társadalmi fejlettség mellett — szerencsére — mégis inkább csak a kivételes veszélyt jelzik, ellenben az apróbb visszaélésekből, az emberi fegyvelmezetlenségéből, indolenciából eredő károk veszélye állandó s ezek leküzdése vagy legalább

¹⁾ Csak ennyiben. Az irodalomban állandó másik hibaforrás volt az is, hogy az írók nem voltak figyelemmel arra, hogy kártérítési kötelek igen különböző kauzákból ered, melyeket nem szabad egy kalap alá fogni, mert összekeverésük feltétlenül konfúziókra visz. (V. ö. III. köt. 25. §. 1.) Nálunk *Zsögöd* érdeme volt (Fej. I. 59. §.) ennek tiszta kidomborítása.

²⁾ Ennek a védekezésnek fontosságára és hiányának katasztrófális következményeire élénk színekkel mutat rá legújabbban *Lundstedt*, i. m. 281.

némi kordába szorítása éppen a magánjogi kártérítési szankció óriási jelentőségű feladata.²⁾

Tehát a megelőzés minden jogsértésből eredő megtérítési kötelek szükségképpen első alapelve.^{2a)} A többi elv csak kiegészítő, moduláló, mérséklő elv lehet.

Ilyen kiegészítő elvek vannak. A prevenciókövetelmény ugyanis egyrészt nem kizárólagos, másrészt nem abszolút, ellentmondást nem tűrő elv, mint ahogy egyetlen emberi elv sem az, hanem észszerű korrekatívumokat eltűr. A törvényhozónak ugyanis foglalkoznia kell a kár jelenségével a prevenció szempontján kivüleső más szempontokból is, melyek esetleg a prevencióéival konkurálnak — ez a közönséges eset —, esetleg azonban ott is fel-lephetnek, ahol a prevenció megszűnik. A prevenciónak ugyanis természetes határa van: ez az emberi teljesítőképesség. Már pedig vannak károk, melyek minden figyelem, gondosság, megelőző törekvés ellenére is előfordulnak, — s amelyek észszerű rendezéséről a törvényhozásnak mégis gondoskodnia kell.

A kárrendezésnek ezek a prevencióntúli szempontjai a következők:

először az a Merkel Adolf és Matuja-féle gazdaságpolitikai elv, hogy az egyazon emberi aktivitás (vállalkozás) előny- és teherterheit egyazon számlára (az aktivitást kifejtőére) kell visszavinni, mert csak így válik

²⁾ A megelőzés szerepét a büntetőszankciónál sem tagadják azok az írók sem, akik rajta kívül még más (abszolút) magyarázatát keresik a büntetésnek. Erre nincs okom kitérni.

^{2a)} Tagadja ezt irodalmunkban Balás P. Elemér (Jogászegyl. Ért. 1934. 49. lap), aki — nyilván az említett individualista szemlélet hatása alatt s annak ellenére, hogy a következő lapon ő maga hányja szemére a magánjogtudományt, hogy a kártérítés tanában az összességi szempontot teljesen elejti az egyéni mellett — a megelőzés gondolatát, ezt a nyilvánvalóan összességi szempontot, a másodsorban ható tényezők közé sorolja. Balás érvelése nyilván visszajára fordítja a dolgokat. Ő így ír: „A kártérítés lényege szerint nem egyéb, mint kiegyenlítés. Hogy mi a célja ennek a kiegyenlítésnek, az csak további kérdés... A cél... nem lehet olyan, ami ellenkezik a kártérítés lényegével. Addig, míg a jogalkotó kártérítést akar szabályozni, nem rendelhet olyant, ami ellenkezik a kártérítés lényegével: a kiegyenlítéssel. A cél tehát nem lehet döntő jelentőségű... Így nem lehet döntő jelentősége a megelőzés céljának sem.” — Ez az eszmenet olyan, mintha valaki azt mondaná: A báránybőr lényege szabja meg, hogy belőle az emberek bundát csinálnak. — Az állítás tökéletesen igaz, mint ahogy igaz pl., hogy a pókháló lényege akadály a annak, hogy belőle az emberek bundát csináljanak, s igaz az is, hogy aki báránybőrt akar feldolgozni, az nem akarhat belőle pókhálósövetet készíteni. De nem ez az emberileg elsődleges szemlélet, hanem az, hogy az emberek a hideg ellen védekezést keresve a báránybőrt erre lényege szerint alkalmasnak találják, ezért csinálnak belőle bundát. A törvényhozó is nem a kártérítés lényegében adott bennrejlő fogalmi kényszerből indulva ki alkalmazza ezt minden célt tekintet nélkül, hanem ellenkezőleg: a károk ellen folytatott védekező küzdelmében egyéb eszközök (büntetés, közigazgatási rendszabályok) mellett a megtérítésre kötelezést is lényege szerint alkalmas szankcióeszköznek ismerve fel, alkalmazza ezt ilyenül. Tehát igenis: a cél az első és csak az a másodlagos jelenség, hogy az alkalmazott eszköz belső mivolta (lényege) az alkalmazás mikéntjére természetesen visszahat. — Hasonlóképp téves és szintén az individualista szemléletből ered Balásnak az a beállítása (66. lap) is, mintha csak a büntetőjogi represzió kívánna az összességre irányuló hatást elérni, a magánjogi nem. — A prevenció elvi szerepe ellen Istvánffy is Jogászegyl. Ért. 1937. (különleny. 33. s. k. lap) — ellentmondó okfejtéssel.

nyilvánvalóvá annak gazdasági értéke vagy értéktelensége, ami az egyéni szemlélet oldaláról nézve egybevág azzal az általános emberi igazságérzetből folyó törekvéssel, hogy aki az aktivitás esetleges előnyeit élvezzi, az viselje annak hátrányait is (a Merkel Rudolf-féle aktív interessze elve);

másodszor: minden társadalmi rendszabálynál, így a kárelrendezésnél is tekintettel kell lenni arra, hogy a tervezett elrendezés valami más viszonylatban ne okozzon nagyobb kárt, mint amennyi előnyt tőle az egyik irányban várni lehet (a Merkel Rudolf-féle túlnyomó érdek elve);

és végül harmadszor: minden kárt, akárkit terheljen viselése, lehetőleg el kell osztani az érdekelték sokaságára, egyrészt, hogy a kárviselőt az egyedül ránehezülő teher agyon ne nyomja, másrészt, hogy a kár megtérítése a károsult részére biztosítva legyen (a kárfelosztás, mint a szorosán vett felelősségi elveket kiegészítő, de voltaképp azoktól független elv).

E szempontokból most már a jogi felelősségrevonás rendszere a következőképp alakul ki.

A kétségtelenül első és uralkodó felelősség alapító elv a prevenció elve, mely a felelősséget természetesen felfelé hajtja, fel egészen az emberileg elérhető abszolút felső határig: addig, ahol a vis major (az emberileg egyáltalában, mindenkire nézve leküzdhetetlen elemi erők uralma) kezdődik. Oly következményért, melyet senki a világon nem tudott volna elhárítani, senkit sem lehet észszerűen felelőssé tenni. A prevencióelvnek s vele a normális felelősségnek észszerű határa is tehát ennél a vis majornál van.³⁾

Ezen a határon belül is korlátozhatják azonban a prevenciókövetelmény érvényesülését a társadalomnak kiemelt más fontos szempontjai, nevezetesen az érdekelvnek két fokozaton, úgymint az egyéni és a társadalmi érdekmérlegelésben megnyilvánuló követelményei az aktív interessze és a túlnyomó (társadalmi) érdekelv diktálása szerint. A kettő közül az aktív interessze elve fogja adni a felelősségrevonás második alapelvét, mely a prevencióelv mellett a moduláló, a felelősség intenzitását szabályozó elvként szolgál. Ez a moduláló hatás abban áll, hogy a prevencióelvvvel párhuzamosan futó érdekelv erősíti, a vele ellentétesen jelentkező gyengíti a felelősséget. Az egyéni érdekmérlegelésben nem lehet kitérni az elől az ember elemi igazságérzetén nyugvó követelmény elől, hogy attól, ki a saját érdeke szolgálatában cselekszik, többet várunk el a mások jogkörének kímélete, tiszteletben tartása szempontjából, mint attól, aki ingyen, szívességből, barátságból, emberbaráti érzésből, vagy emberi vagy polgári kötelességből más javára végez szolgálatokat s e közben okoz kárt valakinek (akár annak, kinek javára cselekedett, akár másnak). Míg az elsőnél a felelősség folyamatát hagyjuk futni fel a normális felső határig, a vis majorig, addig az

³⁾ Ezért hibás minden tan, mely a felelősséget kiterjeszti a vis majorra is. (Müller-Erzbach, fent 66. §. 49. j.)

utóbbtól nem kívánunk többet, mint amennyit a becsület, tisztesség, jó erkölcs tőle is megkíván, hogy t. i. a *saját erejéhez*, saját képességeihez mértén teljesítse azt, amire vállalkozott; ha ez ellen vét, azért feleljen is, de ezen túl nem. — Ime így kapcsolódik bele logikusan a rendszerbe az ingyenadós enyhébb felelőssége, melyet az eddigi tan, bár az sehogys sem állt elvével összefüggésben, a rendszerből kiküszöbölni nem tudott, de megokolni sem volt képes. Ennek az enyhébb felelősségnek lesz tehát logikus mértéke a vétkesség, véve most már a szót a maga igazi értelmében, azaz a valódi morális (a saját képességeihez mért), nem pedig a hamisított (idegen mértékkel mért) vétkesség értelmében.

Az ekként a két első elv alapján kialakuló felelősséget a társadalom-összérdeke alapján veszi revízió és ellenőrzés alá a felelősség *harmadik* alapelveként szereplő *túlnyomó érdek elve* (vagy ahogy az életben nem egészen pontosan nevezni szokták: a méltányosság elve). E revízió abban áll, hogy a bíró, mielőtt ítéletét kimondaná, vizsgálat alá kell hogy vegye az előző két elv által adott eredményt abból a szempontból, hogy az végsőleg nem okozna-e nagyobb kárt, mint amelyet elhárítani akar (medicina peior morbo). Ez az eset előállhat nevezetesen, mint fent már láttuk, a felek egyenlőtlen vagyoni helyzete folytán, mely előidézheti, hogy az a kár, melyet a vagyoni erősebb sértett esetleg nagyobb rázkódás nélkül elviselne, ha kártérítés formájában az okozóra visszahárítjuk, ezt agyonnyomja vagy létében rendíti meg. A bírónak tehát módja kell hogy legyen, hogy ezt az egyenlőtleniséget számbavehesse, s a marasztalás mérséklésével, vagy akár teljes megszüntetésével a fenyegető káros eredményt (s egyúttal kiáltó igazságtalanságot) elhárítsa, éppúgy mint ahogy a büntetőbírónak megvan a mérséklő vagy büntetésfelfüggesztő hatalma az enyhítő körülmények túlnyomó volta esetén. Erre a jóakaró kíméletre azonban nyilván csak olyan fél érdemes, aki a kár felidőzésében nem esik súlyosabb morális szemrehányás alá (nem vétkes vagy csak kevésbé vétkes — ismét saját mértéke szerint). Ime így jön ismét itt is e morális elem alkalmazásba, ezúttal a felelősség szigorítása irányában, azzal, hogy az enyhítő elvet kizárja.

Ennek a három elvnek: a prevenciónak, mint fő mozgató tényezőnek s a kétfokú érdek mérlegelésnek, mint szabályozó, mérséklő, a felelősségrevonás belső és társadalmi igazságossága felett örökös elvnek játéka adja ki a felelősség normális alakulását a konkrét esetben. Még pedig a három közül a két első a felelősségi értékelés rendes tényezője, utóbbi csak rendkívüli belenyúlás a bíró részéről a felelősségi mérleg játékába⁴⁾ (a felek egyenlőtlen vagyoni helyzete által indokolva), mintegy biztosító szelep a

⁴⁾ Ebben a tekintetben analóg a római jogi *in integrum restitutio* intézményével.

gépezet robbanásának megelőzésére, pozitíve szólva: az igazságszolgáltatás társadalmi igazságosságának biztosítására.^{4a)}

Negyedik — kiegészítő — elvül járul e három szorosán vett felelősségi elvhez a kárfelosztás elve, ami különösen a kötelező szavatossági biztosítás intézményesítésében mutatkozik meg.

Kivételesen, mint mondtuk, előfordulhat, hogy a négy elv közül az első, a prevencióé, hiányzik a tényállásból, mert az eset a *casus major* formáját ölti, ahol prevencióról nem lehet szó. Ilyenkor in thesi a még meglevő aktív interessze elve is hozhat létre bizonyos kárviselési követelményt, hisz az a gazdasági elv, hogy minden egyes aktivitással járó hátrányok az aktivitás kifejtőjére hárítandók vissza, nyitva marad akkor is, ha a hátrány vis major-ból ered, mely az aktivitással oki kapcsolatban áll.^{4b)} Azonban ez a követelmény már oly gyenge, hogy csak a *harmadik* felelősségi elv erőteljes támogatása mellett érvényesülhet. (Gyakorlatilag legfontosabb esete az okozatos következmények beszámításánál van [74. §. 25. jegyzetnél], ahol visszatérünk rá.)

2. *Az alapelvek egyenként: A megelőzés elve.* Rámutatván ekként általánosságban a felelősséget kialakító alapelvekre, nézzük most ezeknek szerepét és összefüggéseit egyenként.

Mikor a megelőzést jelöltem meg, mint a kártérítési szankció első alapelvét, nyilván nem a már megtörtént konkrét kárra kellett gondolnom, mely a szankció alkalmazását kiváltotta s melyet, éppen mert már megtörtént, semmiféle jogi visszahatás nem tehet meg nem történtté (nem előzhet meg)^{4c)}, hanem a jövőbeli károokra, melyeknek a szankció tudata — elriasztó hatásánál fogva — csakugyan többé-kevésbé elejét veszi. De hát a törvényhozó célja elsősorban nem is az, hogy X vagy Y az ő elszenvedett káranak megtérítését megkapja, hanem az, hogy százezer vagy millió X és Y megmeneküljön attól, hogy a kárt egyáltalában elszenvedje, azáltal, hogy a többi ember a szankció tudata által nagyobb óvatosságra, mások érdekeinek

^{4a)} Nevezhetnők az illetén módon a kettős érdekszempontra ellenőrzésével történő kiszabását a felelősségnek — az elmélet által már más kapcsolatban (ott helytelenül) alkalmazott terminussal — adékvát (az eset körülményeihez mért) beszámításnak. V. n. III. köt. 25. §. 3. pont in fine.

^{4b)} A vis major ugyan, mint alább látni fogjuk, éppen minden emberi befolyásolhatóság alól kisikló tény, azonban a vis major okozta kár mégis lehet oki összefüggésben egy aktivitással, mely magával a vis major közvetlen tényével nem okozatos. Pl. a földrengés folytán bedőlő hánya, felrobbant dinamitraktár olyan károkat okoz a szomszédoknak, melyeket maga a földrengés nem okozott volna. Sőt lehet pl. az is, hogy az éllenséges bombázást, mely a szomszédoságot elpusztította, épp az alperes támadási célul szolgáló gyártelene idézte elő.

^{4c)} Pontosabban szólva, a reparációköteleknek még a már bekövetkezett kárral szemben is van bizonyos, a megelőzéssel azonos értékű hatása, t. i. a *sértettiru nézve*, pusztán az ő személyes érdekeit tekintve. Valóban a megelőzéssel egyenértékű, ha kárát a reparáció megszünteti. Mondhatnók paradox kifejezéssel: utólagos prevenció. Természetesen a társadalom szempontjából ez nem talál: a nemzetgazdasági veszteség megmarad.

kimelésére lesz serkentve. Kétségtelen, hogy a törvényhozónak foglalkoznia kell a kárproblémával akkor is, ha csak arról van szó, hogy elrendezze a megtörtént kárt az érdekeltek között, de nyilvánvaló, hogy ez sokkal alárendeltebb feladat, mint a társadalomnak védelme a bekövetkező károk ellen. Előbbi csak a kárnak egyik vagyomból a másikba való áttolását jelenti, utóbbi a nemzeti vagyon pusztulásának meggátlását.⁶⁾

A törvényhozó, mondtuk fentebb, ezt a kármegelőző törekvést mindkét rendelkezésére álló szankcióval szolgálja: általánosabban a megtérítésre kötelezéssel, mely mint általános, külön kimondásra nem szoruló következmény önként helyt foglal minden károsító jog sértésnél,⁷⁾ és a büntetéssel, mely természetesen csak a súlyosabb eseteket követi.⁸⁾ A kétféle szankció nem lényegében, céljában, csak megszervezésében különbözik egymástól. Lényegük, céljuk egy: mindkettő a tettesre valami nem kívánatos, fájdalmas következményt ró éppen azért, hogy a törvénytiltotta magatartástól elriassza. Ez teszi őket éppen szankciószerepre alkalmasakká. Csak abban térnek el, hogy míg a büntetésben foglalt rossz, mint ilyen, nem kell, hogy azonos jellegű legyen a tettesokozta rosszal (pl. vagyoni kártételre nem vagyoni büntetés), addig a reparáció éppen a jogellenesen okozott rossz helyreállításában van ezért alkalmazhatása egyfelől reparálható sérelem (minő a vagyoni kár) lététől függ, másfelől terjedelme amannak terjedelméhez igazodik: a káron túlmenő kártérítés eszméileg lehetetlen (ez már büntetés volna).⁹⁾

A kármegelőző hatást — ezt is érintettük már, — a magánjogi helyreállító szankció jóformán hatásosabban és mindenestre szélesebb terjedelemben szolgálja, mint a büntetőjogi, mert az elriasztásul alkalmazott rossz (a vagyoni veszteség) a mellett, hogy élénk és maradandó fájdalmat okoz a vele sújtottnak, mégis könnyebb, nem megbecstelenítő természeténél fogva bátrabban kezelhető, sőt egyenesen általánossá tehető, így — különösen ha a vétkeesség büntetőjogi elemétől megszabadítjuk — behatol a finomabb rétegekbe is, oda, ahol a büntetés nehézkes eszköze már használhatatlan volna. Már pedig a büntetőjog elméletében jól ismert megállapítás, hogy nem annyira a szankció súlyossága, mint biztossága gyakorol elriasztó hatást.

Ennek a megelőzési gondolatnak szolgálatában állott tulajdonképpen az eddigi uralkodó vétkesség felelősségi rendszer is, csupán tökéletlenül.

⁶⁾ V. ö. ennek a gondolatnak erőteljes kifejtését *Petrażycki*-nél, *Die Lehre vom Einkommen*, 1895. II. 501. s. újabban *Lundstedt*-nél is, i. m. II. 1. 282.

⁷⁾ V. ö. fent 63. §. in fine. *Zsögöd*, Fej. I. 59. §. 3. j. és 10. j. o.

⁸⁾ A kettő között áll, mint középtagozat, a nem vagyoni kártételre járó elégtétel, mely a büntetéshez húz annyiban, hogy csak súlyosabb jellegű sértéseket követ s nem a sértéssel egyenmű rosszal sújtja ezeket, a kártérítéshez mégis közelebb áll annyiban, hogy a sértettnek van hivatva kiegyenlítést nyújtani az elszenvedett sérelemért, ha nem is az elszenvedett rossz megszüntetésével, de legalább egy másnemű előnnyel való kiegyensúlyozásával.

⁹⁾ „Gewinnabwehr“ — a német terminus szerint. V. ö. III. köt. 25. §. 2. és 9. pont.

Azok a dicshimnuszok, melyeket a vétkesség elv rajongói (*Jhering* és követői) ez elv tiszteletére zengettek, voltaképpen nem neki, de a benne rejlő prevenciógondolatnak szólottak, ami érthető is, hisz a prevenció legégetőbbben a vétke magatartásokkal szemben szükséges. A rendszer hibája csak az volt, hogy alapelve, a vétkesség, túlon túl szűk volt ahhoz, hogy a megelőzés hatásosan megvalósuljon. A vétke károkozásokat kétségtelenül meg kell előzni, de *nem elég* egyedül ezeket előzni meg, mert a megelőzésnek a megfogható vétkességen túl is van helye. Van még az elmélet által a szükség nyomása alatt meghamisított (elobjektívizált) vétkességfogalmon túl is. Ez a terület annak a fent megismert *Beweisnotstand*-nak a területe, mely még mindig tartalmaz jelentékeny lehetőségeket a megelőzés számára. Ez a terület az, melyen *Zsögöd* szerint „a vétkesség lehellete“ alapján teszünk felelőssé embereket — ami nyilván csak frázis. Felelőssé teszünk azon tapasztalat alapján, hogy az idetartozó esetek jelentékeny statisztikai hányadában még van *prevenciólehetőség* akkor, ha — nem kutatva a cselekvő vétke vagy vétlen voltát — felelőssé tesszük őt az előidézett eredményért. Ennek a tudata kétségtelenül őt arra fogja serkenteni, hogy minden képességét megfeszítve (amit mi egyébként nem tudnánk ellenőrizni) igyekezzék a kárt elkerülni. Világos, hogy a felelőssététel e módja az esetek bizonyos százalékában (melyet ismét semmi módon nem tudnánk hozzávetőleg sem megállapítani) ártatlan (vétlen) embereket fog sújtani. E tekintetben azonban megnyugtathat bennünket az a kettős megdondolás, hogy egyrészt a valóban vétlen káreseteket is (az ú. n. rizikót, mely minden emberi tevékenységet mindig és mindenütt szükségképpen kísér) célszerűbb és igazságosabb — a mi második felelősségi elvünk értelmében — arra hárítani, aki a rizikót saját érdekében végzett tevékenységével előidézte, mint arra a jámbor kívülállóra, akit a másik felidézte kár véletlenül ért anélkül, hogy a cselekvéshez bármi köze is lett volna; másrészt, hogy ha csak a vétke cselekvő felelőssétételére akarnánk szorítkozni, ez a vétkeesség nehéz bizonyíthatósága folytán oly kibúvókat nyitna meg a selejtes elemeknek, hogy ezen a részen az osztó igazságot nagyobb csorba, a társadalmat sokkal nagyobb veszteség érne, mint amennyit ártatlan embereknek felelősséggel való megterhelése kétségtelenül szintén jelent. Vagyis végeredményben rájöttünk, hogy ugyanaz a bizonyítási szükséghelyzet, mely a haszontalan káradósnak menedéket nyújt, viszi a törvényhozót arra, hogy a felelősséget minden kibúvót elvágó (= szemmel láthatólag ellenőrizhető) magas mértékig felemelje. Ez a magas mérték nem lehet más, mint a vis major, mely minden kétséget kizár nem csupán a konkrét fél vétkességére nézve, mint azt ma tanítják, hanem általában a *prevenciólehetőségre* nézve, ami más dolog, t. i. arra nézve, hogy a kárt az adott esetben *bárki is*, a legmegfeszítettebb igyekezettel és előrelátással is, megelőzhette volna.¹⁰⁾

¹⁰⁾ A mondottakból folyik, hogy a vis majornek egyedül az az *Ezner*-féle objektív felelősségi rendszer.

A megelőzés elve továbbá természetes magyarázatát adja annak a jelenségnek, amely a vétkességi tan körében ismét csak hiányos megokolást nyert: a gazda, főnök, családfő felelősségtelének embereiért, családtagjaiért, dolgaiért. Ha a prevenciókötelességet egyszerűen a prevenciólehetőség határáig kiterjesztjük, akkor az említett esetesoportok önként, minden erőltetés nélkül aláesnek a felelősségnek, hisz a gazda, főnök, családfő részére ez a lehetőség, illetőleg kötelesség kétségtelenül megvan. Hogy ők egyénileg hibásak-e vagy nem, az mellékes. Az illetén rendezést, még ha hibátlanok is, ismét legitimálja az imént kiemelt kettős szempont: a gazda saját érdeke, mely a vállalat egész körét átfogja, tehát minden e körben megnyilvánuló eseményért való felelősséget gazdaságilag is, az osztó igazság szempontjából is igazol, másrészt a Beweisnotstand, mely egy vállalat belső eseményeinél lehetetlenné teszi az ellenőrzést a gazda saját vétkességére nézve, így a hibátlanosság kérdésének felvetése kibúvóknak nyitna tág kaput.¹¹⁾

3. Az érdekelv az egyéni mérlegelésben. A fentiekben már láttuk, hogy az érdekszpont két irányban fejti ki hatását a felelősség kialakulására: a meglevő érdek, párhuzamosan futva a prevencióelvvvel, erősíti ennek hatását, belső megokolást, elmélyülést adva a felelősségi gondolatnak; a hiányzó érdek ellenben szembefordulva a prevenciókövetelménnyel, csökkenti ennek hatását az általános emberi igazságérzet nevében. (Nevezhetnők az elv pozitív, illetőleg negatív funkciójának.) Az a magas felelősség, melyet a megelőzés elve előír, csak úgy válik belsőleg igazságossá s így

tív felfogása lehet helyes, mely benne egy abszolút és változatlan, tárgyi szempontokhoz szabott mértéket lát, azt az abszolút felelősségi véghatárt, mely mindenre érvényes. Minden relativizálása e fogalomnak, még az is, melyet pl. a német Reichsgericht fogalom meghatározása magában foglal („Höhere Gewalt ist ein betriebsfremdes, von aussen durch elementare Naturkräfte oder durch Handlungen dritter Personen herbeigeführtes Ereignis, das nach menschlicher Einsicht und Erfahrung unvorhersehbar ist, mit wirtschaftlich erträglichen Mitteln auch durch die äusserste nach der Sachlage vernünftigerweise zu erwartende Sorgfalt nicht verhütet oder unschädlich gemacht werden kann und auch nicht wegen seiner Häufigkeit von dem Betriebsunternehmer mit in den Kauf zu nehmen ist“ — idézve *Enneccerus-Nipperdey*, Lehrb. I. 200. § 3. j.), csak megrontja ezt az értelmet. A vis major körüli fogalomzavar forrása az, hogy az írók nem különböztetik meg töle a külső ok (cause étrangère) kritériumát, melyről mindjárt szólunk. V. ö. e pontra a szerző cikkét a *Kolosváry-Emlékkönyvben* (1939.): Vis major és „elháríthatatlan külső ok.“

¹¹⁾ Abból, hogy a gazda, főnök stb. a saját személyes vétkessége sőt tevékenykedése nélkül is felelős az üzem körében előforduló károkért, így nevezetesen felelős még az örült, gyermek, nasciturus, jogi személy üzemtulajdonos is, egyes írók azt a következtetést vonták le, hogy hasonló esetekben (sőt általánosságban is) felelős voltaképpen nem az egyén, de a vagyon. (V. ö. pl. *Venezian* i. m. 40.: „Del danno è responsabile il patrimonio, non dunque: del danno si è responsabile col patrimonio.“) Az egész inkább csak kifejezés dolga. En az említett kivételes esetekért nem adnám fel azt a felismerést, hogy a prevenciókötelesség mégiscsak az egyénhez (a cselekvőhöz, ki normálisan közvetlenül, gyakran azonban közvetve, emberei által cselekszik) igyekszik hozzáférközni. Annál inkább, mert itt is áll, hogy a felelősség tudata nemcsak a gazdára, de a személyzetre is gyakorol visszaforduló hatást közvetlenül is, de meg a rájuk visszaforduló felelősség tudatával is.

elfogadhatóvá, ha a cselekvő érdeke áll a cselekvés mögött. Hogy azonban a felelősség igazi forrása ekkor is a prevencióban keresendő és sohasem egyedül az érdekelvben, az rögtön kitetszik abból, hogy ha az előbbit kikapcsoljuk, a felelősség egészen elesik. Pusztán az, hogy valaki érdekelt egy káros eredmény beálltában anélkül, hogy abban (jogellenesen) közreműködött volna, tehát hogy vele szemben szankcióra (prevencióra) volna szükség, nem hozza létre az érdekelt fél felelősségét. Pl. konkurrensemet bal eset éri, melyből nekem nagy hasznom van, mert miatta ő kiesett a versenytől. Akármilyen nagy legyen az én nyereségem, nem tartozom részt venni a kárban, mely őt érte az én tevékenységem nélkül. *Csak az aktív vád érdek tesz felelőssé*, mint *Merkel* formulája helyesen mondja; az aktivitás (okozás) az, ami a prevenciószükségletet megokolja s egyszersmind a szankciót az okozóhoz elvezeti. (Fent 66. §. 19. j.)^{11a)}

Az érdekelv igazi kategóriaalkotó szerepe tehát az ő negatív funkciójában van, abban, hogy kiválasztja azokat az eseteket, melyekben a prevenciógondolat-diktálta magas felelősség enyhébbnek kell hogy helyet adjon. E kiválasztásra az érdekelv rendkívül egyszerű és könnyen felismerhető ismérvet szolgáltat. Annak eldöntése, hogy mi a saját érdek és mi az idegen érdek, nem igen fog az életben nehézséget okozni, annál kevésbbé, mert az emberek általában saját érdekükben szoktak cselekedni, így szabályként a magasabb felelősség lesz alkalmazandó, s annak bizonyítása, hogy idegen vagy közérdekből cselekedett s ezzel az alacsonyabb felelősségi mérték alkalmazása megilleti, a cselekvőre hárul, kire a fent vázolt bizonyítási szükséghelyzet e tekintetben nem nehezedik, saját tényéről lévén szó. Ami aztán az idegen érdek alá nem fér be, az mind saját érdek lesz, nevezetesen az a cselekvés vagy bármi életnyilvánulás is, melyet a cselekvő pusztán mulatságból, szórakozásból, játékból, vagy akár öntudatlanul, akaratlanul (pl. reflexmozgásként, betegségben, örületben stb.) végzett. A saját érdek kiterjed továbbá, mint már érintettük, a kérdésben levő személy életműködésének egész területére, az ő közvetett tevékenységére is, melyet emberei, berendezései stb. által folytat.

Idegen érdekű cselekmény lesz nevezetesen az, melyet a cselekvő akár a maga jószántából (szívességéből, szeretetből, hálából, könyörületből, erkölcsi kötelességérzetből), akár jogi (közjogi) kötelességből, pl. mint gyám, tanú, esküdtbíró vagy orvos, hajós stb. (utóbbiak pl. a mentési kötelesség eseteiben, melyet a modern jogok bizonyos speciális esetekben egyes személyek terhére előírnak — I. alább 71. §.) végez. Ebbe az utóbbi kategóriába tartozik lényege szerint a modern jogokban általában elfogadott ú. n.

^{11a)} Ilyen aktivitás szükségkép van jelen minden felelősségtelénél, így azokban az esetekben is, amelyekben a bíró esetleg egy casus major okozta kárt (melynél a prevencióelv elesik) a kettős érdekmérlegelés alapján valakire, akinek aktivitásába az illető casus major belejátszott, ráhárít. (V. ö. fent 1. pont végén és 74. §. 25. jegyzetnél.)

kárelhárítási kötelezettség is (v. ö. III. köt. 25. §. 44. j.), mely abban áll, hogy a modern törvényhozó valósággal jogi köteletségévé teszi a károsultnak (szankcionálva a kártérítési igény megszorításával vagy megtagadásával — Mtj. 1112. §.), hogy az ő cselekvéskörébe behatolt idegen kártevő aktivitás ellen védekezzen, a kárt elhárítani vagy legalább csökkenteni igyekezzék, — mindezt lényegileg egyenesen a károkozó érdekében. (Újabb jele, mennyire uralkodó szempontja a törvényhozónak a károk effektív csökkentése.)

Kétségtelen ugyanis, hogy e védekezési kötelezettség törvényi elrendelése elsősorban a külső károkozó érdekében történik, ki tulajdonképpen az általa okozott kárt megtéríteni volna köteles. A védekező csak kvázi mint a másinak kénytelen-kelletlen negotiorum gestora cselekszik, mikor olyan védekező cselekményeket végez, melyeknek szüksége a beavatkozás nélkül fel sem merült volna. Komplikálja és nehezíti a védekezőre nézve a helyzetet az a körülmény, hogy a külső beavatkozás gyakran a cselekvő saját aktivitásával elkeveredik (két félnek külön folytatott aktivitása ütközik össze egymással), mikor is bizonyítási nehézségek keletkezhetnek arra nézve, hogy melyik fél tevékenysége milyen mértékben volt oka a bekövetkezett kárnak, illetőleg lehet az is, hogy a kár egyenesen a védekező fél aktivitásának közvetlen eredményeképp jelentkezik. Például a szabályosan hajtó gépkocsi elé egy a mellékutcából hirtelen beforduló jármű, a járdáról lelépő, villamosról leugró ember, futkározó kis gyermek kerül s a vezetőt oly saját tevékenységre kényszeríti, mellyel magának vagy másnak kárt okoz, pl. a hirtelen elfordított autó beleütközik egy másik kocsi, felszalad a járdára, hol embereket üt el stb. A káros eredmény ilyenkor kétségtelenül fizikailag mindkettőjük tevékenységének közös okozata lesz ugyan, de a kétféle tevékenység jogilag nem egyenlő értékű: az egyik önérdekű, a másik kényszerűségről végzett, nyilván tehát nem eshet egyenlő elbírálás alá. Az első kocsi vezetője a másik ember ténykedése nélkül sohasem végezte volna azokat a mozdulatokat, melyek közvetlenül a kárra vezettek. Ezek ránézve csupán a helyzet által rákényszerített idegen érdekű tevékenységet képviselnek, ennél fogva érettük csak az alacsonyabb felelősségi mérték alá eshet. Abszurd dolog volna őt felelősséggel megterhelni még akkor is, ha a védekezésnél netalán valami hibát, ügyetlenséget követett el, amit a rendes autóvezető nem követett volna el. Ő csak saját mértéke szerint felel azért, hogy megtett mindent, amit tudott. Egyébbel nem tartozott. — Más lesz a másik fél helyzete. Ő a saját érdekében (saját életcéljai, kedvtelése szolgáltatásban cselekedett, mikor a kárt előidéző (a másikat cselekvésre készítő) tevékenységét végezte: felelősége ezért teljes lesz. — Ez a most tárgyalt eset lesz éppen a gyakorlatilag legfontosabb esete az érdeknélküli cselekvésnek annak ellenére, hogy az elmélet alig méltatta eddig figyelemre s különösen felelősségátállító hatását fel nem ismerte.

Íme ekként domborodik ki a kár külső okból való eredete (a francia *cause étrangère*) mint a felelősséget elhatároló ismérv, melyet először a Code civil tett (bár csak a szerződési teljesítésnél) a felelősség véghatárává (1147. szak.), de amelyet a gyakorlat — bölcsen — elfogadott a szerződésenkívüli kártérítés elhatárolójául is. (Fent 64. §.) A francia kodifikátorok is azonban inkább csak megsejtették, mint rendszeresen felfogták ennek az ismérvnek jelentőségét, mert nem tudták a törvénytől következetesen végigvinni a belőle folyó következményeket, sőt zavaró intézkedésekkel gyengítették érvényét. Német jogterületen csak a porosz vasúti törvényben és a német automobil-felelősségi törvényben (68. §. 2. és 5. jegyzetnél) jut érvényre szintén elvi szerepének felismerése nélkül. Pedig e nélkül a fogalom nélkül nem lehet a felelősségi rendszert helyesen felépíteni. A külső ok jelzi azt, hogy hiányzik a tényállásból az az elem, mely az emberi cselekmények óriási többségét mozgatja, tehát normálisnak tekintendő: a saját érdek, mely a preventióelv követelte maximális felelősség teljes kimerítését indokolja (amely felelősség tehát szintén normálisnak tekintendő), és kezdődik a kivételes, a lefokozott felelősségi mérték alkalmazása, mellynél már csak arról van szó, hogy az illető személy saját képességei szerint becsületesen eleget tett-e annak a kárelhárító kötelezettségnek, melyet a mai társadalom morálja, sőt törvényhozása is, minden jóra való embertől elvár még a saját felelősségi szféráján kívülről eredő károkkal szemben is, amelyekért önmagukban egyébként nem felelne. Ez alá a felelősségi mérték alá esnek a cselekvőknek másokért vagy a közért önként végzett ténykedései is.

Mi ennek a másért végzett tevékenységnek felelősségi mértéke? — A római klasszikusoknál a dolus volt.¹²⁾ amihez a bizantinusok joggal csatolták hozzá a culpa lata-ért való felelősséget. Ma — másfél évezreddel később — talán aggály nélkül mehetnénk el elvileg a személyes mértékkel mért vétkességig, aminek pontos megállapítása azonban a fent mondottak szerint gyakorlatilag nagyon nehéz lévén, az életben ez a mérték csakugyan a culpa lata határai körül (non intelligere quod omnes intelligunt) fog mozogni.

Szembetűnő ennek a kritériumnak önállósága a vis majortól. Utóbbi természetadta korlát, melyet az emberi képességek végessége kényszerít rá a törvényhozó kármegelőző törekvésére, előbbi a törvényhozónak józan önkoriatozása, diktálva attól a társadalmi igazságosságérzettől, hogy kiki csak a maga ügyeiben tartozik teljes erővel helytállni, nem a másokéiban is, ha úgy fordul, hogy kénytelenségből ezekbe is be kell avatkoznia, vagy másoknak szíveségből önkéntes szolgálatokat tesz. A vis major egyszerűen

¹²⁾ Ennek a megállapítása az interpolációkritika egyik legkétségtelenebb teljesítménye, legalább is ami a szerződési ingyeadósok felelősségét illeti (letéteményes, megbízott). V. ö. már *Mitteis*, Röm. Privatrecht I. 327.

kizárja a felelősséget; emez csak a felelősségi mértéket változtatja: a normális helyett a kivételest (kedvezményest) vezeti be.¹³⁾

Az e pont alatt mondottak, nevezetesen az önérdékű és idegenérdékű tevékenykedés különböző elbírálására vonatkozó elvek sem a jogelméletben, sem a tételes törvényhozásban sehol (így nálunk sem) jutottak öntudatos megvalósításra; mégis a visszautasíthatatlan elvnek öntudatlan megnyilvánulásai nem hiányoznak hazai jogunkban sem, különösen a szerződési jogban az ingyenadós enyhébb kezelésében (Mtj. 1324—5, 1334, 1450, 1624. §.), ami a vétkességi elven nyugvó felelősségi rendszerben voltaképpen elvtelen és értelmetlen kedvezésként tűnik fel.¹⁴⁾ A tilos cselekményekből folyó kártérítés körében minden efféle tételes intézkedés hiányzik — a rendszer belső igazságosságának nagy kárára.

4. *Az érdekelv a társadalmi mérlegelésben.* A most tárgyalandó alapelveket szokás az elméletben röviden, de nem szabatosan, a *méltányosság* elvének nevezni. Nem szabatosan azért, mert egyfelől a méltányosság gondolata megvalósul már az előző pont alatt tárgyalt érdekmérlegelésben is, másfelől az utóbbinál sem általában minden méltányossági szempont jön figyelembe,

¹³⁾ Azért, hogy a két fogalom különböző szempontokon nyugszik, nincs kizárva, hogy az őket meghatározó szempontok ugyanazon az eseményen találkozzanak: a külső ok ölkethi magára az ellenállhatatlan eset méreteit is, — amikor természetesen az utóbbi, tágabb kihatású tulajdonság tárgytalaná teszi a konzekvenciák szempontjából az előbbit. (Ahol a felelősség egyáltalában esik, ott felesleges az enyhébb felelősségi mérték.) Fordítva azonban nem következik, hogy a vis major csak külső ok lehessen, mint ahogy ezt a mai tan általában felteszi, nyilván csak azért, mert a külső ok önálló jelentőségét nem ismerve fel, a két fogalmat összekeveri. A vis major jellegzetessége egyedül az, hogy mindenkire nézve kézzelfoghatólag (prima facie) ellenállhatatlan, kivédhetetlen, tehát ellene prevenció nem képzelhető. Ilyen pedig lehet belső esemény is, pl. a személyes szolgáltatásra köteles adós meghal (gyógyíthatatlan betegségben), megőrül, szemévilágát veszti (pl. zöldhályogot kap az arcképfestő). — bár kétségtelen, hogy efféle belső esetek ritkábbak. *Ezner* és követői az üzemi baleseteket akarják kizárni e kritérium felvételével. Azonban az üzemi baleseteket kizárja már az, hogy rendszerint nem kézzelfoghatólag kivédhetetlenek. Ha pedig (nagyon kivételesen) azok, akkor nincs miért kizárni őket (pl. bányát a talajvíz elárasztja, öngyulladás, bányalégrobbanás következik be). — Másfelől az elmélet abból a körülményből, hogy a vis major mint felelősségi véghatár eddig túlnyomólag csak a nagyvállalatok felelősségénél szerepelt, megszokta, hogy benne egy önmagában is rendkívüli, minden elképzelhető emberi erőt felülmúló eseményt („égszakadást-földindulást”) lásson. Ez nem éppen szükséges, mert hiszen a vis major lényegét kitevő elemek (mindenkire prima facie fennálló kivédhetetlenség) kisebb kaliberű eseményeknél is jelen lehetnek. A vis major elfogadása általános felelősségi véghatárul, így levitele a mindennapi élet cselekvéskörébe, ennek felismerését fontossá is teszi. Nem a fogalom elrelatívizálásáról van itt szó, csupán az abszolút mértéknek az adott esetfajta keretei közt való keresztülviteléről. Vis major mindaz, ami az illető esetfajta nézve abszolúte (mindenkire) kézzelfoghatóan elháríthatatlan. Például a villámcsapás magában véve nem vis major nemcsak a vasútvállalatra nézve nem, ha ennek rakatárát gyújtja fel, de a kisfuvárosra sem, ha ennek kamarájában éri a rábizott árut, mert villám ellen van emberi védekezés. (Hogy mindenesetre *külső ok* lesz, mely a felelősséget a vétkességre lecsökkenti, az most nem tartozik ide.) Ellenben a villámcsapás lehet vis major akár nagyvállalatra, akár kisfuvárosra, ha, tezem, az úton haladó gépkocsit vagy szekeret éri, mert ebben a helyzetben nincs ellene emberileg ismert védekezés.

¹⁴⁾ V. ö. Jav. Ind. III. 259 (ad 1202 §.), hol azonban az Ind. is, a felelősségi elv felismerése hiányában, csupán a méltányosságra utal, mint az enyhítés forrására.

hanem csak az, melyet fentebb megjelöltünk: a nagyobb gazdasági-társadalmi rossz kerülésére való törekvés a kárrendező tevékenység körében, azaz a represszió megszorítása vagy mellözése ott, ahol alkalmazása nagyobb bajt csinálna, mint hasznot, mert egy gyenge, de kíméletreméltó (nem vétkes, vagy nem súlyosan vétkes) gazdasági individuumot tönkretenne vagy létében megrendítene ugyanakkor, mikor a kárt szenvedett erősebb fél vagyoni megrendülés nélkül elbírja a kár terhét. Más szóval: az igazság vak szolgálata helyett az igazság okos, megfontolt, az eset követelményeihez szabott szolgálata (adékvát beszámítás).

Ez a megállapítás elegendő azoknak az egyébként igen fizteletreméltó aggodalmaknak megdöntésére, melyeket az elv ellen a jogszolgáltatás biztossága szempontjából külföldön is, nálunk is¹⁵⁾ emeltek. Kétségtelen, hogy az anyagi igazság szolgálatára való törekvés bizonyos fokig sajnálatos ellentétben van a jogbiztosság követelményeivel, melyek legteljesebben ott nyerne kielégülést, ahol a jogi következmény könnyen ellenőrizhető, mert a közvetlen szemlélet alá eső, külső tárgyi tényállásmozzanatokhoz fűződik, nem pedig egyéni, szubjektív, pláne belső, lelki elemekhez, melyekre az ismert bizonyítási szükséghelyzet nehezedik. A jogbiztosság a felelősségi jogban legteljesebb megvalósulását az ősi *Erfolghaftung*, a nyers tárgyi felelősség rendszerében nyerte, amely — az akkori primitív gondolkozásmód szerint — éppen azért zárta ki a nemtárgyi elemeket, mert a felelősség (általában a jog) elsikkadásától félt a legesekélyebb kibúvó részen át is, — amire adjuk meg neki, a maga korában jó oka is volt. A jogfejlődés egész története viszont nem egyéb, mint ezeknek a nemtárgyi (egyéni, lelki) elemeknek lassú bevitelére a jogi tényállásokba — az anyagi igazság kedvéért. A legforradalmibb lépés, mely e téren valaha is történt, éppen a vétkesség követelményének felvétele volt, amely — ezt jegyezzük meg nagyon jól — nem felelősségalapító, hanem éppen megfordítva, felelősség-szüntető ismérvként vonult be a történeti fejlődés során a rendszerbe: ne minden okozás legyen elég a felelősség megalapítására, csupán a vétkes okozás! A római klasszikus jog ezt a forradalmi lépést, mint az újabb interpolációkutatások mutatják, eléggé óvatosan, a tapasztalat által kialakított objektív eset-típusok szerint alkotott vétkességfogalom segítségével valósította meg, de mégis megvalósította. Főmozgatói voltak e lépésnek a prétorok és a jogtudósok, akik a régi rideg, strikt keresetek helyére a bona fides uralmát léptették a különféle *incerta actio*k, *exceptio*k, *in integrum restitutio*k segítségével, melyek azonban mindmégannyi bizonytalanságot s ennek megfelelőleg a bíró mind nagyobb perbeli hatalmát vitték bele a jogszolgáltatásba. És mégis kétségtelen, hogy a római jogot csak ez a lépés tette naggyá. Aminthogy általánosságban tisztában kell

¹⁵⁾ V. ö. legutóbb *Nizsalovszky E.* Jcgállam 1933. 341.

lennünk azzal, hogy az anyagi igazság szolgálata nem képzelhető el a bírónak adott megfelelő szabadság nélkül, mert nincs az a bölcs törvényhozó, aki az itt figyelembe jöhető mozzanatokot mind előre kodifikálni tudná. És semmi okunk nincs feltenni, hogy ezzel a kezébe adott hatalommal a civilbíró ne tudna kellően élni, vagy azzal éppen visszaélné, mikor a büntetőbíró a neki már régóta megadott hasonló felhatalmazást a legnagyobb megelégedésre tudja kezelni. Hogy ez így van, annak legfőbb bizonyítéka az a körülmény, hogy az utolsó félévszázad kodifikációi egyre jobban terelődnek a méltányosságot (s vele a bíró szabadságát) érvényrejuttató irányzat felé. Ezt teszi még az e tekintetben nagyon tartózkodó német jog is. (L. alább 69. §. 3.)

Maga az elv, mint az előző pontbeli, szintén két irányban érezteti hatását: pozitíven, ha a kedvező vagyoni helyzet a károkozó részén van meg, ami azonban csak azt idézi elő, hogy a prevencióelv diktálta felelősséget megnyugvással engedjük felfutni a legfelső határig, mint ez pl. a nagyvállalatok szigorúbb kezelésében általában mutatkozik — és negatíven, ha t. i. az okozó az, aki kíméletre szorul a jómódú sértettel szemben, mikor a felelősséget enyhítjük. Kategóriaalkotó szerepe itt is csak az utóbbinak van, miután az előbbiben a vagyoni szempontokon nyugvó felelősségszigorítás a párhuzamosan futó prevencióelv alapvetőbb volta mellett önállóan nem, csupán segédelvként érvényesülhet.¹⁰⁾ Utóbbinál ellenben ugyanez az elv, mint a prevenciókövetelményt mérséklő principium, önálló szerephez jut. Az a további feltétel, hogy a mérséklés kedvezményében csak az erre érdemes (nem durván vétkes) okozó részesülhet, a vétkességi elvnek újabb (kisegítő) szerepet juttat.

5. *A kárfelosztás elve.* Elengedhetetlen kiegészítője mindezeknek a *kártérítési* elveknek a modern jogban a *kárfelosztás* elve, mely manapság főként a szavatossági biztosítás formájában tesz kiváló szolgálatot nemcsak az egyéni viszonylatban, a kárt szenvedett felperesnek annyiban, hogy az alperes fizetéseképtelensége ellen védelmet nyújt neki, de a társadalmi szemléletben is, amennyiben a törvényhozó a kötelező biztosítást befog-

¹⁰⁾ Prevenciógondolat jelenléte nélkül a méltányossági elv legfeljebb morális kötelezettséget hozhat létre, de jogit nem. Legyek én gazdag, mint egy petroléumkirály s a szomszédom a világ legszánandóbb és segítségreméltóbb embere: kárát, melyet nem én okoztam, pusztán méltányosságból jogilag semmi módon nem lehet kötelező megtéríteni. — A mondottakból látható, hogy a felelősségi elvek igazi szerepének nem felel meg az az elgondolás, mely a Mjt. nyomán a mi gyakorlatunkban érvényre jutott (s a legújabb német tervezetekben [69. §. 3.] is követésre talált), s amelyben a méltányosság *felelősségalapító* (a felelősséget a rendszeres vétkességi mértéken túlterjesztő) principiumként szerepel (Mjt. 1787. §.). Az ilyen megoldás csupán szükségmegoldás lehet, melyet a törvényhozó választhat célszerűségi szempontból és átmeneti megoldásként avégből, hogy a vétkességnélküli felelősségnek a nagyközönség előtt még szokatlan gondolatát könnyebben bevigye a rendszerbe, de amely az érdekely természetével ellenkezik. Az érdekely nem felelősségkeltő, csak felelősségzintető principium.

hatja részben még a megelőzés szolgálatába is azzal, hogy bizonyos, különösen veszélyeseknek bizonyult üzemek folytatását közigazgatásilag teszi függővé előzetes biztosítástól, ami a selejtes, megbízhatatlan elemeket, kik még a biztosítás nyújtotta garanciát sem képesek maguk mellett szolgáltatni, távol tartja a károkozás lehetőségétől. Ez egészséges törekvés ellen nem érv az, hogy a drága biztosítás némely vállalat életképességét veszélyezteti. A kötelező biztosítás minden hasonló vállalatot egyformán terhel, tehát az illető termelési ágban a termelési költségeket egyaránt növeli, így azok áthárítását nem befolyásolja. Az olyan vállalat, mely ezt a rendszeres termelési költség-számba menő megterhelést nem bírja el, nem életképes, így nem érdemes arra, hogy a társadalom kitarítottjaként tengesse életét egyes, a vak véletlen által kijelölt szerencsétlenek (az általa felelőtlenül megkárosítottak) rovására.^{10a)}

6. *A vétkességi elv helye a felelősségi rendszerben.* A vétkesség, mint fentebb már említettük, mint felelősségkorlátozó elv vonult be az ősi individualista Erfolghaftung rendszerébe, mint az első szociális gondolat, mely a kíméletet és korlátot nem ismerő, önhatalmú, megtorló-reparáló egyéni üldözésnek volt hivatva gátat szabni s azt a társadalmilag kívánatos represszió keretei közé visszazsorítani. A vétkesség abban a korban, az akkori egyszerű keretek közt folyó életviszonyok mellett ennek a gondolatnak megfelelt, s bevonása a felelősségtétel folyamába annál inkább érthető, mert a kétféle szankció (büntető és reparáló) szétválása ekkor még nem történt meg. Így nem történt meg ez a római jogban sem, mint láttuk fent, annak egész fejlődési folyamán sem, hisz a szerződésenkívüli felelősség még a jusztiniánuszi jogban is a magán deliktumok keretei közt mozog. Ez a csodálatos konzervatívizmus magyarázza és menti egyúttal a római klasszikus jognak azt az ellentmondását, hogy az ősi individualista felelősségi rendszernek egy olyan szociális elvet fogadott el tengelyévé, mint aminő a vétkesség.

Ezt a Digestákból eltanult felemás (szociális alapelven nyugvó individualista) szemléletet tette magáévá a modern elmélet is, nem törődve azzal, hogy a magán deliktumok rendszere, melynek alapján a Digesták döntései állanak, régen jogtörténeti emlékké vált. Gyakorlatilag a rendszer addig, míg a gazdasági élet a kézműipari termelés csendesebb ütemében haladt, megfelelt: a vétkességi elv nagyban-egészben kielégítette a kor prevenció-szükségletét a károk elleni védekezés terén.

Megváltozott azonban a helyzet a 19. századbeli gépi termelés és közlekedés, a nagyipari vállalkozások elterjedése idején. A prevenciógondolat elvált a vétkesség (különösen a megfogható vétkesség) gondolatától,

^{10a)} A kötelező szavatossági biztosítás nálunk csak a közhasználatú gépjárművállalatoknál (1930. évi XVI. t.-c. 39. §.) valósul meg.

mellyel eddig a téves szemlélet azonosította. A vétkesség szűknek, elégtelennek bizonyult a hatásos védekezésre. A kártérítési jog túláradt a régi, szűk alapelven s viszont a túláradt felelősség korlátok közé szorítására új alapelv beiktatása vált szükségessé, a kettős érdekelvé, mely a római döntésekben is már felüti fejét, de az ottani felemás rendszerben nem tudott teljes mivoltában kibontakozni.

A felelősség modern elméletében a vétkesség menthetetlenül el kell hogy veszítse uralkodó, központi pozícióját. A rendszer maga nem épülhet fel többé a vétkességi elven, mert ez többé nem bírja el annak súlyát. A prevenciógondolat, mely századokon át közvetve, a vétkességi gondolat színe alatt szerepelt az elméletben, melyről azonban ma már tudjuk, hogy nemcsak túlterjed a vétkességen, de voltaképp az utóbbinak is ő adja jelentőségét, kell hogy közvetlenül elfoglalja ezt a központi helyet a rendszerben s mellette *másodlagosan*, mint megerősítő s főként mint korlátozó elv, szerephez kell hogy jusson az érdekelv, s ekként a vétkességnek, mint felelősségi principiumnak nem marad más, mint az a *harmadlagos* funkció, hogy az érdekelv által javasolt enyhítéseket visszaverje ott, ahol a felelősségre vont egyén morális értéktelensége őt erre a kedvezményre méltatlanná teszi,¹⁷⁾ aminek fentebb két esetét jelöltük meg: 1. a más érdekelvben cselekvő (ingyenadós) enyhébb kezelésének (ami az érdekelv negatív alkalmazásából folyó) megszűnté (azaz a felelősség helyreállítása) akkor, ha a cselekvőt vétkesség terheli, 2. a vétkes (durván vétkes) károkozó kizárása a méltányossági felelősségenyhítés alól, — az előbbi az egyéni, utóbbi a szociális érdekmérlegelésben.¹⁸⁾

E rendszeri hátraszorulás, mint látható, nem azt jelenti, hogy a vétkesség szempontja kiesne a felelősségi mérlegelés köréből. Ellenkezőleg: a prevencióelv maradéktalanul fedi mindazt, amit a vétkességi elv magában foglalt, sőt túlterjed rajta. És világos, hogy a megelőzés követelménye azokban az esetekben a legélesebb, melyekben a cselekvőt vétkesség is terheli. A vétkességi represszió tehát területileg nem veszített semmit, csak az elv veszítette el rendszeri (centrális) szerepét s adott helyet egy tágabb elvnek, melyet egyébként ő is mindig képviselt.

Azt az újabb rendszert, mely a vétkességet a felelősségalapító tényállásból kiküszöböli, általában tárgyi (objektív) felelősségnek szokás ne-

¹⁷⁾ A vétkesség szerepe e tekintetben azonos a replikációval a perbeli tényállások során: a felperes kereseti jogállását (intentio) lerontja az alperes kifogása (exceptio), viszont ez utóbbit leronthatja (így a felperes intentióját helyreállítja) az ő replikációja.

¹⁸⁾ Hasonló szerepe van a vétkességnek egyes kódexek szerint a reparáció szélesebb terjedelemben való kimérése körül. (Porosz Landr. VI. 85., 87., 89. §. Opt. 1824. §. Sv. köt. t. 43., 49.) V. ö. e. pontra e mű III. köt. 25. §. 9. pont. — Körülbelül hasonló értelemben Balás P. Elemér, M. Jogászegy. Ért. 1934. 62.: „A vétkesség nem is lehet külön kártérítési alap, csak annyiban lehet jelentősége, hogy a kártérítés mértékére gyakorol befolyást...”

vezni szemben a régivel, a vétkességgel, melyet viszont szubjektívnek szoktak mondani. Vannak aztán felületes és korlátolt ítélőképességű írók, akik ezt a tárgyi felelősséget a maguk elfogultságában minden skrupulus (és kritika) nélkül azonosítják az ősi *Erfolghaftung*-gal és a „barbár” jelzővel ékesítik.

A fent elmondottak után könnyű rámutatnunk, hogy ennek a szembeállításnak mindkét ága hamis. Hamis az, hogy az uralkodó vétkességi rendszer szubjektív, mert láttuk, hogy vétkességfogalma teljesen el van objektívizálva, és hamis az, hogy az ú. n. tárgyi felelősség merőben objektív, mert hisz ebben a személyi enyhítő mozzanatok még jóval tágabban érvényesülnek, mint a régi rendszerben, mert míg ez utóbbi ilyenül pusztán a vétkességet ismerte, amaz *ennek fenntartása mellett* bevonja még a mérlegelésbe a felek egyéni érdekhelyzetét is. A bíró a fent vázolt rendszerben nagyobb egyéniesítést végez, mint ott végzett, ahol feladata mindössze arra szorított, hogy eldöntse, hogy az alperes eljárása megfelelt-e a „rendes ember”, „rendes fuvaros” stb. gondosságának. Röviden: az ú. n. objektív rendszer sokkal szubjektívebb, mint volt a szubjektívnek nevezett régi rendszer! Nemcsak azért, mert a hajdan egyetlen szubjektív szempont (a vétkesség) mellé még egy más, kiterjedt egyéni szempontot (az érdekszempontot) vont be a tényálladékba, de azért is, mert a régi rendszerben meghamisított vétkességfogalmat is visszaadta önmagának.

Az az új felelősségi rendszer, mely a fent kifejtett három (illetőleg négy) felelősségi elv összehatásából kialakul, bizonyára komplikáltabb, mint az a régi, mely csupán a vétkességi gondolat egyetlen pillérén épült fel. Ez azonban nem az elmélet hibája. Komplikált életviszonyok komplikált magyarázatot igényelnek. Az az egyszerű magyarázat, melyet a régi tan adott, a felelősségi rendezés bonyolult jelenségeivel szemben értéktelennek bizonyult.

7. *Az egységes felelősségi szemlélet viszonya tételes jogunkhoz.* A kérdés, melyre még felelnünk kell, az: hogyan alkalmazhatók a felelősségnek fent kifejtett elvei arra a tételes felelősségi rendszerre, amely kétségtelenül alapjában még a vétkességi elv gondolatkerében épült fel és az itt fent kifejtett elveknek világos felismerése nélkül keletkezett? Nem fog-e az olvasó előtt nehézséget okozni vagy éppen zavart kelteni az, hogy itt olyan elméleti magyarázatot kapott, mely a törvényalkotó előtt jórészt ismeretlen, sőt ismeretlen a mai elmélet emberei előtt is?

Azt hiszem, nem. Sőt azt hiszem, egyenesen kötelesség volt megadni ezeket az elméleti alapokat egy olyan tételes jogrendszerben, mely — e részben a világfejlődés élén haladva — fellábalával már a tárgyi felelősség alapján áll, ha a másik alatt még megőrzi is a régi megszokott elméleti talajt.

A mi magánjogi törvénykönyvünk javaslatai az eddigi fejlődéssel

nyersen szakítani nem akarva, a vétkeességi felelősség talajáról indulnak ugyan el és ezt tekintik továbbra is a felelősség normális területének, amit csak kiegészíteni akarnak a vétkes felelősség gondolatának bebecsátásával; azonban e kiegészítés kétségtelenül oly elvi általánossággal történik, ami lényegében az alapelv kettősségét jelenti: a *vétkes* felelősség mellé az ú. n. *tárgyi* felelősség elvi bebecsátását. Utóbbi nemcsak abban mutatkozik, hogy a javaslatok tömör csoportban vonultatják fel a vétkes felelősségnek jogunkban már eddig is megvolt eseteit, de s inkább abban, — és ez jelenti a korszakalkotó újítást —, hogy a javaslatok megadják a lehetőséget a bírónak arra, hogy bárhol, ahol a méltányosság kívánja, elhagyva a régi alapelv talaját, marasztalhasson anélkül is, hogy a károkozót vétkeesség terhelné (Mtj. 1737. §.). Ezzel az utóbbi intézkedéssel a tárgyi felelősség többé nem *kivételes*, meghatározott esetekre szorító szabályként (*ius speciale*), hanem, bár a közönséges (vétkeességi) alapelvtől eltérő (*ius singulare*), ezért még mindig csak kisegítőnek gondolt, de mégis *általános* felelősségi elvként vonul be a rendszerbe, mely helytfoglal elvi alapon mindott, ahol a méltányosság megkívánja.

Ezt az 1737. §-t tartom én a Mtj.-beli felelősségi rendszer tengelyének és egyúttal annak a tengelynek, melyen át az élet sodra a régi felelősségi rendszert ki fogja fordítani eddigi pályájáról. Mert hiába tanítja a konzervatív elmélet, hogy ez a szakasz *csak* elszélesítése a régibb törvényekben (Opt, BGB) is ismert lehetőségnek, mely örültek és gyermekek kivételes felelősségrevonását tette lehetővé károkozásaikért: a szakasz mai általánosságában az a kapu lesz, melyen át az ítélkezés kimenekül a vétkeességi bizonyítás korlátozó nehézségeitől megszabadított felelősségrevonás területére. Az a könnyedség, mellyel bíróságaink az 1913. évi Javaslat által hozott ezt az elvet az elméleti előkészítés hiányossága ellenére is magukévá tették és jogszabállyá emelték, mutatja a szükségletet, mely ezt az elvet alátámasztja. Meggyőződésem szerint az 1737. §. éppen olyan mindennapi alkalmazási szakasza lesz az egyszer majd elkészülő törvénynek, mint amilyen a Btk. 92. §-a a büntető bíraskodásnak.

Ebben a mai tételes magyar jogban a felelősség elméletét ezentúl is a régi alapokon hirdetni tovább valóságos fogalomhamisítás és egyúttal tudományos tehetetlenség vagy gyávaság volna. A mai magyar jog elmélete nem maradhat meg többé azon a tradicionális, de tudománytalan elméleti alapon, melyen eddig járt s amelyen még a német és francia uralkodó tan is vesztegel. Ha a Javaslat alkotóinak volt bátorságuk ezt az eddigi jogban ismeretlen korszakalkotó tételesjogi újítást bevezetni s a bíróságoknak volt bátorságuk azt a legrövidebb időn belül érvényes joggá emelni: az elmélet embere riadjon vissza attól, hogy ennek az új szabálynak a dolgok igazi lényegéig hatoló magyarázatát megkeresse — pusztán azért, mert ezzel egy régi, de látszatigazságokon feléptült, az új jogban pedig egyene-

sen tarthatatlanná vált gondolatrendszerrel kell megbolygatnia? Ha ezt tenné, olvasóját (és önmagát is) csalná meg, mert csak hamis magyarázatot tudna adni.

Sőt az elméleti kutató függetlenítheti magát azok alól az opportunitási szempontok alól is, melyek a törvényhozót szabálya alkotásánál befolyásolták. A törvényhozó praktikus szempontból talán helyesen teszi, hogy a rázkódást kerülni óhajtván a régi felelősségi rendszerhez kapcsolódva építi ki, különös ráció által diktált különjogként, az új (vétkes) felelősségrendszer. Az elméleti kutatónak meg kell látnia a belső elvi egységet a mesterségesen kettéválasztott rendszerben is, kutatnia és felderítenie annak alapelveit akkor is, ha tudva-tudja, hogy ezeknek az alapelveknek mibenléte és egymással való összefüggése még a törvényalkotó előtt ismeretlen volt, hogy az nem ezekből, hanem téves elképzelésekből indult ki. Ez állana akkor is, ha a Javaslat rendszere már mindenestül törvényvé emelt jog volna, annál inkább áll most, mikor az formális kötelező erő nélkül csupán mint belső meggyőző erejénél fogva ható szokásjogkeletkeztető tényező fejt ki hatást a jogfejlődésre. Az elméleti kutatásra itt az a közvetlen magasztos feladat is hárul, hogy a felelősség igazi elemeinek felderítésével a jogképző gyakorlatnak irányt mutasson abban a tekintetben is, hogy mi az a Javaslat jogában, ami változatlan elfogadásra alkalmas és mi az, ami helyesebb megoldást igényel, illetőleg ez a helyesebb megoldás mely irányban keresendő.

68. §. A magyar kártérítési jog fejlődése.

A modern magyar kártérítési jog gyökerei alig nyúlnak vissza az 1848 előtti időkre. Összefogó tételesjogi intézkedések híján¹⁾ e korbéli íróink az általános pandektajogi, (esetleg észjogi^{2a}) tanokra s utóbb az Opt-re támaszkodva foglalják össze röviden a kártérítési jog szabályait, aminél természetesen a római alapelvre (a vétkeességre) alapítják a rendszert, anélkül azonban, hogy a vétkes felelősség gondolata teljesen kizárt-nak tűnnék fel előttük.²⁾

Az igazi modern kártérítési jog kialakulása az 1867 utáni időkből történik s mint kiindulópont, kétségtelenül az Opt-hez tapad, mely az

¹⁾ Frank Ignác (A közigazság törvénye 1845., 698. s k.) ilyenül csak egy-néhány, a hatalmaskodást tiltó és kártérítéssel is sújtó törvényre és a Trip. III. 33-ra (marhák, barmok-okozta károk) s az 1840. évi IX. t.-c. (a mezei rendőrségről) kártérítő rendelkezéseire tud hivatkozni.

^{2a)} V. ö. Virossil Antal: Jus naturae privatum etc. 1833. 3. köt. 160—161. §.

²⁾ Erdemes idézni itt Frank szavait, melyekkel az „éretlen gyermek vagy esze-fogyott ember“ okozta károk megtérítési kötelezettségéről szólva (nyilván az Opt. nyomán) az ebben a speciális szabályban rejlő gondolatot elszélesíti: „De úgy-látszik, hogy aki javaiban kárt szenvedett maga hibája nélkül, már saját igazsága erejével is a kár helyreállítását keresheti...; illőbb is, hogy akárknek akárminő tette inkább magának ártson, mintsem másnak.“

abszolútizmus ideje alatti, körülbelül egy évtizedre terjedő tételes érvénye alatt bíróságaink tudatába begyökerezett és a hazai jog helyreállítása után (1861.) is — egyéb törvényi támpontok híján — még jó ideig megőrizte befolyását a kártérítési jog szokásjogi kiképzésre utalt bírói gyakorlatra, mindaddig, míg a készülő polgári törvénykönyv Tervezete és Javaslatai tőle ezt az irányító szerepet át nem vették.³⁾ Bíróságaink dicséretére legyen mondva, hogy az Opt-től való függőségük csak kezdetben volt szembeűnőbb, a következő évtizedekben egyre növekvő önállósággal járnak el a mintakép követésében.

Az Opt-höz való viszonyból folyt, hogy bíróságaink az ebben a törvényműben érvényre jutó vétkességi elvhez csatlakoztak, de azokkal a korlátozásokkal, melyeket e törvény az elv rovására ismert (effusa-dejecta, hajós-fogadás esete, cselekvőképtelenek felelőssége — utóbbi ingadozásokkal). Az, hogy e kivételes felelősségi esetek az alapelvvel szüges ellentétben állanak, náluk sem okozott különösebb fejtörést. Valamint az Opt-től független s túlnyomólag szintén objektív jellegű gyakorlat fejlődött ki az alkalmazottakért való felelősség rendkívül fontos kérdésében,⁴⁾ melyben az Opt nem nyújt kielégítő szabályozást.

Határozott és öntudatosan objektív irányú külön felelősség alakult ki nálunk is — szintén német mintára — a közlekedési és ipari üzemek körében előforduló balesetek körében. Kiindulópont volt az 1871. évi német Reichshaftpflichtgesetz által inspirált 1874. évi XVIII. t.-c. a vaspályák által okozott halál vagy testi sértés miatt való felelősségről, mely elrendeli a vasút felelősségét a mondott károkért, kivéve, ha a vállalat bebizonyítja, hogy a halált vagy a testi sértést elháríthatatlan esemény (vis major), vagy egy harmadik személynek elháríthatatlan cselekménye, melyet a vaspályatársulat megakadályozni képes nem volt, vagy a megholtak, illetőleg sérültek saját hibája okozta.⁵⁾ Ezt az eredetileg csak a gőzvasúttakra hozott szabályt a gyakorlat kiterjesztette más hasonló közlekedési eszközökre: gőzhajókra, közúti vasúttakra lörejeű vagy elektromos vontatással, sőt később az automobilokra is.⁶⁾

Ellenben a németektől független fejlődést nyert az ipari felelősség kialakulása. A magyar törvényhozó — szerencsére — nem vette át a német

³⁾ A keresk. t. legfellebb a szerződéses kártérítési jogban szolgálhatott irányításul.

⁴⁾ V. ö. Tury Sándor érdemes tanulmányát: Megállhat-e a m. kir. Curia jogegységi tanácsának a munkaadó felelőssége kérdésében hozott 13. sz. polgári döntvénye? 1917.

⁵⁾ Említsük meg párhuzamosan, hogy keresk. törvényünk is átvette a németből a vasútnak (általában a fuvarozónak) a vis majorig menő felelősségét a szállított árukban beállott károkért (kt. 398. §.).

⁶⁾ L. a gyakorlatot Szladits-Fürst, II. 705. s. k. Automobilokra 1907-ben alkalmazza először a Kúria a veszélyes üzem szabályát. A vonatkozó 185. sz. E. H. 1908-ból való. V. ö. Barát: Gépjárműbaleseti felelősség, 46.

Reichshaftpflichtgesetz-nek a gyárakra, bányákra vonatkozó rendelkezését a maga kicsinyes korlátozásával (felelősség csupán a felügyelő vétkessége esetén, v. ö. fent 66. §. 3. jegyzetnél), így e téren szabad kezet hagyott a bírói gyakorlatnak, mely így aztán ezt a kérdést az élet nyomása alatt sokkal megfelelőbben oldotta meg. A gyakorlat a szükséges törvényhozási támpontokat a régiebb és újabb ipartörvényben (1872. évi VIII. t.-c. 69. §. és 1884. évi XVII. t.-c. 114. §.), valamint még közelebről az ipari munkások baleseti védelméről szóló 1893. évi XXVIII. t.-c. 37. §-ában találta meg, melyek, különösen az utóbbi, kötelezik a vállalat tulajdonosát védőberendezések létesítésére, melyek elmulasztása magában véve is kihágás — „fennmaradván (a mulasztónak) úgy polgári, mint büntetőtörvény szerinti felelőssége, ha mulasztása miatt valamely baleset történt“. A bírói gyakorlat nagyszerű újítása volt, hogy ezt a „polgári törvény szerinti felelősséget“ — némi tapogatózás után — az 1874. évi XVIII. t.-c. szerinti szigorú (vétlen) felelősség értelmében fogta fel (anélkül azonban, hogy az e törvényben foglalt tartalmi megszorítást: a kárnak halál vagy testi sértés esetére való korlátozását is átvette volna), és az ekként kialakított vétlen felelősséget nemcsak az üzemen alkalmazottak, hanem az üzemen kívül álló, más károsultak javára is alkalmazta.

Elméletileg a felelősség ily felfogására a bíróságok szemében nem igen volt akadály, miután kezdetben a magyar bíróságok is követték az osztrák Eisenbahnhaftpflichtgesetz és a nyomán kifejlődött osztrák gyakorlat példáját, mely a vasúttak szigorított felelősségét a vélelmezett vétkesség fogásával igyekezett az előttük akkor még egyedül lehetségesnek látszó vétkességi elv uralma alá besorozni. Ekként az ipari balesetek körében is meglevőnek tekintették ezt a (valódi vagy vélelmezett) vétkességet a védőberendezések létesítése körül mindannyiszor, mikor a vállalat tulajdonosa nem bizonyította, hogy a baleset vis major, egy harmadik személy elháríthatatlan ténye vagy a sértett hibájának eredménye volt. Ez volt az ú. n. „ipari kulpa“ tana, mely a századfordulóig uralkodott a magyar elméletben.⁷⁾

Új szempontokat hozott a felelősségi kérdés felfogásába az 1900-ban közzétett Tervezete a m. polgári törvénykönyvnek. Ez a mű, bár érthetőleg a közelben létrejött hatalmas német törvényhozási alkotás, a BGB, hatása alatt állott, mégis éppen a felelősségi jog terén jelentékeny felfogásbeli önállóságot tudott megőrizni a maga részére. Ez az önállóság főként abban mutatkozott, hogy míg a BGB a vétlen felelősségnek alig egy-két esetét (a cselekvőképtelenek és állatok okozta károkra vonatkozókat) s ezt is szinte leplezve csúsztatta be a vétkes (deliktualis) felelősség esetei közé, addig a Tervezet szerkesztői egész sorozatát az addig ismert vétlen felelős-

⁷⁾ V. ö. Kolosváry B.: Mjog II. 174. §. 5. Szladits: Vezérfonal, II. 295.

ségi eseteknek gyűjtötték össze egy fejezetbe,⁸⁾ mely már címében is hirdeti ezeknek függetlenségét a vétkességi elvtől, s helyezték el ezt az elég vegyes tartalmú fejezetet — öntudatos bátorsággal — messze a „Tiltott cselekmények“ című fejezettől a kötelmi jog legvégén „Törvényből folyó egyes kötelmek“ cím alatt.

A Tervezetnek e határozott lépése, mellyel egységes keretbe foglalta a vétkességi alapelvtől eltérő felelősségi eseteket, rövidesen kezdte éreztetni hatását a magyar elméletre és gyakorlatra. Az utóbbi is kezdte a Tervezet említette eseteket a bevallott tárgyi felelősség értelmében kezelni, s feladva a vélelmezett vétkesség értéktelen tanát a vasúti és ipari felelősség körében is, mindeme rendkívüli felelősségi esetek egységes alapjául elfogadta a Tervezet Indokolásában felhívott *veszélyesség* (veszélyeztetés) gondolatát, — ami mellett kisegítőleg még az *érdekeltnék* a Terv. Indokolásában szintén érintett eszméje is felmerül itt-ott az ítéleti érvelésekben, valamint történik utalás, főként újabban, a vállalat *nagy terjedelmére* mint külön felelősségfokozó mozzanatra is.⁹⁾ Gyakorlat és elmélet egyaránt akként fogta fel e vétlen felelősségi eseteket, mint a „veszélyes üzemek“ szinguláris felelősségét, mely követi és kiegészíti a normális felelősségi rendszert. Magát a veszélyességi kritériumot is, melyet előbb csak a nagyüzemknél (vasutak, gyárak, bányák) látott fennforogni, utóbb leszállította a kisebb, de még természeti erők igénybevitelével dolgozó üzemekre, sőt egyéb veszélyes munkálatokra is (pinceásás, kavicsbányászás, fertőtlenítés, féregirtás stb.). Mint már említettük, az automobilbaleseti felelősség, mely pedig még az objektív irányú francia jogban is annyi nehézséget okozott, mint magától értetődő következmény nyert megoldást e tan segítségével. Hasonlóképpen ebben az értelemben jött létre a légi közlekedéssel kapcsolatos baleseti felelősség szabályozása is. (10.270/1922. sz. M. E. rend. L. alább 75. §. 135a. jegyzetnél.)

Befejezte a fejlődést az 1913-ban megjelent Javaslat fent (66. §. 7. pont) már érintett elvi fontosságú rendelkezése, mely a német törvény előkészítésénél felmerült, de ott elejtett gondolat felkarolásával a bíró részére elvi szabályként megnyitotta azt a lehetőséget, hogy a vétkességi alap elhagyásával is megállapíthassa a károkozó felelősségét bármely esetben, „amennyiben ezt, tekintettel a körülményekre, különösen az érdekelt

⁸⁾ E fejezet tartalmazza a cselekvőképtelenek méltányossági felelősségét, az épületkárra, állatkárra, a gyúlékony- és robbanóanyagok tartásából, iparüzem folytatásából s különösen a veszélyes üzemekből eredő, a kidobott, kiöntött vagy függesztett dolgok leeséséből származott károkért való felelősséget, továbbá a fogadós felelősségét az utasok befogadott áruiért, a gazda felelősségét alkalmazottainak feladatuk ellátása közben jogellenesen és vétkesen okozott kártételeiért, ideértve az állam felelősségét is alkalmazottaiért.

⁹⁾ V. ö. a 84. sz. T.Ü.H. utolsó mondatát alább 75. §. 72. j.-nél. *Szladits* is Vázlat II. 288. Utóbbinál a társadalmi érdekelt pozitív funkciója (fent 66. §. 16. jegyzetnél) s mellette még a kárfelosztási tendencia is jut érvényre.

felek vagyoni viszonyaira a méltányosság megkívánja.“ (1486. §.) Ez a szakasz, bár kialakulásának története szerint kétségtelenül a cselekvőképtelenek méltányossági felelősségére vonatkozó külön szabály¹⁰⁾ elszélesítése volt, a maga általános fogalmazásában nem hagy kétséget az iránt, hogy rajta keresztül a vétkességi mellett az objektív felelősségi elv jut, bár csak kisegítőnek gondolt, de mégis általános érvényhez.

E szakasznak, melyet az 1928. évi Javaslat változatlanul fenntartott (1737. §.), közelebbi méltatása már az élő jog tárgyalásához tartozik, miután — ennyi tartozik csupán a történeti bevezetés körébe — az 1913-i Javaslat e mélyreható újítását a gyakorlat a legrövidebb idő alatt¹¹⁾ magáévá tette, — ami mindennél jobban mutatja a szabály szükséges és életrevaló voltát. A Kúria már 1926-ban kimondotta egyik ítéletében, hogy: „*Jogszabály*, hogy aki másnak valamely jogvédte érdekét jogellenesen, de vétlenül sérti meg, az a sértettnek ebből eredő vagyoni kárát, ha az más módon meg nem térül, annyiban köteles megtéríteni, amennyiben ezt a fennforgó körülményekre, különösen az érdekelt felek vagyoni viszonyaira tekintettel, a méltányosság megkívánja.“ (P. VI. 9267/1926. MD. XX. 64.) — Azóta újabb másfél évtized folytonos, ellentmondás nélküli gyakorlata a szabályt *inveterata consuetudo*-vá emelte.

A most kiemelt két mélyreható újítással (t. i. a vétlen felelősségnek bár csak kisegítő, de szerves és elvi alapon történt bekapcsolásával a vétkes felelősség rendszerébe s ezzel kapcsolatosan egyszerűsítve a méltányossági gondolat bevezetésével a felelősségi mérlegelésbe), hazai felelősségi jogunk a fejlődés élére került az európai nemzetek között, — aminél a kezdeményezés érdeme mindenestre a Mtj. előkészítőit (elsősorban *Thirring* Lajost, a kötelmi jog előadóját) illeti (v. ö. e mű I. köt. 8. §. 110. j.), de a kezdeményezés megértő felkarolása bíróságaink belátó szellemét dicséri.

A Javaslatokból — sajnálatosan — csak egy hiányzik: a méltányossági felelősség mérséklés (a svájci köt. törv. 44. szak. 2. bek. mintájára) — amiről már fentebb (66. §. 34. jegyz. és III. köt. 25. §. 68. j.) már volt és alább (75. §. 132. j.-nél) még lesz szó. Itt a bírói gyakorlat beavatkozása volna kívánatos.

¹⁰⁾ Ez az Opt.-ben is (1510. §.) felfalható szabály régebbi gyakorlatunkban sem volt teljesen ismeretlen (v. ö. már *Frank* I. 349. §. II.) s újabban is elismerésre jutott a Kúriának még a Tervezet előtti időből (1897.) kelt (most az E. H.-ok közé 162. sz. a. felvett) határozatával.

¹¹⁾ Arra a gyorsaságra, mellyel a gyakorlat a Javaslat gondolatát szinte egyszerre felszippantotta, jellemző, hogy az 1913. tavaszán közzétett II. szöveg (azonos a Jav. szövegével) már visszhangzik a Kúriának egy 1914. jan. 14-én hozott ítéletében. (3742/1913. — M. D. VIII. 59. *Szladits—Fürst*, II. 670.)

69. §. A felelősségi rendszer a legújabb magánjogi kodifikációkban.

1. A szovjetországi magánjogi törvénykönyv rendszere.
2. Az 1933. évi lengyel kötelmi törvény.

3. Az új olasz polgári törvénykönyv.
4. A német reformtervezet.

1. A szovjetországi magánjogi törvénykönyv rendszere. A legintosabb újabb törvényhozási kísérlet a felelősségi jog szempontjából kétségtelenül a szovjetországi magánjogi törvénykönyvben (1922.) foglalt szabályozás,¹⁾ mely a vétkességi elv szándékos mellőzésevel a magánjogi felelősséget tudatos megfontolással az okozási elv alapjára akarja helyezni.²⁾ Ez a törekvés azonban, tegyük hozzá mindjárt, nem valósul meg az orosz törvényben tágabb körben, mint a magyar Javaslatban s a magyar bíróságok gyakorlatában. A bekezdő szakasz (403.) első mondata ugyan teljes általánosságban deklaráálja, hogy az okozó felel minden kárért, azonban ezt a nagyon általános hangzó kijelentést mindjárt a nyomban rákövetkező mondat leszállítja a vétkes felelősségi rendszer színvonalára, mikor megengedi az alperesnek annak bizonyítását, hogy „nem tudta elhárítani a kárt“ vagy hogy azt egyenesen a sértett dolúsa vagy durva gondatlansága okozta.³⁾

¹⁾ Német fordítása Freund-tól (Mannheim, 1924.), valamint ugyanőtől a Heinsheimer-féle gyűjteményben: Zivilgesetze der Gegenwart. V. Sowjetrussland, Berlin, 1927. Francia ford. Patouillet és Dufour-tól (Codes de la Russie soviétique, I. Code civil, Paris, 1925.) Hozzá: Maklezow, Timaschew, Alexejew, Sawadsky, Das Recht Sowjetrusslands, Tübingen, 1925. Eltschevitch-Nolde-Tager és mások, Traité du droit civil et commercial des soviets, Paris, 1930. — Különösen a felelősségi joghoz: Wenger, Zum Zivilrecht Sowjetrusslands, Arch. f. Rechts- u. Wirtschaftsphil. 20. köt. (1926/7.), Schöndorf, Zschr. f. aul. u. intern. Privatrecht 2. (1928.) 95.

²⁾ A törvény főbb rendelkezései a francia áttüzetést követő fordításban: XIII. fejezet. Károkozásból eredő kötelek. 403. szakasz. Aki másnak személyében vagy vagyonában kárt okoz, köteles ezt megtéríteni. Szabadul e kötelezettségtől, ha bizonyítja, hogy nem tudta megelőzni a kárt, vagy törvényes hatalma volt azt okozni, vagy hogy a kár magának a sértettnek szándékos magatartásából, vagy durva gondatlanságából keletkezett. 404. sz. Személyek vagy vállalatok, kiknek tevékenysége veszélynövekedést okoz környezetükre, mint vasutak, gyárak, gyűlékony anyagokkal kereskedők, vadállattartók, építmények s más berendezések fenntartói, felelősek a veszélynövekedés folytán előállott kárért, kivéve, ha bebizonyítják, hogy a kár vis majorból vagy a sértett szándékos vagy durván gondatlan magatartásából eredt. 405. sz. Akaratképtelen személy nem felelős. Helyette a felügyelettel megbízott felel. 406. sz. Mindazáltal a bíróság azokban az esetekben is, hol a 403–405. szakaszok szerint az okozó nem felel a kárért, kötelezheti őt a kártérítésre, figyelemmel az ő és a károsult vagyon helyzetére. 411. sz. A kártérítés terjedelmének megállapításánál a bíró mindig köteles figyelembe venni a sértett és károkozó vagyoni helyzetét. A törvény szerkesztői — az orosz magyarizációk szerint (v. ö. Nolde, Bulletin de la Société de Législation comparée, 1923. 239. és Freund, i. m. 24.) — Duguit munkáiból vették volna inspirációjukat rendszerük megalkotásánál. Nézetem szerint azonban valószínű, hogy a német objektivisták irodalom is gyakorolt rájuk hatást. (V. ö. Eltschevitch etc. I. m. II. 435.)

³⁾ A harmadik (szokatlanul fogalmazott) menteköző ok (hogy az okozónak törvényes hatalma volt a kárt okozni) azzal a körülménnyel függ össze, hogy a szerkesztők elmulasztották a jogellenesség kritériumát már a főszabályban felvenni. E pont most nem érdekel bennünket. A szövegben említett kettős menteköző lehetőség ismétlődik a szerződési felelősség körében is (117. és 118. szak.) azzal a különbséggel, hogy itt már a sértett egyszerű hibája is (nemcsak a durva) elegendő a károkozó teljes fel-

Vagyis ez lényegileg nem több, mint a bizonyítási teher megfordítása, azaz a károkozóra hárítása úgy a saját, mint ellenfele vétkessége tekintetében.⁴⁾

Vagyis a szovjetörvény voltaképpen csupán azokban a rendelkezéseiben tartalmaz tárgyi felelősséget, melyekben, csakúgy, mint a mi Javaslatunk, a rendes mellett egy rendkívüli felelősséget vezet be, azaz a 404. (veszélyes üzemek) és 406. szakaszok (méltányossági felelősség) eseteiben. (Utóbbi rendelkezés a keresztülvitelt tekintve is egyezik a Mtj. 1737. §-ával: felelősségfelemlés a méltányosság alapján, — csak éppen a méltányosság szót kerüli a szöveg úgy itt, mint a 411. szakaszban is.)⁵⁾

Egyetlen pont van, melyen a szovjet törvény fölzi a mi Javaslatunkat a rendelkezés helyessége szempontjából: ez a méltányossági elv érvényesítése a felelősség mérséklése irányában (411. szak.), amit fentebb a Mtj.-nál hiányoltam.⁶⁾

2. Az 1933. évi lengyel kötelmi törvény nem hozott semmi lényeges újítást. A vétkességi alapfelelősség mellett ismeri néhány esetét a vétkes felelősségnek: természeti erők segítségével folytatott üzemek (ideértve a gépkocsik üzemét is) körében keletkező, épület beomlásából (belső hiba miatt), dolgok kidobásából, kiöntéséből, cselekvőképtelenek és állatok kártételeiből származó felelősséget — utóbbi kettőnél azonban csak a méltányosság fennforgása esetén. Általános méltányossági felelősséget vagy felelősség-enyhítést nem ismer. A kártérítés megállapítását azonban a bíró az összes körülmények figyelembevételével végzi.

3. Az új olasz polgári törvénykönyv. Hasonlóképp konzervatív és tartózkodó az olasz polg. törvénykönyv kötelmi jogi kötetének (szentesítve

mentésére (nemcsak a felelősség enyhítésére — ami erős szerkesztési hiba). Az első sorban említett mentőket illetően nem ismeretes előttem, hogy a szovjet bíróságok azt a meglehetősen bizonytalanul fogalmazott mondatot, hogy az okozó „nem tudta megelőzni a kárt“, miképpen értelmezik. A 404. szakaszban foglalt különös (felemlt) felelősséget való ellentétből, hol a vis major mint felelősségi határ kifejezetten említve van, folyik, hogy amott csak egyszerű gondosságról lehet szó. Ha ezt az európai törvénykönyvek mintájára a „rendes ember“ mértékével kell mérni, akkor a szovjet törvény formulájára is mindazok az ellenvetések állanak, melyekről fent (65. §. 2.) szóltunk; ha pedig a kitélt szubjektíven (a cselekvő saját mértéke szerint) értelmezik, akkor rendszerük lényegesen hátramarad szigorúságban az európai törvénykönyvek mögött.

⁴⁾ Egyező értelemben Wenger i. m. 49. Titze a Schlegelberger-féle Handwörterbuch VI. köt. 742.

⁵⁾ A 406. szak. szövege hibás, mert annak szavai szerint a bíró marasztalhatná nemcsak azt, aki bizonyította, hogy nem tudta elhárítani a kárt, de azt is, aki azt jogosan okozta, vagy igazolta, hogy az vis majorból vagy a sértett dolúszából vagy durva hibájából ered! E szakasz egyike a sok át nem gondolt rendelkezésnek, mely a szovjetörvénybe jórészt annak elcsúszott szerkesztése miatt került bele. Lambert lyoni professzor említi a Patouillet-féle fordítás bevezetésében (6. lap), hogy a szerkesztőknek alig állt féltévé hosszabb idő rendelkezésükre, így még arra sem maradt idejük, hogy kézírataikat nyomdábaadás előtt átnezzék.

⁶⁾ A 411. szakasz szerkesztése is elnagyolt és hiányos, mert az enyhítés jogát semmiféle garanciához nem köti.

1941. jan. 30.)⁷⁾ kártérítési része. A szerződésenkívüli kártérítésnek a kötelmi jog legvégére helyezett rövid fejezete („Degli atti illeciti“, art. 882—898.) alapján és felépítésében az új törvényekben is megmaradt a francia Code után készült régi Codice civile keretei közt, mindössze tárgyilag kiegészítve oly újonnan felvett rendelkezésekkel, melyeknek hiánya a régi kódexben nagyon is érezhető volt. Így a vétkes felelősséget deklaráló bevezető szakasz⁸⁾ után szól a törvény a jogos védelemről, végszükségről, a deliktumképtelen személyek okozta károkról, bevezetve itt a vétőképtelen személy saját kiegészítő méltányossági felelősségét is egészen a BGB 829. §. mintájára; majd a szülők, gyámok, tanítók, mestereknek, valamint a munkaadóknak a régi kódexben is bennfoglalt felelősségét kiegészíti a veszélyes üzem folytatójával; az állat- és épületkárokért való felelősséget az őrizet alatt levő dolgokért általában való felelősséggel (a francia responsabilité du fait des choses esete) és végül befejezi a sort a nem sinem járó járművek (ideértve az automobilokat is) okozta károkkért való felelősség szabályozásával, melyet a már eddig is érvényben volt közlekedési kódexből változatlanul vett át. A fejezet végén olvasható szakaszokban (894—8.) az egyetemlegességre, a kár értékelésére, a kártérítés alakzataira (járadék-, természetbeli kártérítés) és végül a nemvagyoni kárra vonatkozó rendelkezések sorakoznak.

Meglepő azonban a szabályozás irányzata, mely nem más, mint helyreállítani a vétkekességi gondolat uralmát lehetőleg az egész vonalon, tehát ott is, ahol ez a régi Code civilben kétség alá került. Így a vétkekesség vagy vétlenség körül forog a mentekező bizonyítás⁹⁾ nemcsak a szülő, gyám, tanító, mester, a cselekvőképtelen felügyelője részéről, de az állattartó, a károkozó dolog őrizője, a veszélyes üzem folytatója, közúti jármű (gépkocsi) vezetője és üzembentartója¹⁰⁾ esetében is — utóbbinál, valamint az

⁷⁾ A kötelmi jogi törvény első javaslata (1936.) egyezett a Scialoja kezdeményezésére a világháború végén (1918.) alakult francia-olasz bizottságok alkotta közös reformtervezettel (közvetéve 1929-ben francia és olasz szöveggel: *Projet de Code des Obligations et des Contrats*, ill. a megfelelő olasz címmel). A parlamenti bizottság elé terjesztett szöveg (1940.) ettől már eltér, viszont a törvény ismét különbözik mind az utóbbtól, mind a bizottság módosításaitól. L. az utóbbiakra nézve: *Atti della Commissione delle Assemblee legislative... chiamata a dare il proprio parere sul progetto del Codice civile, libro delle Obligazioni etc.* Roma, 1940.

⁸⁾ E szakasz, mely a Code civil 1382—3. szakaszait egy rövid mondatba tömöríti, a vétkekesség követelményét még élesebben domborítja ki, mint ahogy az a Code civilben volt. („Qualunque fatto doloso o colposo che cagioni ad altri un danno ingiusto obbliga colui che a commesso il fatto a risarcire il danno.“) E szövegezés, tisztán formáját tekintve, mindenesetre jobb a Code civil-énél, már csak azért is, mert külön felveszi a jogellenesség elemét is, ami ott hiányzik.

⁹⁾ Ennek témája egyszer negatív van formulázva (di non avere potuto impedire il danno), másszor pozitív (di avere fatto tutto il possibile...), di avere adottato tutte le misure..., avagy éppen: di provare il caso fortuito).

¹⁰⁾ Utóbbinak (értve csupán a tulajdonost, a tulajdonfenntartással vevőt és hasznélvezőt) felelőssége nem önálló felelősség, csak függvénye a vezető felelősségének (egyetemleges felelősség), mely elesik, ha a vezető az ő akarata ellen tartotta üzembentartóként — ismét kivéve az alkalmazottért való felelősséget).

épülettulajdonosnál mindössze azzal a szigorítással, hogy a konstrukció vagy a karbantartás hiányosságából eredő kár ellen nincs mentőbizonyítás. Marad ezenfelül mint kétségtelen esete a vétlen felelősségnek, a munkaadó felelőssége alkalmazottainak megbízatásuk körében elkövetett károkozásaiért, melynél a mentekező bizonyítás szintén általában ki van zárva¹¹⁾ és a vétőképtelenek említett méltányossági (kiegészítő) felelőssége: két izolált, rációtlan, szinte csak hallgatag becsúztatott kivétel ebben az orthodox vétkekességi rendszerben, mely mellől tehát teljesen hiányzik a Gefährdungshaftung-nak az a főrendszerrel párhuzamosan haladó vonulata, mely a német felelősségi rendszert (és a miénket) annyira jellemzi. Az új olasz kódex azt a Code civil-t, melyből a francia gyakorlat — évtizedes nehéz küzdelme árán — majdnem tisztára objektív felelősségi rendszert alakított ki, ismét visszaformálta vétkekességi alapon álló törvénné.

De feltűnik ezenfelül, hogy a törvény merev, tartózkodó magatartást tanúsít a modern kártérítési jog két igen értékes vívmányával szemben is: a méltányossági gondolat bevonásával a felelősségrevonás elemei közé és a nemvagyoni kártérítéssel. Az előbbi szintén csak két izolált esetben jut-tatja szóhoz: a vétőképtelenek már említett kiegészítő felelősségénél és (mérés-különleg) a végszükségben okozott kárnál, de nem ad neki teret általános elvként sem pozitív, sem negatív irányban; az utóbbi kizárólag a törvény által meghatározott esetekre és módozatokra korlátozza. (Főeset: a büntetendő cselekménnyel okozott sérelem, Cod. pen. 185. §. 2.)

4. A német reformtervezet. Kétségkívül legfontosabb eseménye a felelősségi jog legutóbbi történetének a német nemzetiszocialista állam kodifikáló bizottságának állásfoglalása a felelősségi rendszer alapkérdéseiben. Az eddig közzétett előzetes jelentés és tervezet szerint¹²⁾ a német reform is teljesen azon az úton fog haladni, melyet a magyar javaslatok jártak, így ez utóbbiak nagy megerősítést találnak benne. Nevezetesen a német reformtervezet, szintén meghagyva alaprendszernek a vétkekességi felelősséget, mellé az eddig is ismert vétlen felelősségi esetekből egy külön felelősségi rendszert helyez: a „veszélyes üzemek“ (vasút, autó, légi járművek, gáz- és elektromosművek, robbanó anyagok, épületek és állatok tartása) körében alkalmazásra kerülő felelősséget (Gefährdungshaftung). De követi a német tervezet a magyar javaslatokat a rendkívüli méltányossági felelősség alkalmazásában is, melyre a bírónak joga van áttérni az okozó vétlensége, valamint az adékvát okozatosság határain túleső károkvetkezmények tekintetében

¹¹⁾ Az olasz elmélet azonban ezt az esetet is a vélelmezett vétkekesség leple alá akarja vonni (praesumptio iuris et de iure). V. ö. *De Ruggiero*, *Istituzioni di dir. civ.* III. 502. (V. ö. *Atti della Comm.* 171. lapon is.)

¹²⁾ *Grundfragen der Reform des Schadensatzrechts. Arbeitsberichte der Akademie für Deutsches Recht*, Nr. 14. (Vorgelegt von H. C. Nipperdey.) München—Berlin, 1940. A füzet csak a vétkes felelősségre vonatkozó első részt tartalmazza (mindössze 8 §-ban). Folytatás 1942 elejéig nem jelent meg.

is, „wenn nach den Umständen des Falles eine Ablehnung jeglicher Haftung grüßlich gegen das gesunde Volksempfinden verstiesse“ — értve különösen a vagyoni viszonyokban rejlő méltánytalanságot, melyre a szöveg utal is. A magyar javaslatokat meghaladó rendelkezése aztán a reformtervezetnek az, hogy — helyesen — a méltányosságot a másik irányban, a felelősségmérés lehetségének megadásában is érvényrejuttatja, „wenn nach den Vermögensverhältnissen der Beteiligten und den sonstigen Umständen des Falles die Belastung mit dem vollen Ersatz dem gesunden Volksempfinden grüßlich widersprüche“.

B) A jogellenes magatartásból származó kártérítési kötelek a magyar jogban.

70. §. Tényálladáki elemek.

71. §. A jogellenes magatartás.

72. §. A kár.

73. §. Az okozati összefüggés.

74. §. A beszámítás.

75. §. Az egyes tételesjogi tényállások.

76. §. A kártérítési igény érvényesítése.

70. §. Tényálladáki elemek.

Annak a tényállásnak, melyből a jelen fejezetbe tartozó kártérítési kötelek (szankciókötelek) előállnak, alkatelemei a következők:

jogellenes (a jogrendbe ütköző, tilos) *magatartás*, azaz jogsértés, mint aminek szankciójául éppen a reparációkötelek szolgál, ami nélkül szankcióról egyáltalán nem lehetne szó;

kár (vagy esetleg más, nemvagyoni jellegű sérelem, melynek pénzübeli elégtétellel való kiegyenlítését a jogrend helyénvalónak ismerte el),¹⁾ mint ami a megtérítő (kiegyenlítő) szankció alkalmazására a külső alkalmat megadja;

okozati összefüggés a jogellenes magatartás és a kár között, mint ami a szankciónak egy meghatározott személy ellen való irányítására a logikai alapot szolgáltatja; végül

beszámíthatóság, azaz a tettes személyében vagy a károkozás egyéb körülményeiben mutatkozó olyan különös mozzanatok fennforgása, melyek a szankciónak az adott esetre való alkalmazását jogpolitikai megfontolások alapján indokoltá teszik, viszont hiányuk ezt tiltja. Legfőbb (az uralkodó felfogás által egyedül normálisnak tekintett) ilyen beszámítási alap a *vét-kesség*, azaz a felelősségre vont személlyel szemben a jogsértő eredmény létrehozása miatt támasztható szemrehányhatóság. Emellett azonban, külö-

¹⁾ V. ö. III. köt. 25. §. 11. pont.

nösen újabban, egyre nagyobb számmal nyertek törvényi vagy szokásjogi elismerést, mint beszámítási okok, oly szorosán körülhatárolt tényállási mozzanatok, melyek a kártérítési szankció alkalmazását kivételesen *vét-kesség nélkül is* felidézhetik.

Vizsgáljuk e pontokat egyenként.

71. §. A jogellenes magatartás.

1. A magatartás (cselekmény).

2. A jogellenesség.

3. A sértett jog minéműsége.

4. Többesrűbs jogsérelem.

5. A jogellenességet kizáró körül-

mények.

6. Kártérítés „jogos magatartásból“.

7. A kártérítési szankció kizárása vagy korlátozása különös törvényi rendelkezésekkel.

A jogellenes magatartás (jogsértés) fogalmáról már e mű I. kötetében volt szó (36. §.). Itt csak annyiban beszélünk még róla, amennyiben tárgyunkat érdeklő egyes speciális szempontok közelebbi megvilágítást igényelnek.

1. *A magatartás (cselekmény)*. A magatartás, melynek jogellenességéről szó lehet, mint ez már az első kötetben mondva volt, csak embertől eredhet. Jogi szankció (így a kártérítésre kötelezés is) józanul más tényhez nem fűződhet.¹⁾ Ahol első látszatra enélkül van felelősség (pl. állat ténye, tüzem körében előfordulható esemény stb.), ott a tényállásban mindig van valami olyan elem, mely ezt a természetü eseményt valamely ember magatartásával kapcsolatba hozza s ezzel a felelősségrevonás lehetőségét megalapítja (pl. állat tartása, épület karbantartásának, veszélyes dolog őrzetének *elmulasztása* stb.).²⁾

Az emberi magatartás, mely a szankció kiváltására alkalmas, önmagában véve lehet akár pozitív, akár negatív jellegű (cselekvés vagy mulasz-

¹⁾ *Larenz* (Vertrag und Unrecht, II. 30. §.) cselekvésnek még az emberi ténykedések közt is csak a célirányított (zweckbestimmt), azaz objektíven a cselekvő céljai szolgálatában álló, bár általa ez utóbbi minőségükben talán fel sem ismert ténykedéseket tekintti, ellenben kizárja azokat, melyeknél ilyen (legalább objektív) célvonalozás fel nem található, mint az öntudatlan állapotban, pl. álomban, lázban vagy vis absoluta folytán végzett testmozgásokat. Utóbbira egyetértek, mert itt voltaképpen egy más ember közvetett ténykedéséről van szó, melynek a kényszerített csak merő fizikai eszköze, az eleére nézve azonban nem, s ezt ellentétbenállónak látom magának *Larenz*-nek azzal az álláspontjával, hogy a beszámíthatatlan személyek (örültek, gyermekék) ténykedésénél mindig megfontolás alá kerül, hogy a cselekvő felelősségre vonható-e vagy nem. Állat ténykedésénél ez fel sem merül. (Legfeljebb az, hogy nincs-e kapcsolatban emberi magatartással.) Ellenben abban osztom *Larenz* nézetét (i. h. 1. pont), hogy jogos vagy jogtalan csak valami emberi magatartás (cselekvés, mulasztás) lehet, nem pedig valami helyzet, állapot, mint ezt sokszor pontatlanul mondják. Helyzet vagy állapot — átvitt értelemben szólva — csak annyiban jogellenes, amennyiben jogellenes emberi magatartás az, mely létrehozta vagy fenntartja (meg nem szünteti). Pl. az, hogy jeges eső lepte be a járdát, magában véve sem nem jogos, sem nem jogellenes; jogellenes csak a felhírtésre köteles személy mulasztása.

²⁾ V. ö. III. köt. 25. §. 7. pont.

tás). Miután azonban az e csoportba tartozó esetek túlnyomó része a tettesnek azon általános negatív kötelezettségének megsértésében áll, hogy másnak érdekkörét ne zavarja (*alterum non laedere*): gyakorlatilag a jelen fejezet körébe tartozó jogsértés túlnyomólag pozitív cselekményekben fog állani. Ott azonban, ahol — kivételesen^{2a)} — a jogrend az egyén terhére általában vagy bizonyos meghatározott viszonylatokban pozitív magatartásban megnyilvánuló kötelezettséget is ír elő mások javára szerződéses viszonylaton kívül is, ennek a köteletségnek mulasztással való megsértése éppúgy lehetséges és elegendő is a felelősség megalapozására, mint ahogy ez mindennapos a szerződési felelősség körében. A legfontosabb ilyenmű kötelezettségek éppen azokból a törvényes rendelkezésekből folynak, melyek az embert felelőssé teszik a háznépe, alkalmazottja, állata, dolga, üzeme által másoknak okozott károkért (a közvetett okozás esetén), amiben implicite benne van az a kötelezettség, hogy az ilyenmű károkat felügyelettel, ellenőrzéssel meggátolja³⁾ — aminek elmulasztása ad alapot a felelősséttételre.⁴⁾ Ezenkívül vannak azonban különleges törvényi szabályok, melyek bizonyos viszonyok között levők részére írnak elő kötelezettségeket mások védelme, illetőleg pozitív megsegítése tárgyában is.⁵⁾

Cselekvésre (általában bármely magatartás tanusítására) természet szerint képtelen a *jogi személy*, mint fizikai valósággal nem bíró eszmei

^{2a)} Az enemű szabályok mindig szinguláris szabályok, melyek tehát analóg kiterjesztésre nem alkalmasak. Kifejezett törvényező nélkül a mulasztással okozott kár nem tesz felelőssé. Egy példát l. *Grill XXXI. 758.*: értesítés elmulasztása fenyegető kárról.

³⁾ Néha nem is csak implicite van benne, hanem kifejezett törvényező szocint is, mint pl. az 1893. évi XXVIII. t.-c. 1. §. expressis verbis előírja az ipari balesetek elleni védekezés köteleességét.

⁴⁾ Ez nemcsak azokban az esetekben áll, melyekben a törvényhozó megengedi a felelős személy azon menteközését, hogy a balesetet a szabályszerű felügyelettel sem tudta elhárítani, de azokban a (súlyosabb) esetekben is, ahol ezt nem engedi meg. A törvényhozó elgondolása itt is ez: a bizonyítási helyzet nehézsége miatt nem tudom ellenőrizni, hogy módod lett volna-e elhárítani a kárt, tehát felelőssé tesznek, hogy ennek tudata a lehető legnagyobb erőfeszítésre serkentessen a kár elhárítása irányában.

⁵⁾ Például: segélynyújtási köteletség baleseteknél bárkire nézve, akinek módjában áll segíteni (1876. évi XIV. t.-c. 99. §.), különösen orvosok, szülésznők, gyógyszerészek terhére (1879. évi XL. t.-c. 96—97. §.); közelebről a közúti baleseteknél a közúti közlekedési szabályzat (250.000/1929. BM. r. 55. §.) köteletségévé teszi a segélynyújtást, illetőleg erről gondoskodást elsősorban annak, aki a balesetet okozta, de ezenkívül minden jelenlévőnek vagy annak is, aki az úton baleset folytán segítségre szoruló sérültet talál (kivételesen csak, ha a jármű sürgős továbbhaladását közérdek vagy nagyobb veszély elhárítása teszi feltétlenül szükségessé, de akkor is a legközelebbi hatósági közeget vagy közelben levő egyéneket figyelmeztetni kell a balesetre); bérkocsis fertőtlenítő kötelezése járványos beteg szállítása után (1879. XL. t.-c. 100. §.), veszettség- vagy egyéb járványgyanús állat gazdájának bejelentési, elkülönítési kötelezése (u. o. 102—3. §.), törvény vagy hatóság által előírt közbiztonsági, egészségügyi közreműködés, pl. háztulajdonos kötelezése a sikos gyalogjáró felhívására (250.000. BM. r. 54. §., — állandó gyakorlat: JHDt. Mj. II. 481., III. 566., IV. 632. lapon id. döntések); község vagy egyéb útfenntartó kötelezése az út karbantartására (JHDt. Mj. II. 483., III. 566., IV. 633.) Ilyen törvényes kötelezést vesz fel gyakorlatunk az ú. n. kárelhárítási kötelezettség esetében (v. ö. III. köt. 25. §. 8. pont).

valami. Ebből a tényből a régebbi tan (a pandektajog nyomán) azt a következtetést vonta le, hogy mivel a jogi személy maga jogsértést nem követhet el, tehát ilyenért nem is lehet felelős. Elkövetik a jogsértést az ő tényleg cselekvő szervei és ezek felelnek is érte. A mai élet gazdasági rendjének azonban ez a kezdetleges szabályozás többé nem felel meg, ezért a modern törvényhozó kénytelen helyt adni a jogi személy közvetlen felelősségének szervei tényeiért.^{5a)} Hazai jogunkban a Mtj. 67. és 91. §-a (a BGB-t és a svájci köt. törvényt követve) kifejezett rendelkezéssel ad helyt ennek a felelősségnek. Szerinte az egyesület és alapítvány felelős azért a kárért, amelyet intézőszerve, e szerv tagja vagy az egyesület alapszabályszerűen hivatott más képviselője ügykörének ellátásában kártérítésre kötelező cselekményével harmadik személynek okoz. Ezt az álláspontot magáévá teszi újabban (a régebben követett pandektajogi állásponttal szemben) a Kúria gyakorlata is.^{5b)} Más, mint az alapszabályszerűen az egyesületi akarat létrehozására hivatott (azaz önálló rendelkező hatáskörű) intézőszerv (azaz az egyszerű kirendelt, alkalmazott) cselekményeiért a jogi személy is csak az imént érintett közvetett okozás eseteiben s annak szabályai szerint (alább 75. §. 83. j.-nél) felel.

A jogi személy felelőssége nem menti fel az eljáró szervet a tettéért való saját felelőssége alól. (Így kifejezetten a svájci törvény, s nálunk is a Kúria: JHDt. IV. 630.)

2. *A jogellenesség.* A jogellenesség tárgyi és nem személyi mozzanat. Jelenti egyszerűen azt, hogy egy szóbanforgó emberi magatartás ellentétben áll a jogrenddel, annak valamely objektív szabályával vagy szellemével. (V. ö. 3. p.) Teljesen elhibázott dolog, mint az pedig nálunk is gyakran történik, a jogellenességet a vétkességgel hozni kapcsolatba s az elsőt az utóbbitól tételezni fel — ami csak fogalomzavarra visz.⁶⁾ A jogellenesség,

^{5a)} Ahol a törvényhozó közvetlenül nem nyúl bele a kérdésbe (mint pl. Franciaországban), ott is a gyakorlat kénytelen, bár nagy elméleti harcok és erőfeszítések árán, bevezetni a felelősséget. V. ö. a francia jogra nézve *Mazeaud Resp. II no 1981.*

^{5b)} JH. IV. 1402., V. 1193., VI. 624., 1053. JHDt. II. 54. Ragaszkodik azonban a Kúria ahhoz, hogy a jogi személy büntetendő cselekményt nem követhet el, illetőleg szerveinek ügykörükben elkövetett ilyenmű cselekményeiért büntetőjogilag nem felel. Ilyenkor marad terhére a magánjogi kártérítő kötelezettség. (V. ö. a szerzői jog bitórlására vonatkozó állandó gyakorlatot: MD. XXIV. 158., Grill XXIII. 411., XXV. 244., JHDt. II. 70., III. 70. és 88., IV. 84. [= 944. sz. EH.] id. határozatokat.)

⁶⁾ A jogellenességet a régebbi tan és a régebbi törvénykönyvek (porosz Landrecht, Code civil, Opt.) nem emelik ki külön, mint a jelen fejezetbe tartozó kártérítési kötelek önálló fogalmi elemét, hanem fogalom meghatározásukat egyedül a vétkességen építik fel, ami abban a korban, melyben a vétkes felelősség az elméletileg egyedül elismert felelősségi forma volt, annyiban érthető is, hogy a definícióban szükségkép szereplő vétkességi kellék a jogellenességet implicite mindig magában foglalja, mert hisz vétkességéről nem is lehet beszélni más, mint jogellenes magatartásnál. (Jelentő, hogy pl. az Opt. 1295. §. szövegéből a „jogellenes“ szó, mely az eredeti tervezetben benne volt, mint felesleges töröltetett. V. ö. *Ehrenzweig, Schuldhaftung 61.* Az előző §-ban ugyan elnézésből benne maradt, azonban *Ehrenzweig* szerint [i. h. 63.] a gyakorlat úgy fogta fel, mint „ein schmückendes Beiwort des Verschuldens“, melynek

mint ezt egyes német írók⁷⁾ szemléltetően kifejezik, a *tett* minősítése (Unwerturteil über die Tat) szemben a vétkeességgel, mint a *tettes* minősítésével (Unwerturteil über den Täter). A vétkeesség csak esetleges további színeződése a jogellenes magatartásnak, mely vagy fennforog vagy nem, de ha hiányzik is adott esetben, ez nem változtat az illető magatartásnak azon az elsődleges minősítésén, hogy az objektíve a jogrend követelményeivel ellentétben áll. A jogsértés lehet morális szempontból teljesen kifogástalan magatartás eredménye is, pl. az autós keréktörés folytán gázol el valakit: nyilván nem lehet mondani, hogy jogosan cselekedett, bármennyire vétlen is.⁸⁾

semmi elvi jelentősége nincs.) Csak amikor a vétlen felelősség esetei nagyobb súllyal nyomulnak elő a rendszerben, válik világossá e fogalmi elem önálló, sőt elsődleges jelentősége, amely mellett a vétkeesség mozzanata már csak a tovább osztályozó szerepet játssza. Önálló kritériumként először a zürichi törvénykönyvben (1855.) jelenik meg, majd onnan jut a svájci köt. törvénybe (első fogalmazás 1881.). V. ö. Ehrenzweig i. h. 68–69. — Az elméletben a jogellenességnek a vétkeességfogalomtól való függetlenítése és objektív kritériumként való felismerése *Jellinek* érdeme, aki ezt egy 1879-ben megjelent tanulmányában hirdette először (lenyomva: Ausgewählte Reden und Schriften, 1911. I. köt., v. ö. különösen 76. s. k. 151. s. k. l.). Előzőleg *Merkel* Adolf, aki felismerte (Kriminalistische Abhandlungen, 1867. 41. s. k.) a magánjogi és büntetőjogi jogellenesség egysége természetét, magát a jogellenességet mégis — tévesen — a vétkeességgel hozta kapcsolatba, amennyiben a jogellenesség lehetőségét csak a vétkees cselekvés területére korlátozta. (Hasonló értelemben *Binding* is a maga norma-elmélete alapján, — Normen I. kiad. I. köt. 24. s. k. §.) A *Jellinek*-féle helyes felismerés azonban hamar utat tört és általános elismerésre jutott. (Az irodalomra nézve l. *Mezger* Strafrecht 19. §. 1. j., *Hippel*, Strafr. II. 16. §.) A jogellenesség szubjektív felfogásának ma már csak a büntetőjogászok között vannak egyes képviselői (*Hold von Ferneck*, Graf *Dohna*, *Radbruch*, — v. ö. *Mezger* i. h. 10–11. j.). E tan hívei többnyire a *Thon*-féle imperatív-elméletre támaszkodnak (= a jog nem más, mint az egyénhez szóló parancsok összessége), amiből következik, hogy aki képtelen a parancs felfogására (őrült, gyermek), az nem is lehet jogellenes, mikor ezeket megsérti. Ez azonban nyilván téves szemlélet. A jog parancsai mindenkinek szólnak, aki az illető jogviszonyba kerül, annak is, aki esetleg nem érti meg őket. (V. ö. *Thon* fent [65. §. 13. j.-nél] id. példázatát.) Ez utóbbi tény legfeljebb az illető beszámíthatóságára (vétkeességére) lehet befolyással, de nem változtat azon a tárgyi megállapításon, hogy a magatartás ellenkezik a jogszabály által megkivánt magatartással. Ha az őrült öl, rong, gyújtogat, gondolatnak is torz azt mondani, hogy ténykedése azért, mert nem *vétkes*, már eo ipso *jogos* is. — Hogy a vétkeesség és jogellenesség közti megkülönböztetés hiánya minő fogalomzavarra vezet, annak fényes példája látható a francia elméletben, hol a Code civil 1882. szakasza, mint mondtuk, elmulasztván a jogellenesség kellékét a kártérítő kötelem elemeként külön kiemelni, az elmélet a *hiba* (faute) fogalmán keresztül igyekszik azt belevinni a tényállásba, ami a hiba fogalmának teljes eltorzítására visz. (V. ö. fent 64. §. 6. j. és szerző *Responsabilité* 46.) — A mondottak alapján tehát hibás (a *Merkel*-féle álláspontra mutat véseza) Mtj.-ünknek szóhasználatát is, mely „tilos cselekmény alatt csak a vétkees jogsértés tényállásait érti, nem a vétleneket is. V. ö. *Jav. Ind.* III. 371.

⁷⁾ *Liszt-Schmidt*, Lehrbuch des Strafr. 145., *Hippel*, Strafr. II. 187., *Mezger*, Strafr. 165.

⁸⁾ A szövegben adott azt a megállapítást, hogy a jogellenesség tárgyi jelenség, mely független a cselekvő szubjektív intenciójától, egyáltalában nem rojtja le az a körülmény, hogy néha a törvényhozó magát a jogellenességet is éppen a cselekvő egyéni intenciójától teszi függővé, azaz az ő felületében lejátszódó szubjektív tényállási mozzanatokot is befoglalja a jogellenességét megalapító tényállásba. Például a joggyógyító joggyógyítás (BGB 226., Mtj. 1711. §.) esetében a jogellenességnek az az előfeltétele, hogy a visszaélő a joggyógyítást éppen a károsítás céljából végezze.

Nem lehet itt kiutat keresni abban sem, hogy a kétféle magatartás (jogos és jogellenes) között egy kitöltő hézagot (semleges, közömbös magatartást) veszünk fel.⁹⁾ Ilyen nincs. Ami nem jogos, az jogtalan és megfordítva. Pontosabban jogtalan mindaz a magatartás, melyet törvényszó kifejezetten vagy implicite azzal, hogy szankcióval sújtja, ilyennek nyilvánít. Amit a törvény nem tilt, az jogos. Viszont azonban az általában tiltott magatartás nem válik azzal jogossá, ha adott esetben a törvényhozó a beszámítást kizáró ok fennforgása miatt a szankció alkalmazásától eltekint. Tehát például a másnak károkozás jogtalan nemcsak akkor, ha a beszámítás normálisan szereplő feltételének, a vétkeességnek fennforgása mellett történt, de akkor is, ha ez utóbbi hiánya miatt felelősségrevonás nincs. Jogtalan a vétlenül okozott kár is, jogtalan a beszámíthatatlan vétségképtelen ember okozta kár is. Ez hazai jogunk szempontjából a Mtj. 1737. §-ában tett éles különböztetés után, melyet a gyakorlat is magáévá tett („jogellenesen, de vétlenül...“),¹⁰⁾ nem kétséges.¹¹⁾

3. *A sértett jog minéműsége.* A jogellenes magatartás, mely a kártérítési kötelezettséget mint szankciót előhívja, természetesen elsősorban magának az objektív jognak a sérelme (éppen ezért van szankcióval sújtva), mely azonban, mint erre a szankció különleges jellege (az élszenvedett kár megtérítése) is mutat, szükségképp feltételezi valakinek az ő szubjektív jogaiban élszenvedett sérelmét (ami nélkül helyreállításról nem lehetne beszélni). A sérelem éppen az objektív jog által védett szubjektív joghelyzet sérelme, vagy másképp (a sértő oldaláról) fejezve ki: a jogellenes magatartás mindenkör egy a sértő terhére a sértettel szemben fennálló jogi kötelezettség megsértésében áll. Ez a megsértett kötelezettség jelentkezhet a sértett oldaláról egy név szerint megjelölhető alanyi jog képében (tulajdon, szolgálat,

(Hasonló szubjektív mozzanatok gyakoribbak a büntetőjogban, pl. lopásnál az animus lucri faciendi, becsületsértésnél az animus iniuriandi stb.) E szubjektív jogellenességi elemek felfedezése *H. A. Fischer* érdeme (Die Rechtswidrigkeit, 1911., — v. ö. a kérdés irodalmára *Mezger*, Strafrecht, 20. §. 1. j.). Bennük ugyanaz a szubjektív elem — a törvény különös rendelkezéséből — egyszerre viszi mindkét felelősségalapító mozzanat (jogellenesség és vétkeesség) szerepét, de ez a két szerep, mely normálisan külön-külön tényekben szokott megjelenni, itt is szétartandó. Mindössze annyi különbség van ennél az esetfajtánál a normális esettel szemben, hogy itt vétkeesség nélküli jogellenesség természetesen nem képzelhető.

⁹⁾ Vannak írók (főként a büntetőjogi elméletben: *Binding*, *Beling*, *P. Merkel*, — v. ö. *Mezger* Strafr. 18. §. 5. j.), kik ily semleges területet felvesznek. Ezt felfogásom szerint méltán hártja el a túlnyomó nézet. V. ö. azonban mégis nálunk *Almásy* Köt. jog. 550.

¹⁰⁾ Hasonlóképp a német reformjavaslat 7. §.: „Ist das Verhalten zwar rechtswidrig, fehlt aber an den... für die Ersatzpflicht erforderlichen Verschulden...“ s ehhez Arbeitsberichte der Akad. f. Deutsches Recht, Nr. 14., 21. s. k. lap (*Wahl*). — Így helyesen a Kúria is: *Grill* XXXIII. 827.

¹¹⁾ Mégis maga a *Jav. Ind.* (III. 371.) is hibásan beszél: „Tiltott cselekmény csak akkor forog fenn, ha a tetteát vétkeesség terheli...“ „...vétőképtelen személy tiltott cselekményt nem követhet el.“ Ugyanígy hibásan *Dezso*, *Grosschmid*-Glossza I. 195. *Kauser*. A kártevés okozatosságáról 23. és 176. l. — mindketten anélkül, hogy a fent ismertetett szubjektívista irányhoz való elvi csatlakozásukat említék.

zálog, személyiségi jog [testi épségre, névre, becsületre stb. vonatkozó jog], vagy valamely szerződési jog), de a modern jog szerint ez nem feltétlenül szükséges: mióta a magánjogi törvénykönyvek az általános (bármely iossértésből eredő) kártérítési kötelezettséget életbeléptették, azóta elegendő a kártérítési kötelek megalapozásához a sértettnek bármely, habár konkrét alanyi jog formáját nem öltött, de a jogrend által védelemben részesített érdekének megsértése is (Mtj. 1709. §.: „Aki másnak jogvéde érdekét... megsérti...“). Még csak az sem kell, hogy a védelem, melyet a jogrend az illető megsértett érdeknek nyújt, feltétlenül magánjogi legyen; lehet az közjogi, közigazgatási, büntetőjogi védelem is.¹²⁾ Sőt a modern törvénykönyvek, köztük a Mtj. is (1709. §. 2. bek.), továbbmenve védelemben részesítik — legalább a szándékos sértések ellen — másnak a jó erkölcs által védett érdekeit is, amennyiben az ezzel ellenkező cselekmények által szándékosan okozott károk megtérítését rendelik. Ennyiben természetesen most már ez az erkölcsileg védett érdek egyszersmind jogilag védett érdeké is válik, amely csupán körülhatárolását nyeri az erkölcsszabálytól.¹³⁾

A kártérítési köteleknek e most vázolt általánosságából következik, hogy a kártérítési szankció hozzáfűződése a jogsértéshez — a büntetőjogi *nulla poena sine lege* szabállyal éppen ellentétesen — nem tételezi fel azt, hogy a törvényszabály ezt a szankciót kifejezetten elrendelje: ellenkezőleg az minden jogsértést magától nyomon követ.¹⁴⁾

Ami a sérelem tárgyát alkotható egyes alanyi jogokat illeti, fentebb már említettük, hogy tételes jogunk kizárja e fejezetből kötelmi (szerződésből vagy kvázikontraaktuális viszonyból származó) alanyi jogok sérelmét, melyeket szerződéses felelősség címen külön név alatt ismer és szabályoz (a megfelelő egyes szerződések külön szabályai körében). A Mtj. 1710. §-a azonban ismét visszautalja ezeket az eseteket is a tiltott cselekményekre vonatkozó szabályok alá, amennyiben „a sértő cselekmény tekintet nélkül

¹²⁾ Az egyszer e más jog által megadott védelem ottani előfeltételei azonban továbbra már nem irányadók a magánjogi védelemnél. Elég például, hogy egy cselekmény büntetőjogi üldözés alá esik, ahhoz, hogy a belőle származó kárt lehessen követelni, ha a büntethetőséghez szükséges valamennyi előfeltétel nem forog is fenn. Pl. a becsület elleni támadások csak szándékosság feltétele mellett büntethetők, de kártérítésére gondatlanul elkövetett ilyen cselekmények is alapot adhatnak. V. ö. Jav. Ind. III. 364.

¹³⁾ *Larenz* (i. m. II. §. 3–4.) a felelősséget megalapító jogsértés belső fogalmi ismérvéül azt fogadja el, hogy a jogellenes cselekmény nem pusztán a tételes jogi tiltottságban áll, hanem abban, hogy a cselekmény „nach ihrem objektiven Gesamtcharakter den Rechtsfrieden der Gemeinschaft verletzti“. Például egy orvosi műtét beavatkozás nemcsak azért nem jogellenes cselekmény, mert a beteg meglévő vagy feltételezett beleegyezése, mint jogellenességet kizáró ok, ezt utólag megakadályozza, de már a maga „objektív célja“ szerint sem, ami = segítség, nem pedig ártás. — Ez a felfogás azonban — tekintve az „objektív cél“ problematikussá voltától — csak szándékos cselekményre talál. Egy rosszul vagy feleslegesen, könnyelműen végzett orvosi műtét „objektív célja“ ellenére is lehet tilos cselekmény.

¹⁴⁾ Így már *Zsögöd* is, Fej. I. 59. §. 3. és 10. j. in f.

a fennállott kötelmi viszonyra jogellenes.¹⁵⁾ Pl. a letéteményes elszikkasztotta, elpusztította a letett dolgot, — míg ha csak egyszerűen elvesztette, hagyta hanyagságból tönkremenni, elkallódní, akkor csak a szerződéses felelősség alá esik. Ellenben abszolút jognak bármiféle sérelme (az id. §-ból folyó argumentum a contrario alapján) e fejezet körébe tartozik, tehát akkor is, ha a sérelem miatt megfelelő dologi (tulajdon-, birtok-) kereset áll a sértett rendelkezésére. Ennek az eltérő rendezésnek az Indokolás szerint az a rációja, hogy „kötelmi jognak az adós részéről való megsértése... nem új kötelmet alapít meg, hanem módosítja a régít“ (ellenben dologi jog sérelménél új kötelek keletkeznek). Ez a felfogás azonban nem áll meg a dologi jognak hazai elméletünkben is (*Zsögöd* és *Szászy-Schwarz* nyomán) uralkodóvá vált s nézetem szerint is egyedül helyes olyatén szemlélete mellett, mely szerint a dologi (tágabban az abszolút) jog nem más, mint az összes többi embert a jogositottal szemben terhelő, őket passzívításra (a jogosult jogának respektálására: *non laedere*) kötelező negatív kötelek összesűrűsödése egy — rövidség okáért külön névvel jelölt — joggá (tulajdon, életre, testi épségre, becsületre való jog stb.). Vagyis a sértő mindkét esetben egyaránt saját előző kötelmét sérti meg, csupán e megsértett kötelek más-más eredetű, azonban lényegében azonos.¹⁶⁾ A különböztetés tehát felesleges és gyakorlatilag sincs rá szükség. (V. ö. mindjárt alább a kereset-konkurrencia tanánál.)

Kötelmi jognak más mint az adós részéről való megsértését, ami hazai jogunk szerint minden kétség nélkül lehetséges,¹⁷⁾ a javaslat álláspontja szerint is az abszolút jogok megsértésének csoportjába kell besoroznunk.

¹⁵⁾ Hasonló felfogás található már egyes német íróknál. V. ö. *A. Ehrenzweig*, *Schuldhaftung* 142. lap, 6. j.

¹⁶⁾ A különböztetés mögött talán nem alap nélkül lehet sejteni a régi pandektajogi felfogás maradványát, mely szerint a kártérítéshez szükséges deliktumhoz olyan jogellenes magatartás kell, mely már „magában véve“, „különös kötelezettségi viszony fennforgása nélkül is“ tilos legyen (*Szászy-Schwarz*, *Új irányok*. 209. — *Windscheid*, *Pand.* I. 101. §. 2.: „Das Verhalten widerspricht einem besonderen Verbot des Rechts.“) — A szerződéses és „deliktális“ felelősség külön tárgyalására — a kettő elvi azonosságának felismerése esetén is — legfellebb az a gyakorlati szempont adhat némi támpontot, hogy míg az *alterum non laedere* kötelezettség alapján véve mindig egyforma, addig a szerződési kötelezettség az egyes szerződéstípusok szerint változó, így utóbbinál a sérelem is más-más jellegű, azaz a szankciókötelek is jobban rapad az egyes szerződésfajokhoz.

¹⁷⁾ Így kifejezetten a Jav. Indokolása is III. 363. és 379. (Esetek: a szolgáltatás tárgyának elvonása, megsemmisítése, az adós megakadályozása a teljesítésben, stb.) — A német elméletben e pont körül erős vita van. Az uralkodó nézet tagadja, hogy a köteleknek a benne szereplő két személyen (adós és hitelező) kívül harmadik személyekkel való vonatkozásban bármiféle hatása (ú. n. *Aussenwirkung*) lehetne, nevezetesen, hogy azt egy harmadik egyáltalában megsérthetné. Teszi mindezt azzal a formálógikai érveléssel, hogy a kötelek kizárólag az adós és hitelező közti belső viszony, így azt harmadik személy meg sem sértheti. Ezzel gyakorlatilag elhárítja a lehetőségét annak, hogy egy harmadik ellen, ki a kötelek teljesítését meghiúsította vagy károsan befolyásolta, kártérítésért lehessen perelni. — Felesleges volna, hogy ennek a német tannak, mely egyébként a BGB tényállásrészletező rendelkezéseivel is jórészen

Vagyis jelentőségük szerint csoportosítva az eseteket, a jelen fejezetbe tartozó jogsértés lehet:

1. valamely abszolút jog bármely megsértése,
2. valamely kötelmi jog megsértése más mint az adós részéről, illetőleg az adós részéről is, ha a sértés önmagában véve is jogellenes,
3. valaki javára fennálló jogvédett érdekhelyzet megsértése akkor is, ha az eset az előző csoportokba nem esik,
4. valamely morálszabály által védett érdekhelyzet szándékos megsértése.

4. *Többszörös jogsérelem.* Igen gyakran előfordul, hogy egy bizonyos magatartás ugyanannak a személynek nemcsak egyetlen, de egyszerre több jogát is sértheti. Utóbbi esetben ismét lehetséges, hogy a több jog egy-ugyanazon érdekhelyzet védelmére fut össze, például a letéteményes megrongálása, elszikkasztja a letett dolgot: ezzel egyaránt sérti a letévő tulajdoni és a letétből eredő kötelmi jogát. Ebben az esetben *keresetkonkurrencia* fog előállni, azaz a sértett mindkét megsértett joga alapján keresetjogosult lesz, úgy azonban, hogy az egyik folytán nyert kielégülés a másikat is megszünteti, azonban a sértett kumulatív érvényesítheti

összefügg, de főként mégis a német elméletnek és gyakorlatnak a felelősségkiterjesztéstől húzódozó tendenciájából táplálkozunk, cáfolatába bocsátkozunk. (L. az irodalmat *Enneccerus—Lehmann*, Lehrb. II. 288. §. 14. j. *Heck*, Schuldr. 150. §.) Az egész tan értékét mindenesetre nagyban kétséssé teszi az a tény, hogy a tan hívei, kik a szóbanforgó esetben a *jog megsértése* címén (BGB 823. §. i.) elhárítják a keresetet, megadják azt egyértelműleg a *jóerkölcsökbe ütközés* (BGB. 826. §.) címén, ami nyilván mutatja, hogy maguk is érzik a jogvédelem szükségességét, de legalább azt gyakorlatilag a szándékos sértés esetére igyekeznek korlátozni. A magyar jog szempontjából semmi kétség nem lehet, hogy a kártérítés a mondott esetben teljes terjedelemben helyt foglalhat. A Mtj. szempontjából ez nem lehet vitás, miután a „jogvédett érdek“ (1709. §.) a kötelmi jog sérelmét is nyilván felöleli, és az 1710. §. szabálya, mely csupán az adós részéről való kötelemsértést rekeszti ki e fejezetből, argumentum a contrario-ként megerősíti ezt a felfogást. Hasonlóképp az 1734. §., mely a harmadik részéről előfordulható kötelemsértésnek egy gyakori és fontos esetét, az adós rábírást a kötelemsértésre, kifejezetten ide utalja. (Ez a szakasz azonban annyiban nem áll összhangban az 1709-cel, hogy csak a szándékos rábírást terheli meg felelősséggel, míg amott a gondatlan sértés is figyelembe jön.) Viszont nem áll ellen e felfogásnak az 1143. §. (v. ö. *Szladits* e mű III. 30.), mert ez a BGB 281. §. mintájára fogant szakasz csak annyit mond, hogy az adós a szolgáltatás meghusítója elleni keresetét vagy a már felvett kártérítést a hitelezőnek — ennek kívánására — átengedni tartozik, de nem jelentheti azt (legalább a magyar jogban nem), hogy a hitelező önmaga is ne fordulhasson a harmadik ellen. (Amire egyébként jó oka lehet, pl. a gyenge fizetőképességű adós helyett, ki talán össze is játszott a harmadikkal, érdeke ez utóbbit perelni.) Sőt nézetem szerint semmi akadály sincs annak sem, hogy a hitelező akár vétlen harmadik ellen ne fordulhasson, még akár az 1737. §. szerinti méltányos felelősség alapján is, ha ennek feltételei megvannak, pl. a gázoló autós ellen, aki az adóst képtelenné tette a teljesítésre személyileg vagy a szolgáltatandó dolog tönkretételével. (Az 1725. és 1728. §. szerinti tartásai a hasonló kötelmeknél ez a gyakorlatban kétségtelen.) Teljesen elhibázott és önkényes tehát a JH. IX. 110. (= JHdt. III. 55.) alatt foglalt döntés megállapítása, hogy a t. i. a tettes rendszert csak a sértett kárát köteles megtéríteni, — harmadik személyét kivételesen akkor, ha az adott esetben ezt valamely jogszabály kifejezetten rendelí. Ez a német álláspont átlítetése a mi jogunkba, ami eddig hazai jogunktól idegen volt a átvétele nem kívánatos.

mindegyik rendelkezésére álló kereset előnyeit.¹⁸⁾ Ha a megsértett több jog más-más érdeket véd, s így anyagilag több sérelemmel állunk szemben, akkor mindegyik külön-külön kerül beszámítás alá.

Világos, hogy ugyanez lesz a helyzet, ha ugyanaz a cselekmény egyszerre több különböző személy jogait sérti. A sérelem megoszlása több személy között nem zavarja az elvet: valamennyi sértett a többtől függetlenül érvényesítheti a saját joga sérelme folytán előállott kárt. Például a tettes ellen, ki felgyújtotta a házat, egyaránt perel a tulajdonos, a haszonélvező, a zálogos hitelező, a bérlő, ki a bérlemény használatából kiesett, kiki a maga kára erejéig.¹⁹⁾ Természetesen a végtelenbe menő

¹⁸⁾ Így a német uralkodó nézet is a Reichsgericht állandó gyakorlatával összhangban. S ez természetes is. A külön szerződési viszony fennállta ugyanis nem szüntetheti meg a tilos cselekmény általános következményeit: a kétféle jogkövetkezmény szabályként nem akadályozza, inkább kiegészíti egymást. Kivételesen azonban lehet befolyása a fennálló szerződéses viszonynak a tilos cselekményből folyó kártérítési kötelek tartalmára ott, ahol a szerződés természeténél fogva enyhébb kötelezettséget von maga után az adóra nézve, mint amilyent az általános kötelek a más megsértéstől való tartózkodásra (alterum non laedere) megkíván. Így például az ingyenes letéteményes, a megbízott felelősségét a Mtj. 1334. és 1624. §-a szerint enyhébben kell megítélni, a haszonkölcsönbeadó, az ajándékozó felelősségét az 1324., ill. 1450. §. csak szándékosság és súlyos gondatlanság miatt engedi beállni. Nyilvánvaló, hogy ezekben a viszonyokban tilos cselekmény címén sem lehet könnyebb hiba miatt kártérítésért perelni, miután ez a magatartás rájuk nézve nem tekinthető tilosnak, ha a szerződés keretei közt sem esnek szankció alá. (V. ö. hasonló értelemben *Heck*, Schuldr. 147. §. 10.) Ellenben semmi rációját nem látom annak a tannak (*Heck*, i. h.), mely szerint a kötelmi adós, akinek a szerződéses viszonytól fogva joga volt másnak valamely vagyontárgyára vagy személyére behatni, nem követ el tilos cselekményt, ha e behatás körül gondatlan magatartást tanusít, csupán, ha dolózan jár el. Azaz e szerint az orvos, aki a műtétnél, az ápolónő, aki a beteg gondozásánál hanyagul járt el, csak a szerződésből folyólag volna felelősségre vonható. Ennek megfelelőleg a gázszelő segédje, aki hibásan végezte dolgát s e miatt robbanást okozott, személyesen egyáltalán nem felelne, csupán gazdája volna perelhető a szerződésből. (*Heck* példái.) V. ö. ezzel szemben már *Ulpianus* D. 9. 2. 7. 8. (*Proculust* idézve): „... si medicus servum imperite secuerit, vel ex locato vel ex lege Aquilia competere actionem“.

¹⁹⁾ A német irodalomban e pont körül ismét nagy vita és sok kétség van. Az a már többször érintett irányzat, mely a kártérítésnek „szertelen“ kiterjesztésétől réttog, hozta létre itt is az ú. n. *Rechtswidrigkeitsszusammenhang* tanát (v. ö. *Heck*, Schuldr. 16. §. Alb. A. *Ehrenzweig*, Schuldhafung 140. s. k., *Nipperdey* jelentése az *Arbeitsberichte der Akad. f. Deutsches Recht* 14. füz. 45. lapján), mely abban áll, hogy csak az a kár térítendő meg, mely direkt, közvetlen összefüggésben áll a jogsértéssel, azaz annak a kára, aki ellen a jogsértés irányult, nem pedig más (különösen kötelmi) érdekelté, aki ezt a kárt a közvetlen sértettel való másodlagos összeköttetése révén szenvedti. Tehát a szövegheli példában kártérítést követelhet a tulajdonos, az esetleges haszonélvező, zálogos hitelező, mint akiknek közvetlen, önálló (abszolút) joguk szenvedett sérelmet, de nem a bérlő, kinek csak a bérbeadó ellen irányuló jogát a bérlemény élvezetére érte a sértés, valamint nem például az, aki a házat esetleg megvette s most a nemszállítás miatt kárt szenved. Mindezek csak a másik szerződő fél esetleges átengedett keresetére vannak szorítva (BGB 281. = Mtj. 1143. §.). Más (lépten-nyomon idézett) példa: a hegedűművész, ki autóbaleset folytán karját törte, követelheti a baleset okozójától az elmaradt szereplés honoráriumának megfelelő kárát, ellenben a hangversenyrendező már nem az őt ért kár megtérítését stb. — E különböztetés, melynek az említett megszorító törekvésen kívül egyéb elfogadható oka nincs, nemcsak önkényes, de gyakorlatilag is keresztülvihetetlen. Így már maga a német törvény is áttöri két igen jelentős kivétellel (a megölt, illetőleg testi sértést szenvedett személy után tartásra, illetőleg házi szolgálatokra jogosultak kártérítési igénye, BGB 844—5. §.), de ezenkívül az elmélet maga is kénytelen különböző fogásokkal újabb kivételeket teremteni. Így

kárigényeknek határt szabnak itt is egyrészt a felelősség szubjektív elemei (ahol ezek szóhoz jutnak), másrészt a bíró szabad mérlegelése az okozati összefüggések elbírálása körül, s végül ugyancsak a bírónak a Mtj 1737. §. szerinti méltányossági mérlegelése (amely épp ezért az 1738. és következő szakaszok eseteiben is megnyitandó a törvényhozó — szükség esetén a gyakorlat — által). (V. ö. III. köt. 25. §. 70. j.-nél.)

5. *A jogellenességet kizáró körülmények.* A cselekmény jogellenessége magától eszik ott, ahol valaki saját joga keretén belül tanúsít oly magatartást, mely esetleg másnak egyébként jogvédele érdekében hátrányosan érinti, pl. üzletet nyit, mellyel a konkurrens üzlet forgalmát rontja, jobb találmányával a régi szabadalom értékét tönkreteszi stb. Amire valakinek joga van, annak gyakorlása fogalmilag nem lehet jogsértő a másikra nézve, ki azt tartozik túrni,²⁰ kivéve, ha a joggyakorlás a joggal való visszaélés visszaélés jellegét ölti (Mtj. 1711. §. — L. fent I. köt. 37. §. 8.).

Vannak azonban körülmények, melyek a prima facie jogsértésként jelentkező cselekményt is mentesítik a jogsértés következményeitől. Ilyenek:

a) a *sértett beleegyezése* a jogsértő cselekménybe (v. ö. I. köt. 38. §. d.), — kivéve természetesen, ha a beleegyezés a beleegyző cselekvőképtelensége, a beleegyző akaratnyilvánítás létrejötté körül felmerült hibák miatt (megtévesztés, megfélemlítés — értve a függő helyzettel való visszaélést is) érvény-

általában kénytelen kivenni a harmadik ellen irányuló dolusszal történt okozást (pl. a hegedűművész megsértése azért, hogy a vállalkozó károsodjék, ház felgyújtása a bérlő elbocsátott alkalmazottja által ez elleni bosszúból stb. — *Enneccerus—Lehmann* 230. §. II. b., *Ehrenzweig*, *Schuldhaftung* 142.), vagy ha a harmadikat is sértő cselekmény önmagában is tilos cselekményt alkot (*Ehrenzweig*, i. h. 142.): kivészi továbbá azokat az eseteket, mikor a közvetlen sértett maga érdektelen (pl. az örökös a hagyományozott dologra nézve, melyet kiadás előtt ért valami kár, a bizományos a megbízó részére vett dolgokra nézve.) Ez esetekben az „elv“ annyira abszurd volna, hogy hívei is kénytelenek alkalmazásától eltekinteni (v. ö. *Heck* i. h.), ami természetesen csak önkényesen történhet. Éppen ezek a fontos kivételek azonban diszkreditálják már magukban véve is a szabályt. Itt ismét azzal a jelenséggel állunk szemben, melyre más helyen már rámutattam (III. köt. 25. §. 23. j.), hogy a német elvétel a hiányos felelősségi (beszámítási) tan gyakorlati ferdeségeit mesterkélten külső kritériumok segítségével akarja megigazítani. Alkalmul szolgál erre a régi felfogás, mely a kötelemet a dologi joggal szemben alacsonyabbrendű jognak tekintette. — Hazai elméletünkben a tannak szerencsére — tudtommal — nincs visszhangja s a Mtj. talaján, mely a kötelemi jog egyenrangú védelmét vallja, nem is lehet.

²⁰ A gyakorolt jog lehet nemcsak magánjog, de közjogi jogosítvány is (hatósági, fegyelmi jog). Szülő fegyelmi joga: gyámi t. 10. §., Mtj. 278. §.; mesteré tanonc feletti: 1922. évi XII. t.-c. 95. §.; gazdás cseléddel szemben: 1876. XIII. t.-c. 45. §. — A német irodalomban felmerült kérdés: van-e joga fegyelmező beavatkozást gyakorolni idegennek is, pl. járókelőnek rakoncátlan gyermek ellen? A felelet ott az, hogy legfeljebb a megbízás nélküli ügyvitel keretei között a fegyelmzésre jogosult feltehető intenciói szerint, de nem a BGB 679. (= Mtj. 1635. §. 2. — lásd mindjárt alább b) pontnál) szakaszának kiterjesztésével. (*Enneccerus—Lehmann* II. 228. §. 29. j.) Nézetem szerint a bírónak volna bizható még ez utóbbi alkalmazása is.

tellenek tekintendő (semmis vagy megtámadható)²¹), vagy ha a beleegyezés tiltó szabályba vagy a jó erkölcsökbe ütközik²²);

b) az előző pont analógiájára a *sértett feltételezett beleegyezése* a jogsértő cselekménybe, melyet az ő érdekében beavatkozó megbízás nélküli ügyvivő végez az ő objektív érdeke és feltehető akarata szerint.²³ Sőt az ügyúrának kifejezett akarata ellen végzett beavatkozás is lehet kivételesen jogos, ha oly beavatkozásról van szó, melynek elmulasztása közérdekre ütköznék, vagy a tilalom erkölcsstelen (Mtj. 1635. §. 2.);

c) a *jogos védelem* (Mtj. 1712—3. §. — fent I. köt. 38. §. a) és *jogos önségély* (Mtj. 1714—5. §. — fent I. köt. 38. §. b);

d) a *végsszükség* (Mtj. 496. §. — fent I. köt. 38. §. c). Mindezekről a megjelölt helyeken már részletesen volt szó; itt csak néhány kiegészítő megjegyzésre szorítkozunk különösen a c) és d) pont tekintetében.

Jogos védelemről, mely a védekezőnek saját maga vagy más ellen irányuló közvetlen jogellenes támadás visszaverésére szükséges elhárító cselekményét, még ha az a támadónak sérelmet okoz is, jogossá, így kártérítésmentessé teszi, csak akkor lehet szó, ha ilyen támadás valóban és a védekezést indokoló méretekben²⁴ fennforgott. A vélt jogos védelem, vagy a jogos védelem határainak ijedtségéből vagy megzavarodásból való túllépése, ami büntetőjogilag éppen úgy, mint az igazi jogos védelem, a cse-

²¹ A Mtj. 1716. §. 1. bek. ezt külön kimondja a beleegyző személye elleni jogsértő cselekményre, nem mondja ki a vagyona ellenire, — az Ind. (III. 370.) szerint azért, mert ez az utóbbinál, hol a beleegyezésnek ügyleti jellege van, magától értendődik. Nehogy azonban valaki a hallgatásból argumentum a contrario-t kovácsoljon!

²² Utóbbi esetben azonban a sértett beleegyezése mindenesetre az okozásban való részvétel jellegével bír, ami ez utóbbi szabályai szerint (III. köt. 25. §. 3. p.) mérsékli vagy meg is szünteti a marasztalást. (Tegyük fel, hogy a párbajnál épp a sértült fél volt az, ki a fegyveres kiállást erőszakolta, vagy tiltott orvosi műtétnél a sértett nő rimázkodása birta rá az orvost a beavatkozásra.) E tekintetben a Mtj. 1716. §. 2. bek. mindössze azt a megorozítást teszi, hogy ha a sértés hivatalból üldözendő büncselekményből ered, melynek büntetőségét (értsd helyesen: a deliktum fennforgását) a sértett beleegyezése nem szünteti meg, a közvetve sértettnek a kártérítésre való jogát nem érinti a közvetlen sértett beleegyezése a cselekménybe.

²³ Ez az életrevaló gondolat, melynek felvetése *Zitelmann* érdeme (Arch. f. d. C. Prax. 99., 104.) s mely előkelő írók részéről felkarolásra talált (v. ö. *Enneccerus—Lehmann* II. 228. §. 3. d., *Heck*, *Schuldr.* 146. §. 2.), a mi jogunkban is érvényt igényel magának. Lehetetlen volna a negotiorum gestor jószándékú ténykedéseit jogsértéseknek minősíteni, mikor más oldalról a jogrend ezeket helybenhagyja. Különös jelentősége van e felfogásnak orvosi operációknál oly esetekben, mikor az eszméletlen kívüli beteg beleegyezése gyors beavatkozást igénylő esetekben nem szerezhető be előzőleg. — Az ügyvitel természetéből folyik viszont, hogy a beavatkozónak komoly és tárgyi okának kell lenni a beavatkozásra, ami nélkül a jogellenesség szemrehányásától nem menekül.

²⁴ A védekező cselekmény által a támadónak okozott rossz (kár) nem kell, hogy arányban álljon a védett érdekekkel. Pl. a vagyont vagy becsületet fenyegető támadás visszaverése akár a tettes életének veszélyeztetésével is történhet, ha másként nem megy a védekezés. A jogtalan támadó, mint *Larenz* mondja (i. h. 26. l.), a maga veszélyére dolgozik. Azonban nyilván itt is vannak határok. Egészen jelentéktelen, pláne súlyosabb vétkesség nélküli sérelem visszaverésére a „támadó“-nak súlyos rosszat okozni az önvédelmi jog gyakorlásával való visszaélés-számba menne, mely a jóerkölcsökbe ütköznék és a Mtj. 1711. §. szerint is tilos volna. (Ugyanígy *Larenz* i. h.)

lekvő mentességét eredményezi, a kártérítési kötelezettség alól nem mentesít. A vétkezes felelősség szabályai szerint is felelős lesz az, aki a kellő gondosság elmulasztásával tette folyamatba a szükségtelen védekezést vagy lépte túl ennek kellő határait,²⁵⁾ hazai jogunk szerint pedig, mely a vétlen (méltányossági) felelősséget elvileg ismeri, vétlen tévedése, illetőleg megzavarodása esetén is kell hogy feleljen az utóbbi keretei közt. A cselekmény jogellenessége tárgyilag kétségtelenül fennforog s ez esetre is kell hogy álljon, hogy kiki csak saját veszélyére téved, illetőleg zavaródik meg.²⁶⁾ Ha azonban a helyzetet, mely a védekezésre okot adott, a másik fél (a károsult) vagy egy harmadik ténye idézte fel, a bíró az együttokozás szabályai (III. köt. 25. §. 8. p.) szerint fogja eldönteni a kárviselés mérvét a közreműködötték között.^{26a)}

A jogos védelem — mondanunk sem kell — nyilván csak a támadóval szemben mentesít a védekező cselekmény károsító hatásaiért való felelősség alól. Ha az a cselekmény netalán harmadiknak is kárt okozott, ezért a felelősség a normális szabályok szerint fennmarad.^{26b)}

A végszükség²⁷⁾ fogalmának körülhatárolásánál is mutatkoznak az elméletben és gyakorlatban bizonyos nehézségek.

Mindenekelőtt a jogos védelemmel szemben való elhatárolásnál a Mtj. nem követi azt a német uralkodó álláspontot, mely a BGB-ben is megvalósult, hogy jogos védelemről csak embertől eredő támadás ellen lehet szó, ellenben állat vagy élettelen dolog részéről fenyegető veszély a szükség-

²⁵⁾ Így Szladits I. köt. 98. §-a. A németeknél is *Enneccerus—Nipperdey* I. 221. §. III.

²⁶⁾ A Mtj. 1714. §. 2. bek. a szövegben levont következményt (a BGB. 231. §-át követve) kifejezetten mondja a jogos önségély esetére, ellenben nem teszi ezt a jogos védelem szakaszában. Ez hiba, mert argumentum a contrario-ut szolgálhat az utóbbi esetre, mint ahogy a németeknél szolgál is. (V. ö. *Enneccerus—Nipperdey*, i. h. 16. j.) A helyzet azonban más nálunk, mint a németeknél, kik a vétlen felelősséget elvileg nem ismerik. Ez utóbbi nálunk mindkét helyén odaértetődnek akkor is, ha a törvény egyik helyen sem szólna róla. De ha már az egyikén szólt, akkor szólnia kellene a másikon is.

^{26a)} Ily értelemben valóban a Kúria: *Grill XXXIII. 799.* (1937-ből.)

^{26b)} Még pedig a védekező cselekmény lehet a harmadikkal szemben vétkezes is, ha az elhárításnak az adott esetben lett volna módja — kellő körültekintés mellett — a harmadik sérelme nélkül is. Ha nem volt ilyen lehetőség, akkor a harmadikkal szemben a szükséghelyzet esete forog fenn s ennek mindjárt tárgyalandó szabályai alkalmazandók. (A harmadikkal szemben védekező és támadó, mint együttokozók, egyetemlegesen felelősek lesznek; egymásközi viszonyukban a védekező az általa esetleg fizetendő kártérítésért visszafordulhat a támadó ellen.) V. ö. a *Grill XXXIII. 798.* alatt közölt érdekes esetet: a jogos védelemben fegyverét használó rendőr golyója áthatolva a támadó testén, megölt egy ártatlan jelenlévőt. (Az eset egyéb vonatkozásaira nézve l. alább 75. §. 87. j.)

²⁷⁾ A végszükség szó, mely helyén van a büntetőjogban, hol valóban végveszély elleni védekezésről van szó, túlzottan hangzik a magánjogban, hol a vagyont fenyegető kisebb jelentőségű hátrány elhárítása is e fogalom alá esik, melytől a Mtj. 496. §. fogalmazása még annyit sem kíván meg, hogy a védekező cselekmény valóban végső (= egyetlen lehető) elhárítási módja legyen a veszélynek. Helyesebb a német *Notstand*-nak megfelelő *szükséghelyzetről* beszélni.

helyzet fogalma alá esik, hanem — helyesen — nyitvahagyva azt a vitás kérdést, hogy lehet-e állat támadása jogellenes, ezt az esetet is a jogos védelem szabályainak megfelelő alkalmazása alá utalja (1713. §. 1.) s ugyan ezen szakasz keretében (tehát ugyanazon fogalmi körben) lényegileg azonosan intézi el a veszéllyel fenyegető dolog önhatalmú megrongálásából vagy megsemmisítéséből eredő kárt is.²⁸⁾

Kár, hogy a Mtj. nem szabadította fel magát német példa nyomása alól abban a tekintetben is, hogy a szükséghelyzetre vonatkozó rendelkezését ne, mint a BGB helytelenül teszi, a tulajdon fejezetébe helyezze el, ahol annak — egyéb tulajdonkorlátozások között — csak epizódyszerű szerepe van, nem beszélve arról, hogy a szükséghelyzet joga nemcsak a tulajdonossal, de minden más jogosulttal szemben is megilleti a szükségben levőt s másfelől a szükséghelyzetben okozott kár nemcsak dologrongálásban, de egyéb vagyoni károkozásban, vagy éppen testi sértésben is nyilvánulhat, hol is a tulajdon szóba sem kerül, hanem a tiltott cselekmény fejezetébe, hova az lényege szerint mint felelősségmentesítő ok (a jogos védelemmel párhuzamosan) tartozik.

A szükséghelyzet ezek közt a felelősségkizáró okok között egyébként annyiban kivételes helyet foglal el, hogy míg a többiek a cselekmény jogellenességét megszüntetve a kártérítési kötelezettséget is kizárják, addig a szükséghelyzet éppen csak a kártérítés feltétele mellett zárja ki a jogellenességet. A szükségben levő igénybeveheti vagy elpusztíthatja, megrongálhatja ugyan a más ember dolgát,²⁹⁾ illetőleg egyéb kárt okozhat annak

²⁸⁾ A német álláspont nemcsak gyakorlatilag erősen kifogásolható, amennyiben kettészakítja a szükséghelyzet területét: egy oly részre, melyen a szükségben végzett cselekményért van felelősség (BGB 904. §.) és egy másikra, melyben nincs (a szövegben tárgyalt eset, BGB 228. §.), de elméletileg is merőben formalisztikus. Hogy az idegen kutya ténye, mikor lábikrába harap, nem a jognak megfelelő tény (így a kisebbségi nézet), azt alig kell bizonygatni. Hisz itt nem az állat (vagy más dolog) tényéről van szó, hanem a gazdájáról, akinek felrójuk, hogy lehetővé tette az ő felügyeleti körébe tartozó állat vagy dolog veszélyeztető kihatásait azzal, hogy a köteles őrizetet nem teljesítette. Ebből látható, hogy jogos védelemről elméletileg is helyesen lehet beszélni a most tárgyalt esetekben is: védekezés a tulajdonos (állattartó) hanyagságából eredő veszélyek ellen. (Csak vadászati jog alá nem eső vadállat elleni védekezés esik ki a fogalom köréből.) A jogos védelem eseteiben ugyanis a tulajdonos felelősségének szimmetrikus átvételéről van szó a még be nem következett (mert a megtámadott által elhárított) kár esetére: a tulajdonos, aki úgy a saját tényeséért, mint állatai vagy dolgai által okozott károkért is felelne, ha a kár bekövetkezett volna, kártérítés nélkül tartozik túrni a kár elhárítását a fenyegetett (vagy más) által. Ennek megfelelőleg, ha a veszélyes helyzetet maga a védekező vagy egy harmadik idézte fel, akkor az ő felelőssége is játékba kerül, s a bíró az együttokozás szabályai (III. köt. 25. §. 8. p.) szerint fogja meghatározni, hogy melyik résztvevőre a felelősségnek mely része hárul a vétkezes vagy vétlen okozás szabályai szerint. (Ennyiből a Mtj. 1713. §. utolsó mondata hiányos, mert a Mtj. jogában nemcsak a vétkezes, de a vétlen felelősség is figyelembe jön.) — Ezzel szemben a szükséghelyzet szabályozása a *hisajátítás* gondolatán épül fel, ami — pláne önkényesen eszközölt kisajátítás — kártérítés nélkül el sem képzelhető.

²⁹⁾ A Mtj. 496. §. ezt indirekte fejezi ki, mikor megtiltja a tulajdonosnak, hogy akadályozza a szükségben levő behatását a dologra — láthatólag nem akarva állást foglalni abban az elméleti kérdésben, hogy a szükséghelyzet megszünteti-e a jogellenességet vagy nem. Szerintünk igen. V. ö. *Szladits* is I. köt. 98. §.

vagyonán, vagy akár személyén is,^{28a)} s ezt a tulajdonos nem tilthatja meg (ha tenné, ő követne el jogellenességet, mely ellen még jogos védelemnek, illetőleg kártérítési igénynek [a bekövetkezett nagyobb kárra] is volna helye), — de mindezt csak a kártérítés feltétele mellett, mely elvileg egyidejűleg esedékes,³⁰⁾ ha a dolog természete szerint nem nyomban fizetendő is (vagyis késedelem intés nélkül — a Mtj. 1732. §. értelmének megfelelőleg). Ennélfogva ha valaki akár már eleve azzal a szándékkal követi el a szükségbeli cselekményt, hogy kártérítést nem fizet, akár utólag tagadja meg azt: époly jogellenességet visz véghez, mint az, aki végszükség hamis ürügyével (bár esetleg kártérítés készségével) veszi igénybe a más dolgát. Mindkettő tilos úton (tehát magánjogilag lényegben a tolvajjal egyenlően) sajátította el a más dolgát, tehát már a cselekménytől fogva késedelmes. — Mindez folyik a szükséghelyzetbeli cselekmény kisajátítászerű természetéből,³¹⁾ melyről a következő pontban külön kell szólnunk.³²⁾

6. Kártérítés „jogos magatartásból”. Vannak írók,³³⁾ akik zárt sorozatát vonultatják fel oly eseteknek, melyekben valaki oly károk megtérítésére van kötelezve, melyek állítólag az ő megengedett magatartásából állottak elő, ahol tehát szankciókötelelem keletkeznék jogsértés nélkül, jogos (megengedett) magatartáshoz fűzve. Mondanom sem kell, hogy ez a megállapítás csak téves szemléletmódból keletkezhet. Logikai képtelenség volna ugyanis szankcióval sújtani oly magatartást, melyet a jogrend maga megengedettnek nyilvánít. A kártérítési kötelezettség itt a megengedett magatartás valamely tényállási részletmozzanatának hiányához vagy sérelméhez fűződik, mely a cselekményt ismét jogellenessé teszi. Idetartozó esetek:

a) A kisajátítás. — értve ez alatt nemcsak annak a közigazgatásjogban szabályozott nyílt formáját, hanem a jogrendszer különböző részein előforduló lappangó eseteit is, mikor t. i. a jogrend — sürgős esetekben — magát az érdekeltet hatalmazza fel a saját érdekvédelme szempontjából más vagyonának igénybevételére — utólagos kártérítés mellett. Szélső esete ez utóbbinak az éppen most tárgyalt szükséghelyzeté, de teljesen e gondolat

^{28a)} Nem tesz különbséget, hogy a károkozás tudatos (előre látott) volt-e, vagy a védekező cselekménynek csupán előre nem látott következménye (v. ö. a 26b) jegyzet végén id. esetet). Rendszerint csak az előbbire szokás gondolni a szükségcselekménynél, de semmi nem zárja ki az utóbbit sem.

³⁰⁾ Így *Zsögöd* is Fej. I. 59. §. 12. g).

³¹⁾ V. ö. már *Zsögöd* is Fej. I. 59. §. 10. b) β).

³²⁾ A szükséghelyzetből folyó kártérítési kötelek milyenségére továbbá kihatással kell, hogy legyen az a körülmény, hogy a szükséghelyzetet a benne levő hibásan idézte-e fel (a Mtj. 496. §. nem zárja ki ezt a lehetőséget), vagy hibátlanul. A Mtj. id. szakasza ugyan csak egyszerűen a kár megtérítésének köteleességéről beszél, de a Mtj. elvi elgondolása szerint véltlen szükségbejutás esetén csak az 1737. §. szerinti (méltányos) kártérítés járhat. V. ö. alább 74. §. 11. j.

³³⁾ *Zsögöd*, Fej. I. 59. §. c), *Enneccerus* I. 199. §. A. I.

alá esnek a szomszédjog címén vagy egyes külön törvények (vízjogi, vadászati, erdő-, mezőgazdasági, bányai-, ipartörvény stb.) által adott engedélyek más vagyonának sérelmével járó beavatkozásokra,³⁴⁾ valamint e gondolat alá esik az állam közigazgatási szervei által közérdekből elrendelt károkozó beavatkozás más jogaiba, pl. rév-vámjog érvénytelenné tétele a közelben híd építésével (40. sz. T.Ü.H. [1888.], az egész ezirányú joggyakorlat alapja); engedélyezett vasútépítés folytán szomszédos ingatlanok hátrányos helyzetbe juttatása (73. sz. T.Ü.H. [1902.]); vízfelduzzasztás, csatornaépítés, uccafelemelés okozta kár; katonai gyakorlatok alkalmából okozott rongálások; közveszéllyel fenyegető dolgoknak (fillokszerás szőlő, veszett, ragálytól fertőzött állat hatósági kiirtása stb.^{34a)} — Mindezek azonban, mint kiemeltük, csak feltételesen, t. i. a kártérítés elvileg egyidejű szolgáltatásának feltétele mellett megengedett cselekmények, tehát lényegileg jogellenesek mindaddig, míg a feltétel teljesítve nincs, így a kisajátítás jelenségei semmi különállást nem igényelnek maguknak a felelősségi rendszerben.³⁶⁾ A kártérítés, mint már *Zsögöd* kiemelte, minden hasonló beavatkozást engedő törvényi rendelkezés esetén — hacsak éppen maga az illető törvényszabály (különös ráció alapján) az ellenkezőt nem mondja — a jogelvonásnak természetes velejárójaként, a kisajátításnak általános vezérelveként tekintendő, mely jogunk szellemének egyedül felel meg.³⁶⁾

b) A kisajátítás alapfogulatának sajátos megnyilvánulásai azok az

³⁴⁾ Lásd a fontosabbakat a jelen munka dologi jogi kötetében 25. §. V. ö. alább is 75. §. 3. b).

^{34a)} V. ö. *Szaladits-Fürst*, II. 671. JHDt. I. 470., II. 496., III. 551., 606., IV. 618., 678. között határozatokat. Ide tartozik még: törvényszerű illetményeknek minisztertanácsai határozattal való leszállításával, temetkezési vállalat megszüntetésével járó károkozás. (JHDt. I. 470., III. 554.)

³⁵⁾ *Enneccerus* és általában a vétkelességi elv alapján álló írók az eseteket véltlen felelősség körébe utasítják, holott itt voltaképpen a vétkelességi felelősség legsúlyosabb alakzatáról (szándékos sértés) van szó, mihelyt a kisajátító fizetőkészsége válik vitássá, azaz a kisajátítás törvényes feltételét nem teljesíti. Rá tehát a véltlen okozót megillető méltányossági kedvezmények semmi esetre sem alkalmazhatók.

³⁶⁾ *Zsögöd* idézi *Frank*-ot, ki szerint a kisajátítás kártérítés nélkül „törvényes lehetetlenség, botrányos fosztogatás” volna (546. lap). Kártérítés nélküli kisajátítás lényegileg = vagyonekötés, mely ott, ahol ismeretes, nem magán-, de büntetőjogi szankció. Lényegében e szempont alá esik (minden belső szociális igazsága ellenére) a kihasonbérletek alakításáról és más birtokpolitikai rendelkezésekről szóló 1940. évi IV. t.-c. 26. §-ának az a rendelkezése (8. bek.), mely szerint: „Ha a tulajdonos (akinek ingatlanát a törvény szerinti célokra kisajátították) az ingatlan 1914. július 28. napja után az eladó szorult helyzetének kihasználásával vagy árverésen oly előnyösen szerezte, hogy méltánytalan nyereséghez jutna, ha az ingatlan valóságos és teljes becsértékét kapná meg: az ellenértéket úgy kell megállapítani, hogy a tulajdonos méltánytalan nyereséghez ne jusson. Az ellenértéket a valóságos és teljes becsértéknél alacsonyabb összegben lehet megállapítani abban az esetben is, ha a tulajdonos: az ingatlan háború vagy háborús veszély vagy gazdasági válság idején a rendkívüli esélyek kihasználásából eredő indokolatlanul nagy nyereség felhasználásával szerezte...” (= Jöcélű vagyonekötés a törvényes kártérítési jog megszorítása képében a megfordított irányban, t. i. a kíméletre nem érdemes károsult ellen alkalmazott méltányosság alapján. Mint ilyen, újabb törvényhozási argumentum a kíméletre érdemes alperes javára szóló méltányossági mérséklés mellett.)

esetek, melyekben az objektív jog valamely ügyleti (szerződési) viszonyban levő félnek — magasabb tekintetből — a szerződéstől való önkényes visszalépést megengedi — kártérítés ellenében. Zsögöd³⁷⁾ ilyenekül a következő eseteket sorolja fel: az eljegyzéstől alapos ok nélkül visszalépő félnek, aki erre a házasságkötés szabadsága érdekében még így is jogosult, kártérítő kötelessége az elhagyott jegyessel és családjával szemben a kötendő házasság érdekében tett költségeikért (ház. t. 3. §.); a csödtörvény 18—19. §-ában foglalt visszalépési joga a tömegnek a közadós szerződéseitől (ok: a tömeg egyszerűbb lebonyolítása). Hasonló esetek: fontos ok nélkül alkalmatlan időben felmondó társ (Mtj. 1676. §.), megbízott (Mtj. 1629. §.) kártérítő kötelessége. Mindezek teljesen az első pont mintájára alakulnak: a szerződés felbontása csak az egyidejű kártérítés feltételével megengedett cselekmény.³⁸⁾

c) A megengedett cselekményből folyó kártérítési kötelezettség esetéül szokás tekinteni a *perveztes fél perköltségviselési kötelességét* is a nyertes fél költségeire vonatkozólag. A Pp. 425. és 508. §-a tudvalevőleg ezt a hibátlan perveztesre is elrendeli. — Mélyebben tekintve a dolgot azonban könnyű belátni, hogy itt is csupán feltételesen megengedett cselekményről van szó, t. i. a pereszköz igénybevétele csak az érvényesített jog létezésének feltétele mellett mondható jogosnak, egyébként jogtalan. Akiről — habár csak utólag, az elutasító ítéletben — kiderül, hogy alaptalanul vette igénybe a valóban jogosultnak szánt jogvédelmi eszközöket, az a valóságban — jóhiszemű ellenére — jogtalanul cselekedett s ezért minimumként a másik félnek jogtalanul okozott költségeket megtéríteni tartozik.³⁹⁾ (Ha a perrel való visszalétele tudatos volt, még bírságot is fizet szankciótöbbletként [Pp. 544. §.], illetőleg, még ha megnyerte is a pert, melyet feleslegesen indított, marasztaltatik a perköltségekben [427. §.]) Ez éppen az egyik olyan pont, melynél a vétkességi alapon álló felelősségi rendszerek is helyt adnak a vétkes felelősségnek anélkül, hogy kellően megokolni tudnák.

d) Igen gyakran a megengedett cselekményekből folyó kártérítés eseteihez sorolják általában a *veszélyes üzemekből* folyó kártérítési kötelezettséget is azzal az okfejtéssel, hogy az üzem, melyben a kár történt, megengedett. Ez nyilván téves értelmezés. Megengedett ugyanis csak az üzem folytatása, de nem a károkozás, utóbbi még akkor sem, ha tapasztalat szerint bizonyos

³⁷⁾ Fej. I. 59. §. 10.

³⁸⁾ Ellenben nem tudnék hozzájárulni Zsögöd eszmemenetéhez, mikor (Fej. I. 59. §. 12. d. sub*) az ártatlanul vizsgálati fogságot vagy büntetést elszenvedett kártalanítást is a kisajátítás gondolatára akarja visszavezetni. („Az állam mintegy kisajátítja személyes szabadságunkat a büntető hatalom gyakorlásában.“) Az állam kötelezettsége egyszerűen folyik abból, hogy az állam is, mint mindenki más, felel az ő igazságszolgáltatató „üzem“ körében alkalmazottai (bírái) által okozott jogsértésekért.

³⁹⁾ A jogtalan perindítással avagy egyéb pereszekmennyel (pl. végrehajtással) ezenkívül még esetleg okozott károokra a rendes szabályok alkalmazandók. V. ö. alább 76. §. 38. j.

mértékben elkerülhetetlenül velejár az üzemmel. A veszélyes üzem szigorított felelősségének első célja éppen az, hogy ezt a nem kívánatos következményt lehetőleg csökkentse; amennyiben pedig azt teljesen kiküszöbölni nem lehet, az így előálló kár megtérítésére menő kötelezettséget a kisajátításszerű kártalanítás egyik eseteként (fent a) pont) kell felfogni.⁴⁰⁾

7. A kártérítési szankció kizárása vagy korlátozása különös törvényi rendelkezésekkel. Kivételiesen vannak egyes különös rációból fakadó törvényes rendelkezések, melyek bizonyos esetekben a jogsértés mindig helyt foglaló szankcióját, a megtérítési kötelezettséget, kizárják anélkül, hogy magának a jogsértésnek ebbeli jellegét eltörölnék. Így az 1871. évi VIII. t.-c. 68. §. (Mtj. 1735. §.) szerint bíró az ítélethozatalban elkövetett kötelességsértés miatt csak akkor perelhető kártérítésre, ha őt a kártokozó cselekmény miatt büntető bíróság jogerősen elítélte vagy jogerős fegyelmi határozat megállapította róla, hogy hivatali kötelességét cselekményével vétkesen megsértette.⁴¹⁾

E pont alá esik még az *elévülés*, melyről alább (76. §.) más összefüggésben szólnunk.⁴²⁾

72. §. A kár.

Helyreállító szankcióról — a dolog természete szerint, — csak akkor lehet szó, ha van mit helyreállítani, azaz a jogellenes magatartás valakinek csakugyan okozott sérelmet, és másfelől, ha a helyreállítás (tágabban szólva: kiegyenlítés) a sérelem természete szerint lehetséges.

Az első szempontból folyik, hogy a kártérítési kötelek csak befejezett

⁴⁰⁾ Zsögöd (Fej. I. 59. §. 10. b. a) mint a megengedett magatartásból folyó kártérítési kötelek esetét említi még a következőt: „kockázatviselés, — annak mintegy quasi contractualis elvállalása az engedélyes részéről“, pl. végrehajtható részéről a befoglalt ingók átszálltatása, mely az ő „felelősségére“ történik (végr. t. 76. §.), úgyszintén az Opt. szerint megengedett alzálogbaadás (454. és 460. §.) az alzálogbaadóéra. Ez az eset nem más, mint egy izoláltan és elvi megfontolás nélkül átvett esete a római custodia-kötelezettségnek, mely a klasszikusoknál a zálogtartót kétségtelenül terhelte (v. ö. fent 63. §. 1. j.) és helyesen kellene, hogy terheljen ma is minden zálogtartót.

⁴¹⁾ A szerződési kártérítésnél ilyen a társadalombiztosításról szóló 1927. évi XXI. t.-c. 90. §-ának szabálya, mely szerint a munkaadó, ki a szabályszerű biztosítást teljesítette, munkásai és ezek családtagjaival szemben baleseti kártérítéssel nem tartozik, kivéve ha jogerős büntető ítélet megállapította, hogy a balesetet ő vagy oly alkalmazottja, kinek eljárásáért felelős, szándékosan idézte elő, vagy a kár a törvényes, illetőleg hatóság által elrendelt óvintézkedés elmulasztásából eredt. Továbbá ide tartozik a házassági törv. 3. §-ából folyó korlátozás, mely szerint az eljegyzést alapos ok nélkül felbontó fél a másik jegyesnek és rokonainak csupán a kötendő házasság céljából tett költségei erejéig tartozik kártérítéssel. (V. ö. azonban 76. §. 17. j.)

⁴²⁾ A büntetőjogban a büntetést kizáró okok közt szerepel a *kegyelem* is. Kegyelemnek a kártérítő szankciót illetőleg nincs helye, miután ez a sértett alanyi jogát is érintené. Így a Kúria is 1478/1927. (JHdt. I. 471.): Az a körülmény, hogy a bűnös állami közeg ellen indított eljárás közkegyelem folytán megszűnt, nem érinti a magánjogi felelősséget. (V. ö. az 1940:XXXVII. t.-c. 17. §. 6. pontját és 18. §-át is.) Amennyiben az államhatalom (pl. külön törvény) különös okok miatt a kártérítési kötelezettséget megszüntetné, ez csak a sértettnek az államhatalom részéről való kártalanításával kapcsolatban volna lehetséges (= kvázi kisajátítás).

eredményeken alapul: a magánjogi jogellenes cselekménynek nincs kísérlete.¹⁾ A cselekmény, mely a tettes által célbavett eredményhez képest csak a kísérleti stádiumban maradt, befejezett eredményként jön tekintetbe annak a részeredménynek erejéig, mely a cselekmény folytán csakugyan megvalósult (pl. betöréses lopás megzavart kísérlete esetén a már elkövetett dologrongálás erejéig), de egyáltalán nem jön számba a célzott eredmény szempontjából. (A fenyegető kár elleni abbanhagyási kötelesegről l. alább 76. §. in fine.)

A második szempont (a helyreállítás, ill. kiegyenlítés lehetősége) legteljesebben a vagyoni sérelmeknél forog fenn (kár szorosabb értelemben, v. ö. III. köt. 25. §. 2. pont); nemvagyoni sérelmek közül csak azoknál, melyeknek vagyoni elégtétellel való kiegyenlítését törvényeink vagy gyakorlatunk megengedi (v. ö. III. köt. 25. §. 11. pont). Más sérelmekre e szankció alkalmazhatatlan.

73. §. Az okozati összefüggés.

Az okozati összefüggésről általában, annak mibenlétéről és részletes alkalmazásáról már fent (III. köt. 25. §. 3—8. pontok) szóltunk. Kiemeltük, hogy míg egyéb kárköteleknél az okozatosság csak mint a kár terjedelmét meghatározó szempont szerepel, addig a jogellenes magatartásból eredő szankcióköteleknél a kár okozatossága egyszersmind az a szempont is, mely a felelőség létrejöttét egy bizonyos személy (az okozó) terhére megokoltá teszi. A jogellenesen felidézett kár megtérítésére csak az okozó kötelezhető és megfordítva is, az okozó csak az általa jogellenesen okozott károk megtérítésére kötelezhető.²⁾

A kártérítési kötelek létrehozásában nem szükséges, hogy a kár közvetlen okozata legyen a jogellenes magatartásnak: elég, ha a kapcsolat közvetett is, pl. a cselekvő személyes ténykedésének távolabbi füződményei, vagy a felelős személy alkalmazottai, állatai, dolgai, üzemei okozta károk, melyekért ő felelős. (Részletesebben fent id. h. 7. p.) Sőt nem szükséges az sem, hogy a jogellenesség az okozatossági láncban szereplő valamennyi tényállásmozzanatra fennforogjon. Egyrészt a jogellenes magatartáshoz füződhetnek jogszerű tények, melyekért a jogellenes magatartás elkövetője

¹⁾ Ugyanígy *Almási* Köt. j. I. 545.

²⁾ Hazai jogunk nem ismeri a német és francia jognak azokat a rendszabályait, melyek okozati kapcsolat nélkül is megállapítják egyes köztestületek (község, állam) felelőségét az egyest ért oly károsításokért, melyek ellen az védekezni nem tudott s amelyek őt esetleg tönkreteszhetik, mint pl. belső forradalmi zavargások, zendülések vagy ezeknek elnyomása közben okozott károk. Franciaországban ezeken kívül még ellenséges károk is. (Igy az 1920. évi német Reichstumultschadengesetz, a francia 1884. évi loi municipale [1914. évi kiegészítéssel], valamint az 1919. évi törvények a háborús károknak az állam által való viseléséről.) Ezek a rendszabályok azonban nem is annyira a jogellenes okozáson (az elhárítás elmulasztásán), mint a kárfelosztás gondolatán alapulnak.

mégis felelni fog (pl. a jóhiszemű birtokostól ellopott elbirtoklás alatt álló dolgot a tulajdonos a tolvajnál felfedezi és elperli, — amit a meglopottnál nem vett volna észre; a jogellenesen elvitt és orvvadászatra használt kutyát a vadőr lelőtte stb.), — másrészt, s ez a gyakoribb és fontosabb eset, egy jogos (megengedett) magatartáshoz is füződhetnek olyan következmények, melyek mások jogainak sérelmére vezetnek és így utólag az eredetileg jogos magatartást is egy (összetett) jogellenes tényállás részévé, tehát szintén jogellenessé teszik. Például veszélyes üzem folytatása magában véve lehet jogos (esetleg hatóságilag is engedélyezett) magatartás, mégis állhatnak elő belőle mások jogait sértő következmények pl. kazánrobbanás, autóösszeütközés. Itt voltaképp sem maga az üzem folytatása, sem a közvetlen károkozó esemény egymagában nem volna elegendő az üzemtulajdonos felelőségének megállapítására, hanem a kettő együtt. A mások jogsérelmének és károsodásának ugyan a kazánrobbanás, összeütközés a közvetlen oka, ez azonban csak azért alapítja meg a tulajdonos felelőségét, mert a károkozó dologgal veszélyes üzemet folytatott. (Ha pl. ellenséges csapatok foglalták le a gyárüzemet vagy autót és az ő kezelésükben történt a robbanás, összeütközés, a tulajdonos nem lesz felelős a kárért.) Az eredeti magatartás, mely közvetlenül jogos volt, ebben a közvetett kihatásában jogellenessé vált.²⁾

Hogy a bíró meddig mehet a messzeségbe vezető okozati összefüggés figyelembevételénél, az, mint fent (i. h.) kifejtettük, nem az okozatosság, hanem a beszámítás kérdése, melyről a következő §-ban lesz szó.

74. §. A beszámítás.

1. A vétkeesség mint szabályszerinti beszámítási alap.

2. A vétlen beszámítás.
3. Beszámítás a közvetett okozásnál.

1. A vétkeesség mint szabályszerinti beszámítási alap. a) Vétkeességfogalom. Hazai jogunk is kétségtelenül abból az Európaszerte elfogadott elgondolásból indul ki, hogy a kártérítési szankció alkalmazásának normális, természetészerti alapja a cselekvő vétkeessége. Ami felelőség ezen túl található, az csak szinguláris szabályon alapuló kivétel.

Elméletünk is, tételes törvényhozásunk és gyakorlatunk is magáévá teszi továbbá a pandektaelméletből átszarmazott azt az illogikus álláspontot, hogy, bár kétségtelenül abból a feltételezésből indulnak ki valamennyien, hogy a vétkeesség morális (akarat) hiba: t. i. vagy egyenesen a jogrend ellen irányuló akarat: gonosz szándék (dolus), vagy akaratlanyság a jogsértés elkerülésére köteles erőfeszítések kifejtésében: gondatlanság (culpa, negligentia): mégis ennek a vétkeességnek mértéke egy absztrakt, objektív, képze-

²⁾ Ennyiben találó Hegelnek (Rechtsphilosophie 118. §.) meghatározása, melyet *Larenz* (Vertrag u. Unrecht, 2. 11.) idéz: „Handeln heisst... sich der Möglichkeit des Zufalls, d. h. eben, den Gesetzen des Daseins preisgeben.“

letbeli cselekvési típus: a *rendes (derék) ember* (iparos, kereskedő, gépész, kocsivezető stb.) gondossági mértéke. Vagyis a lényegben hazai jogunk is az objektív vétkességi fogalom alapján áll, s annak a német szubjektivisták irányzatnak, melyről fent (65. §. 17. j.) emlékeztünk, a magyar elméletben és gyakorlatban visszhangja nincs. Akármilyen legyen is a konkrét cselekvő a maga személyes képességei szerint, vétkes, ha annak a szabványos gondosságnak, „amelyet az élet felfogása szerint rendes embertől az eset körülményei között el lehet várni“ (Mtj. 1134. §.), eleget nem tett.¹⁾ A magánjog, annak a bizonyítási szükséghelyzetnek nyomása alatt, mely az egyéni képességekhez tapadó morális vétkesség ellenőrzése körül felmerül (fent 65. §. 2.), tekintettel a maga enyhébb szankciójára, egyszerűen elhárítja ezeknek az egyéni képességeknek vizsgálatát az egyes esetben, és a tárgyi mértéket meg nem ütő cselekvés mögött otlevőnek teszi fel a morális vétkességet is, ha csak a konkrét esetben a vétségképtelenség nyilvánvaló szélső ismérvei (elmebetegség, gyengeelméjűség, felismerőképesség hiánya, fiatal kor, siketnemaság, eszméletlen állapot stb. miatt) nincsenek bizonyítva nála. (Ezeket az utóbbi körülményeket természetesen már egyénileg, szubjektíven, kell vizsgálnia. A bizonyítás azonban rájuk vonatkozólag nem ütközik olyan nehézségbe, mint aminőbe ütköznék a normálisnál alacsonyabb szubjektív képességek kutatása.) Vagyis a vétkesség a kártérítési jogban²⁾ csak átlagvétkesség, mely a konkrét cselekvőnél esetleg teljesen tárgyi felelősséget is fedhet, ha t. i. a cselekvő képességei, anélkül, hogy a vétőképtelenségig csökkennének, csupán elmaradnak a megkívántató jó középérték (a „derék“ ember gondossági mértéke)³⁾ mögött. S természetesen minél inkább emeljük ezt a középértéket, annál több lesz a voltaképpen vétkesül felelősség alá eső egyedek száma.

A vétkességnek illetően módon megalkotott fogalmára tehát egyedül az a Max Rümelin-féle meghatározás talál (fent 65. §. 19. j.), mely szerint a vétkesség nem más, mint a cselekvővel szemben amiatt támasztott szemrehányás, hogy a szóbanforgó helyzetben helyesnek képzelt (tehát a normális,

¹⁾ A Mtj. id. §-a a szerződéses felelősségre szól ugyan, de minden kétség nélkül alkalmazandó a szerződésen kívüli jogellenes magatartásból eredő károkra is, hol külön meghatározást a szöveg nem ad. Hazai jogunkban a francia jognak az az álláspontja, mely az „in lege Aquilia et levissima culpa venit“ jelszó alapján a kettő közt különbséget akar tenni, ismeretlen.

²⁾ Csak a kártérítési jogban. Másutt, pl. a házassági bontóperben, a szubjektív vétkességet keressük.

³⁾ A tipikus gondossági mérték u. i. nem egyszerű középátlaga a lehető legjobb és legrosszabb eljárás módjának, hanem jelenti a célnak megfelelő helyes eljárás módját, melyet belátó, lelkiismeretes ember követ. Enneccerus (Lehrb. I. 197. §. I. 3.): „Grad der Sorgfalt, der ... von tüchtigem, gewissenhaften Leuten für genügend gehalten wird...“, Leonhard (Allg. Schuldrecht 441.): „vernünftiger Durchschnittsmensch“. Szladits (e mű I. köt. 37. §. 4.): „derék ember, ki figyelemmel van mások érdekeire“. — A franciák „homme prudent et prévoyant“-ja, mint láttuk (64. §. 4. j.-nél) felmegy az emberi teljesítőképesség felső határáig.

jóravaló emberektől általában követett) cselekvésmódtól eltért, kivéve, ha nála a vétségképtelenségnek törvényesen körülírt ismérvei fennforognak. Ez a cselekvési mérték, mint említettük, legfeljebb annyi hajlékonyságot mutat, hogy a cselekvőre ráillő emberkategória tipikus mértékét (a rendes kereskedő, rendes fuvaros stb.) eljárás módját alkalmazzuk; az egyéni képességek kutatásának azonban nincs helye.

Még pedig a rendes mértéktől való eltérést nemcsak az akarat erőfeszítések: a szoros értelemben vett szorgalmatosság (diligentia, Sorgfalt), hanem a helyes cselekvéshez szükséges egyéb tulajdonságok: intelligencia, felismerőképesség, szakképzettség, testi ügyesség stb. tekintetében is elegendőnek kell tekinteni a hiba felróhatóságához. Logikailag és lélektanilag egyik éppoly hibás eljárás, mint a másik; viszont a bizonyítási kétség éppoly ránehezedik az egyikre, mint a másikra, s ha már a pozitív jog ragaszkodik ehhez a logikailag helytelen felelősségelhatárolási módhoz, akkor azt egyik irányban éppoly alkalmazni kell, mint a másikban: a bíró, amint akaratgyengeség miatt nem, éppoly egyéb egyéni képtelenségek örve alatt sem hagyhatja kibujni a felelősség alól azt a tetteket, ki az átlagmértéket nem ütötte meg, s akinek illetően képtelenségéről kétséget kizáró módon meggyőződnie éppoly nem lehet, mint akarat képtelenségéről.

A mondottakból folyik, hogy a vétkességbe beletartozik hazai jogunk szerint is nemcsak a németeknél megkülönböztetett ú. n. tudatos gondatlanság (bewusste Fahrlässigkeit), azaz ahol a cselekvő képzeletében a káros eredmény, melyet nem akart, legalább mint lehetőség előre felmerült, de az ú. n. öntudatlan gondatlanság (unbewusste Fahrlässigkeit) is, melynél a cselekvő az előidézett káros eredményt nem látta előre, talán nem is láthatta saját tehetsége szerint, de a nála tehetségesebb tipikus derék ember előre látta volna, így, mint mondani szokás, neki is előre kellett volna látnia. Szigorúan véve ez már vétkes felelősség (v. ö. 65. §. 11. j.), de még a közfelfogás szerinti vétkesség alá kell besoroznunk.⁴⁾ ⁵⁾

Ez az ekként jórészt objektíven fogalmazott vétkességfogalom azonban még mindig megmarad beszámítási (azaz a tettes felelősségrevonhatását meghatározó) kritériumnak, és mint ilyen szembe állítandó a jogellenesség ismérvével, mint a tettes karakterizáló tulajdonsággal (V. ö. 71. §. 2. pont).

⁴⁾ A tudatos gondatlanság az utóbbival szemben kétségkívül már súlyosabb hiba jellegével fog bírni, anélkül azonban, hogy a törvényi „súlyos gondatlansággal“ egybeessenék. Még az sem áll, hogy utóbbit feltétlenül a tudatos gondatlanság esetei közt kellene keresnünk. Tudatlanság (pl. orvosi műhiba) is lehet botrányos. (Non intelligere quod omnes intelligunt.)

⁵⁾ Lehetne ugyan úgy okoskodni, hogy mivel jogunk úgyis ismeri a vétkeségen túlmenő méltányossági felelősséget, módunkban van a vétkességet visszaadni önmagának e fogalom szubjektív kezelésével, s az egyénileg mért vétkeségen túl eső eseteket a Mtj. 1737. §-a alá utalni. Ez a megoldás azonban kétségtelenül ellenkeznék törvényeink és gyakorlatunk eddigi elgondolásával és az 1737. §-nak a Mtj. felelősségi rendszerében elfoglalt szerepével.

A jogellenesség csak annyit mondott, hogy az adott esetben a jogrend sérelmet szenvedett, bárki bárminő módon követte el azt. A vétkeesség azt jelzi, hogy a joggal ellentétes eredmény előidézéjére előírt szankció alkalmazásba-vétele ellen a cselekvő személyét tekintve nincs akadály sem személyileg az ő vétségképtelenségében, sem tárgyilag a károkozó eseménynek az átlagos emberi teljesítőképességét (a normális, derék szakbeli ember buzgalmát, figyelmét, éberségét, szakismereteit) meghaladó jelentkezőmódjában, ami a rendes beszámítás határára túl esnek.⁶⁾

b) *Fokozatok.* A vétkeesség közismert két fokának: a szándékosságnak és gondatlanságnak, valamint az utóbbinál az enyhébb vagy súlyosabb gondatlanságnak (*culpa levis, lata,*^{6a)} [v. ö. I. köt. 37. §.] megkülönböztetése a magánjogban — eltérőleg a büntetőjogtól — lényegesen kisebb különbséget képvisel és főként ritkán játszik kategóriaalkotó szerepet, miután a kártérítési felelősség megalapozására rendszerint már a legkisebb vétkeesség is elég. A vétkeesség súlyos vagy kevésbé súlyos volta rendszerint csak a kártérítés terjedelmének meghatározásánál fog a bíró előtt egyik fontos kiegészítő szempontként szerepelni (v. ö. III. köt. 25. §. 9.). Csak kivételesen fordul elő, hogy már a felelősség megalapítása a vétkeesség egy súlyosabb fokához fűződik, például a súlyos (durva) gondatlansághoz⁷⁾ vagy éppen csak a szándékossághoz.⁸⁾

c) *A vétkeességet kizáró ok.* Miután a vétkeesség a jogellenességre támaszkodó fogalom, ez utóbbi fennforgása nélkül tárgytalan. Ennélfogva

⁶⁾ A szövegben mondottak teljességükben csak az ú. n. *culpa in abstracto*-ra állanak, nem a bizantinus eredetű, de a vétkeesség gondolatának jobban megfelelő *culpa in concreto*-ra. Viszont azonban ez utóbbi hazai jogunkban is csak szerződéses viszonyokban került alkalmazásra (v. ö. *Szavadits* Vázlat I. 170. II. 347., *Kolosváry*, Mjog 991. pont.), a szerződésenkívüli kártérítési köteleknél sohasem, így itt bennünket nem érint. (A Mtj. még ott is teljesen kiküszöböli, — amit alig lehet helyessélni.)

^{6a)} Egyes régebbi törvényeink nyelvhasználatára a gondatlanság jelölésénél pontatlan. „Vétkes gondatlanságról” beszélnek, aminél nem lehet tudni, hogy a gondatlanságot általában értik-e, vagy annak súlyosabb fajtát, a durva gondatlanságot. Általában az utóbbit szokták felvenni (így *Szavadits* is, e mű I. k. 37. §. 3. j.), ami néha talál is (pl. a bírák felelősségénél, — mindjárt alább), de nem mindig. (V. ö. a törvényhatósági tisztviselők felelősségét alább 75. §. 55. j.-nél.) Ugy látszik, a hibás kifejezőmód régebbi jogi nyelvünkben az első értelemben volt általános. Így már Frank, Közj. törv. I. 306. §. általában a dolus ellentétképp jelöli meg a „vétkes hibát vagy gondatlanságot”, mint a „köteles figyelem elmulasztását”. Ezt a szóhasználatot követi még ma is *Kolosváry*, Magánjog 165. pont, valamint helyel-közzel a Kúria is. (Pl. Grill XXXII. [1939.] 777.)

⁷⁾ Például: nemvagyoni kár (Mtj. 1114., 1726. §.), illetőleg rendkívüli kár megtérítése (Mtj. 1111. §. 2.), bíró felelőssége az ítélethozatalnál elkövetett jogsértések miatt (1871. évi VIII. t.-c. 1. és 66–67. §§., Mtj. 1735. §.)

⁸⁾ Például: a jó erkölcsbe ütköző károkozás (Mtj. 1709. §.), a joggal való visszaéléssel történő károkozás (Mtj. 2. és 1711. §.), másnak rábírása harmadikkal szemben fennálló köteletségének megszegésére (Mtj. 1734. §.), sajtóközleménnyel elkövetett tisztességtelen versenycselekmény miatt a szerkesztő, kiadó, nyomdatulajdonos felelőssége (1923. V. t.-c. 34. §.), nemvagyoni kár követelhetése tisztességtelen versenynél (1923. é. V. t.-c. 35. §.), a munkaadó felelőssége a társadalombiztosító intézettől járó kártalanításon túl (1927. é. XXI. 90. §.), a *terjesztő* felelőssége szerzői jog bitorlásánál (a szándékosság mellett üzletszerűség is).

fennforgását kizárják mindazok a körülmények is, melyeket fent (71. §. 5.) mint a jogellenességet kizáró okokat ismertünk meg (a sértett valóságos vagy feltételezett beleegyezése, jogos védelem, szükséghelyzet.⁹⁾

Ezen túl is azonban, azaz a valósággal fennforgó jogellenesség esetén is, kizárják a vétkeességet a tettes személye körül fennforgó egyes körülmények, nevezetesen azok, melyek a tettesnek az ő feltételezett (az átlagtapasztalat szerint valószínűleg fennforgó) akarati hibáját kizárják s így az emiatt neki tehető morális szemrehányhatóságot eleve megszüntetik, amennyiben az akarat normális képződését gátolják vagy zavarják. Ilyen körülmény elsősorban a cselekvő akarati képtelensége vagy megbízhatatlansága fejletlenség (korhiány)¹⁰⁾ miatt, vagy elmeállapotának állandó vagy a cselekvéskor fennforgott múltó zavara következtében (v. ö. e mű I. köt. 37. §. 5.). Ilyen továbbá kétségkívül a kényszerítés, mely harmadik személy részéről jövő, komoly, közvetlen, másként el nem hárítható s az előidézettnél aránytalanul nagyobb rosszal való fenyegetésből ered.¹¹⁾ A kényszerítéssel körülbelül egyenlő a

⁹⁾ A vétkeesség kérdése azonban ismét mindjárt felmerül a vélt beleegyezés, a vélt jogos védelem, illetőleg a védelem határainak túllépése esetén. A szükséghelyzetnél pedig, hol mint mondottuk (71. §. 32. j.), elvileg nincs kizárva a más vagyonának oly szükséghelyzetben való igénybevétele sem, melyet a veszélyben levő vétkező (pl. gondatlanul, esetleg súlyosan gondatlanul vagy akár szándékosan is, — pl. öngyilkossági szándékkal, melytől aztán az öngyilkosjelölt visszariadt) idézett fel, a hiba kérdése mindig ott áll a háttérben, mint a kártérítés milyenségére befolyással bíró körülmény. A Mtj. 496. §. ugyan nem különböztet, hanem a tulajdonos feltétlen kártérítési igényéről beszél. Ez alapján helyes is, lévén a szükségbeli igénybevétel voltaképp kisajátítási eset, hol a kártalanítási összeg akkor is fizetendő, ha a kisajátító a legteljesebb mértékben ártatlan. Ha azonban valaki reklamálja általában a kíméletre érdemes adós részére a méltányossági felelősségenyhítés kedvezményét (v. ö. III. köt. 25. §. 9. pont és fent 67. §. 4. p.), akkor ezt természetesen ki kell terjesztenie a szükséghelyzetben levőre is, amikor aztán viszont döntő súlya lesz a mérséklésre annak a mérlegelésnek, hogy az adós hibátlanul vagy hibásan és mennyire hibásan jutott a szükséghelyzetbe, illetőleg hogy abban a szükségcselekmények fogantatásánál mekkora gondossággal járt el.

¹⁰⁾ A Mtj. 12. és 1717. §-ai a vétőképtelenség korhatárát a 12. életév betöltéséig felviszik. Ezen túl a 18. évig a bíró még vizsgálni köteles, hogy a cselekvőnél megvolt-e a beszámíthatóság („a felelősség felismeréséhez szükséges belátás”). A Mtj.-nak ezt a rendelkezését gyakorlatunk még nem tette magáévá. Korhatár hiányában mai jogunkban a gyakorlat az utóbb említett belátás vizsgálatát a 12. éven aluliakra is kiterjeszti, sőt — különösen a sértett fél hibája esetén, a helytelen szövegezésű pozitívjogi támpontok okozta szükséghelyzetben — túlalacsonyra is leviszi ezt a vizsgálatot. (V. ö. III. köt. 25. §. 48. j.) — A 12 éves korhatár mellett a Btk. alapján — helyesen, de sikertelentül — már *Almásy*, Tilos cselekmény 8., Jogt. Közl. 1901. 37. sz. (Főelőadm. VI. 211.) Hasonlóképp *Kolosváry*, Mjog 184. pont. — Egy izolált döntés a 12 éves korhatár mellett. JH. VI. 1179. (5916/1930.)

¹¹⁾ Nem ide tartozik a közvetlen fizikai kényszerítés (vis absoluta), melynél nemcsak a vétkeesség és jogellenesség, de maga a cselekmény is hiányzik a tettes részéről, ki a kényszerítőnek csak eszköze (közvetett tettség, pl. a hipnózisban végzett testmozgásoknál, — v. ö. 71. §. 1. j.). — Viszont a fenyegetés mentesítő hatását fel kell vennünk nemcsak a Btk. 80. §-ában foglalt megszorított esetkörben (a tettes vagy hozzátartozói életének vagy testi épségének veszélyeztetése), hanem általában a szükséghelyzet keretei közt, lévén a kényszerítettség is alapján a szükséghelyzetnek egy neme. (V. ö. mindjárt alább.) — A fenyegetésből folyó kényszerítettségnek vétkeesség-szünetítő hatását azonban sem Mtj.-unk nem említi (a BGB sem), sem az irodalomban nem szokás vele foglalkozni. (Említi a Terv. 1084. §-a, mely azonban a megoldást pusztán azon az alapon, hogy a cselekmény jogellenessége a kényszer esetében is meg-

törvényes fellebbvaló parancsára való cselekvése annak, aki a parancsnak engedelmeskedni köteles (katona, csendőr, tisztviselő, v. ö. 1886. XXI. t.-c. 90. §., 1886. XXII. 87. §., 1930. XVIII. 64. §. 2.). Végül kizárhatja a vét-kességet a cselekvő tévedése is, ha t. i. ez a szokásos diligencia, figyelem, előrelátás mértékét meghaladó tényekből ered (ü. n. menthető tévedés), különösen, ha az egy harmadiknak megtévesztő fondorlataiból származik, melyek esetleg a legéberebb ember félrevezetésére is alkalmasak. (A sértet-től eredő megtévesztés már az együttokozás szabályai szerint is kizárja vagy esőkkenti a felelősséget.) Mindenesetre kizárja a tévedés a szándékosságot,¹²⁾ míg a gondatlanságot illetőleg a bíró dönt a szokásos objektív mérték sze-rint.¹³⁾ A kulpán túl is megmarad végül a tévedő méltányossági felelőssége

marad, — ami ugyan magában véve igaz, de a vét-kességen alapuló rendszerben nem lehet elég, — helytelen irányba tereli. — Ellene helyesen már *Almás* előző j. id. h. és Tilos csel. 11.). Külön törvényi intézkedés nélkül az esetet mindenesetre legalább is a szükséghelyzet kategóriájába kellene besorolni, mint ezt a BGB-re nézve már *Liszt* (Deliktobligationen 94.) követelte, illetőleg a mi mai jogunk szerint a vétőképtelenek mintájára (Mtj. 1717. §. 3.) a méltányossági felelősség alá vonni, miután a kényszerített nyilvánvalólag éppúgy nem vétke, mint az elmebeteg vagy gyermek. Azonban a mi fent kifejtett felelősségi elveink szerint ez a megoldás sem volna szabatos és kielé-gítő. Mert bár a jogellenesség és vét-kesség szempontjából egyenlő lehet a kényszerített helyzete a szükséghelyzetben levőével és a vétőképtelenével, eltérés van köztük az érdekhelyzetre nézve. A sorozat itt, — a jogos védelemben cselekvő (mint végered-ményben szintén vétlen károkozó) esetét is figyelembe véve, — tüzetesen a következő: A jogos védelemben levőnél a (jogellenes) iniciativa a sértettől (vagy állatától, dolgá-tól) eredt; az ezt (jogosan, tehát vétlenül) visszaverő védekező tehát saját külön érdek nélkül cselekedett, így minden felelősség alól ment. — A szükséghelyzetben cselekvő-nél, akár a maga lényé folytán, akár e nélkül került is ebbe a helyzetbe, illetőleg ha a más kimentése érdekében, mint ennek gesztora avatkozott is bele a dologba, a mentő cselekmény megválasztására irányuló (s a más jogát érintő) iniciativa kétségtelenül tőle, az ő elhatározásából ered, az egész cselekvés az ő ügye, az ő érdekében áll, így felelőssége még vétlensége esetére is nyitvamarad. (A Mtj. 496. §-a ezt minden megszorítás nélkül mondja ki, de logikusan itt is a vétőképtelenek mintájára [1717. §. 3.] igazodó méltányossági felelősségnek kellene hogy helye legyen. (V. ö. fent 71. §. 32. j.) — Lényegében azonos a vétőképtelenek esete, kik a károkozó cselekményt szintén a saját iniciatívájukra (a saját életmegnyilvánulásaikként, tehát végeredményben saját érdekükben) végezték, így — amennyiben felügyelőjük feleletre nem vonható — szin-tén aláesnek a (méltányos) felelősségnek. (Kétségtelen, hogy az őrlőre kissé bizarr azt mondani, hogy a saját érdekében cselekszik, mikor dühöng, de viszont még két-ségtelenebb, hogy nem a máséban cselekszik.) — Végül a kényszerített középállást foglal el a két csoport közt, amennyiben nála a jogsértésre irányuló kezdeményezés egy harmadiktól jön: az egész dolog nem az ő ügye; sem a jogsértéshez, sem annak elhárításához közvetlen érdeke nem fűződik, így az egész beavatkozás rá nézve idegen (külső) ok, mely ellen küzdeni, mint fent láttuk (67. §. 3. pont), csak a saját erői mértékéig tartozik, méltánytalan volna tehát őt ezért a saját személyes hibáján túl (gyakorlatilag a súlyosabb gondatlanságon túl) felelőssé tenni.

¹²⁾ Hasonló értelemben *Szladits* e mű I. 37. §. 2—3. pont.

¹³⁾ Ez az objektív mérték itt is lehetőleg a tetteshez közelálló társadalmi kategória mértéke lesz, tehát más egy parasztemberé, mint egy kereskedőé, tanult emberé. Ellenben a szándékosság csak egyénileg dönthető el: vagy tudta a cselekvő a cselekvény jogellenes vagy jogellenességre vezető voltát vagy nem. E tekintetben a magánjogi bíró kedvezőbb helyzetben van, mint a büntető, mert itt a felelősséget már a legala-csonyabb vét-kesség is megállapítván, a súlyosabb vét-kességi foknál, minő a dolus, mely csak felelősségzigorító szempontul szolgál, semmi oka nincs, hogy ennek a szí-gorító szempontnak valóságos fennforgását a szóbanforgó egyénnél ne kutassa. Ezért olyan kiterjesztő fogásoknak, minőkhöz a büntetőjogi elmélet fordult (fent 65. §. 15. j.-nél), a magánjogban nincs szükség. — Más kérdés (nevezetesen pusztán a bizo-

a vétőképtelenek mintájára (argumentum a maiori ad minus).¹⁴⁾

2. *A vétlen beszámítás.* A vétlen felelősségi beszámítás hazai jogunkban még a századforduló körül jóformán csak a vasutaknak s az ezek példájára kezelt veszélyes üzemeknek az üzem körében előforduló balesetekért való felelősségére, valamint az államnak az ártatlanul elítéltek vagy vizsgálati fogságot szenvedettek kártalanítására vonatkozó köteletségére szorítkozott, melyhez az utóbbi évtizedek gyakorlata még néhány, régebben bizonytalan alkalmazású, szintén speciális felelősségi esetet csatolt (vadállat, luxus házi-állat tartójának felelőssége, az effusa-deiecta esete). Mindezek az esetek a közvetett felelősség esetcsoportjába tartoznak, azaz bentük a felelősség tulajdonképpen nem közvetlenül magához ahhoz a magatartáshoz kapcsoló-dik, melynek alapján az illető személyt igénybe vesszük (üzemfolytatás, állat-tartás), hanem a felelősséget kiváltó mozzanat valamely ehhez a magatartás-hoz csatlakozó, esetleg a felelőssé tett személytől idegen tény, pl. alkalmazott vagy állat ténye, kidobás, kiesés vagy természeti esemény képében jelentkezik. Ezért ezek az esetek célszerűen a közvetkező §-ban kerül-nek tárgyalás alá, hol ennek a közvetett okozásnak eseteit és beszámításuk feltételeit vesszük egységes vizsgálat alá.

Ellenben külön és előre kell kiemelnünk, mint a vét-kességi beszámítás mellett ugyan csak kiegészítő, de elvi, általános érvennyel jelentkező beszámítási szempontot, az utolsó negyedszázadnak a ptkv. javaslatai által inspi-rált gyakorlata által szokásjogi szabállyá emelt méltányossági vétlen beszámítást, melynek befogadása az azelőtt kizárólagos vét-kességi rendszerbe kár-térítési jogunk legnagyobb, egyenesen korszakalkotó jelentőségű eseménye volt, amely mellett az összes többi vétlen felelősségi esetek külön szabályai voltaképpen csak részletjelenségekké váltak (v. ö. fent 68. §. in f.).

Ennek a felelősségi rendszabálynak értelmében a bíró, ha úgy látja, hogy „tekintettel a körülményekre, különösen az érdekelt felek vagyoni

nyitás kérdése), hogy a magánjogi bíró sem igen fogja elhinni az egyébként vétő-képes tettesnek a jogellenesség felismerésének hiányára való hivatkozását oly esetekben, hol épeszi embernek azt köztapasztalat szerint fel kellett ismernie.

¹⁴⁾ A tévedés vonatkozhat egyaránt vagy tényekre, vagy magára a jogszabályra (a jogszabály nemtudása vagy rosszul tudása). Magánjogilag doluszt felvenni (azaz a súlyosabb felelősséget folyamatba tenni) éppúgy megokolatlan volna akkor, ha a cselekvő a jogszabályt csakugyan nem ismerte, mint ha egyéb tényállási részletekkel nem volt tisztában; s a gondatlanság objektív vádja is éppúgy talál arra az esetre, ha valaki cselekvése jogi vonatkozásainak nem jár utána, mint ha kellő ténybeli körü-ltekintés nélkül cselekszik. Vannak azonban bizonyára esetek (nagy számmal), ahol valaki gondatlanság vádja nélkül téved a jogban. Nincs olyan jogtudós koponya, mely a mai tételes jog összes lehetőségeit minden váratlan helyzetre számon tudná tartani. Annál kevésbé tudja ezt tenni egy laikus vagy idegen. Ilyenkor jön a vétlen (méltányossági) felelősség szerepe, amiben nincs semmi veszedelem, mert a bíró nyilván azt fogja méltányosnak tartani, hogy inkább a tévedő viselje a kárt, mint ellenfele, — hacsak javára a legnyomatékosabb méltányossági szempontok nem szólnak s a felelősség csökkentését vagy elejtését nem javallják. (Mai jogunk, t. i. a Mtj. joga szerint ez a „mérséklés“ voltaképpen úgy fog végbemenni, hogy a bíró a felelősség megállapítását nem, vagy csak részben fogja helyénvalónak találni.)

viszonyaira a méltányosság megkívánja¹⁴, elhagyva a normális beszámítási alapot, a vétkességet, marasztalhatja a megfelelő mértékben azt, aki a kárt jogellenesen, bár vétkesen okozta.

A bevezető részben (67. §. 16. j.) kifejtettük, hogy a vétkes felelősségnek illetően módon való bekapcsolása az eddigi hagyományos felelősségi rendszerbe nem felel meg annak az elméleti szerepnek, melyet a méltányosság elve van hivatva betölteni a felelősségi rendszerben, mert a méltányosság nem *felelősségfokozó* mozzanat, milyenek a Mtj. (és a német reformtervezet is) használja, hanem ellenkezőleg *felelősségengyhítő* elem, mely igazi helyén csak oly rendszerben van, hol feladata a más elvek alapján szigorúbban formulázott felelősség mérséklő ellenőrzése. Azonban rámutattunk arra is, hogy megérthető, ha a törvényhozó — óvatos haladással — nem rúgja el lába alól egyszerre az évezredes régi felelősségi elvet, csak kiegészíti azt egy új, messzebbmenő felelősséggel, melynek bevezető princípiumául saját természetével ellenkező alkalmazásban éppen a méltányosság gondolatát használja fel. Ezt a szempontot méltányolnia kell az elméleti értékelésnek is, s a belőle származó bizonyos nehézségeket a jóakarató értelmezés segítségével eloszlatni.

A méltányosság, melyből a Mtj. 1737. §. szövege és az ezt magáévá tett gyakorlat kiindul, elsősorban a két fél vagyoni helyzete közötti különbség szociális értékelésében nyilvánul meg, mely sokszor azt a képet mutatja, hogy ugyanaz a teher, mely meg nem térült kár formájában a szűkös helyzetben levő károsultat tönkretenné, a vagyonosabb (talán aránytalanul vagyonosabb) károkozónak megrázkódást sem okoz, ha kártérítés formájában reáharul, tehát méltányos, hogy azt reá is hárítsuk a körülményekhez képest igazságosnak látszó mértékben (egészen vagy a megfelelő hányadban) még akkor is, ha a rendes beszámítási alap, a vétkesség, hiányzik az ő részén. A leggyakoribb és legjelentékenyebb alkalmazása ennek a szabálynak a nagyvállalatok üzemében minden elővigyázat mellett is gyakran beálló baleseti károknál lesz (erre utal már a 84. sz. TÜH. 2. bek. is), hol a méltányossági felelősség a veszélyességi felelősségnek hasznos (t. i. nem veszélyes üzem ellenében is alkalmazható) kiegészítője lesz.¹⁵ Azonban természetesen a szabály nem szorítkozik erre az esetkörre, sőt a felelősség fent (a bevezetésben) tárgyalt elveiből folyó más szempontok felőlelésére is alkalmas, pl. az egyéni érdekszempontra, melyet mai jogunk öntudatosan még nem von bele a felelősségi mérlegelésbe. (Pl. az a körülmény, hogy a cselekvőség, melynek köré-

¹⁴ Veszélyes üzemből előfordult balesetre a tárgyi felelősség szabályai (Mtj. 1741. §.) alkalmazandók, s ha ez alól mentesítő körülmény forog fenn, akkor — gyakorlatunk szerint — a méltányosság alapján nem lehet felelősséget megállapítani (JHDt. III. 616., IV. 697.). — kivéve, ha két veszélyes üzem összeütközése esetén (a gyakorlat-követte téves módszer szerint, v. ö. alább 75. §. 131. jegyzetnél) a döntésnél ismét az általános magánjogi szabályok alkalmazandók (u. o. III. 616.).

ben a vétkesen okozott kár előállott, egyedül a cselekvő érdekében volt folyamatban, a másik félét pedig egyáltalán nem szolgálta, magábanvéve — azaz körülbelül egyenlő vagyoni helyzetű felek között is — elég lehet a cselekvő felelősségének megállapítására;¹⁶ viszont megfordítva, az a körülmény, hogy a cselekvés éppen a másik fél érdekében volt folyamatban, enyhíti vagy kizárja a méltányossági felelőssétételt.) Általában a bíró a két fél magatartásának teljes erkölcsi és szociális megítélésével formálja meg meggyőződését.¹⁷ (V. ö. erre nézve még a köv. pontban ad *a*) in fine mondottakat.)

A Mtj. 1737. §. a méltányossági kártérítést még ahhoz a feltételhez fűzi: „ha (a kár) máshonnan meg nem térül“ — ami a méltányossági kártérítést szubszidiáriussá tenné. Ezt a feltételt néhány kúriai döntés is gépiesen ismétli. Fent (III. köt. 25. §. 13. j.) már rámutattunk, hogy ez a közbevetett mondat valószínűleg kellő megfontolás nélkül jutott javaslatbeli helyére,¹⁸ és ott inkább zavart csinál, mintsem szükség volna rá, így a szokásjogi átvételnél mellőzendő.¹⁹

¹⁶ Például a háziállat-okozta kárnál (Mtj. 1739. §. 2.) vagy cselekvőképzetlenség miatt megdöntött (gondnokság alá nem helyezett elmebajos által kötött) vagy vétkes tévedés miatt megtámadott ügyletnél, hol a megdöntés a megtámadó kizárólagos érdekében történik (JHDt. III. 553.). Ezt a szempontot erősen előtérbe hozza a Kúriának a szerződéses munka közben bekövetkezett balesetknél követett gyakorlata, miről mindjárt (19. j.) külön szólnunk.

¹⁷ Így nevezetesen figyelembe veszi pl. az ellenfél vétkességét. V. ö. a JH. VIII. 978. alatt közölt esetet, hol a bíróság méltán utasította el az erdőőr által megsebzett fatolvajnak az erdőtulajdonos ellen *méltányossági* alapon emelt kárkövetelését.

¹⁸ A Javaslat Indokolása (III. 384.) abból indulva ki, hogy a méltányossági felelősség szabálya „elsősorban a vétkes személyek kártételeire való tekintettel van felállítva“, kifejezetten kiemeli, hogy az „ennyiben subsidiarius“, de arról hallgat, hogy másra alkalmazva is, aminek szükségét maga is nyomatékosan hangsúlyozza, hasonlóképp másodlagos-e. Igenlő magyarázat abszurd eredményekre visz. Eszerint a sértett nem perelhetné a milliomos ház-, állat-, üzemtulajdonost (értve nem veszélyes üzemet), mielőtt meg nem próbálta kárát megvenni a ház fenntartására szerződéssel vállalkozott építőmesteren, az állat őrzőjén, a szerződéses felügyelőn (Mtj. 1738. §. 1739. §. 1721. §.). A helyes rendezés szerint a tulajdonos dolga visszafordulni az utóbbi ellen (kihez a károsultnak semmi köze), ha egyszer fizetett. — Mégis szövszerint levonja ezt a tarthatatlan következtetést néhány kúriai ítélet. (JHDt. III. 615.). Jellemző különösen a K. I. 1251/1933. sz. ítélet (i. h. 616.): Az OTI nem követelheti az általa nyújtott baleseti kártalanítás megtérítését a vétkes felelősség alatt álló féltől, mert ezzel a féltel szemben a nyújtott baleseti kártalanítás, mint máshonnan megterülő károsszeg erejéig a károsultnak az OTI-ra átszállható követelése nem keletkezik (!).

¹⁹ Esetek a gyakorlatból: Kármegítélés nemcsak rendkívüli vagyonszűkültség mellett (70.000 holdas nagybirtok — aratómunkás, JHDt. IV. 694.), de enyhébb eltérés esetén is: 27 holdas gazda — vagyontalan napszámos, 220 holdas birtokos — 10-12 ezer pengőnyi vagyonnal bír, de egyébként jövedelem nélküli károsult; tűzoltótiszt és tűzijátékgyár — adótiszt, stb. (u. o. II. 506.). Kiskorú sértettnél figyelembe jön a szülők vagyona is (u. o. II. 507.). Nem állapított meg kártérítés: mikor a károsult kiskorú szülei nem voltak egészen vagyontalanok, viszont az alperes évi jövedelme csak 1500 P körül mozgott (u. o. II. 506.); mikor a károsult vagyontalan volt ugyan, de teljes keresőképességű, a károkozónak pedig csak kisebb üzeme volt (u. o. III. 614.). Máskor kármegosztás körülbelül egyenlő kis vagyon mellett (u. o. II. 506.). Viszont a fővárosi ásványvízüzem kötelezte egy ítélet a felrobbant ásványvízes üveg okozta kár megtérítésére a vagyontalan kereskedőjévé javára, tekintettel arra, hogy az ily esetek ritkasága folytán az üzem a kárt elbírija (u. o. III. 614.). A kárba beszámít, ha a sértett segítette a károsultat: állást adott vagy szerzett neki (u. o. II. 506., III. 618.). Külön kiemelésre alig szorul, hogy méltányossági alapon sincs kártérítés, ha a jogellenes okozás hiányzik (u. o. III. 611., IV. 695.), így nincs jogos védelem esetén

3. *Beszámítás közvetett okozásnál.* A kártérítési kötelek szankciótermészetéből folyik, hogy a beszámítás kérdését fel kell vetni a felelősségre vont személytől elindult okláncolatnak nemcsak a közvetlen első ízénél, hanem az ahhoz később fűződött minden egyes további eredménymozzanat tekintetében is. Ahhoz, hogy értelmes felelősségrevonásról lehessen szó, szükségképpen előfeltétel, hogy mindazok a felelősségalapító mozzanatok, melyeket fent (a 70. §-ban) megismertünk, a később az okláncolatba belépő minden egyes újabb részletfűződmény tekintetében is fennforogjanak, azaz: hogy az jogellenes és kárt (vagy egyéb, vagyoni elégtétellel kiegyensúlyozható sérelmet) okozó legyen — ami nélkül a szankció tárgyaltan volna — és hogy a szankció alkalmazásának jogpolitikai megokoltsága az okozóval szemben (vétkesség vagy egyéb beszámítási ok) e mozzanat tekintetében is fennforogjon. Csakis ez teszi logikussá és szociálisan indokoltá, hogy az illető következményt a tettesnek terhére róhassuk. Az a fent (III. köt. 25. §. 19. j. és fent 65. §. 21. j.) már ismertetett pandektajogi álláspont, mely szerint már a kezdeti vétkesség önmagában is elég ahhoz, hogy az illető ténynek bármely

(u. o. I. 473., III. 612., IV. 695.); szakszerű Röntgen-kezelésből eredett kárért (u. o. I. 473.); kereskedő üzleti kára fejében hosszú ideig tartó csatornajavítás miatt, mely a forgalmat zavarta (u. o. IV. 696.); a szülő terhére a nagykorú gyermek okozta motorkerékpárbaesetért pusztán azon az alapon, hogy a gyermek az ő háztartásukban él és az apa gazdaságában dolgozik (u. o. III. 613.); az erdőőr gazdájára azért, mert előbbi utcai összeszólalkozásban fegyverét használta (u. o. III. 611.); a megrendelőre, mikor a vállalkozó okozta a kárt (u. o. III. 613.). — Szerződéses viszonylatokban ugyan újabb keletű ítéleteknek egész sorozata kiképződött gyakorlattá emelte azt az elvet, hogy „annak a gazdaságnak vagy üzemnek tulajdonosa, ... amelynek érdekében végzett munka vagy egyéb működés közben a baleset bekövetkezett, ... a balesetet szenvedettnek kárát ... a méltányosság szabta mértékben megtéríteni tartozik még akkor is, ha a kár előidézésében nemcsak vétkes, de még tárgyilag jogellenes vétlen magatartásával sem vett részt“ (u. o. III. 613. — V. ö. IV. 694. is: egyik munkás munkaközben gereblyéje nyelével véletlenül kiütötte a mögötte dolgozó szemét.) Kivétel csupán akkor van, ha a baleset nem függ össze a munka természetével, pl. a szántómunkás a talajt srappal a munka befejezése után játszott (u. o. II. 507.), a baleset a munkás szívbajával volt kapcsolatos. — Azonban véleményem szerint ez a gyakorlat, mely nyilván a mezőgazdasági munkásbiztosítási törvényhozás alapgondolatára támaszkodik, még a szerződési jog terén is meglehetősen merész, és semmiképpen nincs alapja a szerződésen kívüli jogra való átvitelének, — amire egy-két téves elgondolású ítéletben van példa. Így a hibátlan háztulajdonost kötelezte a JHdt. III. 612. lapon közölt ítélet a háza előtti járdán elcsúszott javára, hasonlóképp a szintén hibátlan járdafenntartó várost az aszfaltburkolatnak a járda mellett feldomborodott részében megbotlott s karját tört járókelő javára, mivelhogy „a sérülést a város kezelése alatt álló s a közönség használatára szolgáló vagyontárgy *rendellenessége* okozta“ (u. o.). Ennek semmi elméleti igazolása nincs. Ellenkező helyes döntések: a háztulajdonosra u. o. IV. 696.; a vásárcsarnok lépcsőjén, de nem ennek hiányossága miatt elesett teherhordó keresetére, valamint egy nem a gázművek által felállított gázkályha hiányosságából származott kárra nézve a gázművek ellen indított perre vonatkozólag: u. o. Az, aki csak szándékosságért vagy súlyos gondatlanságért felel (bíró, thatósági tisztv. stb.), méltányossági alapon igénybe nem vehető (u. o. III. 617., IV. 697.). Egyes határozatok nem állapították meg a méltányossági felelősséget nem nyereszkesedésre alakult (altruista) közületekkel és intézményekkel szemben (állam, város, stb. — v. ö. JHdt. III. 617.). Ezt a téves felfogást azonban újabb döntések kiküszöbölték. Helyesen mondja az egyik ilyen határozat, hogy az említett szempont az egyes esetben való mérlegelésnél figyelembe jöhet, de általános felelősségkizáró szabályul ei nem ismerhető. (V. ö. azonban még a régebbi felfogás visszhangját, *Grill XXXI. 804.* alatti döntésben — 1938-ból.)

távoli fűződménye a tettesnek minden további vizsgálat nélkül beszámítás-sék, nem más, mint a legridegebb, leglélektelenebb *Erfolgshaftung*.²⁰⁾

A közvetett okozás esetei, melyekre nézve a beszámítás kérdése felmerül, két típus szerint alakulnak ki:

a) a cselekvő jogellenes magatartása által egyszer már létrehozott beszámítható jogsértő eredményhez az oki kapcsolat további kifejlésében újabb jogsértő eredmények csatlakoznak (akár ugyanazon, akár más sértett kárára),

b) a cselekvő magatartása, mely egyelőre nem idézett fel semminemű jogsértő eredményt (jogos, megengedett magatartás volt), utóbb bizonyos, talán a tettestől teljesen független körülmények közrehatása folytán, jogsértő eredmények létrejvetelének válik okává (azaz ekként maga a jogos magatartás is utólag egy jogsértő eredmény előidéző tényállásának részévé s ennyiben maga is jogellenessé válik, — v. ö. fent 73. §.).

ad a) *A jogsértő cselekmény távolabbi fűződményeinek beszámítása.* Világos, hogy az egyszer már bekövetkezett jogsértéshez utólag csatlakozott szintén jogsértő pót-eredményeket ugyanazok szerint az elvek szerint kell elbírálni, melyeket a kezdeti jogsértésnél alkalmaztunk. Ha tehát egyszer egy jogrend, mint a miénk, általában a vétkességi beszámítás alapjára helyezkedett, akkor a vétkesség fennforgását — ugyanúgy, mint a kezdeti cselekménynél — meg kell kívánnia a folytatólag beálló eredményeknél is: utóbbiakért nem teheti logikusan felelőssé a cselekvőt másként, mint ha ennek módjában volt ezeket a következményeket — legalább is a legmagasabb vétkességi mérték szerint — előrelátnia. Ebben van az adékvát-okozatosság tanának logikai erőssége az uralkodó vétkességi rendszerben — szemben az imént érintett logikátlan pandektatannal. Az adékvát-okozatosság tanának ugyanis abban van egyedüli értelme (és sikerének kulcsa), hogy az nem más, mint az uralkodó felelősségi elv kivetítése a távolodó okozati láncolatra, azonban — s ebben van hibája — elrejtve egy hamis okozatossági tan frazeológiája alá. Holott itt semmi rejtegetésre nincs szükség. Ha egyszer egy jogrend vallja azt, hogy kiki csak abban a mértékben felel, amennyiben a tipikus jóra való ember gondosságát elmulasztotta: akkor nyilvánvalóan csak ebben a mértékben kell, hogy feleljen a további következményekért is, azaz csak annyiban, amennyiben ezeket azzal a tipikus gondossággal (és figyelemmel, tehetséggel) előre láthatta (azaz a vétkességet megállapító mérlegelésben módja volt őket latra vetni). A baj ennél a logikus gondolatmenetnél csak abban van, hogy mivel a vétkességi elv általában nem elégíti ki a társadalom védelmi szükségletét a károkozások ellen, ha ezt az elvet következetesen, a távolabbi fűződményekben is keresz-

²⁰⁾ Ez az egész tan nyilván csak arra volt kitalálva, hogy a vétkességi elv elvselhetetlenül szűk kereteit — az elv megmentésével — lehetőleg tágítsa.

túlvisszük, akkor ezzel csak az elv elégtelenségét fokozzuk, — amit éppen a pandektatan a maga logikátlan szabályával csökkenteni akart. Viszont ez a nehézség jórészt eszik egy oly rendszerben, mely, mint a miénk is, a vétkelességi elv említett hiányának pótlására kiegészítőképp bevezette — szűkebb vagy tágabb körben — a vétkes felelősséget. Ez a rendszer ugyanis ugyan- ebben a körben szükségképpen ki kell hogy terjessze (és minden nehézség nélkül ki is terjesztheti) a vétkes beszámítást a távolabbi következményekre is, mert tisztára értelmetlen dolog volna valakit felelőssé tenni vétkesül is a kezdeti jogellenes eredményért, de már csak a vétke (adékvát = normalis) okozás keretei között a folytatólagos eredményekért. Hazai jogunk állás- pontja tehát e kérdésben csak az lehet, hogy amint a kezdeti vétkes beszámítást csak a méltányossági felelősség keretében ismeri el, ugyanúgy a további vétkes következményeket is ily értelemben számítsa be. A Mtj. 1737. §-ba mindkettő belefér és helyesen bele is magyarázandó.²¹⁾

Nehézséget egyedül azok az esetek okoznak, melyekben tételes törvény- szó ír elő mérséklésnélküli felelősséget. Ezek az esetek mindannyian a következő második csoportba tartoznak, így ott szólunk róluk.

Magának a kár mennyiségének (tehát egy utólagos kárkövetkezmény hozzászámíthatásának) kérdésében is, mint erről már fent (III. köt. 25. §. 67. j.-nél) volt szó, a Pp. 271. §. a bírónak szabad kezét ad, megadván neki a hatalmat, hogy a kár mennyiségét minden körülmény figyelembe- vételével legjobb belátása szerint állapítsa meg. Ezt a „legjobb belátást“ természetesen itt sem a megokolatlan tetszés vagy ösztönös megérzés, hanem a kártérítés mozgató elveinek figyelembevételével lejártszó meg- fontolás fogja a legméltóbban létrehozni a bírónál. Szerepet fog játszani tehát ennél a műveletnél nemcsak a Mtj. 1737. §-ban kiemelt vagyoni mélt-

²¹⁾ A németeknél, hol az adékvát felelősség gondolata jobban begyökerezett a köztudatba, az új reformtervezet (7. §. 2.) ezt szükségesnek látta kifejezetten kimondani: „Für Schadensfolgen, die ausserhalb des regelmässigen allein anzuerkennenden rechtserheblichen Zusammenhanges mit der Tat liegen, kann nach den gleichen Grundsätzen (t. i. a méltányosság elvei szerint) ausnahmsweise Entschädigung zu leisten sein. Die Entschädigung und ihre Höhe werden hier, abgesehen von den Vermögensverhältnissen der Beteiligten, vornehmlich durch die Art und Weise des Verhaltens des Täters bestimmt. Mutwillige oder leichtfertige Eingriffe rechtfertigen eine strengere Haftung.“ — Hazai jogunkban a Mtj. 1111. §. 2. bek. elhibázott szabálya, melyről fent (III. köt. 25. §. 65. j.-nél) már szóltunk, s mely a kérdést gépiesen akként oldja meg, hogy rend- kívül, az adóstól vétkesül előre nem látott körülmény véletlen közrehatásából előállott kár megtérítése csak akkor esik az adós rovására, ha őt (nyilván a kezdeti cselek- ménynél) szándékosság vagy súlyos gondatlanság terheli, útjában állhat itt a helyes gyakorlat kialakulásának, mint ennek jelei már láthatók is. Az idézett merev, külső- leges szabályozás egyik oldalról sem biztosítja az anyagi igazságosság érvényesülé- sét: egyrészt elzárja a károsultat a méltányos megtérítéstől, még ha a károkozó millió- mos is, de nem dolozus vagy durván gondatlan volt a kár elkövetésénél, bár ő maga összerogy is a csapás súlya alatt, másrészt egy dolozusan vagy súlyos gondatlansággal elkövetett kezdeti cselekmény is lehet oly jellegű, hogy nem zárja ki a cselekvő kíméletét, pl. egy pajkosságból, hirtelen haragból elkövetett, jelentéktelennek látszó jogsértő cselekmény, mely előre nem látott súlyos következményekkel járt, melyek az okozót tönkretelhetik, míg a vagyonos károsult elbirja őket. Semmi ok nincs rá, hogy a bíró józan igazságérzetét az ily esetek eldöntéséből kizárjuk.

tányossági szempont, de szóhoz jutnak és legitím alapul szolgálhatnak a bíró meggyőződésének kialakulásánál a felelősségrevonásnak azok a többi elvei is, melyeket e fejezet bevezető részében kifejtettem, amennyiben belső meggyőző erejükkel elfogadásra méltóknak tűnnek fel előtte, bárha ezek a pozitív törvényhozásban még nem jutottak is befogadásra.²²⁾ E felelősségi elvekből a szóbanforgó mérlegelésre a következő szempontok adódnak:

A beszámítás abszolút véghatárát a cselekmény további fűződményeit illetőleg a *prevencióelv* mint legfőbb felelősségi irányító eszme szempontjából — megfelelően annak, amit fent (67. §. 10. j.-nél) a megelőzés határát jelző vis major-fogalom jelentőségéről mondtunk — a beavatkozó kár-ok abszolút leküzdhetetlensége, azaz itt az okozatosság elágazásainak teljes, még a leghozzáértőbb szakemberre, a legtökéletesebb „Idealmensch“-re nézve is fennálló előreláthatatlansága a tett idején adja meg. Egy maga- tartás olyan fűződményeiért, melyeket semmiféle emberi felkészültséggel nem lehetett előre látni, a megelőzési célt szolgáló szankcióval sújtani valakit nem lehet még akkor sem, ha a tett okozatossága utólag nézve két- ségtelen.²³⁾

Ezt a szélső határt is azonban a beszámítás csak akkor érheti el, ha a beszámítási lehetőséget egyúttal a cselekvő konkurráló érdeke is alátámasztja (az érdekelv a maga pozitív alkalmazásában, fent 67. §. 3. pont). Mert ha a cselekvő érdektelen volt (más érdekében cselekedett szívességből, jóaka- ratból vagy akár kénytelenségből is, pl. a kárelhárítási kötelezettség keretében — az elv negatív alkalmazása): akkor felelőssége a személyes vétke- ség (a Mtj. szerint a súlyos gondatlanság)²⁴⁾ mértékére kell, hogy lecsök- kenjen, azaz itt az okozati összefüggés egyéni (a Mtj. szerint közönséges) előreláthatóságára kell, hogy szorítkozzék.

Azonban ez csak a *prevencióelv* szempontjából áll.

Nyitva marad ugyanis még ezen túl a kérdés, hogy az érdekelv szem- pontjából, ennek pozitív alkalmazása körében, nem kell-e mégis az önérdékű cselekvőt felelőssé tenni a saját tevékenysége által felidézett káros következményekért még a *prevenciókövetelményen* felül, azaz akkor is, ha azokat semmiféle emberi előrelátás nem volt képes előre megsejteni? (V. ö.

²²⁾ Ez a beszámítási mérlegelés tehát jóval túlmegy az ú. n. adékvát okozatosság tanból folyó mérlegelésen, amely néhány újabb keletű kúriai ítéletben nálunk is meg- nyilvánul. (JHdt. Mj. III. 590., 635., IV. 663—4.)

²³⁾ Ebben benne van a *Rümelin*-féle *utólagos prognózis* tanának (III. köt. 25. §. 24. j.), elvi tarthatatlansága. Ez a tan a normális beszámítás körébe felvesz oly követ- kezmenyt is, mely előre semmiféle módon nem volt látható, de amelynek okozatossága utólag, a megítélés idején mégis megállapítható. Ily utólagos bölcsességgel való ítélkezés nem volna más, mint visszatérés a *Buri*-féle alapra (I. h. 21. j.), hiszen kétség- telen, hogy az okozatosság valamilyen, bár csak utólagos felismerése nélkül egyálta- lán nem lehet marasztalás. Ily értelemben már *Radbruch* (idézve *Baldsnál*, *Okoza- tosság* 94.).

²⁴⁾ V. ö. Mtj. 1324., 1325., 1450., 1624. §§.

fent 67. §. 1. in fine.) Ne inkább az aktivitásnak bár mégoly ártatlan alanya viselje-e inkább a nyilvánvalóan előreláthatatlan kárt is, mint a még ártatlanabb s emellett az ügytől idegen károsult? Maga az érdekelv nem tartalmaz semmi olyan magától adódó korlátozó szempontot e következmény ellen, mint amilyent a prevencióelvnél láttunk. Ha egyszer saját érdekű cselekvőség kárt idézett fel, akkor csakugyan fennáll a helyes gazdasági elrendezés követelménye, hogy a kárt inkább vissza kell hogy hárítsuk saját forrására, mintsem tétován és tanácstalanul meghagyjuk annak a szerencsétlen áldozatnak vállán, akit véletlenül ért.²⁵⁾ Méltánytalan marasztalások ellen csak a harmadik felelősségi elv bevonása segít, a társadalmi méltányos érdemlegelése, melynek mindenütt, azaz nemcsak ebben a most tárgyalt szélső esetben, de ott is helye kell hogy legyen, ahol a prevenciógondolat is belejátszik a mérlegelésbe. Ebből a tágabb szemszögből nézve a kérdés most már így hangzik: kívánatos-e az adott esetben szabad folyást engedni a felelősség speciális elveinek (akár a prevenció-, akár az érdekelvnek), vagy nem kell-e inkább ezeket — tágabb szociális szempontokat szolgálva — megfelelőleg mérsékelni, esetleg teljesen mellőzni (azaz itt: a távoli következmények előtt a beszámítást lezárni)? Ezt a kérdést a bíró természetesen csak szabad mérlegeléssel, a felek összes szempontjainak figyelembevételével, a maga szociális belátása szerint állapítja meg. Ennél a mérlegelésnél nyilván tekintetbe fogja venni mindkét fél magatartásának szociális értékét vagy értéktelenségét, nevezetesen esetleges vétkeességüket és ennek fokát,²⁶⁾ valamint vagyoni teherbíróképességüket²⁷⁾ s általában a felelősségtétel egyéb gazdasági és szociális kihatásait is.²⁸⁾ Ilyenformán ezek

²⁵⁾ Ennek megérzése mutatkozik a JH. IX. 315. (JHDt. Mj. III. 570.) alatt közölt határozatban, mely a cselédje által gondatlanul elsütött puskával okozott kárért a földbirtokost azzal a megokolással marasztalja, hogy az alperes gazdasági üzemének nagy terjedelmén kívül méltányossá teszi a marasztalást az a körülmény is, hogy az ő jelentős anyagi érdeke tette szükségessé a szolgálat ellátása céljából az erdőörnek átadott fegyver állandó viselését.

²⁶⁾ Hogy a vétkeesség fokának befolyása lehet a kiszabandó kártérítés terjedelmére, azt a szakasz elején érintett pandektatan mereven kizárta. (Ellenkező gondolat csupán Jhering-nél, Schuldmoment 54.) Ezt a rideg álláspontot tette magáévá — csodálatos rövidlátással — a BGB is, ellentétben a régibb, gyakorlatiasabb német törvénykönyvekkel (porosz Landrecht I. 5., 362—3., I. 6., 2., 3., 15. §§. Opt. 1324., 1331—2. §§.) — A Code civil a nála nem ritka önellentmondással a szerződéses felelősség körében messzebbmenő felelősség alá veti a dolózus okozót, mint a nem-dolózust (art. 1150—51.), ellenben nem ismeri ugyanezt a megkülönböztetést a deliktualis felelősség terén. Az elméleti irodalom tétován és kellő magyarázat nélkül áll szemben a Code ez eltérő rendelkezéseivel (v. ö. Mazeaud, Responsabilité II. no 2375.), ellenben a bíróságok gyakorlata a törvény kifejezett szövege és az elmélet rosszalása ellenére is makacs kitartással átviszi a megkülönböztetést a deliktualis felelősség terére is, ami világosan mutatja az ily rendezésben rejlő jográció mindent elsodró erősségét. — Mtj-unk hibás megoldásairól, és az újabb törvényhozási irányzatról, mely a szövegben mondottak értelmében szabadítja fel a bírót megítélését, fent a III. köt. 25. §. 9. pontjában már szóltunk.

²⁷⁾ Ez a Mtj. 1737. §-ból magától értetődik.

²⁸⁾ Ezek között bizonyos súllyal eshet a mérlegelésbe az a szempont is, melyet a vétkeességi elv hívei oly előszeretettel éleznék ki a tárgyi felelősség ellen, t. i., hogy a bírónak vigyáznia kell arra is, hogy a túlzásba vitt felelősségtétel ne gyakoroljon

az utóbbi szempontok, melyek az eddigi rendszerben csak rejtve, szinte mondhatni illegitim úton érvényesültek azzal, hogy természetes nyomatkuknál fogva a bíró jogérzetére hatva őt (valamint az elmélet emberét is) arra ösztönözték, hogy az itt hivatalosan szereplő fogalmi elemek (okozatosság, vétkeesség) fogalmainak elferdítésével szorítson számukra helyet az ítélkezésben, megleglik a maguk természetes és legitim helyét a rendszerben.²⁹⁾

ad b) A jogos magatartáshoz csatlakozó jogellenes (jogsértő) főzödmények beszámítása. Fent (73. §.) már érintettük, hogy jogos magatartás is válhat jogellenes eredményt előidéző tényállás részévé és ezen az alapon az illető magatartást tanúsító személy felelősségének megalapító mozzanata. Mtj-unk véletlen kártérítési fejezetében felsorolt összes esetek (az 1737. §. kivételével), valamint az 1720. és 1721. §. esetei is (felügyelet alatti személyek, illetőleg alkalmazottak kártételei) mind e rovat alá tartoz-

eliasztó hatást a gazdasági, ipari kezdeményezésre, a vállalkozási kedvre. Ennek a szempontnak csakis itt, ahol a felelősség terjedelmének észszerű elhatárolásáról van szó, lehet némi szerepe, de nem a felelősség elvi korlátjakép.

²⁹⁾ Hogy viszonylanak a most mondottak az adóskésedelem szabályaihoz? Ez utóbbi ugyanis a jogellenes magatartásból eredő megtérítési kötelemnél szükségképpen mindig (s nem csak, mint a Mtj. 1731—2. §-ból kitűnni látszik, vagyontárgy elvonása esetén, — v. ö. alább 76. §. 6. j.) fennforog, hisz a helyreállítás kötelessége nyilván rögtön megszületik a jogsértés elkövetése pillanatában, miután azt a tettesnek el sem lett volna szabad követnie — és ebben a tekintetben megintésre sem szorul. Ez a felvétel nemcsak a vétkes jogsértésekre talál, de egyedül helytálló a vétkes sértésekre is egy oly jogrendszerben, mely, mint a miénk, kétségkívül (és helyesen) ismeri a vétkes (tárgyi) késedelemet is. (V. ö. Szladits, jelen mű III. köt. 32. §.) Kétségtelenül késedelem van a helyreállításra és a velejáró egyéb mellékszolgáltatásokra (kamat, hasznok kiadása, Mtj. 1153—4. §.) a vétkes károkozó is, — hisz neki sem lett volna szabad a kártételt elkövetnie, — mindössze az ő megtérítési kötelemét a vétkes adósnak kijáró enyhébb (méltányos) felelősség mértékével mérjük (Mtj. 1149., 1737. §.). Ez a kedvezmény ellenben a vétkes adóst elvileg nem illeti meg, így tehát az a következmény, hogy ő „köteles a hitelezőnek a késedelemből eredő minden kárát megtéríteni“ (Mtj. 1157.), rá teljes súlyával nehezedik, amennyiben még azoktól a kárkövetkezményektől sem mentes, melyek az oki összefüggésnek előreláthatatlan, sőt akár eleve elháríthatatlan szövődményei folytán csatlakoztak a kezdeti jogsértő cselekményhez, — kivéve, ha be tudja bizonyítani, hogy ugyanaz a károsodás akár ugyanazon, akár más oknál fogva a késedelem (= a jogsértő beavatkozás) nélkül is bekövetkezett volna (ami már voltaképpen nem felelősségzűntető, csak felelősségmegüresítő ok, — v. ö. III. köt. 25. §. 10. j.). Ez azonban még a vétkes okozóra is túlzott következmény volna az enyhítés lehetősége nélkül, és itt van éppen Mtj-unknak az a fent többször kifogásolt hiánya, hogy ezt az enyhítési jogot a bírónak csak a szerződési felelősség körében adja meg (1149. §.), de nem a szerződésenkívüliében is, ahol pedig arra époly szükség van. A jelzett kegyetlen következmény helyén lehet a dolózus okozás szélső eseteiben (elvetemült célzatú, maliciózus kártételek), de nem az enyhébb vétkeesség eseteiben, melyek innen folyton enyhülő, megszámlálhatatlan sok árnyalatban haladnak a vétkesség felől belevesznek a kettő közt elnyúló bizonyítási szükséghelyzet ingoványába. Csak a bíró művészete lehet az, mely itt eltalálja azt a pontot, ahol még a vétkes kártevővel szemben is (ennek vétkeességi fokához mérten, különböző távolságon) meg kell állítani a beszámítás folyamatát az oki láncolat távolodó s elhalványuló tagozatain. Ezt neveztük fent (67. §. 4a) j.) adékvát beszámításnak. S itt is újból rá kell mutatnom arra, hogy mennyire szükséges, hogy a bíróságok addig is, míg a törvényhozó (most már a német reformjavaslatból is merítve ösztönzést) megkorrigálja a Mtj. hibáját, jogképző gyakorlatukkal bevezessék a méltányossági mérséklést a kárkimérésbe, s ezzel az adékvát okozatosság hibás tana helyébe léptessék az adékvát beszámítás helyes elvét.

nak és tulajdonképpen mind valamennyien abból az egyszerű és logikus felelősségi axiómából folynak, melyet a Code civil több mint egy évszázada már ebbe a generális szabályba foglalt össze: „Kiki felelős nemcsak a saját tényeivel felidézett károkért, de azokért is, melyeket a felügyelet-, illetőleg őrizetkörébe tartozó személyek vagy dolgok okoznak“ (art. 1384.).³⁰ Azaz: ebben a tételben az a rendkívül egyszerű és rendkívül meggyőző rendezési elv valósul meg, hogy a családjogi vagy vagyoni uralma alatt összpontosított személyi és dologi öröknek kifelé (az üzemen kívülálló környezetre) gyakorolt káros megnyilvánulásaiért az feleljen, akit az illető közönségben, szervezetben a vezetés, irányítás, ellenőrzés joga és kötelessége illet: a családfő, üzemtulajdonos, vállalkozó. Valamennyi alább felsorolandó eset ennek az elvnek szűkebb vagy tágabb megvalósítása. A felelősség elvéi is ez utóbbi eset-csoportnál nyilván teljesen azonosak a közönséges felelősségi eset (saját okozás) elveivel, azaz a mi tételes rendszerünkben az ember a felügyelete alá eső személyek, dolgok, üzemek okozta károkért elsősorban saját vétkessége erejéig felel, de azon túl is a Mtj. 1737. §. szerinti méltányossági felelősséggel. Csakugyan ez a normális elrendezés jön alkalmazásba a Mtj.-ban felsorakoztatott esetek túlnyomó részénél — mindössze a bizonyítási teher megfordításával (exkuzáló bizonyítás a megterhelt részéről), ami a rendszerint fennforgó bizonyítási szükséghelyzetnek folyománya.³¹ Idetartozó esetek, (melyeket alább 75. §. 4. a—e) pont alatt fogunk közelebbi vizsgálat alá venni):

kiskorúság vagy elmebeli vagy testi fogyatkozás miatt felügyeletre szoruló személyre törvénytől fogva felügyeletre köteles személy felelőssége a felügyeletre szoruló által másnak okozott károkért (Mtj. 1720. §.),

³⁰ A lényegre nézve hasonlóan a német Reichsgericht is: „Das Eigentum berechtigt nicht nur, sondern verpflichtet ebenso den Eigentümer. Er muss dafür sorgen, dass durch den Gebrauch seiner Eigentumsgegenstände nicht Schaden für dritte entsteht.“ (RGZ. 89. 122. [1917.] — idézve Lorenz-nél, i. m. 2., 47.).

³¹ Ez a menteköz bizonyítás elsősorban arra irányulhat, hogy a felelőssé tett személy (családfő, gazda, stb.) kifejtette a kellő gondosságot a kiválasztásban, felügyeletben, utasításban, szóval nem vétkes. A Mtj. 1720. és 1721. §-ai azonban emellett (a BGB mintájára) megengedik az olyértelmű mentőbizonyítást is, hogy „a kár a felügyelet gyakorlása (kellő kiválasztás, utasítás) esetében is bekövetkezett volna“. Ezt az utóbbi bizonyítást a németek (v. ö. *Enneccerus—Lehmann*, II. 236. §. 11., *Staudinger*, ad §. 831. 4. b) stb.) általában úgy fogják fel, mint az okozati kapcsolat hiányának bizonyítását, ami sokszor talál, de nem mindig. Az okozati kapcsolat hiányáról csak akkor lehet szó, ha az ellenbizonyítás arra irányul, hogy a panaszolt sérelem nem a felügyelet alatti személy ténykedésének következménye. Ellenben lehet az is, hogy a felügyelet alatti személy résztvett ugyan az okozásban, de az nem számítható be neki, mert — tesszem — egy rá ható külső ok nyomása alatt állott, melyet elhárítani nem tudott. Pl. a kocsisom gázolta ugyan el a felperest, de azért, mert a nekihajtó autó felszorította a járdára. Ez az utóbbi esemény esetleg még az alperes vétkességét is (a kiválasztásban stb.) tárgytalanná teheti. (Akárki lett volna is a kiválasztott, a balesetet előidéző külső oknak nem tudott volna ellenállni.) Végül bizonyíthatja egy olyan felelősségmegüresítő ok (III. köt. 25. §. 2. pont — 362. l.) fennforgását, mely a kétségtelenül okozatosan beállott kárt szintén előidézte volna, így a felelősséget ex post redukálja a semmire („üresíti meg“).

a kirendelő felelőssége a kirendelt (alkalmazott) által az ügykörébe eső teendők végzésében vagy ennek alkalmával harmadiknak okozott károkért (Mtj. 1721. §.),

az épületfenntartó felelőssége az építmény vagy a fenntartás hiányos-ságaiból másokra háramló károkért (Mtj. 1738. §.),

a gyűlékony vagy egyébként veszélyes anyag készletbentartójának felelőssége az ebből előállható károkért (Mtj. 1740. §. 1.),

a kereseti célra háziállatot tartó felelőssége az állat által másnak okozott károkért (Mtj. 1739. §. 2.).

Mindezen esetekben a felelős személlyel egyformán felel az is, aki vele szemben a felügyeletre, gondozásra stb. szerződéssel vállalkozott. Az a tétel, hogy a felelős személy elsősorban a saját vétkességéért felel a felügyeletben stb. elkövetett mulasztásokért, egyik-másik esetben különbözőképp van formulázva a Mtj.-ban (amit a gyakorlat is híven követ), valamint a méltányossági felelősség kiegészítőleg alkalmazása is eltérően van szabályozva egyes esetekben. Mindezekre a tételesjogi részletkülönlegességekre majd az egyes esetek tárgyalásánál térünk rá.

Van aztán néhány eset, — belső struktúrájukra nézve az előbbiekkal teljesen azonosak, — ahol tételes jogunk (részben a törvény, részben a gyakorlat, utóbbi a Mtj. nyomán haladva) szakítva a hagyományos vétkességi elvvel, szinguláris szabályként, melynek különös rációját részben a bizonyítási szükséghelyzet, részben a szembenálló felek vagyoni teherbíróképességének rendszerinti nagy különbözősége adja meg, saját vétkességének kutatása nélkül (de szintén csak a vis major határáig³²) felelőssé teszi azt, akinek embere, állata, egyéb dolga vagy üzeme másnak jogellenesen kárt okozott, még pedig felelőssé teszi nem a méltányossági, hanem a közönséges felelősség értelmében.³³ Idetartozó esetek (v. ö. őket közelebről alább 75. §. a—e) pont alatt):

a veszélyes üzem folytatójának felelőssége (Mtj. 1741. §., beleértve az ősesetet: a vasútvállalatok felelősségét, az 1874. XVIII. t.-c. szerint),

³² A felelősség a vis majorra itt sem terjedhet ki, hiszen az adós ezekben az esetekben annak az ő saját (megengedett) cselekvőségének folytatásában, melyhez az ő felelőssége éppen fűződik (üzem folytatása stb.), nyilván nincs késedelemben, pláne vétkes késedelemben. Ez különbözteti meg az idetartozó eseteket a 29. j-ben tárgyaltaktól. Elvileg a felelősség ebben a most tárgyalt esetcsoportban csak méltányossági felelősség kellene hogy legyen, ha a törvény kifejezetten mást nem rendelne.

³³ Ebben van éppen Mtj.-unk (és ezt követő gyakorlatunk) egyik súlyos hibája, mint erre más helyen (Jogászegyl. Ert. 1933. 67. lap) rámutattam. A magyarázat egyszerű: a veszélyes üzem (az idetartozó főeset) felelőssége oly időben fejlődött ki nálunk, mikor még a méltányossági felelősség ismeretlen fogalom volt, s a Mtj. is elmulasztotta a kettőt egymással kapcsolatba hozni. Ez a kapcsolatbáhozás lesz a gyakorlatnak sürgős feladata, mint erre a 84. sz. TÜH indoklása is utal. (V. ö. *Sándorfy* is, *Jogállam*, 1934. 182.) — Fent id. helyen erősen kifogásoltam a Mtj. tényállásfelaprózó módszerét is, mely a most tárgyalt esetcsoportban található. Kifogásaim teljességükben fenntartom.

a vadállat vagy luxus-háziállat tartójának felelőssége az állat okozta károkért (Mtj. 1739. §. 1.),

robbanóanyagot jogos érdek vagy hivatali kötelesség nélkül készletbentartó felelőssége a robbanásból beálló károkért (Mtj. 1740. §. 2.),

a lakás birtokosának felelőssége a járt helyre kidobott, kiöntött, illetőleg ily helyen kifüggesztett vagy felállított és leesett dolgok okozta károkért (Mtj. 1743. §.),

az állam felelőssége ártatlanul elítéltek vagy előzetes letartóztatást, ill. vizsgálati fogságot szenvedettek javára (Bp. 576. s k. §.),

időszaki lap-kiadójának felelőssége a lapban megjelent sajtódeliktum által okozott kárért (alább 75. §. 3. d).

Látnivaló, hogy a most felsorolt esetek nem elvileg különülnek el az előbbiektől, sőt azokkal teljesen azonosak és velük együtt a *Zsögöd* kovácsolta (bár nála szűkebb értelemben használt³⁴) kifejező „mögöttes felelőség” elnevezés alá foglalhatók. Különállásukat egyedül a törvényhozó tétel rendelkezésének köszönik, mely számukra szigorúbb (nemcsak a vétességi, de a méltányossági megítéléstől is megfosztott) felelőségkategoriat rendel. Hogy ebben mi a helyes, mi a helytelen, azt az egyes eseteknél külön fogjuk vizsgálni.

75. §. Az egyes tételesjogi tényállások.

- I. A közvetlen (saját cselekvőségért való) felelőség esetei.
  1. A személyiségi jogokat sértő magatartások.
  2. A vagyon ellen irányuló jogellenes magatartások.
  3. Elkövetésük módzatai szerint elkülönülő jogellenes magatartások
    - a) A jöerkölcsökbe ütköző magatartás, különösen a joggal való visszaélés.
    - b) Kisajátításszerű jogok igénybevétele más kárára.
    - c) Az ügyletkötés körül előforduló károkozások.
    - d) Sajtó útján elkövetett jogsértések.
    - e) Közhivatali ténykedéssel elkövetett jogsértések.
- II. A közvetett („mögöttes”) felelőség esetei.
  4. A „mögöttes” felelőségnek a rendes felelőségi elvek szerint igazodó csoportja.
    - a) Felelőség a felügyeletre szoruló személyekért.
    - b) Felelőség a kirendelt (alkalmazott) kártételeiért.
    - c) Felelőség valamely berendezés, építmény hiányos fenntartásából eredő károkért.
    - d) Felelőség háziállat okozta károkért.
    - e) Felelőség gyúlékony vagy egyébként veszélyes anyag készletbentartásából származó károkért.
  5. „Mögöttes” felelőség vétességi nélkül.
    - a) Veszélyes üzem folytatójának felelőssége.
    - b) Vadállat vagy luxusháziállat tartójának felelőssége.
    - c) Robbanóanyag készletbentartójának felelőssége.
    - d) Kidobott, kiöntött, leesett, felüggesztett vagy felállított dolgokért való felelőség.
    - e) Ártatlanul elítéltek kártalanítása.

³⁴ *Zsögöd* e terminust csak a „másnak vétességeiért való” felelőség eseteire (családfői, gazdai viszony alapján) használja (Fej. I. 59. §. 5. c), de az nyilván helyén van akkor is, ha a felelős személyt nem egy más személy, de állat, üzem stb. ténye mögött keressük. Hisz a családfelelőssége deliktumképtelen gyermekéért vagy örült családtagjáért nyilván semmiben sem más, mint pl. állatáért.

A kártérítési kötelek, mondtuk, minden jogsértésből, mely a fent tárgyalt feltételeknek megfelel, előáll; így annak helytfoglalhatósága nem függ külön törvényi kimondástól (v. ö. fent 71. §. 3.). Az alábbi következő felsorolásnak tehát nincs más rendeltetése, mint hogy azokat a tételesjogi részletszabályokat, melyek egyes kártérítési kötelek tényállási feltételeit, illetőleg a hozzájuk fűzött szankció terjedelmét vagy különlegességeit közelebbről megszabják, az egyes esetekre nézve összefoglalva ismertesse.

Ennél a felsorolásnál előbb a saját magatartásért való (közvetlen) felelőség eseteit tárgyaljuk részint a sértett jogot követő csoportosításban, részint — ezt kiegészítőleg — a jogsértés elkövetésmódja szerint kialakuló tényálláscsoportok szerint, azután tárgyaljuk a „mögöttes” felelőségnek a rendes felelőségi elvek alá eső, majd végül ugyanennek a vétlen felelőség alá utalt eseteit.

I. A közvetlen (saját cselekvőségért való) felelőség esetei.

1. A személyiségi jogokat sértő jogellenes magatartások.

a) *Halál és testi sértés okozása.* Mindkét esetre már a Btk. mondja ki (292., ill. 311. §.) a kártérítési kötelezettséget, előbbi §. azok javára, kiknek tartásáról a megölt gondoskodni tartozott, az elesett tartás helyett fizetendő, utóbbi magának a sértettnek járó „megfelelő kártérítés”, nevezetesen mindkét esetben a viszonyokhoz képest egyszersmindenkorra fizetendő tőke vagy évi járadék formájában. Szembetűnő azonban, hogy a Btk.-nek ez a hiányos, incidentális rendelkezése, melynek felvételére minden kétségen kívül kártérítési jogunknak akkori fejletlensége s az emiatt esetleg kétségessé válható kártérítési igény biztosítására való törekvés indította a törvényhozót, nem tekinthető a szóbanforgó esetcsoport egyedüli szabályának, hanem ez kiegészítendő a mai kifejlett kártérítési jog többi szabályaival.¹⁾ Sajnálatosan gyakorlatunk ezt a szempontot nem mindig ismeri fel, úgy, hogy a Btk.-nek jóindulatú, de voltaképp felesleges átkalandozása a kártérítési jogba sokszor akadályául szolgál a kártérítési elvek érvényesítésének. Döntvénytárainkban sorozata található oly határozatoknak, melyeknek mintha egyetlen gondja volna, hogy minél jobban megszorítsák a kártérítés kereteit az embert öltő vagy testi sértést okozó javára! E kifogásolt határozatok a meghalt hozzátartozóinak kárát egyedül az elmaradt tartásban és gyógykezelési²⁾ és temetési költségekben³⁾ látják,

¹⁾ Ez a helyes gondolat tűnik ki kivételesen a JH. II. 999. (= JHdt. Mj. I. 454.) alatt közölt határozatból.

²⁾ A gyógykezelési költségek s munkamulasztás megtérítésére menő igény már az elhalt javára beáll s a hagyatékhöz tartozik. V. ö. Jav. Ind. III. 375. A temetési költség szintén, ha azt a hagyatéka fedezte. — A gyógykezelési költségekhez hozzászámította a Kúria — helyesen — a fizetni éppen a baleset miatt nem tudó özvegy ellen a

holott nyilvánvaló, hogy hazai jogunk a teljes kártérítés alapján áll,⁴⁾ amely minden igazolható és legitím kárigenyt felölel, még pedig nemcsak a közvetlenül, de a közvetve sértettek javára is. (V. ö. fent 71. §. 3.) Semmiféle elfogadható ráció nincs arra, hogy hazai kártérítési jogunknak ezt az alapvető elvét a Btk.-nek hiányos kijelentései alapján éppen ezen a ponton rontsuk meg, ahol a legfontosabb emberi javak: az élet és testi épség védelméről van szó, akár személyi, akár tárgyi korlátozásokkal. Egyrészt a tartásra jogosultakon⁵⁾ kívül lehetnek mások is, kik a megölt személy halálával elszenvedett vagyoni káruk megtérítését (legalább is a súlyosabb megrovás alá eső okozótól) minden elemi jogérzet szerint legitímen követel-

kezelőorvos által indított behajtóper költségeit, mint a balesettel szintén okozatos kiadást is: *Grill XXXIII. 824.*

⁴⁾ Ezt is csak a szorosan szükséges mértékig. Vannak ítéletek, melyek a siremlék költségeit már kizárják a megtérítendőik közül (JHdt. Mj. II. 488.); más, újabb ítéletek engedélyezik ugyan ezt is, amennyiben az elhalt társadalmi és vagyoni körülményeinek megfelel, (v. ö. *Grill XXXI. 773., 774.,* különösen *XXXII. 780.,* utóbbi még koszorút, gyászruhát, kocsikat, mérsékelt kertészeti munkát is a síron), de viszont máskor pl. az elvesztett 8 éves gyermeknek állított 98 P értékű márványemléket már fényűzőnek minősíti a Kúria (az apa vasúti munkás volt) s a károkozót csupán egy fejfa értékében marasztalja, nem vetve számot a dolog érzelmi háttérével, mely egy kedves gyermek tragikus elvesztésénél még nagy családú szegény embernél is legitímen váltja ki a halott emléket szolgáló kissé bőkezűbb költsékezést. A gyógykezelés, ápolás költségeinél egy-két ítélet engedékenyebb: elfogadja a magánasztatóriumban ápolás többköltségét, orvosi, kórházi segédszemélyzet külön honorálását, a beteg látogatásával kapcsolatos költségeket. (JHdt. II. 470.)

⁵⁾ Így határozottan *Zsögöd* is, Fej. I. 65. §.

⁶⁾ Ezek a keresetképtelen gyermek (házasságon kívül született is a természetes apa után, — 197. EH.) és szülő, feleség és férj egymás közt (mégpedig a feleség feltevéntől, a férj csak ha keresetképtelen, — 195. EH.), valamint a szerződés alapján tartásra jogosult (*Grill XXXIII. 818—820.*). A feleségen és a szerződéses jogosulton kívül a többiek csak akkor követelhetik az elmaradt tartásért való kártérítést, ha a tartásra rászorultak; tehát nem, ha vagyon maradt az elhunyt után (JHdt. II. 467.) vagy ha a szülő vagy gyermek keresetképes (u. o.); és csak a tényleg élvezett tartás elvesztéséért (u. o.). — A keresetképeséget a jogosult társadalmi helyzetéhez képest állapítja meg a bíróság. Egy döntés (*Grill XXXII. 780.*) középosztálybeli lánynál általában a 19. évet jelöli meg határu, de a sértett társadalmi helyzetére való tekintettel (közjegyző árvája), kinek főiskolai neveltetése feltételezhető volt, mégis a 24. évben állapította meg — korábbi férjhezmenetel kötelemszünetítő hatályának kimondásával. (Egy más esetben — *Grill XXXI. 713.* — a gyengeelméjűsége miatt csak alacsonyrendű munkára képes gyermeknek a jómódú fogadóapa által nyújtott magasabb színvonalú tartásnak megfelelő járadékot ítélte a K., mégpedig a gyermek élete fogytáig, azaz az apa feltehetően korábbi elhunytja utánra is (!) terjedő időre.) — A tartás mértékét a gyakorlat feleség részére a férj keresetének felében (*Grill XXXI. 784.*), ha rajta kívül tartásra jogosult lemenők is vannak, a feleség részére kétötödben, a leszármazók részére együttesen egyötödben állapítja meg. (*Grill XXXI. 776. XXXII. 780. XXXIII. 814.*) Több jogosult közül mindegyik csak annyit követelhet, amennyit az elhunyt jövedelméből tényleg ráfordított; az egyik részére megítélt járadék tehát azon a címen, hogy a másik kiesett (meghalt vagy keresetképes lett), fel nem emelhető. (*Grill XXXIII. 816.*) Ellenben nem akadály a tartáskövetelés ellen, ha a tartásra jogosultnak még más tartásra köteles gyermeke is van (JHdt. I. 454.). Az özvegyet illető tartáspótló kártérítés megszűnik az özvegy férjhezmenetelével és nem támad fel újabb özvegyességre jutásával (u. o. II. 468.). Viszont az elhalt férj vagyonán nyert özvegyi haszonélvezet, mint a kártérítési kausztól független címen élvezett előny a kártevőnek nem számít javára. (V. ö. III. köt. 25. §. 17. j.-nél.) Epúgy nem az özvegy saját keresménye. *Grill XXXII. 785.*

hetik,⁶⁾ pl. jegyes,⁷⁾ tényleg (önkéntesen) eltartott személy (testvér, egyéb rokon, vadházastárs stb.), kiérdemesült cseléd, sőt saját (keresetképes) gyermek vagy szülő⁸⁾, vagy akár más kívülálló érdekelt is⁹⁾, másrészt az érdekelték (köztük a tartásra jogosultak) kára is lehet más, mint a tartás eleste. A Mtj. 1725. §. 1. bek. maga is említi ilyenül a megöltet illető, az ő személyéhez kötött valamely vagyoni jog, pl. haszonélvezet, életjáradék stb. megszüntetéből származó kárt, melynek a *hagyatéka* javára megtérítését rendeli a meghalt valószínű élettartama szerint, ezt azonban gyakorlatunk, tudtommal, nem méltatta eddig figyelemre. Ilyen kára lehet pl. a szülőnek gyermeke, a férjnek felesége elvesztésével, a gyermek vagy feleség munkaerejének kieste folytán az ő háztartásában, gazdaságában beállott, vagyoniilag is jelentkező megfogyatkozásában, melyre nézve a gyakorlat, a Mtj. 1728. §-át figyelemre nem méltatva, szintén elutasító álláspontot foglal el.¹⁰⁾ Kétségtelen, hogy az utóbbi fajta károkat nem könnyű összegszerűleg megfogni és az is igaz, hogy a jogérzet szankciót követelő szava nem egyformán lesz hangos minden kártevővel szemben. Ez azonban nem legyőzhetetlen akadály többé a bírói szabad kármegállapítás rendszerében és semmiesetre sem elegendő ok a visszautasításra, különösen éppen a most tárgyalta jogsértések területén, hol a főszéke van a nemvagyoni kártérítésnek is; amennyiben t. i. ennek külön feltételei (v. ö. III. köt. 25. §. 11. p.) fennforognak. Az összegszerűségükben talán elmosódó vagyoni károk sokszor nagyon jól összefoglalhatók a bíró által a maga emberi belátása szerint a felek viszonyaihoz képest megszabandó nemvagyoni elégtétellel. Sajnos, gyakorlatunk — bizonyára a Btk. szűkkörű szabálya által befolyásolt eddigi ítélkezés szellemétől irányítva — ezen az utóbbi téren sem bírta a kezdeményezés bátorságát kellő mértékben magához ragadni, mint erre az imént id. helyen már rámutattunk. Holott ha a törvényhozó az újabb időkben jónak látta ezt a bevált modern jogeszközt viszonylag jelentéktelenebb sérelmek (becsületérsítés, tisztesség-

⁶⁾ A sértetten kívüli érdekelték kártérítési joga nálunk semmiképpen sem ius singulari V. ö. fent 71. §. 17. és 19. j.

⁷⁾ A gyakorlat a Mtj. 1725. §. 2. bek. azt a szabályát sem vette át, mely szerint kártérítést követelhet az is, akinek tartási igénye a megholt halálakor még nem volt ugyan, de olyan viszonyban volt hozzá, melyből a jövőben tartási követelés keletkezhetett. V. ö. JHdt. Mj. II. 468. *Grill XXXIII. 808.*

⁸⁾ Mindezeket ma mereven elutasítja a Kúria. V. ö. legutóbb *Grill XXXI. 777., 778., XXXII. 786., 787., XXXIII. 818—820.*

⁹⁾ Példákat l. a 71. §. 19. j.-ben.

¹⁰⁾ JHdt. III. 555. *Grill XXXIII. 821.* — Állandó gyakorlat szerint a Kúria nem ítéli meg a megölt gyermek neveltetésére fordított költsékezést sem (MD. XXVII. 42., JHdt. II. 467.), mivelhogy a gyermek neveltetésére fordított költsékezése a szülőknél „nem válik okafogyottá az által, hogy a gyermek keresetképeségének elérte előtt ... akár bűncselekmény folytán.. elhal“ (K. 5923/1931. — JHdt. II. 468.) Mintha bizony itt kondíciós visszakövetelésről volna szó! — A másik oldalról nem ítélte meg a Kúria a baleset folytán elhalt vagyonos szülők (közjegyző) részéről joggal remélhetett kiházasítást a leánygyermeknek — egyszerűen azon a címen, hogy jogunk nem ismeri a szülő kötelezettségét kiházasításra, így nem lehet bizonyossággal megállapítani, hogy kiházasításban a kártérítésre jogosult részesült volna“ (!). (*Grill XXXII. 780.*)

telen verseny) szankciójaként is használatba venni, akkor annál megokoltabban lehet helye a legsúlyosabb sérelem esetén, mely embert érhet, t. i. legközelebbi szerettei, hozzátartozói elvesztésével, az ezzel elszenvedett fájdalom némi ellensúlyaként.¹⁰⁾

A kifogásolt szűkkeblűség folytatódik a testi sértésekből eredő károknál.¹¹⁾ Van ítélet, mely nem lát okot kártérítésre félszem kiütése miatt, mivel hogy a sértett földműves foglalkozásában ezzel nincs gátolva (!)¹²⁾ S bár az 537. sz. EH. kifejezetten hangoztatja a nemvagyoni kárért járó elégtétel helytfoglalhatóságát hasonló esetekben, a gyakorlat itt is annyira tartózkodó, hogy túlnyomólag csak kézzelfogható vagyoni háttérrel bíró károkat ítél meg (megélhetés, férjhezmenés hátrányos befolyásolása). Elszenvedett bármily súlyos testi, lelki szenvedésért általában nem, vagy csak ritka kivételkép ismer elégtételt.¹³⁾

A sértett beleegyezésére, illetőleg az okozásban való részvételére (pl. verekedés kezdése, párbajra kihívás) l. a fent 71. §. 4. a), ill. III. köt. 25. §. 8. alatt mondottakat.¹⁴⁾ A járadékkártérítés terjedelmére u. o. 9. pont 72. j. ^{14a)}

b) *Személyes szabadság megsértése.* E deliktum külön szabály alá csak annyiban kerül, amennyiben a Btk. 198. §-a szerint az a közhivatalnok, aki a Btk. 193—197. §-aiban megnevezett személyes szabadság elleni bűncselekményeket elköveti, a sértett kérelmére a letartóztatás minden napjáért 5 forinttól 10 forintig (= 10—20 P) terjedhető átlagkártérítésben marasztalható magában a bűnperben, ami aztán minden további kártérítést kizár. Annak azonban semmi akadályja, hogy a sértett esetleges nagyobb kárát a most említett átlagkártérítés mellőzésével a rendes magánjogi úton keresse. Más, mint közhivatalnok elleni kártérítést e külön szabály nem érint.

¹⁰⁾ Nem ítélte meg a Kúria nemvagyoni elégtételt a megölt feleség férjének az eset folytán elszenvedett lelki megrázkódtatás és a vele járó munkaképességcsökkenés miatt sem (JHDt. III. 555.), valamint a szülők halála folytán férjhezmenési esélyeiben hátrányosabb helyzetbe jutott leánygyermek javára sem. *Grill XXXII. 780.*

¹¹⁾ Testi sértés alatt értendő a ragállyal fertőzés is. (*Szladits—Fürst II. 647, 650., JHDt. III. 561., IV. 749.*) Továbbá idegrázkódás okozása a sértett nő becsületét sértő kijelentésekkel (JHDt. III. 562.)

¹²⁾ *Szladits—Fürst II. 645.* Hasonló értelemben *Grill XXXIII. 812.* (1939-ből): „Az egészségi állapotnak olyan romlásáért, mely a keresőképesség csökkenését nem eredményezi, rendszerint egyáltalában nem jár kártérítés.” — Munkaképesség csökkenése állandó javadalmazást élvező sérülteknél addig, amíg javadalmazásukat megtartják, nem jön számításba. (*Grill XXXIII. 810.* — 1939-ből.)

¹³⁾ V. ö. a III. köt. 25. §. 11. alatt id. határozatokat.

¹⁴⁾ Az ott mondottak értelmében kell felfogni azt a határozatot is, mely szerint az, hogy a sértett kezdte a verekedést, nem szolgálhat alapul a kármegosztásra (JHDt. II. 469.).

^{14a)} Pótlólag: A munkaképesség csökkenéséért járó és annak arányában megállapított kártérítés mértéke általában független attól, hogy a sértült megmaradt munkaképességével — esetleg annak fokozottabb kihasználásával — a valóságban milyen összegű kereset tud szerezni (*Grill XXXIII. 815.* Hasonló u. o. 810.). — A munkaképesség csökkenésénél változó keresetű sértettinél rendszerint a kártokozó cselekmény elkövetését közvetlenül megelőző egy éven át élvezett jövedelem átlagából kell kiindulni. (*Grill XXXII. 781—783.*)

c) *Hamis vád, hamis tanúzás.* Aki hamis váddal vagy hamis tanúzással, úgyszintén az a közhivatalnok, ki hivatali bűncselekményével másnak ártatlanul való elítélését, előzetes letartóztatását vagy vizsgálati fogságát okozta, a Bp. 589. §. szerint teljes kárpótlással tartozik ama vagyoni kárért, mely az elítéltet vagy fogvatartottat ennek folytán érte, ha a kártalanításra vonatkozó igény az erre előírt eljárással (l. alább 75. §. 5. e.) meg van állapítva és a kár az állam által adott kártalanítás összegét meghaladja.¹⁵⁾ A sértett ez esetben is követelhet kártérítés helyett 2000 pengőig menő „sérelemdíjat”, melynek összegét a bíróság belátása szerint állapítja meg. (Ezenfelül az államnak is visszereseti joga van a kifizetett kártalanítás erejéig a károkozó ellen. Bp. 588. §.)

d) A nő *nemi szabadsága, illetőleg erkölcsisége* elleni támadás kártérítésre kötelez nemcsak a Btk-ben büntetendőknél minősített esetekben,¹⁶⁾ de ezeken túl is a gyakorlatban ú. n. *magánjogi csábítás* eseteiben, azaz mikor egy férfi tapasztalatlan és tisztességes nőt komolyan vehető házassági ígérettel, vagy a nő függőségi helyzetének vagy hozzá való bizalmi viszonyának felhasználásával (szóval tisztességtelen befolyással) vagy megtevesztéssel bír rá nemi érintkezés türesére.¹⁷⁾ E gyakorlat fedi a Mtj. 1709.

¹⁵⁾ A Bp. 589. §. szó szerinti szövege az állami kártalanítási eljárás lefolytatását akkor is megkívánja, ha a sértett az állam felelősségének kihagyásával csak a hamis vádlót vagy tanút perelné, sőt van kúriai ítélet, mely ezt a követelményt még arra az esetre is kiterjeszti, ha a hamis vád vagy hamis tanúzás nem nyert büntető úton megállapítást, illetőleg ha a hamis tanúzás eskü híján (pl. előzetes letartóztatásnál) nem büntethető (K. 3895/1928. = JHDt. I. 456.). Ezzel szemben nagyszámú (főleg újabb keletű) ítéletek az alaptalan feljelentést kártérítésre kötelező okul ismerik el önmagában, azaz a Bp. 584. §-ban előírt kártalanítási eljárás nélkül (v. ö. kifejezetten JH. VIII. 310. = JHDt. III. 592.). Kétségtelenül utóbbi gyakorlat a helyes. (V. ö. alább 38. j. végén.) A Bp.-ban szabályozott külön kártalanítási eljárásnak lehet értelme akkor, mikor az államnak vagy hatóságok személynek felelőssége van szóban, de hogy jut a hamis vádló és hamis tanú ahhoz az értelmetlen privilegiumhoz, hogy az ő kártérítő köteleme is csak külön előzetes keresetösségi eljárással legyen peressé tehető. Itt nyilván egyszerű törvényszerkesztési hiba forog fenn, melyet a gyakorlatnak meg kell korrigálnia.

¹⁶⁾ Erőszakos nemi közöszlész (kétségtelen eset, v. ö. JHDt. IV. 620.), megfertőztetés (MD. IX. 137.). Semmi akadály nincs, hogy férfiszemély (pl. gyermek) ellen elkövetett fajtalanosság vagy ilyenre csábítás is kártérítési alap lehessen.

¹⁷⁾ Az idevágó bő gyakorlatból (v. ö. *Szladits—Fürst II. 647., JHDt. I. 458., II. 474., III. 558., IV. 623.*) kiemelendő szempontok: A tapasztalatlan nem azonos a teljes nemi tudatlansággal; nem függ pusztán a kortól, így adott esetben előrehaladottabb korú (39 éves) tisztességes lány is tapasztalatlannak tekintetett; viszont semmiesetre sem tapasztalatlan az, aki már előzőleg nemi életet élt. Nem tisztességes a kitarított nő, vagy akinek előző viszonyaiból gyermeke van; aki a nemi érintkezést a csábítás után állandósította; aki másokkal is tart fenn nemi viszonyt; aki uccai ismeretség után könnyedén bocsátkozott szerelmi érintkezésbe. Az elcsábítás után tisztességtelenné vált nőt sem illeti kártérítés. (*Grill XXXIII. 802.*) Nős férfinak (bár a bontóper folyama alatt tett) házassági ígérete, mint erkölcsstelen, nem jöhet tekintetbe. Fiatal, állástalan férfi házassági ígérete nem vehető komolynak; viszont nem akadály ez ellen a család tudott ellenzése nagykorúságához közelálló férfinál. A házassági ígéretnek az elcsábítás előtt a nem utána kellett történnie. (JHDt. IV. 624. *Grill XXXIII. 801.*) Függőségi viszony: cselédi, szolgálati, hivatali alkalmaztatás, adósi helyzet a csábítóval szemben, kórházi orvos helyzete a kezelése alatt levővel. Bizalmi viszony: jegyesség, keresztapa — keresztlány, tanító — tanítvány. Speciálisan a Ht. 3. §. nem akadály a csábításból

§. 2. bek. szabályát, mely szerint a jóerkölcsökbe ütköző módon másnak szándékos károkozása kártérítésre kötelez (v. ö. alább 3. p. a). Természetesen a sértett fél beleegyezése a cselekménybe a felelősséget kizárja,¹⁸⁾ ezért van az, hogy a felelősség csak akkor marad fenn, ha maga a beleegyezés a beszámítást kizáró valamely ok (fent 74. §. 1. c) pont) miatt neki nem róható fel.¹⁹⁾

e) A becsületsértés, rágalmozás, hatóság előtti rágalmozás, meghalt ember emlékének meggyalázása, hitelrontás, valamint hamis vád esetében a becsület védelméről szóló törvény (1914:XXI. t.-c. 28. §. a sajtótörvény 39. §-ra való utalással) rendeli, hogy a sértett a cselekménnyel kapcsolatos vagyoni kárának megtérítését, ezenfelül, amennyiben az eset körülményei szerint a méltányosságnak megfelel, pénzbeli elégtételt követelhet, melyet a bíróság az összes körülményeknek, különösen a felek vagyoni viszonyainak is figyelembevételével belátása szerint állapít meg, ezenfelül kérelemre az ítélet közzétételét is elrendeli.²⁰⁾

f) A névjog, ideértve az írói és művészi álnevet, valamint a névvel egyenlő cég, továbbá a képmáshoz való jog s általában a személyiség bármely megengedett érvényesítéséhez való jog megsértése állandó bírói gyakorlat szerint — a jogosulatlan magatartás eltiltása mellett — az okozott vagyoni kár megtérítésére, illetőleg nemvagyoni elégtételre is kötelez. (V. ö. Mtj. 108. §.)²¹⁾

folyó kártérítésnek, ha a csábítás a jegyességből folyó bizalmi viszonyban történt (725. sz. E. H.). Házasságban élő nő elcsábítása, bár házassági ígérettel, mely, mint erkölcstelen, érvénytelen, nem alap kártérítésre, még ha a nő előző házasságát felbonthatta és a nőtartásról való lemondással kárt szenvedett is (JHdt. III. 562.). Viszont házassági ígéret pusztá megsejzése (csábítás nélkül) nem kártérítési ok a Ht. 3. §. miatt. (U. o. IV. 749. — Állandó gyakorlat.)

¹⁸⁾ Ezért maga a némi viszony folytatása, még ha a nő ennek kárát látta is, nem elegendő kártérítés követelésére. V. ö. JHdt. III. 562.: K. 2938/1935.

¹⁹⁾ Azaz a Kúria vonatkozó gyakorlata lényegében nem más, mint hogy a bizalmi vagy függő viszonyval való visszaélést a kényserítés egy enyhébb nemének s ez alapon a beleegyezést érvénytelennek tekinti. Ha a beleegyezés hiánya strikte megállapítható volna (így pl. 12. ill. 14. éven aluli vagy gyengeelméjű, eszméletlen állapotban levő, vagy a közösülő személyére nézve megtevesztett nőnél), akkor a Btk. megfelelő tényállásai is fennforognának. A magánjogi szankcióhoz azonban az enyhébb presszió, az enyhébb megtevesztés is elég. Elképzelhető volna az a közöseset is, hogy a bíróság a károkozásban való együttes részvétel alapján kármegosztást rendeljen. Ilyen döntést nem találtam. (Megtalálni ellenben ezt a gondolatot egy, a most tárgyalottól nem messze eső tényállás alapján kelt ítéletben: JH. IX. 316. = JHdt. III. 562., hol a Kúria csakugyan kármegosztást rendelt, mikor a különváltan élő férjes nőnek tett házassági ígéretét megszegő a ezt becsületsértő levélben bejelentő férfit kártérítésre kötelezte a nőnek okozott ideg-betegség miatt, de mivel a jóerkölcsökbe ütköző jegyesi viszony létrejöttében a nő is vétkes volt, kármegosztást alkalmazott.)

²⁰⁾ A Kúria gyakorlata ez esetekben a magánjogi kárigény érvényesítésének „jog-alapjúl vagy feltételül“ (v. ö. 49. sz. JED.) tekinti a bűnvádi ítéletet, melyhez tehát a polgári bíróság kötve van. (JHdt. III. 557.) V. ö. alább 76. §. 2. j.

²¹⁾ A gyakorlatból: Tiltott névhasználat reklám céljára vagy keresk. cégben (JHdt. IV. 75.); elvált s a névviselesre nem jogosult vagy utóbb érdemtelenül vált nővel szemben (u. o. I. 48., III. 76., IV. 74.); írói termék közzététele más neve alatt (u. o. II. 64., III. 74., 87., Grül XXIV. 456.) vagy fordítva: a szerző sértő elhallgatása

2. A vagyon ellen irányuló jogellenes magatartások. A támadás, mely másnak vagyona ellen irányul, két alaptípusra vezethető vissza: vagy csak csökkenti a sértett vagyont, vagy egyszersmind a tettesét is jogellenesen gyarapítani törekszik akár oly értékekkel, melyeket a tettes a megtámadott vagyonából von el, akár olyanokkal, melyek a sértettnél még nem voltak meg, csak a tettes hozza létre őket, de a sértett jog sérelmével (pl. a szerzői jog bitorlásával szerzett előny, melyet a szerző nem élvezett volna).²²⁾ A különbség a két csoport között csupán abban van, hogy az elsőnél egyedül a kármegtérítés gondolata érvényesül, az utóbbinál közrejátsszik a (jogalap nélküli) gazdagodás gondolatán nyugvó megtérítés is, melyről — Zsögödtől némileg eltérőleg — fentebb (III. köt. 25. §. 9. in f.) azt mondtam, hogy az nem „segédeszméje (oldalága)“ a kártérítési elvnek, mint Zsögöd felfogja, hanem a kártérítéssel egyenértékű, vele párhuzamos megtérítési kauza, mely az ellenkező oldalról (nem a károsodáson, de a gazdagodáson) ragadja meg a dolgot.²³⁾ Ez utóbbi néha tárgyilag is egybeesik az elsővel (a tolvaj a lopott dolgot vagy értékét kártérítési címen is, gazdagodási címen is tartozik, kiadni), néha nem (az elvont dolog olyan hasznait és gyümölcseit, melyeket a sértett nem szedett volna, tehát elmaradásuk nem az ő kára, az elvonó csak gazdagodás címen tartozik visszaadni). Persze perjogilag a két kauza békésen megfér egy keresetben. De lényegileg mégis mások. Például az utóbbi fajta haszonra aligha lehetne mondani, hogy visszatérítését illetőleg a jogellenesen beszédő már a beszédés tényével (tehát felhívás nélkül) késedelemben levőnek tekintendő s így például a vis major folytán való megsemmisülésért is felel. (Ezt

vagy akarata ellenére való megjelölése (u. o. II. 96., III. 87., IV. 74., 77., 83.); fénykép, művészi arckép vagy szoborképmás jogosulatlan vagy pláne kompromittáló közzététele (u. o. II. 63., 67., IV. 749. — még a fényképész kirakatában is: IV. 87., még a büntettes viaszfigurájáé is: IV. 77.); bizalmas napló jogosulatlan birtokbavétele (még a férj részéről is, u. o. I. 48., — helyesen a döntvényben foglalt fenntartások nélkül is!); írói mű tartalmának jogosulatlan megváltoztatása, ami, mint általában a szerzői személyiségi jogok, akkor is a szerzőt illeti, ha ez a mű többszörözési jogát másra átruházta (984. sz. EH. = u. o. IV. 85.); gyáros gyártmányainak szilpadi bántó kifigurázása (u. o. II. 64.). Sőt megállapította a Kúria a személyiségi jog sérelmét abban is, hogy a kiadó egy gyűjteményes munka szerkesztőjét annak tudományos tekintélyét és írói hírnevét sértő módon elmozdította szerkesztői tisztéből (u. o. II. 64.). A személyiség védelme a nemvagyoni elégtételt is magában foglalja (u. o. II. 64., III. 660.). A sértett halála után a hozzátartozók joga a védelemnek érvényt szerezni (u. o. III. 77.).

²²⁾ Ez utóbbi változat a rómaiaknál nem öltött külön deliktumformát. Az első kettőnek alaptípusa a *damnum iniuria datum*, illetőleg a *furtum*: mindkettő testi dologra (utóbbi ingóra) korlátozva és testi behatással (*occidere, urere, rumpere, frangere*, — illetőleg *contrectare*) elkövetve. Mindezek a különbségek természetesen ma lényegtelenek; ott, ahol minden jogsértés reparációra kötelez, nem fontos annak külső megjelenésmódja. Így a szövegben említett kategóriák tágabbak, mint a római *damnum* és *furtum* volt.

²³⁾ Nem így volt Rómában, hol, mint a bevezetésben láttuk, a *damnum* egyedüli szankciója a *lex Aquilia* szerinti megtérítés, mint *büntetés* (*poena privata*) volt, míg a *furtum*nál a *büntetés* (*actio furti*) mellett még a tisztán a (jogellenes) gazdagodás gondolatán (ami a *damnum*-nál hiányzott) felépülő visszatérítő kereset (*condictio furtiva*) is szerepelt. Ma az utóbbi keresetnél mindkét kauza találkozhat.

ugyanis nem a sértett vagyonából vonta el, tehát oda nem vissza-, csak neki kiadni tartozik.)²⁴⁾

A sérelem, mely a vagyont éri, vagy a sértett egyes jogait (dologiakat vagy kötelekiet)²⁵⁾ érinti közvetlenül, vagy általában az ő vagyoni érdekeit (mondhatnók: az ő vagyoni személyiségét) támadja meg. Ez utóbbiak közé tartoznak már az előző csoportban felsorolt egyes cselekmények is a maguk vagyoni vonatkozásában, pl. a testi sértés, mely a sértett keresőképességét befolyásolja, vagy a személyiség jogainak egyes megsértései, pl. rágalmazás, hitelrontás stb., míg egyesek (mint a mingyárt felsorolandók) túlnyomólag a vagyoni sérelem jellegével bírnak.

Kimerítő felsorolás e csoportban lehetetlen volna. Egyés kiemelkedőbb, általánosabb jellegű tételes szabályozások a következő pontokra találhatók:

A szerzői jog bitorlása (1921:LIV. t.-c. 18. és 30. §.), ha szándékosan vagy gondatlanságból történt, a vétségi minőségéből folyó pénzbüntetésen és elkobzáson kívül a bitorlót a sértett vagyoni és nemvagyoni kárának megtérítésére, illetőleg a körülményeknek, köztük a felek vagyoni viszonyainak is megfelelő pénzbeli elégtétel nyújtására kötelezi, még pedig utóbbira itt, a törvény kifejezett rendelkezése szerint nemcsak súlyos, de egyszerű vétkesség esetén is. A szerzői jog vétlen megsértése esetén a sértő csak saját gazdagodása erejéig felel. A terjesztő csak a szándékos és üzletszerű árusításért. (22. §.) Kérelemre a bitorlást megállapító ítélet közzétételét is el lehet rendelni.²⁶⁾

Az „ipari tulajdon“, nevezetesen a szabadalmi jog, védjegy-, mustra- és mintavédelem²⁷⁾ alá eső jogok megsértése²⁸⁾ a pénzbüntetés és elkobzás mellett szintén maga után vonja a kártérítési kötelezettséget, melyet szabadalmibitorlásnál 20.000, védjegybitorlásnál 10.000 pengőig terjedhető összegben a sértettnek a tárgyalás alatt előterjeszhető kérelmére a büntetőbíróóság is jogosítva van az összes körülmények méltatásával szabad meggyőződése szerint megállapítani, ami a további kártérítést kizárja (1895. XXXVII. t.-c. 52. és 1890. II. t.-c. 27. §.). Ezen túlmenő követelés, illetőleg büntető eljárás nélkül bármely kárkövetelés polgári perútra tartozik. A bíróság kérelemre elrendelheti a jogtalanul használt védjegyeknek és megjelölések-

²⁴⁾ V. ö. ehhez az alább 76. §. 6. jegyzetben mondottakat.

²⁵⁾ V. ö. fent 71. §. 17. j. A Mtj. 1734. §-a kötelmi jognak csak szándékos (tudatos) megsértését: rábírást egy harmadik irányában való kötelemszegésre, illetőleg indirekt közreműködést a szolgáltatásmeghiúsításban azzal, hogy a tettes a maga részére köt ki olyan szolgáltatást, mellyel a másik fél a harmadiknak járó kötelmet megszegi, terbeli megkártatással. Ez ellen l. a most id. h. mondottakat.

²⁶⁾ A bitorlás mibenlétére nézve l. a szerzői jogi fejezetet.

²⁷⁾ A szabadalmi jogra l. legújabbán: Hoff György, Szabadalmi jog, 1939. A védjegyjogra: Beck Salamon: Magyar védjegyjog, 1934.

²⁸⁾ Megsértés alatt azonban a Kúria felfogása szerint (JHdt. IV. 629.) csupán az idegen eszméi tulajdonnak ipari felhasználását jelentő vagy üzemi berendezéskép való felhasználását kell érteni, ellenben a saját házi vagy személyes felhasználása nem bitorlás (az 1895. XXXVII. 8. §-ból vont joghasonlóság alapján).

nek az elítélt birtokában levő árukról való eltávolítását, még ha ez az áruk megsemmisítésével vagy megrongálásával járna is, valamint a készletben levő védjegyek, a megjelöléshez szükséges szerszámok, készülékek használhatatlanná tételét.

A tisztességtelen versenyről²⁹⁾ szóló 1923. V. t.-c. 1. §-a szerint az üzleti tisztességbe vagy általában a jóerkölcsökbe ütköző módon folytatott verseny abban hagyását és a belőle eredő kár megtérítését követelheti a sértett a tiltott versenyeselekmény elkövetőjétől, illetőleg a jogi személytől, melynek törvény szerinti képviselője ügykörében, illetőleg alkalmazottja a rábízott teendők végzésében követte el a cselekményt (33. §.), amennyiben ennél szándékos vagy gondatlanság terheli. Ha a cselekményt sajtóközleménnyel követték el, a szerkesztőt, kiadót, nyomdatulajdonost, terjesztőt is terheli a felelősség (egyetemlegesen — és nem a fokozatos felelősség értelmében), ha tudva működött közre a cselekmény elkövetésében (34. §.). A szándékos elkövetőt ezenfelül a nemvagyoni kár miatt is terheli pénzbeli elégtétel szolgáltatásának kötelezettsége, még pedig sajtóközleménnyel elkövetett cselekmény esetén bármely a törvény által tiltott versenyeselekmény miatt, egyébként csupán bitorlás vagy utánzás, hírnév- vagy hitelrontás, üzleti vesztegetés, titok elárulása vagy felhasználása esetében (35. §.). A bíróság kérelemre úgy a marasztaló, mint a felmentő ítélet közzétételét elrendeli (26. és 36. §.).

Egyes szorosabban körülhatárolt jogokat sértő cselekményekre nézve külön szabályozások vannak, pl. a mezei és erdei kártételekre az 1894:XII., ill. 1935:IV. t.-c.-ben, a vadászati, halászati, vízjogi kihágások s kártételek eseteire a megfelelő törvényekben.

3. Elkövetésmódjuk szerint elkülönülő jogellenes magatartások. a) A jóerkölcsökbe ütköző magatartás, különösen a joggal való visszaélés. A jóerkölcsökbe ütköző magatartás, mint fent (71. §. 3.) már láttuk, a jogellenes cselekmények közé számít akkor is, ha különös jogi tilalom alá nem esik. A Mtj. 1709. §. 2. bekezdésének szabálya, mely ezt általánosságban kimondja, szokásjogilag befogadottnak tekinthető.³⁰⁾ Megszorítás mindössze, hogy csak a szándékos okozás tesz felelőssé. A szándékos fennforog, ha a cselekvő tudja, hogy cselekvése (kivételesen nemcselekvése is)³¹⁾ másnak kárt okoz

²⁹⁾ L. Kuncz—Balás, A tisztességtelen verseny, 1924. Szegő, u. a., 1929. Bányász—Szente, A tiszt. verseny joggyakorlata, 1934.

³⁰⁾ A szabály így általánosságban kimondva, tudtommal nem található, de a gyakorlatban annyi részletnyilvánulásában érvényre jutott, hogy generális érvénye bizvást megállapítható. V. ö. Szadits, Vázlat II. 100. §. 1.

³¹⁾ A nemcselekvés, mint fent (71. §. 1.) láttuk, általában csak ott hoz létre kártérítési kötelmet, ahol van valamely jogszabály, mely az embertől bizonyos helyzetben aktív magatartást kíván, aminek elmulasztása a felelősség alapja. Ily kötelezettséget felvenni az erkölcsparancsokra nézve is, melyek tudvalevőleg jóval messzebb mennek a jogparancsoknál a mások javára való cselekvés megkövetelésében, lehetetlen volna. Ha látom is, hogy embertársamat valami — nem tőlem vagy felügyeleti körömből eredő — veszély vagy kár fenyegeti s nem sietek ennek elhárítására: ezért még jogi-

és mégis elköveti a cselekményt. Azaz különös károkozó célzat általában nem szükséges,³²⁾ sőt még az sem, hogy a cselekvő maga szubjektív tudatában legyen cselekménye erkölcsstelen voltának.³³⁾ Elegendő, ha a hasonló magatartást a társadalom köztudata³⁴⁾ annak tartja. Természetesen a cselekvés jóerkölcsökbe ütközését az egész helyzet, azaz nemcsak a cselekvő, de ellenfele magatartásának is méltatásával kell a bírónak megállapítani.

Idetartozó esetek a már fentebb tárgyalt csábítás és tisztességtelen verseny esetein kívül: csaló fondorlattel való rábirása valakinek ügyletkötésre — akár megtámadható emiatt az ügylet, akár nem; az adós rábirása szerződészegésre; összebeszélés árverésnél az árak lenyomására; hamis felvilágosítások szolgáltatása; váltó továbbforgatása az adós kifogásának elvágása végett, ennél közreműködés, általában a jóhiszemű harmadik védelmére szóló szabályok rosszhiszemű felhasználása, pl. a névleges telekkönyvi tulajdonostól szerzés;³⁵⁾ színlelt ügyletek kötése, hamis zálogjogok bekebeleztetése stb.

Külön kiemelést érdemel e csoportban a *joggal való visszaélés* esete. E név alatt értenünk kell mindenekelőtt a Mtj. 2. és 1711. §-ának megfelelő azt a tényállást, mikor a joggyakorlás a gyakorlónak minden érdeke nélkül

lag nem lehet felelőssé tenni engem, ha az erkölcs ellen vétettem is. Ezért a nem-cselekvés itt csak egész kivételesen s nagy fenntartással fogadható el felelősségi alapul — legfeljebb a következő jegyzetben idézettekhez hasonló esetekben.

³²⁾ Így a németek is (*Enneccerus—Lehmann*, II. 230. §. 2. a, *Larenz*, II. 33. §. 3.). Tévesen megkívánja ezt az 1913. évi Jav. Ind. (III. 365.), azonban ez sem a Javaslatnak (a Mtj.-ével teljesen egyező) szövegében nincs benne, sem beleolvasni nem kívánatos, mert a szabály alkalmazhatóságát jóformán lerontaná. Ez a különös károkozó célzat legfeljebb csak azokban az egyes igen ritka, szinte szükséghelyzetszerű esetekben ismerhető el lényeges tényállási mozzanatként, ahol a nemtevésével való okozást viszont kártérítési alapnak ismerjük el, pl. az egyetlen elektromos telep megtagadja az áramszolgáltatást, az egyetlen hajó az elszállítás, az egyetlen hotel az elszállásolást (v. ö. *Nipperdey*, *Kontrahierungszwang*, 1920.), hol is ez a speciális akarati magatartás adja meg a tényállásnak azt az elemet, melynek alapján a magatartást annyira a jóerkölcsökbe ütközőnek lehet tekinteni, hogy rá kártérítési kötelek alapítani lehessen.

³³⁾ Ez utóbbit — vagy legalább az erre vonatkozó gondatlanságot (!) a tettes részéről — megkívánják egyes német írók (v. ö. *Larenz* i. h.) arra utalással, hogy e nélkül a vétkeességi elv kútba esnék. Ez azonban a mi szemünkben nem érv. A vétkeességi elv kútba esett már az objektív gondossági mérték elfogadásával. Ez történik itt is, ugyanazon ok miatt, mint ott: a szubjektív ismérv tönkretenné a rendszabály használhatóságát. Ki őrizhetné ellen, hogy a cselekvő átérzte-e vagy nem cselekménye tisztességtelen voltát?

³⁴⁾ Nincs kizárva itt bizonyos relativitás sem. A bíró dolga ezt a köztudatot a tettes társadalmi rétege szerint a tettesre is fennállónak venni vagy nem. Túlságos individualizálástól persze óvakodni kell.

³⁵⁾ A telekkönyvönkívüli jogról való tudomást a gyakorlat tágran értelmezi s a harmadik szerző jóhiszeműségét kizártnak tekinti, mihelyt valamiféle, bár bizonytalan, tudomása volt a telekkönyvönkívüli jogról, pl. hallott róla, hogy a kérdéses ingatlanra előző címen más is igényt tart (JHDt. IV. 17—18.), tudta, hogy a haszonélvezet törlése után a haszonélvező még évekig bírta a földet s a telekkönyvi iratárból megtudhatta volna, hogy a törlés tévesen történt (u. o. III. 17.). A döntések itt néha azzal a kitételrel élnek, hogy a „rosszhiszemű szerzővel egyenlő elbánás alá esik az is, aki abban a tekintetben, hogy a szándékolt jogügyet harmadik személy jogos igényét ne sértse, gondatlansággal jár el“. (I. h.) Ez azonban ellentmondó beszéd. A rosszhiszemű több, mint gondatlanság. Legalább dolus eventualis kell hozzá.

„nyilvánvalóan csak károsítás céljából“ történik. Ezen túlmenőleg azonban már egy 1906-ból kelt s az elvi határozatok közé felvett (159. sz.) döntés kimondta, hogy a joggal való visszaélés tekintete alá esik a jognak olyképp való gyakorlása is, hogy ezáltal a másiknak a joggyakorlás útján elérhető előnnyel arányban nem álló megkárosítása idéztesse elő. Azaz e döntés szerint a kártérítési kötelekhez elég a joggyakorlásból származó aránytalan kár tudata a Mtj.-ban említett dolus specialis nélkül is, még ha a joggyakorló saját (kisebb) érdeke sérelmet szenvedne is a rákényszerített passzivitással, ami rá nézve valami kisajátításszerű kényszerhelyzetet jelent (természetesen szintén csak a megfelelő kártérítési ellenkötelezetség mellett). Eppen ezért az utóbbi tétel alkalmazása nagy óvatosságot és megfontolást igényel.³⁶⁾

Gyakoriak e csoportban azok az esetek, melyekben a joggal való visszaélés valamely jogeszköz (kereset, végrehajtás, biztosítás, zárlat, jogorvoslat,

³⁶⁾ A 159. sz. EH. irányzata a külföldi elméletben és gyakorlatban is tért hódít (v. ö. *Oertmann*, *Komm. ad §. 826. 1. és 3. pont*, *Josserand*, *Cours* II. no 433.). Hazai gyakorlatunk nem egyöntetű: egyes döntések erősen hangsúlyozzák a dolus specialis követelményét, mások e nélkül is helyt adnak az aránytalan kárt okozó joggyakorlásból folyó kártérítési kötelezetségnek. (V. ö. a *Saladits—Fürst*, II. 623—4. s a JHDt. III. 17—20., IV. 17—21. között eseteket.) Mutatvány az újabb (bő) gyakorlatból: A kártérítési kötelezetség megállapított, mikor a vadászterület tulajdonosa, valahányazon a szomszéd vadászjogosult a saját területén vadászatra megjelent, a vadakat lármával, lövöldözéssel, tüzzel elriasztotta (JHDt. I. 467.); általában, mikor valaki telkének használatában a szokástól eltérő módon pusztán a szomszéd bosszantása és károsítása végett jár el (748. sz. EH. [nehézkösen fogalmazva] u. o. I. 468.); mikor a gazda alkalmazottjának pusztán a nyugdíjjogosultság beálltának megakadályozása végett mond fel (u. o. II. 17., III. 18., IV. 20.); mikor a nagybirtok vevője az eladó által tartamengedménnyel kötött tűzbiztosításnak átvételét a saját bármilyen előnye nélkül s annak tudatában, hogy ezzel az eladónak kárt okoz, megtagadta (u. o. IV. 669.); mikor a törvényes zálogjoggal bíró bérbeadó a bérral adós bérlő ingóit kiegészíti, ellenben a vele szemben tartozásban nem levő harmadik ingóit visszatartja (u. o. 669.); mikor a takarékpénztár a megcsonkított takarékkönyvre való kifizetést megtagadta és bírói megsemmisítést követelt, holott a betétkönyv megcsonkított alakjában is tartalmazta az összes szükséges adatokat (u. o. IV. 18.); mikor a tulajdonos a felmondási idő letelte előtti hatállyal a szolgálat alól felmentett gazdatiszt lakásán levő irodahelyiséget feltűnést keltő és megbélyegző módon lezáratta és lepecsételtette (u. o. IV. 670.); mikor a végrehajtató az adósra nyilván alkalmatlan időben (árzuhanás, válság idején) árvereztetet (*Grill* XXXIII. 792.). — A joggal való visszaélés fogalma alá eshet az önvédelem jogának méltánytalan gyakorlása (a jogsértőnek aránytalan súlyos kár okozásával való visszaverése) is épügy, mint a megengedett önségéllyel visszaélés, pl. visszavonásig átengedett helyiségek önhatalmú kíméletlen kiürítése (u. o. II. 495.); lakásból kiutasítás testi sértést okozó módon (u. o.); periratok, óvadék, munkakönyv önhatalmú visszatartása, villamosáram kikapcsolása (u. o. III. 595., IV. 675.). — Ellenben nem tekintetett visszaélésnek, mikor a kiskorú törvényes képviselője a maga által kötött szerződés jóváhagyásának megtagadása végett járt közbe a gyámhatóságnál (u. o. I. 469.); mikor a bérbeadó különösebb saját előny és konkrét ok nélkül mondott fel egy új bérlő kedvéért a régi, az üzlethelyiséget hosszú idő óta bérlő kereskedőnek (u. o. III. 18.); árverés foganatosítása olyan gazdaadós ellen, ki védelmet kérhetett volna, de nem kért (u. o. III. 19.); részvénytársasági közgyűlés határozatának megtámadása olyan egyén részéről, kinek egyetlen részvénye volt, melyet közvetlenül a közgyűlés előtt vett (u. o. III. 19.); ingatlan továbbadása az árverési vevő részéről az ingatlan visszaperelhetésének megghiúsítása végett a visszaperlést lehetővé tevő törvény (1936:XXVII. 6. §.) életbelépését közvetlen megelőzőleg (u. o. III. 19.); apáca-rendbe való felvétel megtagadása a szerzetesi életre alkalmatlannak talált noviciával szemben (u. o. IV. 670.).

bűnvádi vagy fegyelmi feljelentés, panasz stb.) igénybevitelével történik, ami természetesen a megítélésen nem változtat.

Megjegyzendő azonban, hogy nem minden esete a jogeszköz alaptalan igénybevitelének tartozik ide, csak az, ahol egy valóban meglévő jog érvényesítése történik visszaélészerűleg az illető jogeszköz használatával (pl. keresetindítással, végrehajtás eszközésével stb.). Ellenben azt az esetet, hol nemlétező (nem is volt vagy megszűnt) jog érvényesítését akarja a tettes eszközölni a formailag rendelkezésre álló jogeszköz abuzív használatával, úgy kell tekinteni, mint közönséges jogellenes magatartást — elkövetve az illető megtévesztett hatóság eszközül felhasználásával (azaz mintegy az intellektuális okirathamítás eszmekörébe eső ténykedéssel),⁸⁷⁾ melynél aztán, mint a közönséges jogsértéseknél általában, nemcsak a dolozus, de a gondatlan, sőt megfelelő esetben a véltlen károsítás is beletartozik a megtérítésbe.⁸⁸⁾

⁸⁷⁾ Esetek a gyakorlatból: építési engedély elleni alaptalan panasz az építés késleltetése végett (JHDt. I. 492.); valótlan tartalmú könyvkivonat alapján eszközölt telekkönyvi előjegyzés (u. o. I. 493.); lakfelmondás azon a hamis címen, hogy a felmondó maga vagy fia fog beköltözni a lakásba (u. o. 469.); bűnvádi feljelentés akkor, ha tudva hamisan vagy feltűnően gondatlanul történt (u. o. III. 592., IV. 671.); alaptalan végrehajtás szintén (u. o. III. 598., IV. 673.).

⁸⁸⁾ Nem lehet nevezetesen ez utóbbi esetcsoportban úgy okoskodni, hogy a tettes itt is jogának (t. i. a mindenkit megillető közjogi keresetjogának) érvényesítésével él vissza. Bár a jogsegély igénybevitel, mint lehetőség („hatalmasság”) mindenkinek nyitva áll, keresetjoga (végrehajtási, feljelentési, panaszjoga) valójában csak annak van, aki arra az ő valóban meglévő alanyi joga alapján csakugyan jogosult. Aki e nélkül veszi igénybe a jogeszközt, az jog nélkül, azaz jogellenesen cselekszik. Eppen úgy, mint ahogy a vasúti kocsiiban levő vészféket joga van bárkinek meghúzni, — de nyilván csak olyanoknak, aki veszélyben van; aki e nélkül húzza meg, az tilos cselekményt mivel. Ezen alapszik már a perköltségekben (mint az ellenfélnek a jogellenes perléssel okozott legközvetlenebb kárban) való elmarasztalása is akár a jóhiszeműen perlő, de pervesztes félnek is (fent 71. §. 6. c.), s ezenfelül megbüntetése — flagransabb esetekben — a rosszhiszeműnek (Pp. 222. §. 2.). Nyilvánvaló, hogy a kártérítési kötelezettség nem állhat meg a perköltségekkel, de kiterjed az összes lehető károkra, melyek az ellenfelet a jogérvényesítő eszközök alaptalan igénybeviteléből érték, mégpedig természetesen nem csupán a dolozus visszaélés eseteiben, de a kártérítés általános szabályai szerint gondatlanság esetében, sőt adott körülmények közt a méltányosság alapján, véltlenül is. Képtelenség volna például feltenni is, hogy a Vht. 99. §. szerint az igénypert tudatosan „nyilván alaptalanul” indító felet 1000 P-ig menő pénzbírsággal s ezenfelül nyilván — ha erről a törvény nem szól is — kártérítéssel is lehessen sújtani, a könnyelmű perindító ellenben minden következménytől (esetleg a perköltségek kivételével) mentes legyen. — Hasonlóképp rendszerint nem a joggal való visszaélés, hanem közönséges (szándékos, gondatlan vagy véltlen) jogellenes cselekmény rejlik a Vht. 28., 286. és 244. §. eseteiben (mikor valaki előzetes bizt. végrehajtást, zárlatot fogyanatosít, melyről utólag kiderül, hogy nem volt joga rá). A Kúria ez esetekre — helyesen — az általános szabályokat alkalmazza (v. ö. Sárfy, A végr. t. magy. 88. és 628.); újabban azonban vannak téves ítéletek, melyek a kártérítést a végrehajtató rosszhiszeműtől vagy legalább súlyos gondatlanságától tételezik fel (JHDt. III. 598., IV. 673—4.), kiindulva nyilván abból a fent kifogásolt szemléletből, mely a végrehajtás- (zárlat-) kérelmi lehetőséggel, mint formai „joggal” való visszaélést lát az esetben, holott világos, hogy az, aki nem létező vagy megszűnt követelése fedezetére kért biztosítást, nem jogával élt vissza, amely nem is volt neki, hanem egyszerűen jogtalanul cselekedett. A helytelen magyarázatra bizonyára a Vht. 286. §. rossz szövege ad tápot („Aki nyilván valótlan vagy megszűnt követelés fedezetére biztosítási végrehajtást eszközöltet, minden ezáltal okozott kárért felelős s ezenfelül... pénzbírságban marasztalható”), ami azt a látszatot kelti, mintha kártérítéssel is csak a dolozus magatartás volna terhelve, holott „nyilván valótlan”, vagy pláne „megszűnt” követelés fedezetére gondatlanul is lehet biztosítást kérni, ami

b) *Kisajátításszerű jogok igénybevitelének más kárára.* Az előző pontban tárgyalttól elvileg elkülönülnek azok a kisajátításszerű esetek (v. ö. fent 71. §. 6. a), melyekben a törvényhozó egy-egy, a nemzetgazdaság szempontjából fontos üzemnek egyenesen jogot (felhatalmazást) ad arra, hogy szükség esetén mások (szomszédok stb.) jogának sérelmével is folytathassa üzemi tevékenységét — természetesen az okozott károk megtérítésével. Ide tartoznak pl. a vízjogi, erdő-, bányá-, vadászati s egyéb törvények által adott igénybeviteli jogosultságok. (L. részletesen e mű II. köt. 30—32. §.)

Ennek a csoportnak egyik sajátos esetét alkotja a vadászati jog jogosultjának felelőssége *vadkárokért*, melyről, mivel rendszeri elhelyezése szempontjából általában téves nézetek gyökereztek meg, külön kell szólnunk.

Rendszerint ezt a felelősségi esetet a véltlen felelősség esetei közé szokták sorolni (az ú. n. „mögöttes” felelősség csoportjába, megkülönböztetve a vadászati jog gyakorlása közben az ültetvényekben stb. maga a vadászati jogosok által okozott károktól, vad. t. 16. §.), holott itt is a vadászati jogosult direkt felelősségéről van szó, melyet a törvényhozó statuált az ő terhére ellensúlyál annak a neki juttatott kisajátításszerű jogosultságnak, hogy a területén bizonyos vadakat tenyészthet akként, hogy a szomszédos érdekeltek a vadászati jog folytán meg vannak fosztva a vadak kártételei ellen való közvetlen védekezéstől. (Erre utal világosan a vad. t. 8. §-a, mely a ragadozó vagy kártékony állatok okozta kár követelését a vadászati jogosulttal szemben azért tagadja meg, „mivel ezen vadak a föld birtokosa által bármikor elpusztíthatók.”) A vadászati jogosult tudva tudja, hogy a tenyészített vadak kárt foghatnak okozni a környezetben, így részéről itt nem véltlen, de egyenesen szándékos magatartásról (mások javának szándékos, kisajátításszerű igénybeviteléről) van szó, mely csak a kártérítés feltétele mellett nem jogellenes. (V. ö. fent 71. §. 35. j.) Ugyanez a szempont különbözteti meg ezt az esetet az üzemberendezés hiányosságából eredő felelősség esetétől (alább 4. c), t. i. itt nem az üzemberendezés hiányos, hanem a kár a normális üzemmel jár. (Zsögöd: „Kalitkában nem tarthatja őket”, Fej. I. 59. §. 5. j. t.) alj.)

szankció nélkül szintén nem hagyható. A törvény helyes értelme csak ez lehet: kártérítéssel minden alaptalanul biztosítást kérő tartozik; ezenfelül azt, aki nyilván tudva teszi ezt, meg is kell büntetni. (Arra nézve kétség nem lehet, hogy magának a végrehajtásnak költségei a perköltségek mintájára rendezendők, azaz a végrehajtatót terhelik ennek teljes hibátlansága esetén is, ha a végrehajtás utólag alaptalannak derül ki, pl. az ítélet utólagos megváltoztatása esetén). — A mondottakkal összhangban helytelennek és igazságtalannak kell mondanunk azt a gyakorlatot is, mely a bűnvádi feljelentést csak akkor tekinti kártérítésre kötelezőnek, ha „nyilván alaptalan” (hamis vagy feltűnően gondatlan) volt (JHDt. II. 493., III. 592., IV. 671.). Aki más ellen oly súlyos jogeszközt, minő a bűnvádi feljelentés, folyamatba tesz, minden józan ráció szerint tartozik legalább is azzal a gondossággal eljárni, melyet mindennapi ügyleteiben megkívánunk tőle, sőt helyt kell állania akkor is, ha hibátlanul tévedett. Volt eset a gyakorlatban (JHDt. II. 493.), hogy az alaptalanul meghurcolt szegényében öngyilkosságba menekült, és a Kúria még sem látta megállapíthatónak a feljelentő felelősségét, mivelhogy a feljelentés némi gyanúkok miatt nem volt teljesen alaptalan.

Tételesjogilag a mi vadászati törvényünk (1883. XX. t.-c. 7. §.) — eléggé hiányosan — csupán a fővadak (szarvas, dímvad) által a vetésekben, ültetvényekben okozott károkért ismeri a vadászati jogosult felelősségét és csak ha ez az illető a vadat területén *tenyészti*, (ami világosan mutat a felelősség fentebb kiemelt üzemi természetére). Más, mint az említett károkért (pl. testi sérelemért vagy egyéb vagyoni kárért), valamint más vadak okozta károkért a vadászjogosult legfellebb az általános szabályok szerint felel, ha ezek valamelyikének feltétele fennforog (vétkesség, vadállattartás). Tenyésztés alatt azonban a gyakorlat nem szorosan a pozitív intézkedésekkel végzett vadtelepítést vagy szaporítást érti, hanem a vadnak az általános vadvédelmi szabályokon túlmenő minden kimelését, így a kilövés elhanyagolását, vagy a fővadak vadászatából eredő előnyök kiaknázását (kilövési engedélyek osztogatását pénzért) is. A 94. sz. JED. (mely a 975. sz. EH.-ot felváltotta, — JHDt. IV. 635.) kimondja, hogy az ingatlan birtokosa vagy haszonbérője a fővadak okozta kárért kifejezett tenyészítő intézkedések nélkül is felel akkor, ha vadászterülete a fővadak tenyészésére alkalmas, a fővad ott állandóan nagyobb számban tartózkodik és ezt a birtokos vagy haszonbérő az ennek megakadályozására alkalmas eszközök elmulasztásával előmozdítja.^{38a)} A károsult a kárt felvétel végett 8 nap alatt bejelenteni tartozik.

c) *Az ügyletkötés körül előforduló károkozások.* Valakinek belevitelő egy oly ügylet megkötésébe, mely valamely fennforgó érvénytelenségi ok miatt semmis vagy megtámadás miatt azzá válik, nem más, mint a jogellenes károkozás egy esete, melynek szankciója — éppen, mert a szóbanforgó ügylet érvénytelen, így a kártérítésnek sem lehet alapja — csupán a félnek a szerződéskötésnél tanúsított magatartása, mint a szerződésenkívüli kártérítés fejezetébe tartozó jogellenes magatartás szabályai szerint igazodhat.³⁹⁾ E szabályok rá is a rendes módon alkalmazandók, azaz a fél, kinek magatartására az ügylet eleste és a másiknak ebből származó kára visszavezethető, általában csak vétkessége alapján, kivételesen — az eset

^{38a)} V. ö. még JHDt. I. 478., II. 484. IV. 635.

³⁹⁾ Ide tartozó esetek a Mtj. szerint: a) a szolgáltatás kezdeti lehetetlensége, illetőleg törvényes tilalomba ütközése miatti érvénytelenség esete (971—2. §.), b) akarathiany miatt érvénytelen vagy azzá vált szerződés esete (1007—8. és 1011. §.), c) alképviselő által kötött szerződés esete (1034. §.), d) az ellenfél magatartása által megokolt elállási jog esete (1078. §.) e) szinlelt szerződésből harmadikra háramló kár esete (993. §. 2. — utóbbi helytelenül csak írásbeli szerződésre korlátozva). (A korlátozás a képviselőházi bizottságtól eredt.) — Az alképviselő felelősségét a Mtj. előmunkálatai (v. ö. az 1913. Jav. Ind. III. 55.) s utánuk a gyakorlat is (v. ö. *Szaladits*, fent I. köt. 33. §. 7. p.) az ő hallgatag garanciaígéretére alapítják. Ennek megfelelőleg a Mtj. 1034. §.-a (és a gyakorlat is, v. ö. JHDt. IV. 610.) elejtik az alképviselő felelősségét, ha ez ügyleti cselekvőképességében korlátozott személy volt, bár vétőképessége volt is. Ez tarthatatlan megoldásokra visz, különösen a dolózus alképviselő esetében, hol az egyébként is mindenkor mesterkelt és fiktív garanciaígéret konstrukciójának tarthatatlansága (szinte naivsága) szembeszökő.

körülményeiben adott méltányossági szempontok szerint — e nélkül is felel. Ez a matéria éppen egyike azoknak, ahol a vétkességi elv magában semmiképp nem tudja megmagyarázni a felelősségnek tételesjogi tagozódásait, hanem ezeket csak az érdekelt bevonásával lehet megérteni.⁴⁰⁾ Nehezíti az elvek megértését még az is, hogy Mtj.-ünk (s utána gyakorlatunk is) e téren alkalmazza a megtérítésnek az ú. n. negatív szerződési érdekre (v. ö. III. köt. 25. §. 83. j.) való szorítását is, melynek részletszabályai azonban a Mtj.-ban nincsenek belső ellentmondások nélkül.⁴¹⁾

d) *Sajtó útján elkövetett jogsértések.* Az 1914:XIV. t.-c.-be foglalt sajtótörvény bizonyos különbszabályait állította fel a sajtóközleménnyel okozott vagyoni vagy nemvagyoni károk megtérítésének. A 39. §. szerint a sértett követelheti vagyoni kárának megtérítését feltétlenül, ezenfelül (vagy ha vagyoni kára nincs) nemvagyoni kára fejében megfelelő pénzbeli elégténység megkívánja, a bíróság által az összes körülményekhez, különösen a felek vagyoni helyzetéhez mérten szabadon megállapítandó összegben,

⁴⁰⁾ Az érdekelt teszi érthetővé, hogy a fél, kinek érdek- (feladat-) körébe a teljesítésről való gondoskodás tartozik, súlyosabb felelősség alá esik, mint ellenfele. Így a lehetetlen szolgáltatást vállaló felel nemcsak akkor, mikor a lehetetlenségről tudott, de akkor is, ha kellő gondossággal tudhatott volna, míg ellenfele csak dolózzal felel (Mtj. 971. §.); az a fél, ki a szerződés érvénytelenségét saját magatartásával okozta (tévedés, saját cselekvőképzetlensége folytán, pl. gondnokság alá nem helyezett örült, öntudatlan állapotban levő esetében, — Mtj. 1008. és 1011. §.), az ellenfélnek még véltensége esetén is tartozik megtérítéssel, viszont az ellenfél a tévedőnek csak akkor, ha dolózzus vagy súlyosan gondatlan volt a tévedés körül (tudott vagy súlyos hibából nem tudott róla s nem világosította fel a tévedőt); ellenben ha ő okozta a tévedést, egyszerű gondatlanságért felel.

⁴¹⁾ Így nevezetesen elsősorban arra nézve, hogy mikor legyen helye a teljes (pozitív érdekre menő) megtérítésnek, mikor a negatív érdekre szorítottak. Logikusan azt kellene mondanunk, hogy az előbbi helyt kell hogy foglaljon a dolózzus, sőt akár a durván gondatlan alperessel szemben (nem lévén ok őt kímélni s vele szemben a kártérítési szankció teljes szigorát ki nem meríteni, — v. ö. III. köt. 25. §. 9. pont), utóbbi a könnyebben vétkes vagy pláne vétkes alperessel szemben. Ezzel ellenkezik a gyakorlat (1007. §.) és a dolózzus alképviselőt (1034. §., hol a szerződés teljesítésére szorítás nyilván egyenlő a pozitív érdek megtérítésére szorítással) kötelezi teljes kártérítésre, ellenben azt, aki tudott ugyan a szolgáltatás lehetetlenségéről és mégis belement a kötelemvállalásba, illetőleg a lehetetlenségről nem tudó ellenfele lekötésébe (971. §.), valamint azt, aki tudott az ellenfele javára fennálló megtámadási okról (1008. §. 2.), aki hibásan (tehát akár dolózzusan is) okot adott a másiknak a szerződéstől való elállásra (1078. §.), csak a negatív érdekre szorításra kötelezi. — Kétséges, hogy mit jelent a 999. §. ut. mondatában az a kitétel, hogy a szinlelt felek egyetemlegesen felelnek a kárért, melyet harmadik szenved azzal, hogy a szerződés érvényességében megbízott: a teljes kárt, vagy csak a „biztatási” kárt? A Jav. Ind. [III. 36.] hallgat. A szövegből inkább az utóbbira lehet gondolni. *Szaladits* [e mű I. köt. 309. lap] az ellenkező mellett foglal állást és idéz döntéseket. V. ö. a JHDt. IV. 37. lapon id. döntéseket is [pro és contra]. — Másfelől azokban az esetekben, hol a Mtj. a negatív érdekre korlátozva rója ki a kártérítést, ezt vegyessen és elvtelenül teszi dolózzus, súlyosan gondatlan, enyhén gondatlan és vétkes károkozónál (v. ö. 1008. §.). — Utóbbinál egyszer méltányossági enyhítés nélkül (1008. §. 1.), máskor méltányossági enyhítéssel (1011., 1034. §. 1. bek. 2. mond.). Ez az utóbbi kedvezmény megint alkalmilag megilleti a vétkes okozót is (1008. §. ut. bek.). — Amint látható, az elvi egység eléggé hiányos a részletekben.

nem kötve ez utóbbit (mint az egyébként jogunkban szokásos, — v. ö. III. köt. 25. §. 11. p.) a súlyosabb vétkességgel történt okozás eseteihez sem. Mindkétféle kártérítésnél közömbös, hogy a károsító cselekmény egyúttal büntetendő-e vagy nem. Utóbbi esetben természetesen csak a polgári jog-érvényesítési eszközök használatáról lehet szó, melyeknél a felelősség rendszer elvei irányadók. Előbbi esetben a sértett már a büntetőperben érvényesítheti kárigényét, mikor azonban anyagijogilag is eltérő szabályok, nevezetesen a kártérítésre is (mint a pénzbüntetésre és a büntügyi költségekre) a fokozatos felelősség elvei érvényesülnek, azaz a közleményért elsősorban felelős személy (szerző⁴²⁾ vagy a vele egyenlőknek tekintendő személyek: megrendelő, közlő, átvető, újból közzétevő, — st. 33—38. §.) helyett is, ha tőle a kártérítési összeg be nem hajtható (illetőleg a biztosíték nem fedezi), a kiadó, vagy ha ezen sem lehet a kárt megvenni, a nyomda vagy más többszöröző vállalat tulajdonosa felel. A sorozatban hátrább álló felelős személy visszafordulhat keresetével az előző ellen, ha fizetett. A fokozatos felelősség elvei azonban csak akkor érvényesülhetnek (a polgári eljárásban is), ha az arra jogosult büntetőbíró megállapította, hogy a közlemény sajtó útján elkövetett bűntett, vétség vagy kihágás tényálladékát valószínűsíti meg.⁴³ Hasonlóképpen eszik a fokozatos felelősség oly deliktumoknál is, melyek nem a törvény értelmében vett sajtódeliktumok,⁴⁴ csupán egy más deliktumnak sajtóközlemény eszközül használásával való megvalósításai (pl. zsarolás sajtóközleménnyel). A tisztességtelen versenyről szóló törvény 34. §-a szerint, akár essék a tisztességtelen versenyt megállá-

⁴²⁾ Még a szerzőt is megelőzőleg felel biztosítéka erejéig az ilyenel bíró időszaki lap kiadója (st. 40. §.).

⁴³⁾ Így most a 978. sz. EH. (JHDt. IV. 621.) V. ö. ez ellen Balás, Jogszegyl. Ért. 1984. 78. lap. A korábbi gyakorlatra: JHDt. I. 456., II. 470., III. 556. Közömbös, hogy a büntető ítélet miért maradt el: feljelentés hiánya, elévülés vagy az eljárásnak más ok miatt való megszűntése miatt. A büntetőbírósnak a bűnösséget megállapító ítélete természetesen a polgári bíróságra ebben a tekintetben kötelező. Részletdöntések a gyakorlatból: A sértett a kiadó ellen vagyoni és nemvagyoni kárát akkor is érvényesítheti, ha a cselekmény nem valószínűsíti meg bűncselekményt, de csak abban az esetben, ha a közlés körül a kiadó maga (szerve, alkalmazottja) oly jogellenes magatartást tanúsított, mely az általános szabályok szerint kártérítési kötelezettséget von maga után. (979. sz. EH. JHDt. IV. 621.) Nincs kizárva a vétkes felelősség alkalmazása sem. (U. o. II. 472.) Nemvagyoni kár megállapításánál nemcsak a szerzőnek, de a kiadónak, nyomdának vagyoni viszonyai is figyelembe jönnek. (U. o.) Viszont a sértett elhalta után kárigényt érvényesítő özvegyre nem a saját, de a sértett viszonyai irányadók. (U. o. I. 457.) Ha a sértett fenntartás nélkül elfogadta a büntetőperben a szerző sajnálkozását elégtételül, akkor nem fordulhat nemvagyoni elégtétel iránt a kiadó ellen. (U. o. I. 457., III. 557.) Kártérítési felelősség nem állapítható meg a cikknek olyan része miatt, melyet a károsult kifejezetten nem panaszott. (U. o. II. 472.) A St. 39. §. szerinti felelősségnél a méltányosság azt kívánja, hogy a kárigény elsősorban a vétkes személyekkel szemben érvényesíthessék, ha ezek ismeretesek, — ami nem zárja ki, hogy ha a vétkes személyektől a nemvagyoni kárért nagyobb elégtételt lehetne követelni, mint az elsősorban felelős vétkes személyektől, ezt a többletet érvényesítése a sértett akkor is, ha a vétkesek ellen megítélt összeget a marasztaltakon be lehet hajtani. (U. o. IV. 701.)

⁴⁴⁾ Sajtódeliktumok azok a bűncselekmények, melyeknek tényálladékát a sajtótermék tartalma kimeríti. (St. 32. §. V. ö. ehhez a Min. Indokolást.)

pító cselekmény a sajtódeliktum fogalma alá (pl. hitelrontás), akár nem, a fokozatos felelősség szabályai nem alkalmazandók, hanem a szerkesztőt, kiadót, nyomdatulajdonost, valamint a terjesztőt kártérítési kötelezettség csak akkor terheli, ha tudva működött közre a cselekmény elkövetésénél.

A szankció kiegészítője lehet, hogy rágalmozás vagy becsületsértés esetén a bíróság elrendelheti a marasztaló ítélet közzétételét.

e) *Közhivatali ténykedéssel elkövetett jogsértések.*⁴⁵⁾ A jogellenes magatartás fogalmi körébe esik kétséget kizáróan közhivatalnoknak (általában közfunkcionáriusnak)⁴⁶⁾ hivatali kötelességeinek vétkes megszegésével magánszemélyek sérelmére elkövetett károkozása. Ez a tétel, melyet az európai törvénykönyvek általában elfogadnak, hazai jogunkban csak egyes törvényekben meghatározott tisztviselő kategóriákra nézve jutott ugyan eddigelé *törvényi* elismerésre, azonban bírói gyakorlatunk (különösen az újabb évtizedeknek a ptk. javaslataira támaszkodó gyakorlata) ennek általános érvényét *szokásjogi* úton kétségtelenül befejeztette.⁴⁶⁾ Sajátossága az esetnek, hogy a felelősséget megalapító jogellenesség voltaképp egy a tettest terhelő közjogi (hivatali) kötelesség megszegésében áll, melynek az egyént illető kártérítési szankciót kiváltó hatása abban rejlik, hogy a közjogilag sérelmes (kötelességgellenes) magatartás egyúttal a sértettet illető egyéni (alanyi közjogi) jogosultságnak (t. i. a közjogilag szabályszerű eljárásra való jognak) sérelmét is magában foglalja.⁴⁷⁾ A felelősség határa, ha szinguláris rendelkezés nincs, ez esetben is a vétkesség, mely itt is felőleli általában a szándékosságot és a gondatlanságot. Mindössze utóbinál lehet kérdéses: mi legyen a mérték? A fent (74. §. 1.) mondottak szerint irányadó kell hogy legyen, mint absztrakt mérték, a jó („derék”) tisztviselő (közlebebről a jó főszolgabíró, mérnök stb.) tipikus gondossága, ami szigorúságban mindenesetre bizonyos fokig el fog maradni a saját ügyei után futkosó bonus paterfamilias szorgossága mögött,⁴⁸⁾ de semmiesetre sem sülyedhet le annyira, hogy a tisztviselő csak a *non intelligere quod omnes intelligunt* mértéke szerint mért súlyos, durva gondatlanságért feleljen, hacsak, szoros kivételkép, külön törvény külön szinguláris ráció alapján

⁴⁵⁾ V. ö. Tomcsányi Móric: A vagyoni felelősség elve a közigazgatásban. Bpest, 1905.

⁴⁶⁾ Pl. törvényhatósági bizottsági, közs. képviselőtestületi tagnak (mindjárt alább bb) pont), képviselőválasztási megbízottaknak (JHDt. IV. 630.).

⁴⁷⁾ V. ö. Szladits is Vázlat II. 283. Továbbá JHDt. I. 471., II. 497., III. 595—7., IV. 675. Különösen tanulságos a képviselőválasztási visszaélések körül újabban kifejlődött s a visszaélő hatósági személy felelősségét megállapító gyakorlat (JHDt. IV. 630., 692.), mint ily általános érvényű kártérítési kötelezettséget feltételező ítélkezés.

⁴⁸⁾ A BGB 839. §. a sérelemről kifejezetten mint a tisztviselőt „egy harmadikkal szemben terhelő hivatali kötelesség megsértéséről” beszél. A Mtj. 1735. §. csak „hivatali kötelesség megsértéséről” szól, de nyilván feltételezi, hogy a sértettet ebből valami jogsérelem érte.

⁴⁹⁾ Egyes határozatok ennek megérzésével mondják ki, hogy kisebb elnézések, tévedések, így különösen a jogszabály téves elemzése, nem számíthatók be sem az azt elkövető tisztviselő, sem az érte felelős közület terhére. (JHDt. I. 472., III. 596., Grül XXXI. 796.)

ezt nem rendeli, mint pl. a bírák felelősségénél vagy a közigazgatási hatóságok diszkrécionárius természetű teendőinél (l. mindjárt alább), hol a bíró, illetőleg hatósági szerv független ítéletének és szabad mozgásának biztosítása ezt megköveteli.⁴⁹⁾ Elvileg a véten felelősség (akár a Mtj. 1737. § szerinti méltányossági, akár az 1738. és köv. §§. szerinti feltétlen felelősség) sincs kizárva. De lege lata azonban ennek (legalább is az elsőnek) ellenáll az egyes tisztviselő kategóriákra nézve meglevő eltérő törvényi rendelkezés (így egyebek közt a fővárosi törvényé is már abból az időből, mikor a méltányossági felelősség a gyakorlatban meghonosodott), mely ez utóbbi alkalmazását véleményem szerint is kizárja — nem szólva arról, hogy méltányossági felelősséteiről hasonló esetekben egyébként is ritkán lehetne szó. — Más lesz az eset a feltétlen tárgyi felelősség eseteiben, pl. ha a hivatali ténykedésében eljáró tisztviselő saját tulajdonában levő gépjárművel balesetet okoz.⁵⁰⁾ A veszélyes üzem folytatójára vonatkozó szűkebb körű szabály nyilván elébe vág a hivatali felelősség csak személyileg elhatárolt, de tárgya szerint általános szabályának. Képtelenség volna pl. a hivatalos útját saját gépkocsiján végző főszolgabíró, hatósági mérnököt, orvost a szigorúbb felelősség alól kivenni.

A most jelzett általános szabállyal szemben külön törvényen alapuló eltérő részletszabályok a következők:

aa) Csupán szándékosan vagy súlyos gondatlansággal⁵¹⁾ elkövetett károkozásaikért felelősek az 1871. évi VIII. t.-c. 1. és 66. §-ai szerint⁵²⁾ a bírák és bírósági hivatalnokok,⁵³⁾ ezért is csak annyiban, amennyiben a kár per-

⁴⁹⁾ Az utóbbi (alapjában elfogadható megfontoláson nyugvó) megkülönböztetést először a Tervezet és a Javaslatok vitték be a jogi köztudatba s a gyakorlatba már azelőtt, hogy a fővárosi törvény magáévá tette volna (l. mindjárt alább); azóta pedig a tétel még határozottabban érvényre jut a gyakorlatban. V. ö. JHDt. I. 472., II. 498., III. 597., IV. 678. lapon felsorolt eseteket. Az előmunkálatok nem árulják el, honnan vették a gondolatot.

⁵⁰⁾ Ha a jármű az állam (hatóság, község) tulajdonában van, ennek felelőssége kétségen kívül áll; mindössze a tisztviselő ellen visszaforduló kárkövetelése lehet kétséges. V. ö. a Kúria idevágó érdekes (és helyeslendő) döntését: 3818/1938. (JHDt. IV. 676.) alább 134. j.

⁵¹⁾ Így érti a gyakorlat a törvény (66. §.) pontatlan kifejezést: „vétkes gondatlanságból” — ami bírakra nézve helyes is, hisz a bíraskodás mindig többé-kevésbé diszkrécionárius ténykedés, melynél csakugyan nem lehet kártérítéssel fenyegetni meg bármi-féle apróbb hibát. (Kifejezetten így 1936:III. t.-c. 5. §. 1.) Ellenben elvileg nincs megokolva a kedvezmény a bírósági hivatalnokokra, akik ily természetű munkát nem végeznek s akik a többi hivatalnokokkal azonos elbírálás alá kell hogy essenek. (Persze az 1871. évi VIII. t.-c. még nem ismerte a szóbanforgó különbséget.)

^{51a)} Ennek a törvénynek a vagyoni felelősséget érintő rendelkezéseit a bírák és ügyészek fegyelmi felelősségét újból szabályozó 1936. é. III. t.-c. érintetlenül hagyta. (V. ö. M. i. II. —)

⁵²⁾ Ez összefoglaló megjelölés alatt érti a törvény (2. §.) a bírákat, ügyészeket, mindkettő segéd- és kezelőszemélyzetét és az állandó szakértőket, a 67. §. pedig ugyanazon felelősség alá vonja azokat a közigazgatási (állami, törvényhatósági vagy községi — v. ö. a 977. sz. EH-ot, JHDt. IV. 680.) tisztviselőket is, kik polgári vagy büntető ügyekben hatósági cselekmények teljesítésére vagy bírói meghagyások, megkeresések foganatosítására hivataluknál fogva kötelezve vannak.

orvoslattal nem volt elhárítható,⁵⁴⁾ s ezenfelül, amennyiben a keresetösséget a hibás bíró vagy tisztviselő ellen az illetékes fegyelmi bíróság megállapította.⁵⁴⁾

b) Hasonlóképp csak szándékosságért és „vétkes gondatlanságért” felelnek — legalább a törvény szószerinti hangzását tekintve — a törvényhatóságok és községek tisztviselői a hivatalos eljárásukban okozott károkért, valamint a törvényhatósági bizottság vagy községi képviselőtestület tagjai, kik szavazatukkal egy jogsértő határozathoz hozzájárultak, amennyiben a sérelem a törvény szerinti jogorvoslattal elhárítható nem volt (1881. XXI. t.-c. 89—90. §., 1881. XXII. t.-c. 86—87. §.). A törvénynek a bírói felelősségi törvény mintájára itt is használt hibás kitételét („vétkes gondatlanság”, — v. ö. 74. §. 6^a j.) azonban itt lehetetlen a súlyos gondatlanság értelmében vennünk, mert ezzel értelmetlen és semmivel meg nem okolt módon megütköztető ellentétbe hoznók a törvényhatósági és községi tisztviselőket egyrészt az állami, másrészt és különösen a fővárosi tisztviselőkkel, kik a szabatosabban beszélő fővárosi törvény (1930:XVIII. 64. §.) értelmében a közön-séges (hivatalnok) vétkesség mérték alá esnek — kivéve, ha diszkrécionárius hatáskörben jártak el. Helyes magyarázat szerint így kell felfogni az 1881. XXI. és XXII. t.-c. idézett kitételét is.⁵⁵⁾

cc) Külön törvényi kiemelés szerint teljes gondossággal tartoznak: az állami pénztárak, vagy kezelő hivatalok számadással tartozó tisztviselői,⁵⁶⁾ kir. közjegyzők (1874. XXXV. 172. §.), ügyvédek,⁵⁷⁾ a csódtömeggondnok

⁵⁴⁾ Ez a megszorítás a sértett kárelhárító köteletségének (III. köt. 25. §. 8. pont) folyománya. A nyilvános vétségük által okozott költségekben azonban a felsőbíróság (hivatalnokokra a per bírósága) hivatalból is elmarasztalja a hibás bírót (vagy hivatalnokot). (Pp. 435. §.)

⁵⁴⁾ Id. t.-c. 68. §. E nélkül is, ha a károkozó bűnösségét vagy vétkességét illetékes bünvádi vagy fegyelmi bírói ítélet megállapította, vagy ha a károkozó a fegyelmi eljárás befejezte előtt hivataláról vagy nyugdíjáról lemondott vagy meghalt s a kereset az örökösök ellen megy, valamint ha választott bíróról vagy bírói megkeresést foganatosító közigazg. közegről van szó. Ügyszintén nincs szükség a keresetösség megállapítására bírósági végrehajtó ellen: 1871:LI. 20. §. — A mondottaknak megfelelőleg bíró vagy bírósági hivatalnok ellen az állam által ártatlanul elítélteknek kifizetett kártalanítás fejében is csak akkor van helye visszkeresetnek, ha az illető személyek ténye jogerősen fegyelmi vétség vagy bűncselekményként van megállapítva. (Bp. 588. §.)

⁵⁵⁾ V. ö. a JH. X. 634. = JHDt. III. 606. id. döntést, mely a tvhatósági tisztviselő felelősségét kifejezetten azonosítja az állami tisztviselőével.

⁵⁶⁾ E szakasz egyszerűen csak „minden cselekvés vagy mulasztásért” való felelősségről beszél, de az általános elvek szerint nyilván csak a vétkes cselekvés vagy mulasztás értendő.

⁵⁷⁾ Így az új ügyvédi rendtartás (1937:IV. t.-c. 159. §.). A régi (1874:XXXIV. 71. §.) szintén az ismert pontatlan terminust („vétkes gondatlanság”) használta. Az új rendszabállyal szemben azonban joggal felmerül az az észrevétel, hogy ha a normális felelősség helyén van is az ügyvédi munkakörben sűrűn előforduló ügyviteli, kezelési, elszámolási teendőkre, aggályos lehet azokra a magasabbrendű ügyvédi funkciókra, minők például a jogvédelemnél követendő eljárás, az alkalmazandó jogeszközök megválasztása, az ügy jogi elemzése, a kilátások mérlegelése stb., ami a bírói munkával nemcsak azonos, de sokszor még fokozottabb szellemi erőfeszítést s ennek megfelelő szabad mozgást kíván meg, (hisz a bíró a felek által felhordott kész tények felett ítélt, ellenben az ügyvéd dolga ezeket a tényeket kihámozni, harcba vetni, aminél

és a csődválasztmány (cst. 100. és 109. §.), gyám (gyt. 73. §.) — utóbbiak a rendes családapa gondosságával.⁵⁸⁾

II. A közvetett („mögöttes“) felelősség esetei.

4. A mögöttes felelősségnek a rendes felelősségi elvek szerint igazodó csoportja. a) Felelősség a felügyeletre szoruló személyekért. Aki kiskorúság vagy elmebeli vagy más testi fogyatkozás miatt felügyeletre szoruló személyre törvény, vagy szerződéses felvállalás folytán felügyelni köteles, az felel a felügyelete alatti személy által másnak jogellenesen okozott kárért, ha csak nem bizonyítja, hogy felügyeleti köteletségének megfelelt (vétkesség hiánya, mint felelősségkizáró ok), vagy hogy a kár a felügyelet kellő gyakorlása esetén is bekövetkezett volna (felelősségszünetítő ok). (Mtj. 1720. §.)

Hogy ki a törvénytől fogva felügyeletre köteles személy, azt kiskorúaknál a vonatkozó családügyi szabályok mondják meg, így elsősorban a szülők (azaz nemcsak az apa, de mellette — egyetemleges kötelezettséggel — az anya is, lévén a felügyelet nem kizárólagos apai, de szülői kötelezettség — v. ö. e mű II. köt. 24. §. 2.); a szülők különélése esetén az a szülő, kinek felügyelete alá a gyermek a szülők megegyezése, a bontóperbeli ítélet, vagy gyámhatósági határozat folytán utaltatott; szülők nemlétében a gyám is, amennyiben a gyermek feletti tényleges felügyeletet is ő gyakorolja (i. h. 31. §.). Sőt nem látnék nehézséget abban sem, hogy a gyakorlat kiterjessze a felelősséget olyanra is, ki a gyermek gondozását önként vállalta, pl. nevelő-szülőre vagy másra, aki a szülőtlen gyermeket magánál tartja (argumentum: az állattartó felelőssége).⁵⁹⁾ Valóban van is ítélet, mely a felelősséget megállapította a nagyszülőkre nézve, kiknél a nyíllal lövöldöző kis-

bizonytalan tényezőkkel kell számolnia), ennél fogva helyesen amazzal egyenlő felelősség alá vonandó. — A gyakorlatban nem igen találtam az ügyvédi felelősség mélyebb elemzését. A döntések gépiesen ismétlik a (rég) törvény szavait („vétkes gondatlanság“), s — talán épp e kitétel alapján — a gyakorlat inkább az enyhesség felé hajlik nemcsak az utóbb kiemelt jellegű esetekben, hol ez indokolt (pl. fizetés elfogadása a fél részére jogfenntartás nélkül, mikor még az átértékelés szabályai a gyakorlatban kialakulva nem voltak [JHDt. II. 459.], bírói letétbehelyezés helytelen eszközölése [u. o. I. 450.], a per sikerének kifejezett garantálása mellett a per elvesztése [u. o. III. 542.]), de akkor is, mikor egyszerűen az ügyvitelben való hanyagságról volt szó (felmentés, bár a késedelmeskedő keresetbeadás miatt a kereset elévült [Szlodits—Fürst II. 578.]; telekkönyvi adatok pontatlan beírása folytán el nem adott ingatlanok is átíratk [JHDt. III. 542.]; az ügyvédbarátra rábízott per a fél értesítése és kellő információ hiányában elvesztett [u. o.]; bár az ügyvédet az ellenféllel szemben tanúsított zaklató eljárása miatt a kamara fegyelmi bírósága elítélte [u. o. I. 450.]).

⁵⁸⁾ Ellenben a gyámhatóság (árvaszék, ill. a városi tanács tagjai, közgyám, községi előljárók, stb.), kik az árvaszék kezeléséért a gyt. 299. §. szerint felelősek, a törvénynek a felelősség fokára vonatkozó kifejezett nyilatkozata hiányában a törvényhatósági, illetőleg községi tisztviselőkre érvényes szabályok szerint felelnek. JHDt. III. 809. (K. 4741/1935.), IV. 692. (K. 320/1936.).

⁵⁹⁾ A vétkességen belül mozgó felelősség még abban az esetben sem megokolatlan, ha a gyermeket valaki pusztán könyörületből (ingyenesen) vette magához, mert, mint fent (67. §. 3.) mondtuk, saját vétkességéért (itt a felügyeletben való vétkes mulasztásért) még az ingyen teljesítő is felel. A vétkes felelősségről mindjárt alább!

gyermek csak vendégként volt jelen.⁶⁰⁾ Szerződéses felvállalás alapján felelnek a tanintézetek,⁶¹⁾ internátusok,⁶²⁾ gyermekmenhelyek stb., s ugyancsak megállapítható a munkaadó felügyeleti kötelessége az ipartörv. novella (1922:XII. t.-c. 92—3. §.) alapján a kiskorú tanoncra nézve,⁶³⁾ (ami nem azonos az utasítások teljesítésében vagy e körül elkövetett károkozásokért való felelősséggel.^{63a)} — A kiskorúakat illető felügyeleti kötelezettség nincs egy bizonyos közbeeső korhatárhoz (12 év) kötve, mint azt néha egy-egy döntés (MD. XIX. 70., XXVI. 45., JH. VI. 1290., XII. 965.) tévesen mondja, hanem elvileg kiterjed a kiskorúság egész idejére, — mindössze a felügyeletre köteles személy exkuzáló bizonyításánál fog a körülmények szerint esetenként mérlegelendő mozzanatként figyelembe vétetni, hogy a kiskorú testi és értelmi fejlettségét, valamint e mellett a felek életviszonyait, társadalmi állását s az eset különös alakulását is tekintve a felügyelet elmulasztása a felügyeletre köteles személyre nézve vétkes mulasztás számba megy-e vagy nem.⁶⁴⁾

A testi vagy elmebeli fogyatkozásban szenvedőkre való felügyelet szintén terheli a szülőket, gyermekeket, házasársat; egyébként pedig az ily személyek gondozására rendelt intézeteket.

Az, hogy a kötelezett a felügyelet teljesítésére szerződéssel mást fogad fel, nem szünteti meg az ő saját felelősségét, mindössze az utóbbit is egyetemleges adóstársként vonja be a felelősségbe a károsult javára.

Szembetűnő különbség mutatkozik a most tárgyalt és az alább e csoportban következő felelősségi esetek között annyiban, hogy a Mtj. 1720. §. mellőzi a felügyeletre köteles személyek vétlen (méltányossági) felelősségét és a gyakorlatban sem találani ennek alkalmazását, holott ez a többieknél mindenütt megvan. A mellőzés okáról az előkészítő iratok nem árulnak el semmit, de talán abban keresendő, hogy a háttérben ott áll magának a károsító gyermeknek, örültnek méltányossági felelőssége (1737. §.) s viszont a szülő, gyámot a törvényhozó nem akarta a vétkességen túl megterhelni.

⁶⁰⁾ Grill XXII. 923. JH. III. 773.

⁶¹⁾ JHDt. I. 579. (vegytani kísérlet előkészítésénél történt baleset).

⁶²⁾ JHDt. III. 558.

⁶³⁾ JHDt. III. 579.

^{63a)} Ellenben megtagadta a Kúria az állam felelősségét a katonai hatóságok fennhatósága alatt levő (tényleges katonai szolgálatot teljesítő) személyek szolgálaton kívül (korcsában) elkövetett erőszakoskodásáért. (Grill XXXIII. 805.)

⁶⁴⁾ Így a német gyakorlat is (Staudinger, ad §. 832. III. 1. a). A Kúria nem tekinti vétkes mulasztásnak 12—18 éves falusi parasztyermek felügyelet nélküli hagyását, illetőleg neki bicika, vasvilla használatának megengedését (v. ö. Szlodits—Fürst II. 626.), viszont semmi sem zárja ki, hogy a szorosabban vett gyermekkorból kinőtt egyének ellenőrzése is beletartozzék a felügyeleti kötelességbe. V. ö. a 61. j.-ben id. vegytani kísérlet esetét. Más példa: az apa elnézi, hogy könnyelmű természetű fia flóbertpuskával lövöldözzön, motorkerékpáron száguldozzon, stb. Elvileg a szülő felelőssé tehető a kiskorú fia által elkövetett csábításért is. Ellenben az a körülmény, hogy a nagykorú gyermek a szülővel együtt élve ezek gazdaságában tevékenykedik, nem ok a szülő felelősségére. (Grill XXXIII. 801., 803.)

A két felelősség (a szülő és a gyermeké) között azonban elég tág rés van, melyen át az anyagi igazság gyakran kieshet. A hibátlan, vagyonos szülő felelősségét vagyontalan gyermeke (vagy a nagyüzem-számba menő elme-gyógyintézetét a vagyontalan elmebeteg) károkozásaiért nem igen motiválja kevesebb ráció, mint a hibátlan állattartóé.⁶⁵⁾ Ezért a gyakorlatnak ezt a hiányt be kell töltenie s a vétlen felelősség szabályát, mely az 1737. §-ból külön kimondás nélkül is adódik és a csoport többi eseteinek analógiájától is támogatva van, ide is kiterjeszteni.

b) *Felelősség a kirendelt (alkalmazott) kártételeiért.* Aki maga helyett valamely ügyének ellátására mást rendel ki, felelős a kirendelt által jogellenesen (vétkesen vagy vétlenül) okozott kárért, hacsak nem bizonyítja, hogy a megválasztásban, felügyeletben, utasításokban (s amennyiben szükséges és az ő feladatához tartozik, a megfelelő eszközök rendelkezésre bocsátásában és karbantartásában is)⁶⁶⁾ a kellő gondosságot kifejtette, illetőleg hogy a kár kellő gondosság kifejtése mellett is bekövetkezett volna.⁶⁷⁾ (Mtj. 1721. §.)

A Mtj. most id. szakasza — német mintára — további különböztetést tesz aszerint, hogy a kirendelt a kárt az ügykörébe eső teendők „teljesítésében” vagy csak „teljesítésük alkalmával” követte-e el. Az első esetben, akár vétkes volt maga az alkalmazott a kár okozásában, akár vétlen, a gazda maga normálisan a saját vétkessége keretei között felel, e nélkül csak a méltányossági szakasz szerint. A második esetben — a szövegnek a kiemelt ellentétéből folyó természetes értelmezése szerint — a gazda mindig csak a méltányossági szakasz szerint felelne. Ez azonban arra az abszurd eredményre vinne, hogy a gazda még akkor sem felelne emberének a teljesítés „alkalmával” elkövetett gátlatlanságaiért, ha annak veszedelmes természetéről (erőszakos, enyveskező voltáról) nyílt tudomása volt.⁶⁸⁾ Ha pedig ez a magyarázat nem megy, akkor a szakasz két bekezdése ugyanoda lyukad ki, vagyis a megkülönböztetés tárgyaltan.⁶⁹⁾

⁶⁵⁾ Hogy a szülő nem tekinthető a gyermeke felügyeleténél érdek nélkül cselekvőnek (ingyenzolgáltatónak, aki saját hibáján túl nem felel), azt már *Bentham* hangoztatta (*Traité de législ. civile et pénale*, II. 17. IV.). A gyám és az idegen pártfogó igen. Ezt módja van a bírónak számbavenni.

⁶⁶⁾ Így kifejezetten a BGB. A Mtj.-ban ez említve nincs, de magától értetődik. Így a Kúria is: 4426/1905. (*Szaladits-Fürst* II. 691.), JH. X. 478., JHdt. III. 373. (4987/1902.).

⁶⁷⁾ V. ö. már a gyámi t. 78. §-át: „A gyám v. gondnok rendszerint csak saját hibájáért felel, de ha kellő óvatosság nélkül nem alkalmas személyeket alkalmaz, az ebből eredt kárért is felelős.”

⁶⁸⁾ Idevágó eset a gyakorlatból (JH. VII. 56.): A gazda hirtelenharagú és ideges természetű majorosgazdájának védelmi célra (vadászokkal szemben) pisztolyt adott rendelkezésére. Ez egy szénahordás közben bekövetkezett összeszólalkozásnál lelőtte az egyik alkalmazottat. A Kúria nem állapította meg a gazda gondatlanságát, mert a pisztolyt jogos okból adta, és mert az okozati összefüggést nem látta fennforgónak (helyesebben: beszámításra alkalmasnak). Nem megnyugtató döntés a gazda vétkességének szempontjából sem, annál kevésbé a méltányossági felelősségéből.

⁶⁹⁾ A szöveg kétségekívül hibás. Megromlása a képviselőházi bizottságtól ered, mely a Javaslat 1470. §-át (felelősség a teljesítés alkalmából okozott károkért) össze-

Valóban azt hiszem, hogy a megkülönböztetés nemcsak a tételes törvény-szöveg szempontjából tárgyaltan, de elméletileg is elhibázott (— bár visszamegy egész a BGB előmunkálataiig [Mot. II. 736.] és a német irodalomban is általánosan el van fogadva). Ennek a különböztetésnek ugyanis egyedül ott van értelme, ahol arról van szó, hogy egy szerződéses teljesítmény végzésére kirendeltnek bizonyos tényé beletartozik-e még — a szerződési adós és hitelező szempontjából — a teljesítésbe (tehát a BGB 278., ill. Mtj. 1135. §. alá esik-e), vagy már az alkalmazott saját önálló tényének tekintendő, melyre a szerződésenkívüli felelősség szabályai (BGB 831. = Mtj. 1720. §.) alkalmazandók, pl. a munkaközben elkövetett lopásra. De egy harmadikkal szemben, akinek semmi köze nincs a gazda és kirendelt közti belső viszonyhoz, semmi értelme nincs azt kutatni, hogy a részeg soffőr vagy kocsis őt szolgálata teljesítésében vagy csak annak alkalmából gázolta-e el. Vele szemben kocsis és gazda egyaránt egyetlen (negatív) „teljesítés”-sel tartoznak: őt nem gázolni el. Vele szemben a gázoló kocsis éppen ennek a kötelességének „nemteljesítésében” követte el a jogsértést, melynél az úr éppen csak azon a címen kerül bele a felelősségi kérdésbe, mivelhogy az okozati kapcsolat hozzá is nyúlik, amennyiben ő volt az, aki a kocsist abba a helyzetbe hozta, hogy gázolhasson, merthogy a kocsijára ültette. Hogy a kocsis az urához való viszonyban ekkor éppen a szolgálatát teljesítette-e, vagy nem, ez a sértettre semmiképp nem tartozik. Az okozati szál, mely az urat a felelősségbe berántja, ugyanaz marad, akár a rábizott feladat végzésében, akár ezen kívül (fekete fuvar) követte el emez a károkozó tény. (V. ö. alább 81. j.) Pontosabban: az egész különbség az úrra nézve mindössze annyit jelent, hogy az első esetben az oki kapcsolat egy lépéssel közelebb jut hozzá, mint a másodikban, ami mindenesetre tesz különbséget a megtételnél, de nem elvi, csak mennyiségi különbséget, melynek honorálásához nem kell külön felelősségi kategória, hanem azt a bírót az okozati összefüggést illetőleg neki rendelkezésére álló szabad mérlegelés keretében elvégezheti, sőt jobban elvégzi, mint ha keze merevített törvényi kategóriák által kötve van.

A Mtj. ismertetett álláspontja egyébként középhegyet foglal el az objektív francia és a szubjektív német megoldás között. A Javaslat még az előbbihez csatlakozott, azaz a gazdát, éppúgy, mint a szerződéses teljesítés körül alkalmazott segédei ténykedéséért, felelőssé tette — saját vétkességétől függetlenül — az alkalmazott által harmadik személynek okozott jogsértésekért is (normálisan a vétkesen okozottakért, kivételesen, ha a méltányosság úgy

olvasztotta az 1494. §-sal (a teljesítésben okozott kár). Az utóbbira a Javaslatban foglalt tárgyi felelősséget a bizottság túlszigorúnak találta és lemérsékelte nagyjából az előbbi mértékére s a kettőt egy szakaszba fogta össze, nem vévén észre, hogy ezzel maga a különböztetés vált feleslegessé. A Mtj. pedig az ekként összezsapott szöveget felülvizsgálat nélkül magáévá tette.

kívánja, a vétlenül okozottakért is). Ez a rendezés — eltekintve természetesen a régebbi jogban ismeretlen méltányossági felelősségtől — nagyjában megfelelt a régebbi magyar bírói gyakorlatnak is, mely, mint azt *Túry Sándornak* a Kúria teljes gyakorlatát felölelő kiváló tanulmánya⁷⁰⁾ kimutatta, némi ingadozással túlnyomólag a gazda saját vétkességétől független felelőssége mellett foglalt állást. A Javaslát rendelkezéseit azonban a képviselőházi bizottság üres és meggyőző erő nélküli megokolással⁷¹⁾ átfordította a gazda hibáján (a kiválasztásban, felügyeletben) alapuló felelősséggé, — szerencsére meghagyván mégis (s ezzel saját érvét részben megcáfolván) a gazda méltányossági felelősségét vétlensége esetére is, s egyúttal kiterjesztve ezt az alkalmazott által a feladat teljesítése *alkalmából* elkövetett károkozásokra is. — Nyilván az ilykép módosított Bizottsági szöveg hatása alatt és azt a fogalmazásban is híven követve mondta ki aztán a Kúria előbb jogegységi tanácsának 13. sz. polg. döntvényével (1916. szept. 23.), majd 84. sz. teljes ülési határozatával (1917. jan. 20.), hogy: „aki valamely ügynek ellátására mást rendel ki, azért a kárért, amelyet a kirendelt az ügykörébe eső teendők teljesítésében harmadik személynek jogellenesen okoz, csupán saját vétkessége esetében felel. Ez a vétkesség nem forog fenn, ha a megbízó behoztatja, hogy a kirendeltnek megválasztásánál, s amennyiben felügyeletre, utasításra, vagy a tennivalók teljesítéséhez eszközök nyújtására van szükség, ennél is a kellő gondosságot kifejtette, vagy hogy a kár a megbízónak kellő gondossága kifejtése esetében is bekövetkezett volna. — Ez a szabály nem vonatkozik azokra az esetekre, amelyekre valamely külön törvény és amelyekre az üzem vagy a foglalkozás *veszélyessége*, illetve *terjedelme*⁷²⁾, vagy *természete*⁷³⁾ alapján a bíró a vétkesség nélkül való felelős-

⁷⁰⁾ Idézve már fent 68. §. 4. j.

⁷¹⁾ Hogy t. i. gazdasági életünket hátrányosan érinthetné, ha a gazda nálunk súlyosabb felelősséggel lenne megterhelve, mint a szomszédos német területen van, mellyel sűrű érintkezésben vagyunk (!).

⁷²⁾ A TÖH szövegének ez a szava elvi fontosságú átmenetet jelez a pusztán *veszélyes üzemek* felelősségéről a *nagyüzemek*re is, ami a felelősségnek megfelelőbb elméleti alapot teremti. V. ö. fent 68. §. 8. j.-nél — Utóbbinál fel lehetne vetni: vajjon az üzem terjedelme alapján beálló felelősség alatt, — tekintettel arra, hogy az nyilván a károkozó üzem fölényes teherbíróképességére támaszkodik, — nem a Mtj. 1737. §. szerinti méltányos felelősség értendő-e? — Azt hiszem azonban, hogy nem, miután az ú. n. veszélyes üzem és a nagyüzem felelőssége lényegében azonos. (V. ö. 68. §. 48a) j.)

⁷³⁾ A döntvénynek ez a kitétele nem szabatos. A veszélyesség és kiterjedtség is *természete* az üzemnek, így ez a harmadik megjelölés nem árulja el, hogy az első kettő után miféle más természetére kelljen gondolni az üzemnek. Talán ez a bizonytalan kitétel is hozzájárult annak a sorozatos döntésekben megnyilvánult téves felfogásnak lábrakapásához, mely szerint az üzem vagy vállalkozás közcélú vagy humanitárius (nem nyereszkező) természetű mentesíti őt az alkalmazottaitól való vétkes felelősség alól. (JH. IV. 938., VI. 1235., VIII. 201., Grill XXIII. 787.) Ez a tétel így túlságosan merev. A bíró méltányossági mérlegelésébe kétségtelenül belefolyhat ez a szempont is bizonyos fokig, de semmiesetre sem lehet uralkodó, más tekinteteket kizáró szempont. Pl. egy oly hatalmas organizmussal szemben, mint az állam, vagy akár a Társadalombiztosító, (melyre az id. döntések vonatkoznak), lehetetlen volna a vagyoni méltányosság gondolatától teljesen elzárkózni. Újabb keletű határozatok egyébként a kifogásolt felfogást el is hártják. (JHdt. III. 573.; K. 4987/1932. JH. XII. 879.)

séget megállapítja.“ (PHT. 535.)⁷⁴⁾

Azaz a mai jogállapot szerint a gazda felelőssége elvként ugyan az ő saját vétkességén nyugszik, de a méltányossági szakasz feltételei közt e nélkül is felel (mint mindenki más), valamint felel a vétlen felelősség alább ismertető (abszolút) eseteiben, különösen a veszélyes vagy nagyüzem szigorúbb felelőssége keretében, — utóbbi esetben az eddigi szabályok szerint méltányossági enyhítés nélkül, amit azonban véleményünk szerint a gyakorlatnak feltétlenül korrigálnia kell. (V. ö. a III. köt. 25. §. 70. j.-nél és alább 133. j.-nél mondottakat.)⁷⁵⁾

Bizonyos logikai ellentmondás marad még nyitva abban a tekintetben, hogy a Mtj. 1721 §. nem különböztet (mint az előző Javaslát tette és a német reformtervezet is teszi) abban az irányban, hogy az *alkalmazottat* (kirendeltet) magát terhelte-e vétkesség eljárásában vagy nem, azaz tehát a gazda, ki így kirendeltje vétlen cselekményéért is felel, a Mtj. joga szerint szigorúbban felel, mint önmagáért felelne, illetőleg mint ahogy maga a kirendelt is felel önmagáért. Azonban, ha meggondoljuk, hogy a gazda vétkessége (a kiválasztásban, utasításban, felügyeletben) fennforoghat akkor is, ha a kirendeltet magát szemrehányás nem illetheti,⁷⁶⁾ gyakorlatilag a mostani rendezést a vétkességi elv szempontjából nézve sem igen lehet kifogásolni.⁷⁷⁾

— Viszont kétségtelen, hogy ha maga a kirendelt a saját személyében nem felelős (nem vétlensége vagy vétőképtelensége okából, de a felelősség egyéb feltételének hiányából, pl. jogellenesség hiánya miatt a sértett beleegyezése, jogos védelem alapján, vagy mert kényszer hatása alatt állott, vagy mert a kárt túlnyomólag a sértett részvétele okozta), akkor a gazda felelőségéről sem lehet szó.⁷⁸⁾

⁷⁴⁾ Utóbbi esetben ugyanis az *üzemért* való felelősség az alkalmazott tényeit föleleli.

⁷⁵⁾ A mi fent kifejtett felelősségi elveinkből adódó ideális megoldástól (= a gazda feltétlenül felel a kirendeltért — fenntartva a méltányossági enyhítés lehetőségét) a mai tételes jog megoldása tehát gyakorlatilag csak kevéssé marad el.

⁷⁶⁾ Például a kirendelő hibáján rója fel a Kúria már azt is, hogy képesítéssel nem bíró embert bíz meg képesítést igénylő feladat (pl. kútásás) elvégzésére. (JH. X. 67. JHdt. IV. 638. K. 5679/1936.)

⁷⁷⁾ A német reformtervezet (6. §.) itt következetes, de túlkomplicált. Ime: 1. szabály: A gazda felel a kirendeltért. 2. szabály: Nem felel, ha bizonyítja, hogy ez utóbbi hibátlan volt. 3. szabály: Mégis felel, ha egyúttal azt is nem bizonyítja, hogy őt magát nem terheli hiba a kiválasztásban, felügyeletben. 4. szabály: Még így is felel a méltányossági szakasz alapján. Az ilyen szövevényes törvényszerkesztés sem nem elegáns, sem nem praktikus. A fenti négyes tétel egyszerűbben így fejezhető ki: 1. A gazda csak hibás alkalmazottjéért felel, de a hibátlanág bizonyítása az ő terhére esik (a bizonyítási teher megfordítása). 2. Hibátlan alkalmazottjéért is felel, ha ő maga volt hibás, vagy e nélkül is a méltányosság alapján. — A Mtj. az első pontot elejti, csak a másodikonál kezdi a szabályozást, — amiben annyi igaza van, hogy a gazdára egyaránt

⁷⁸⁾ Gyakorlatunkban felmerült esetek kapcsán a Kúria kimondta, hogy ha a kirendelt által felidézett kár egy veszélyes üzem körében fordult elő, de egyúttal olyan okok forognak fenn, melyek a veszélyes üzem tulajdonosát a veszélyes üzem külön-szabályai szerint mentesítik, akkor a tulajdonos egyúttal mentesül a kirendelés alapján való felelősségrevonás alól is. K. VI. 5940/1932., I. 5214/1935. (JHdt. III. 572.)

Ahol a kirendelt saját személyében is felel, ez természetesen az általános szabályok szerint a gazdával egyetemleges felelősség (Mtj. 1744. §.). Az egymásközi visszereseti jogra nézve l. a III. köt. 25. §. 7. pont in fine mondottakat.

Kirendelt alatt érteni kell természetesen nemcsak szolgálati viszonyban alkalmazott személyt, de mást is, aki más szerződési viszonyból folyó felelősségteljesítés vagy egyéb kapcsolat alapján jut abba a helyzetbe, hogy az úr ügyeit vigye, pl. megbízott, társ, családtag.⁷⁹⁾ Lényeges csak, hogy a kirendelő és kirendelt közt bizonyos függőségi viszony legyen, mely a felügyeletet, ellenőrzést, utasítást lehetővé teszi.⁸⁰⁾ Nem értendő ennél fogva az önálló vállalkozó, ki a feladat lebonyolítását saját felelőssége mellett végzi, pl. építőmester, önálló fuvarozó stb.⁸¹⁾

⁷⁹⁾ A gazda fia K. 3079/1935. (JHdt. III. 569.), hadifoglyok MD. XIII. 86. (Szladits—Fürst II. 631.)

⁸⁰⁾ Ezért megszűnik a gazda felelőssége, ha ezt a felügyeleti lehetőséget elveszti, pl. az üzem ellenséges megszállása folytán: JH. IV. 103., vagy az alkalmazott olyan ténykedéséről van szó, melyre a gazda felügyeleti joga nem terjed ki, pl. az ő magánéletének dolgai: JH. XI. 926.

⁸¹⁾ JH. VI. 1065., X. 501. (kiadó), VIII. 223., 919. (zárgondnok), IX. 438. (bíró végrehajtó), IX. 877., X. 478., XIII. 180. (patkolómester), XIII. 492. (liftszerelő). Az utóbbi csoportban sincs kizárva a megrendelést adó felelőssége az esetleg hozzáig is elnyúló okozati kapcsolat alapján, de ekkor a rendes szabályok szerinti elbírálás foglal helyet (a bizonyítási teher megfordítása nélkül). Így *Enneccerus—Lehmann* is, II. 236. §. 4. j.) — Kérdés lehet, hogy a kirendelttel ebben a vonatkozásban is egyenlőnek tekintendő-e a (Zsögöd-ügynevezte) *quasi praepositus*? (Az, aki önhatalmúlag avatkozott be más ügyeibe, mint pl. negotiorum gestor, vagy tolvaj, akár csak fur usus, pl. az uccán hagyott autó jogtalan használója, ki aztán az ő látszólagos kirendeltségi helyzetében egy harmadiknak kárt okoz. V. ö. fent III. köt. 25. §. 53. j.) — Azt hiszem, nem. Más volt ugyanis a helyzet a most id. helyen tárgyalt probléma (az el nem hárított kár) esetében (hol a *quasi praepositus* a valódival egyenlőnek vettük), mint amiről itt van szó (másnak okozott kár). Az ügy ura, kinek „érdekvédelmi pozíciójában más (a betolakodó) áll”, *Zsögöd* szavai szerint csakugyan „magára vagy saját balsorsára kellett hogy vessen”, amiért a betolakodó a kellő kárvédelmet nem fejtette ki. Emitt a betolakodónak egy harmadikkal szemben elkövetett aktív jogsértése, mely csak annyiban áll az ügy urával jogi kapcsolatban, hogy az ő (esetleg vétkes, esetleg nem is vétkes) mulasztásának a betolakodás meg nem akadályozásában vagy visszaverésében okozatos folyamánya, oly távoli (és pusztán negatív) kapcsolatban van vele, hogy a beszámítás kérdése már csak a bíró szabad jogérzékére bízható, de a bizonyításmegfordítás terhével semmiesetre sem róható meg. — Más, ha az ő saját (valódi) praepositus-a, a helyzetéből folyó lehetőséggel visszaélve, követi el a harmadik elleni jogsértést (pl. a soffőr a fekete fuvar alkalmával). Itt a jogsértés végül mégis az úr pozitív rendelkezésére megy vissza, tehát a gazda kell, hogy viselje az ily visszaélés következményeit. Ezért tévesek azok a határozatok (JH. VIII. 341., IX. 111.), melyek ily esetben a megbízott által *ügykörén kívül* okozott kárra nem engedik kiterjeszteni az úr felelősségét. (Az egyik idézett esetben arról volt szó, hogy a kerékpárjavító üzem vezetője használta a javításba adott motorkerékpárt s elgázolt valakit. A Kúria megtagadta a javítóüzem tulajdonosának felelősségét, mivelhogy a javításban levő gépek kipróbálása nem tartozott az üzletvezető hatáskörébe. — Hát tartozik ez a sértettre? A tettes nyilván csak szolgálatából folyólag juthatott a kérdéses kerékpárhoz, s ez elég. — Helyesen ily értelemben Md. XII. 32. — K. 4270/1916.) — A légi közlekedéssel kapcsolatos baleseti felelősséget szabályozó 10.270/1922. sz. M. E. rend. (19. §.) a kérdést egyszerűen a vétkeségi alapon oldja meg: ha a légi járművet a jogosult tudtán és akaratán kívül más járattja, a felelősség ezt terheli; a jogosultat csak akkor, ha a légi jármű ilyen járattása az ő hibája folytán vált lehetségessé. Ez azonban nem mindig kielégítő.

Kirendelt alatt értendő a kirendelt által kirendelt is (pl. az üzletvezető vagy munkavezető által felfogadott munkás, segéd), mikor is az ügy ura mellett (vele egyetemlegesen) felel a kirendelt ténykedéséért az is, aki a kirendelést valósággal végezte s aki az úrral szemben a kiválasztásra, felügyeletre stb. vállalkozott (pallér, munkavezető, üzemi tisztviselő stb.). Utóbbi esetben felmerül a kérdés, hogy magának az ügy urának felelőssége ilyenkor kimerül-e abban, hogy a közbeeső személyt (személyeket) kiválasztja, ellenőrizze, vagy felelőssé teendő-e a közbeeső személy mulasztásáért is a kiválasztásban, felügyeletben, utasításban, mint ezt a német elmélet jó része is követeli.⁸²⁾ A kérdésre (melynek hordereje nálunk mindössze abban van, hogy a gazda a rendes vagy a méltányossági felelősség alá essék-e), kétségtelenül igenlően kell felelni, mert hisz itt mindössze a gazda részvételének egy közbeiktatott tagozattal való eltolódásáról van szó az okozati láncolatban. Gyakorlatilag pedig a tagadó döntés éppen a nagyvállalatok kedvezményezését jelentené, miután ezek dolgoznak közbeeső személyzettel, — ami ellene mondana minden józan felelősségi felfogásnak.

Jogi személynél a fent (71. §. 1. pont) már mondottak szerint különbséget kell tenni a kirendelt fogalmát illetően egyfelől a jogi személy akarat-elhatározásainak létrehozására hivatott alapszabályszerű intézőszervek, másfelől egyéb kirendelték és alkalmazottak közt. Tágabb értelemben kirendelték az előbbieket is, de ezeknek ügykörükben végzett cselekvései egyenértékűek magának a jogi személynek (fizikailag nem lehetséges) cselekvésével, felelőssége értük tehát közvetlen. A többiek ellenben csak a jelen pontban tárgyalt mögöttes felelősséget idézik fel a jogi személyre is teljesen a természetes személyekre előadott módon. A kiválasztás, felügyelet itt az erre jogosult szerv dolga. A kétféle szereplők egymástól való elválasztása gyakran nem lesz könnyű. Irányadó kell hogy legyen, hogy az önálló hatáskörű (nem egy felettük álló szerv utasításától függő) alkalmazottak tekintendők az első csoportba tartozóknak.⁸³⁾

Az állam felelőssége,^{83a)} amennyiben eltérő szinguláris rendelkezések nincsenek, elvileg teljesen a most kifejtett szabályok szerint igazodik nemcsak annyiban, amennyiben az állam a maga gazdasági vállalatáiban mint

⁸²⁾ V. ö. *Enneccerus—Lehmann* II. 236. §. 10. j. s az ott id. irodalmat.

⁸³⁾ Felmerülhet a kérdés, hogy az első csoportba sorozott szervek, amennyiben a kárt nem „ügykörük ellátásában”, csupán annak „alkalmából” okozták, nem teszik-e felelőssé a jogi személyt legalább mint „kirendelték”. (Pl. a bankigazgató az állásából folyólag megtudott titkot, mint magánember, más károsítására használja fel.) A nehézség itt abban van, hogy nincs, aki a kirendelt felett a felügyeletet gyakorolná. Ez azonban csak annyit jelent, hogy az ellenbizonyítás kiesik, tehát a felelősség megmarad, — ha t. i. az okozati összefüggés a bíró előtt elég erősnek tűnik fel a marasztaláshoz.

^{83a)} V. ö. *Gajzágó László*: Az állam felelőssége közhivatalnokai jogellenes cselekményei által harmadik személyeknek okozott károkért. Debrecen, 1912.

magánjogi személy jelenik meg, ami magától értetődő,⁶⁴⁾ de közjogi adminisztrációja körében is. Ez a tétel az újabb bírói gyakorlatban kétségtelen megerősítésre talál.⁶⁵⁾ Ennélfogva ugyanazt az elvi megkülönböztetést, melyet imént a jogi személyeknél tettünk, meg kell tennünk az állami alkalmazottak közt is. Az önálló intézkedés jogával felruházott tisztviselő (hatóság), mint az állam *szerve*, az állami akarat létrehozója szerepel, melynek az egyes jogait esetleg sértő tényeiért az állam közvetlen felelősséggel tartozik. Ezt a felelősséget a 976. sz. EH. így határozza körül: „Az állam a hatóságai vagy tisztviselői által a hatáskörükhöz tartozó hivatalos eljárásban hozott határozatukkal egyeseknek okozott kárt csak abban az esetben tartozik megtéríteni, ha az eljárás hatósági személy akár szándékosan, akár vétkes⁶⁶⁾ gondatlanságból olyan módon sértette meg a határozat meghozatalánál az irányadó jogszabályokat, hogy ez saját felelősségének megállapítására is alapul szolgálhatna⁶⁷⁾ és a károsult a kárt jogorvoslattal el nem háríthatta. Ezeknek a

⁶⁴⁾ V. ö. a póstamesterekre a 189. és 190. EH-t (*Szadits—Fürst* II. 677.)

⁶⁵⁾ V. ö. a JHDt. I. 471., II. 497., III. 597. és IV. 677. lapokon id. döntéseket, utóbbi helyen a 976. sz. EH-t is. (Szövegét l. mindjárt alább.) Az idézett határozatok az 1913. évi Javaslat 1495. §-ától kapták az ösztönzést, ami mutatja, hogy a képviselőházi bizottságnak mennyire nem volt igaza, mikor e szakaszt elejtette (azzal, hogy Horvát-Szlávonországra tekintettel e kérdésnek külön törvényben való szabályozása látszik szükségesnek), és különösen a Mtj.-nak mennyire nem volt igaza akkor, mikor — nem tudni, mi okból, hisz az indoklás tárgytalanná váltta után sem vette fel újból az elejtett szakaszt, amit pedig tenni az államnak morális kötelessége lett volna. A bíróságnak tiszteletadás jár érte, hogy ezt a hiányt pótolta.

⁶⁶⁾ A döntvény bizonyára csak elnézésből használja ezt az elavult és pontatlan terminust, mely alatt nem lehet mást érteni, mint a fent (48. jegyzetnél) már körülírt közönséges tisztviselői gondosságot. (Az 1913. i. Javaslat 1495. §-a, melyet az EH. is szemelláthatólag követ, a tisztviselő „saját felelősségét megállapító” cselekményéről beszélt, ami helyesebb is volt, mert hisz, mint fent az 50. jegyzetnél láttuk, ez a cselekmény lehet esetleg még vétkes is.) Csak ahol a tisztviselő maga is külön rendelkezés szerint (bírák, általában diszkrécionárius módon intézkedő hatóságok, l. fent 51. és 55. j.-nél) csupán súlyosabb gondatlanságot felel, követi ezt az államnak (törvényhatóság-nak) érette való felelőssége is. — A diszkrécionárius ténykedést illetőleg a gyakorlatban az a helytelen álláspont jutott uralomra (JH. I. 635., III. 914., IV. 1382., VI. 155., 980., VII. 272., 1052., X. 234., 515.), hogy ily esetben a Kúria az állam felelősségét egészen megtagadja, mivelhogy a közigazgatási határozat felülbírálása nem tartozik a bíróságra. (V. ö. JH. IV. 1382.) Ez az álláspont azonban arra a képtelen eredményre vezet, hogy még a nyilvánvaló visszaélés a diszkrécionárius hatalommal (még ha ez fegyelmi vagy büntető határozattal meg van is állapítva) sem vonna maga után felelősséget. Egyébként is semmi logika sincs benne: az állam felelősségét megtagadni ily esetben, mikor maga a tisztviselő (korlátozottan ugyan, de mégis) felel érte.

⁶⁷⁾ Itt tehát az az eset, hogy a szerv maga ne feleljen, nem fordulhat elő (a kirendeltől igen, fent 77. j.). A döntvény, mint látható, nem gondol arra a fent (50. j.-nél) már érintett esetre, hogy a tisztviselő vétkesség nélkül is felelhessen a saját személyében, holott ez kétségtelenül lehetséges legalább is a feltétlen tárgyi felelősség (veszélyes üzem) alapján. Sőt előfordulhat, hogy a méltányosság is megkivánja nem ugyan magának a vétkes és gyenge vagyoni helyzetű tisztviselőnek, de a nagy teherbíróképességű államnak felelősségét, melynek nevében („üzemében”) a tisztviselő szabályszerűen eljár. Ilyen például a fent 71. §. 26a) jegyzetben id. eset: a jogos védelemben levő rendőr lelővi támadóját s a golyó ennek testén áthatolva, halálra sebzi a mögötte álló ártatlan embert. (*Grill* XXXIII. 798. — Hasonló JHDt. IV. 633.: csendőrök jogos fegyverhasználatát folytán ártatlan járókelő megsérül.) Véleményem szerint az állam méltányossági felelősségét ez esetekben elutasító ítéletek tévesek, mert az a körülmény, hogy a rendőrnél-csendőrnél hiányzik a felelősség személyi mozzanata, nem

feltételeknek fennforgása nélkül egymagában az a körülmény, hogy a határozat a törvény téves értelmezésén alapul, sem magával az eljárás hatósági személlyel szemben, sem pedig az állammal szemben a kártérítési felelősség megállapítására alapul nem szolgálhat.⁶⁸⁾ — Ezzel szemben az egyszerű kirendelt (végrehajtó, kezelő stb. személyzet) ténykedéséért való felelősség itt is elvileg a kirendeltre fent kifejtett szabályok alá esik (a kiválasztás, ellenőrzés az intézkedő szerveket illetően, kikért az állam közvetlenül felel.)⁶⁹⁾

E normálisnak tekintendő szabályt azonban a *különszabályok* sorozata törli át, nevezetesen:

Bírák és bírósági hivatalnokoknak hivatalos minőségükben elkövetett *sikkasztásaiért* az állam az 1871. VIII. t.-c. 19. és 73. §-a szerint — a sikkasztó tisztviselő mellett közvetlenül (a sikkasztó előzetes perlése nélkül), de egyébként a hivatásos bíró és bírósági hivatalnok felelősségrevonhatásának törvényes feltétele mellett (a keresetőség megállapítása fegyelmi úton) felelős.⁷⁰⁾ — Ugyanezeknek hivatalos eljárásukban cselekvésük vagy mulasztásukkal másoknak vétkesen (szándékosan vagy súlyos gondatlansággal) okozott *egyéb károkért* az id. t.-c. 66—72. §-ai szerint az állam nem, csak maga a bíró vagy hivatalnok felelős.⁷¹⁾ Kivétel az ártatlanul letartóztatottak kártalanítási igénye a Bp. 576. és köv. §§. szerint, ha ez a nevezettek tényéből folyólag következett is be. (V. ö. alább 5. e) pont.)

Vagyonkezeléssel megbízott állami tisztviselők által e minőségükben közalapoknak vagy magánosoknak okozott károkból folyó kártérítési kötelezettség ellenben az 1897. XX. t.-c. 59. §. szerint elsősorban az államkincstárt terheli (a visszakereseti jog fenntartásával).

alterálhatja az állam felelősségét, melynél ez megvan. A felelősség, mely nem tudott érvényesülni a mondott ok miatt a közvetlen tettes ellen, kibontakozik az állam ellen, melynél ez a személyi feltétel (főlényes vagyoni helyzet) megvan. A felelősség azonos, hisz a csendőr-rendőrön keresztül végre is az állami közigazgatás szabályos menete volt az, mely a sértett halálát okozta. Nem vethető ez eredmény ellen még az az érv sem, hogy csendőr-rendőr a mondott esetekben diszkrécionárius módon cselekedett, melyért csak durva gondatlansága miatt felelne. Ez igaz és mentesítő hatású lesz megint csak magára a csendőr-rendőrre, (hisz az említett szabály célja csupán *ennek* cselekvési szabadságát biztosítani), de nem az államra, melynek közigazgatási „üzemében”, az üzem nem kellő funkcionálása folytán, a kár az ártatlan sértettre, kit a kár talán teljesen tönkretenne, előállott. Más oldalról az ily „üzemi” felelősségnek mindig van magára a diszkrécionárius eljáró tisztviselőre is jelentős preventív hatása.

⁶⁸⁾ A most tárgyalt alapon állapítja meg az állam felelősségét újabb gyakorlatunk a katonai szolgálatban a fellebbvaló parancsára végzett gyakorlatoknál bekövetkező károknál is, melyek a szolgálatban levőt a parancsadó vétkes magatartásából folyólag érték. V. ö. JHDt. IV. 636., 684., 700. Ugyancsak a levanteoktatásnál, u. o. 684.

⁶⁹⁾ Ezt az elvi különbségtételt a régibb törvényes szabályok nem ismerik (így a mindjárt alább említendő *különszabályok* sem). — A gyakorlat ellenben megkülönbözteti a tisztviselőtől az egyszerű kirendeltet, például a szerződéses mezőőrt (K. 3365/1934. — JHDt. III. 609.), hasonlóképp: fővárosi kórházban alkalmazott segéd- és alorvosokat (JH. VII. 290., ellenk. JH. XIII. 182.) Nem tekinti bírósági hivatalnoknak a bírói iratok kézbesítő póstai közeget: JH. XIII. 293.

⁷⁰⁾ Kúria 188. sz. EH. (5347/1904.)

⁷¹⁾ Kúria 187. sz. EH. (7223/1882.)

Törvényhatósági és községi tisztviselők által hivatalos kötelességük megsértésével okozott károkért a törvényhatóság vagy község csak másodlagosan, azaz csak akkor felel, ha a károsult a károkozón, ennek vagyontalansága miatt, nem szerezhette kielégítést,⁹²⁾ vagy ha a károkozó (pl. a sérelmes határozatra szavazott bizottsági tagok) meg nem állapítható. (1886. XXI. t.-c. 91. §., 1886:XXII. t.-c. 88. §., 1930:XVII. t.-c. 64. §. 5.) — A gyámi törv. 299. §-a szerint a költségnadott árvapénzekért felelnek: első sorban a tartalékalap, harmadsorban a törvényhatóság; községi kezelésnél: közgyám, előjáróság, község.

c) *Felelősség valamely berendezés, építmény hiányos fenntartásából eredő károkért.* aa) *Épületkárr.* A tulajdonos (illetőleg egyéb épületjogosult) felel az építmény összeomlásából vagy egyes részeinek lehullásából másra háramló kárért, ha a kárt építési hiba vagy a fenntartás hiányossága (azaz belső üzemi hiba) okozta. Még pedig, ha a felelős személy nem tudja bizonyítani, hogy a kár elhárítása körül őt vagy embereit vétkesség (mulasztás) nem terheli, akkor feltétlenül, ha ezt tudja bizonyítani, akkor csak a méltányossági szakasz feltételei közt. (Mtj. 1738. §. 1—2.)⁹³⁾ A kárért felel az is,

⁹²⁾ V. ö. Grill XXXIII. 825. A hibás tisztviselő előzetes perlése nélkül a törvényhatóságot méltányossági alapon sem lehet igénybe venni. (Id. döntés II.) Ellenben előzetes fegyelmi felelősségrevonás nem szükséges. (JH. VII. 6.)

⁹³⁾ A Mtj. id. szakasza nem egészen így szól. Az 1. bek. az épülettulajdonos (ill. más jogosult) vétlen (tárgyi) felelősségét mondja ki az építési hiba vagy a fenntartás hiányossága következtében beállott kárért, s ezt csak a 2. bek. csökkenti le a méltányossági felelősségre akkor, „ha minden intézkedést megtettek (így! — kik?), mely köztapasztalat szerint az építmény fenntartására vagy a veszély elhárítására szükséges“ volt. Lényegében azonban e mögött a megtévesztő fogalmazás mögött a közönséges vétkességi felelősség húzódik meg, mert nyilvánvaló, hogy a mentőbizonyításnál használt személytelen „mindent megtettek“ körülírás nem vonatkozhat senki másra, mint a gazdára és embereire, akikért a gazda, mint az előző pontban láttuk, a közönséges szabályok szerint is felel; azaz az 1. bek. (a teljes felelősség) esete csak akkor áll be, ha a gazda vagy emberei „nem tettek meg mindent, ami köztapasztalat szerint (értés: a rendes gondossággal előreláthatóan) szükséges volt“, más szóval részükre valami mulasztás, vétkesség forgott fenn. Ezért tekintem én ezt az esetet (éppúgy, mint a hasonlón fogalmazott következő pontbeli esetet is) ebbe a normális felelősségi kategóriába és nem a következő vétlen felelősségi csoportba tartozónak. A szakasz kifogásolt felépítése megint csak a képviselőházi bizottságtól származik, mely a Javaslat megfelelő §-ában csakugyan tárgyilag fogalmazott felelősséget enyhíteni akarván, hozta át a kifogásolt mentőbizonyítást a szomszédos szakaszokból (háziállat, gyúlékony anyag) ide is, ahol a Javaslat szövegében még hiányzott. — Egyébként itt a helye, hogy leszámoljunk ezzel a furcsán fogalmazott mentőbizonyítással, mely még néhány helyen később is visszatér a Mtj.-ban. Véleményem szerint, melyet másutt (Jogászegyl. Ért. 1938. 68.) bővebben kifejtettem, ez a személytelen fogalmazás: „minden meg volt téve“ (így még a Jav. és Biz. szöveg, amit nyilván csak a Javaslat nyelvi revizora igazított ki a fent idézett magyarosabb, de pongyolább formára) csak arra való, hogy leplezze egy látszólag objektív körülírással a gazda vagy emberei vétkességére való hivatkozást, egyébként azonban a bizonyítás technikája szempontjából is teljesen értéktelen és elhibázott. Az, hogy valóban minden meg volt-e téve vagy nem, nem egyszerű tényállítás, amit közvetlenül bizonyítani lehetne, hanem értékelés, összesítő vélemény-nyilvánítás bizonyos tények sorozatáról, melyek száma lehet igen nagy, sőt, ha komolyan vesszük a szót, kimeríthetetlen. Csak e sorozatos egyes tények bizonyításával lehet a bíró előtt többé-kevésbé valószínűsíteni, hogy a körülményekhez képest csak

aki a tulajdonossal szemben az építmény fenntartását szerződéssel vállalta vagy erre törvényről fogva köteles, — szintén ha vétlenségét (azt, hogy a kellő gondosságot kifejtette) nem bizonyítja. (Id. §. 3. bek.)⁹⁴⁾

A Mtj., híven követve a BGB-t, csak az összeomlás vagy lehullás okozta kárról szól. De semmi ráció nem áll útjába, sőt a ráció egyenesen azt kívánja, hogy, mint gyakorlatunk is tartja, az építkezés vagy fenntartás hiányosságából eredő más károkat is ideértsünk.⁹⁵⁾

Sőt gyakorlatunk tovább megy. Felelőssé teszi az épülettulajdonost az építmény kellő használhatóságának biztosítására szolgáló intézkedések megtételének elmulasztásából, pl. lépcső, kapubejárat kellő kivilágításának, karbantartásának, jeges udvar felhintésének elmulasztásából, vízvezetéki akna, pincelejárát fedetlenül, ill. nyitvahagyásából származó károkért.⁹⁶⁾

bb) *Egyéb üzemi berendezések hiányosságából eredő kár.* A felelősség, mely az építmény fenntartásához fűződik (ami gyakran maga is nem más, mint üzem, vagy része egy üzemnek)⁹⁷⁾, nyilván kell, hogy terhelje más olyan berendezés fenntartóját is, mely nem esik az építmény (ingatlan) fogalma alá, minők különösen az ipari vagy egyéb üzemek berendezései (pl. bérelt helyiségben felállított vagy beépített műhelygépek, munkaeszközök, mezőgazdasági gépek, hajók, kompok stb.). Ez a következmény már

ugyan minden meg volt-e téve (ami egyébként áll minden vétlenségi bizonyításra). Az egyetlen szilárd pont itt az, ha a mentekező bizonyítani tudja, hogy a baleset egy meghatározott külső okból eredt, mely ellen ő védekezni nem tudott. (Belső oknál mindig ott rejtőzködik a kétely, hogy valóban minden meg volt-e téve az elhárításra.) Véleményem szerint tehát a szóbanlevő fogalmazás a Jav. szövegéből mindentűt kiküszöbölendő. — Ugy látszik, gyakorlatunk is bizalmatlan a kifogásolt formulával szemben, mert alig található egy-két izolált döntés (az állattartó felelősségénél, — 1. köv. pont), melyben ez a fordulat csendül vissza.

⁹⁴⁾ A szerződéses felügyeletvállaló azonban nyilván szintén nemcsak a maga, de emberei tényeiért is felel, mégpedig — szerződéses teljesítésként lévén szó — a teljesítésnél alkalmazott személyeknek a teljesítés körüli vétkességéért éppúgy, mint a sajátjáért. (Mtj. 1135. §.)

⁹⁵⁾ Pl. képmény építési hibája folytán keletkezett tűz, hibás szerkezetű vízvezetéki cső repedéséből eredt kár (JHDt. II. 480.) V. ö. a Szladits—Fürst II. 721. lapon id. eseteket is.

⁹⁶⁾ JHDt. I. 462., II. 479. III. 564., IV. 631.

⁹⁷⁾ Az átmenet azoktól az esetektől, ahol az építmény gondolata predominál az üzemi felett, azokhoz, ahol viszont az üzem szívja fel az építményfenntartást, lassú és változatos. Esetek a gyakorlatból: közkút (csorda- v. vásártéri kút, JHDt. I. 462.), vásárcsarnok (u. o. IV. 632.), nyilvános fürdő, vendéglői kerthelyiség (u. o. I. 462—3.), közutak (u. o. I. 471., II. 483., III. 566., 573., IV. 633.) Különös helyzet alakul ki az utóbbinál annál fogva, hogy a 250.000/1929. sz. Bm. rend. (ütrendtartás) 54. §-a a ház- ill. telektulajdonost terheli meg a háza előtti járdarész tisztán, illetőleg karbantartásával, amiből a gyakorlat, a Mtj. 1719. §. alapján, a háztulajdonos kártérítési kötelezettségét származtatja le a köteletség elhanyagolásából előállott károkra. — Nem szabad azonban itt feledni, hogy a háztulajdonos ezt a kötelezettségét már nem az „üzemből“ folyó fenntartási kötelem, hanem a hatósági parancs folytán rárótt közigazgatásjogi kötelezettségként teljesíti *ellenszolgáltatás nélkül*, így e köteleme a fentebb a hivatali kötelek megsértése alatt kifejtettek szerint bírálandó el, azaz a vétlen felelősség magaslatáig sohasem terjedhet (mint ahogy ezt tévesen egy ítélet [JH. IX. 896 = JHDt. III. 612.] kimondta), sőt vétkessége is bizonyos kímélettel bírálandó el. (Igy helyesen JHDt. I. 462., II. 481., IV. 633.). — A telektulajdonos nem felelős a telken kitaposott gyalogjáró karbantartásának elmulasztásáért. (Grill XXXI. 760.)

csak azért is elkerülhetetlen, mert mint láttuk, az építményért való felelősség is mai jogunk szerint lényegében azonos a közönséges felelősséggel, így ez minden további nélkül áll az egyéb berendezésekre is, miután a képviselőházi bizottság — balkézrel — törölte a Javaslatból az ezekre objektív felelősséget kimondó bekezdést (1490. §. 1.) és ezt sem a Mtj. nem vette fel újból, sem gyakorlatunk nem képzett ki hasonló szabályt. A fenntartás hiányossága, mint az ipartörvény által megkívánt védelmi intézkedések elhanyagolása, rendszerint az üzemtulajdonos vagy emberei vétkességét állapítja meg, e nélkül a méltányossági véten felelősség alá esik.⁹⁸⁾

d) *Felelősség háziállat okozta kárért.* Aki olyan háziállatot tart,⁹⁹⁾ mely az ő hivatásának, keresőfoglalkozásának, háztartásának céljára szolgál, felel a kárért, melyet az állat másnak okoz,¹⁰⁰⁾ még pedig az előző pontban megismert különböztetés szerint, ha nem tudja bizonyítani, hogy ő vagy emberei kellő gondossággal jártak el (azaz minden intézkedést megtettek, mely köztapasztalat szerint az ilyen állat tartásával járó veszély elhárítására szükséges), akkor feltétlenül ha tudja, akkor a véten kártételért általában fennálló méltányossági felelősség korlátai között.¹⁰¹⁾ Az állat őrzését szerződéssel felvállaló is felel a rendes gondosság határain belül, de a bizonyítási teher megfordításával. (Mtj. 1739. §.)¹⁰²⁾

Külön szabályként fennmarad a mezőrendőri törv. (1894. XII. t.-c.) 112. §-ának rendelkezése, mely szerint az állat okozta mezei kárért az állat gazdája, megkülönböztetés nélkül, felel.¹⁰³⁾

⁹⁸⁾ Légió a száma azoknak a döntéseknek, melyek ezt ismétlik. Sőt gyakran minden fenntartás nélkül teszi felelőssé a bíróság az üzem, melynek kihatásaként más kár ért. Példák a gyakorlatból: Fertőtlenítés okozta kárt az köteles viselni, kinek állatai miatt a fertőtlenítés szükségessé vált. (JHdt. I. 471.) Aki halastavat létesít s ezzel a malom üzemtartásához szükséges vizet elvonja, kártérítéssel tartozik. (U. o. IV. 619.) Vízvíz létesítése, mely a szomszédos gyümölcsösre káros volt, kártérítésre kötelez (IV. 700.) stb. Véleményem szerint a gyakorlatnak ez az objektív iránya helyes, természetesen a méltányossági enyhítéssel.

⁹⁹⁾ Állattartó alatt (s ez áll az alább 5. b) alatt tárgyalandó vadállattartóra is) kell érteni azt, aki a maga hasznára, szórakozására, gyönyörűségére a maga közvetlenül vagy emberei által gyakorolt felügyelete, őrzete alatt állatot tart nem szükségképpen, mint tulajdonos, de akár mint hasznélvező, bérlő (pl. az átvett gazdasági felszerelés körében) stb. Viszont a tartás nem szűnik meg azzal, hogy az állat a felügyelet alól megszökött. V. ö. Heck, Schuldrecht 152. §. I.

¹⁰⁰⁾ Értendő természetesen az a kár, melyet az állat a saját cselekvésével, nem az is, melyet valaki befolyásolására (uszítás, ingerlés, ijesztés) okozott. Utóbbi nem más, mint közvetett tettesség az ingerlő részéről.

¹⁰¹⁾ Gyakorlatunk, mellőzve a Mtj.-ban foglalt „minden meg volt téve“ ellenbizonyítás formuláját, határozottan kitart a háziállattartó egyszerű vétkességi felelőssége mellett. Így határozottan az 528. sz. EH. (1917-ből), mely szerint az állattartó felelősége „csak akkor állapítható meg, ha a károkozás ténye az állattartó tulajdonos gondatlanságára vezethető vissza“. E mellett alkalmazza a méltányossági felelősséget is. (V. ö. a Szladits-Fürst II. 680., továbbá a JHdt. I. 465. és 476., II. 488. és 513., III. 568., IV. 635. lapokon id. döntéseket.)

¹⁰²⁾ Ugyanígy már az 529. sz. EH. (1918-ból), csupán a bizonyítási teher megfordítása nélkül.

¹⁰³⁾ Az id. törvény 109. és 110. §-a háziállat okozta kárnál átlagkártérítési tarifát (ú. n. káríjat), valamint a tilosban talált jósággra nézve behajtási és zálogolási jogot (104—

e) *Gyűlékony vagy egyébként veszélyes anyag* tartásából előállott kárért a készletbentartó az előző két pontbeli eset mintájára felelős, nevezetesen ha vétlenségét nem bizonyítja, feltétlenül, ha bizonyítja, a méltányosság feltétele mellett.¹⁰⁴⁾

5. „Mögöttes“ felelősség vétkesség nélkül. a) *A veszélyes üzem folytatójának felelőssége.* Történetileg is, gyakorlati fontossága szerint is az alap eset e csoportban. Kialakulását a vasutak felelősségét tartalmazó 1874:XVIII. t.-c.-ből, s elsősorban a ptkv. előmunkálatainak hatása alatt már fent (68. §.) tárgyaltuk, úgyszintén elméleti alapjaival is foglalkoztunk (66. §. 9. pont). Itt a tételesjogi megvalósítás részleteiről lesz szó.

A Mtj. 1741. §-a szerint, melyet a gyakorlat híven követ, „aki önállóan oly ipari vagy egyéb foglalkozást folytat, vagy bármely célra oly üzemmódot alkalmaz, mely természeténél fogva különös veszéllyel jár, felel az ilyen iparüzésből, foglalkozásból vagy üzemmódból akár alkalmazottjára,¹⁰⁵⁾ akár harmadik személyre háruló kárért,¹⁰⁶⁾ ha csak nem bizonyítja, hogy a kárt erőhatalom okozta“, vagy — mint gyakorlatunk még kiegészítőleg tartja — az egy harmadik személy elháríthatatlan cselekményéből, vagy éppen magának a sértettnek magatartásából eredt.

A *veszélyesség* ismérve, mely a kivételes felelősség alkalmazását e ponton az uralkodó elméleti felfogás szerint indokolja,¹⁰⁷⁾ a gyakorlat szerint fennforog általában, ha egy vállalkozás elemi (természeti) erők (gőz, víz, elektromosság) felhasználásával dolgozik. Ilyenek a Mtj. 1741. §-ban felsorolt esetek úgyszólván valamennyien: vasúti,¹⁰⁸⁾ síkló, géperezű hajózási,¹⁰⁹⁾ vízvezeteki, gázt és villamosságot szolgáltató,¹¹⁰⁾ építő¹¹¹⁾ és bánya-

107. §.) s ezzel kapcsolatban hajtópénzt (111. §.) állapít meg. A kár díjnál a kár léte és összege nem bizonyítandó, elég a legelőn találás ténye. Viszont az ellenfél bizonyíthatja, hogy a kár a kár díjnál kisebb. (5. sz. JED.)

¹⁰⁴⁾ A Mtj. id. szakasza a mentőbizonyításra itt is a „minden meg volt téve“ fordulatot használja; itt azonban — bizonyára szerkesztési hibából — a véten (méltányossági) felelősségre utalás elmaradt, így a szakasz szoros értelme szerint az említett mentőbizonyítás sikere esetén teljes felmentésnek kellene beállania. Ennek azonban semmi rációja nincs. A véten felelősség mellőzésének valószínű magyarázata az, hogy a Tervezetben (1781. §.) még ez volt az egyetlen eset, hol az említett mentőformula alkalmazásra került, viszont a Tervezet még nem ismerte a méltányossági felelősséget, így erre utalás nem történhetett. A továbbiakban aztán feledékenységből elmaradt a szakasz hozzáigazítása a közben befogadott méltányossági szakaszhoz, (melyet azonban a bíró, ennek generális fogalmazása folytán, külön utalás nélkül is alkalmazhat).

¹⁰⁵⁾ Ennyiből a törvény a szerződéses felelősséget is érinti. Ezzel mi itt nem foglalkozunk.

¹⁰⁶⁾ A felelősség, mely az 1874:XVIII. t.-c. szerint csak a halál és testi sérülésből eredő károokra szorítkozott, ma kétségtelenül kiterjed minden kárra (a vasútnál is).

¹⁰⁷⁾ V. ö. azonban fent 66. §. 9. pont 48 a) jegyz.

¹⁰⁸⁾ Értve a közúti (villamos vagy egyéb) vasutakat is, de nem a lóvonatú ipari vagy gazdasági vasutakat. (JHdt. I. 475.)

¹⁰⁹⁾ JHdt. I. 474. Szladits-Fürst II. 712. Motoros komp (JHdt. IV. 702.), vontatóhajó (u. o. III. 619.), kotrógép (Grill II. 1734.).

¹¹⁰⁾ Szladits-Fürst II. 712. Táviróvezeték is. (JHdt. I. 475.)

¹¹¹⁾ Építőüzem általában (gépi erő nélkül is) JHdt. III. 619. MD. I. 34., (pinceásás). De nem: egyszerű falusi ház vagy pásztorház lebontása. (JHdt. III. 619., IV. 702.)

vállalatok,¹¹²⁾ továbbá mindazok, akik gépkocsit,¹¹³⁾ felvonógépet, repülőgépet vagy léghajót¹¹⁴⁾ járatnak. Azonban a most mondott tulajdonságot nem lehet egyedül döntő ismérvi elismerni: egyrészt lehetnek üzemek, melyek, bár ily elemi erők használatával járnak, „különös veszéllyel“ járnak éppen nem mondhatók (pl. egy kis villanymotor, villanyra járó varrógép, főző, lámpa stb. használata), amint hogy megfordítva gyakorlatunk is ismeri a lehetőségét annak, hogy veszélyes legyen az üzem elemi erők használata nélkül is (homok-, kavicsbánya, kútásás, fadóntás stb.). A döntés így végül mégis a bíró érzékén múlik.¹¹⁵⁾

Az üzem veszélyességének természetesen oki kapcsolatban kell lennie a beállott kárral, hogy a kivételes felelősség alkalmazható legyen. Ezt előző téves ítéletek után¹¹⁶⁾ helyesen állapította meg a 84. sz. JED.¹¹⁷⁾

A felelősség passzív alanya az üzembentartó. Tehát nem szükségkép a tulajdonos, de az üzem bérlője, hasznélvezője, esetleg a kisajátító hatóság is (pl. katonai igénybevétel alá vont gépkocsinál).¹¹⁸⁾ Egyes esetre való

¹¹²⁾ Homok- és kavicsbánya is JHDt. II. 513. Kútásás u. o. II. 513., IV. 702.

¹¹³⁾ Motorkerékpár JHDt. III. 618., gőzhenger u. o. II. 513. A gépkocsi-felelősségre I. részletesebben: Vészi Máttyás Autójog. Bpest, 1932. Barát Sándor: A gépjárműbaleseti felelősség magán- és büntetőjoga. Bpest, 1932. (Pályadíjnyertes munkák.)

¹¹⁴⁾ Ennek külön szabályát I. alább e pont végén.

¹¹⁵⁾ Egyéb esetek a gyakorlatból: Veszélyesnek minősült: géperőre berendezett malom, szikvízgyár, gőzeke, oszlop, fűrés, szivattyú. Géperő nélkül is: szecskavágó (lóval), szélmotor, földhordás vascsillékkal lejtős úton, gőzgép szállítása, kőszlop felállítás, dorongfa felrakása, féregirtás kén-gőzzel, fertőtlenítés. Nem veszélyesnek: ingerlékeny természetű gazdasági állatok (bika, rügös ló, kandisznó) tartása, berékpározás (lábbal hajtva), kézi felvonógép, kézi kerekcsúsz üzembentartása, gabonás-zsákok csi-gán padlásra felhúzása, kézi tengerimorzsoló, erdőüzem (fakitermelés seml), vadak őrzése, fának kézfűrészeléssel való felfűrészelése, hordók pincébe leeresztése, gabonás-zsákoknak hajóba berakása. (V. ö. Szladits—Fürst II. 715—718., JHDt. I. 476., II. 513., III. 618., IV. 702.)

¹¹⁶⁾ Így a 176. sz. EH. megállapította a vasút felelősségét be- vagy kirakodás közben a vasúti üzemtől függetlenül előálló kárért. Egy más döntés (Mt. IX. 49.) a vasúti jegy váltása közben bekövetkezett azért a balesetért, hogy a szálló kíséretében lévő kisgyermek a nyitott vas pénztárláda ajtajával játszva ennek lecsapódása folytán ujját megsértette (!).

¹¹⁷⁾ PHT. 987. (JHDt. IV. 704.) — itt is a bizonyítási tehernek az üzembentartóra hárításával. Esetek a gyakorlatból: Nem függ össze az üzem veszélyes természetével: a vágányokon áthaladó utas balesete, ki a sínek közt elesett és karját törte (Grill, XVI. 358.), álló vasúti kocsi fel- vagy leszállás közben történt baleset (JHDt. IV. 704.), a fogyasztónál feirobbant szódásüveg okozta sérülés (?) (u. o. IV. 708.), szeszgyárnál a moslékos medencéből való merítés közben beállott baleset (u. o. III. 620.), motorkerékpáros beleütközése a vasúti sorompó oszlopába (u. o. IV. 703.). Ellenben össze-függőnek tekintett az, hogy a gépkocsitól megijedt gyalogjáró visszagrúsa közben elesett; hogy a gépkocsi vagy gőzhenger zajától megijedt lovak megbokrosodtak s az elől haladó kerékpárost elgázolták; hogy az autóbussz kereke által kiröpített kő a közlekedési rendőrt megsértette (u. o. IV. 704.); hogy az autóbusszról a megállóhelyen leszálló utas annak hibás szerkezete folytán (kiálló szögben) megsértette magát (u. o. II. 510.); hogy a magasfeszültségű vezeték áramát a ráesett idegen drótvetéseket közvetítette (u. o. III. 619.); gázgyárnál a csőlefejtetés közben bekövetkezett baleset (u. o. III. 620.).

¹¹⁸⁾ Gépkocsinál a forgalmi engedély csak vélelmet állapít meg arra nézve, hogy az engedélyes az üzembentartó. (JHDt. III. 621.) Tulajdonfenntartás mellett eladott kocsinál a vevő az üzembentartó. (U. o. II. 510.) Önálló vállalkozó maga felelős, nem

átengedés (pl. autónak bérben vagy szivességből való átengedése) azonban nem szünteti meg az üzembentartást,¹¹⁹⁾ ami helyes is, de viszont nem zárja ki azt, hogy az ideiglenes gyakorló is ugyanezzel a szigorított felelősséggel ne tartozzék az ő kezelése alatt bekövetkezett károkért. Elvégre ő is „folytatja“, mégpedig önállóan,^{120a)} a veszéllyel járó üzemet (foglalkozást) és éppen semmi ráció sincs, mely az ő felelősségének korlátozása mellett volna. (Még inkább volna az átengedőének korlátozása mellett, — azzal t. i., hogy a közvetlen üzembentartás kiesésűzött a kezéből, — de ez sem elegendő.) Mindketten felelnek egyetemlegesen a véletlen felelősség szabályai szerint.¹²⁰⁾ — Megszűnik azonban az üzembentartó felelőssége, ha valaki jogellenes beavatkozással ragadta magához az üzem vezetését, pl. a gépkocsi idegen telvaja, mikor is az üzem folytatója a rá nézve idegen ok következményeiért csak akkor felel, ha el nem háritásában vétkesség terheli (v. ö. fent 67. §. 12. j.-nél). Nincs azonban idegen beavatkozás, tehát fennmarad az üzembentartó felelőssége, ha a saját alkalmazott, illetőleg az, akire a tulajdonos az üzemet egyébként bízta,¹²¹⁾ él vissza a helyzettel. (V. ö. fent 81. j.)¹²²⁾

A felelősség határát az 1874:XVIII. t.-c. 1. §-a, melyen gyakorlatunk eredetileg elindult, akkónt szabta meg, hogy a felelősség elesik, ha a felelős személy bizonyítja, hogy a kárt „elháríthatatlan esemény (vis major), vagy egy harmadik személynek elháríthatatlan cselekménye, melyet a vaspályatársulat megakadályozni képes nem volt, vagy a meghaltak, illetőleg sérültek saját hibája okozta.“ E három mentők voltaképpen kétfőre redukálódnak: 1. vis major-ra és 2. az üzemen kívülről jövő, az üzem folytatójára nézve elháríthatatlan beavatkozásra (külső ok, v. ö. fent 67. §. 3. pont), eredett légyen ez utóbbi akár egy harmadik személytől, akár magától a sértettől, aki az üzemtől szintén idegen. (V. ö. III. köt. 25. §. 49. j.)

A Mtj. javaslatai a három mentő ok közül a középsőt, nem ismerve fel ennek önálló elméleti jelentőségét (v. ö. az id. helyen), elejtették, amivel nemcsak elméleti hibát követtek el, de az üzem felelősségét ok nélkül túlságosan megszigorították. A gyakorlat azonban — dicséretére legyen

a megrendelő (u. o. III. 620., IV. 705.), hacsak a kár nem egyenesen a megrendelő üzemének, melyben a munka teljesítése történt, veszélyességével függ össze. (Kazánkovácsok halála gázbeáramlás folytán. Grill XXXIII. 881.) Több üzembentartó közös üzemenél (pl. közös vagy esatlakozó vasúti állomáson) a szolgálatot ellátó fél. (Szladits—Fürst II. 616.) Bírói zárlati kezelés alá vett üzemenél megmarad a tulajdonos felelőssége. (Szladits—Fürst II. 693., JHDt. IV. 705:K. 1048/1937.)

¹¹⁹⁾ JH. III. 407., 441., IV. 1318.

^{120a)} Épp ezért más az alkalmazott (pl. hivatásos vezető) felelőssége, ki nem önállóan folytatja az üzemet, így csak a rendes feltételek között felel.

¹²⁰⁾ Tévesen ellenkezőleg K. I. 2740/1937. (= JHDt. IV. 705.)

¹²¹⁾ Pl. javítóhely tulajdonosa vagy alkalmazottja (JHDt. I. 476., II. 511.). Megállapított a kocsi tulajdonos felelőssége még akkor is, mikor detektívek vették igénybe a kocsi a bűnös üldözésére a vezetővel együtt s hajsza közben kárt okoztak (JHDt. I. 476.).

¹²²⁾ Így helyesen MD. XVI. 22., XXVII. 27. JHDt. II. 511., III. 622. Téves ellenk. (Bp. T. 4270/1916. Szladits—Fürst II. 708.)

mondva — e ponton nem követte a javaslatokat, ami ökvetlenül a vis major-fogalom megrontására vezetett volna. E helyett helyes érzékkel fenn tartotta a vasúti törvény nyomán az említett középső mentességi okot. S valóban, semmi ok nincs is e törvény rendszerének, az Mtj. rosszabb megoldásával való felváltására, hiszen végre is az 1874. XVIII. t.-c. ma is élő törvény a vasút üzemében előforduló károk legfontosabbjaira s így a gyakorlat szokásjogképző tevékenységénél a hasonló károk (veszélyes üzemek) körében még nagyobb formai joggal szolgál támpontul, mint maga a Mtj.

Ami az említett három mentességi okot közelebbről illeti, az ezekre vonatkozó részletszabályok a következők:

Az *erőhatalom* (vis major, casus major) fogalmát gyakorlatunk és elméletünk — helyesen — az *Exner*-féle tárgyi felfogás értelmében (fent 67. §. 10. j.) használja, mely szerint az valamely abszolúte, mindenkire nézve elháríthatatlan (megelőzhetetlen) eseményt jelent, mely terjedelménél, váratlan megjelenésmódjánál fogva bármely védekezés lehetőségét nemcsak a szóbanforgó személyre, de minden hasonló helyzetben levőre nézve kizárja. (Egyébként akár külső, akár belső esemény, csak nem üzemi baleset — v. ö. 67. §. 13. j.)¹²³⁾

Az *elháríthatatlan külső ok* lehet más ember cselekménye,¹²⁴⁾ de lehet ettől független esemény, pl. állat ténye,¹²⁵⁾ természeti esemény is. Jelentősége, mint fent már rámutattunk, abban van, hogy a jogi beszámítást redukálja a felelősségre vont személyt terhelő elhárítási köteleességgel szemben elkövetett mulasztásra, melynél, miután a cselekvőre rákényszerített, saját érdek nélküli ténykedésről van szó, csak az ő vétkessége jön számba. Ezért a védekezőnek ijedtségéből, megzavarodottságból eredő hibája a károkozó külső beavatkozás elleni védekezésben az ő terhére helyesen nem róható.¹²⁶⁾

¹²³⁾ Körülbelül így Grill XVII. 369., MD. XX. 14. Az erőhatalom azonban nem szükségkép természeti erő, mint ezt itt-ott olvassuk (JHdt. III. 623., IV. 705.: „az emberi cselekvés körén kivüleső”), de emberi cselekvés is lehet, pl. ellenséges bombázás, forradalom, hatóság ténye („fait du prince”). Természeti eseménynél is nem annak bekövetkezése, hanem károkozó hatása kell, hogy elháríthatatlan legyen. Így nem erőhatalom pl. villamosvasútra sötét, esős, ködös idő, gázművekre gázcső elrozsdásodása a földben vagy megrepedése az uccai közlekedés folytán, magasfeszültségű áram vezetékek leszakadása szélvihar folytán (u. o. III. 623., 624., IV. 705.), ellenben az emberileg számba nem vehető esőzés (a napi átlag 26-szorosa), u. o. IV. 663. Üzemi baleset semmiesetre sem, pl. fékromlás (u. o. II. 509.), gépkocsi bezökkenése az úttestet átszelő, fűvel benőtt árokba (u. o. IV. 705.).

¹²⁴⁾ A döntések — a törvény szövegét híven követve — általában csak ebben a szűkebb formában („harmadik személy elháríthatatlan cselekménye”) alkalmazzák a felelősségszüntető okot, de semmi akadálya, hogy az elmélet nálunk is jogaiba iktassa ezt a nélkülözhetetlen terminust abban a keretben, melyben ezt a francia jog teszi.

¹²⁵⁾ Autó alá futó kutya, MD. VIII. 88. De nem az: ló megvadulása a motor zajától (JHdt. III. 623.).

¹²⁶⁾ Többet kíván a MD. XXVII. 22. (= *Seladits*—*Fürst* II. 686.) alatt található döntés, mely szerint itt „nem pusztán a vaspályavállalat szabályszerű, szokásos elővigyázati intézkedéseitől feltételezett alanyi (szubjektív), hanem ezek elégtelensége esetében ... a mindenkori viszonyok által indokolt szükséghez képest esetleg ezeket meghaladó intézkedéseket is megkivánó tárgyilagossá (objektív), de e mellett az ész-

A *sértett fél közrehatását* a káros eredmény előidőzésében fent a III. köt. 25. §-ban (8. pont) már letárgyaltuk, így itt elég az idevágó következményeket röviden jelezni.

A Mtj. 1742. és 1112. §. a *sértett közrehatását* — helyesen — nem mint a felelősséget kizáró, hanem csak mint a felelősséget megosztó körülményt ismeri, mely csak akkor vezet az üzem felelősségének teljes megszüntetésére, ha az okozásban való részvétel teljesen vagy túlnyomólag a *sértett* terhére esik.¹²⁷⁾ A részvétel mellett a bíró figyelembe veszi mindkét fél magatartá-

szerűen elvárható lehetőségek határaihoz igazodó viszonylagos (relatív), nem pedig minden emberi erő alkalmazásbavételével való feltétlen és korlátlan (abszolút) elháríthatatlanságot kell érteni.“ (K. P. VI. 5541/1932.) — E nehézkes körülírásban véleményem szerint ennyi a helyes: a vasúttól, mint nagy anyagi erejű vállalatától a harmadik kívülálló károkozásainak elhárításában is lehetőleg magas gondossági mértéket kívánunk meg, amely megközelíti az abszolút emberi mértéket, mert ha a vasút nem teszi meg azt, ami erejétől telik, akkor már többé-kevésbé hibás. (Talán ebből a gondolatból fakadt az 540. sz. EH. önkényesen általánosító kijelentése: „A vasúti balesetnél a közbejött véletlen az 1874:XVIII. t.-c. 1. §-ában felállított jogelv következményeképpen a vasút terhére esik.“ — V. ö. ez ellen helyesen a *Grill* XXXIII. 829. alatt id. döntést is.) Azonban még e tekintetben is helyesebbnek tartom azt a másik határozatot, mely annak hangsúlyozása mellett, hogy a villamos kocsi vezetőjének kötelessége váratlan akadály felbukkanása esetén is mindent megtenni a baleset elhárítására, mégsem tekintette a vasút terhére eső hibának azt a körülményt, hogy a kocsi vezető nem rendelkezett a lélekjelenlétnek, gyors cselekvésnek azzal a legteljesebb mértékével, mellyel a baleset esetleg még elhárítható lett volna. (K. I. 5244/1935. = JHdt. III. 639.) A köteles gondosságot hangsúlyozzák a JHdt. II. 514., IV. 706. id. ítéletek azzal, hogy az elháríthatatlanságot az eset összes körülményeinek figyelembevételével kell elbírálni. (JH. XI. 161.) Egy újabbkeletű (1938.) döntés (*Grill* XXXII. 809.) elháríthatatlannak tekinti csupán azt a cselekményt, „mellyel közönséges előrelátás mellett nemcsak mint bizonyosan bekövetkezővel, hanem mint lehetőséggel sem kellett számolni, vagy amelyet a veszélyes üzem fenntartójának, illetőleg az ő megbízottjának akkor sem volt módjában megakadályozni, ha előre látta. Abból a körülményből, hogy a mentesítő okként megjelölt cselekményt elkövető harmadik személy a magatartására irányadó valamely jogszabályt sértett meg cselekményével, egymagában még nem következik, hogy a cselekmény elkövetésének lehetőségével nem lehetett számot vetni...“ Ehhez a *Grill* XXXII. 813. sz. a. id. döntés még azt a magától értetődő kiegészítést is hozzáfűzi, hogy nemcsak magának a harmadik cselekményének kell elháríthatatlannak lenni, de a veszélyes üzem körében balesetet előidéző kihatásának is. Nem tekintetett elháríthatatlan beavatkozásnak az, hogy az autó vezetője mellett ülő részeg utas a kormánykereket elrántotta (JHdt. II. 514. — helyesen ez nem is külső, hanem üzemi ok; így csakugyan hasonló esetben u. o. III. 625.); az, hogy a villamosra váró fegyelméletlen tömeg az egyik várakozót a kocsi elé lökte (u. o. és III. 625.); hogy a vonatra váró tömeg rohamát a még mozgó szerelvény ellen a vasút közgei visszatartani sem igyekeztek (u. o. III. 635.); hogy a gépkocsi előtt haladó lőfogató kocsi nem tért le az út baloldalára (u. o. IV. 709.); a nagyobb kirándulócsoporthoz szállító motoros komp üzembentartójára az, hogy a részben ittas utasok fegyelméletlensége okozta a pánikot (u. o. IV. 709. — belső üzemi ok!) — Elháríthatatlan cselekménynek tekintette a Kúria azt, hogy a súlyos tehérgépkocsi áttörte a lezárt s kivilágított sorompót s a sínekre került, hol a vonat elütötte, sőt hogy a sorompónélküli átjárónál a gépkocsiveető széttekintés nélkül ráhajtott a pályatestre, mikor a kilátást semmi sem zavarta (u. o. III. 635.); hogy a magasfeszültségű vezetékre valaki drótot dobott (u. o. III. 626.); lakott helyen kívül levő vasúti viaduktnak felrobbantását, mivel a pályát állandóan őriztetni nem lehet (K. VI. 5541/1932. — u. o. III. 824.); gépkocsi hirtelen és váratlan bekanyarodását a másik elé (u. o. IV. 706.). Téves döntés: két éves gyermek tényét nem tekintette a K. elháríthatatlan külső cselekménynek (u. o. III. 826. K. 2081/1933. — cselekvőképzetlenség nem zárja ki az elháríthatatlanságot).

¹²⁷⁾ A felelősségre vont szemszögből nézve — mondtuk fent —, a *sértett közrehatása* éppoly külső ok, mint bármely harmadik személyé. Különbség csak abban van, hogy míg utóbbinál a *sértett* kívülmaradván az okozáson, vele szemben úgy az üzem-

sát a vétkesség szempontjából is s a vétkes vagy súlyosabban vétkes fél kárviselési arányát ennek is megfelelően állapítja meg. Azonban régebbi gyakorlatunknak az 1874:XVIII. t.-c. hibás kifejezésére alapított az a felfogása, hogy a veszélyes üzem felelőssége csak akkor esik el vagy csökken, ha a balesetet kizárólagosan a sérült hibája okozta (amit még az 545. sz. EH. képvisel), ma már a múlté a 70. sz. JED. folytán. (Ez utóbbit l. a fent id. helyen.)

Természetesen sűrűn előfordul, hogy az üzemből nem pusztán a veszélyességen alapuló tárgyi, hanem a saját vagy alkalmazottai¹²⁸⁾ hibáján nyugvó vétkességi felelősség szerint felel, amire természetesen ennek szabályai alkalmazandók.¹²⁹⁾ Természetesen csak a balesettel oki kapcsolatban

folytató, mint a beavatkozó harmadik mindaddig, míg köztük bármily csekély arányú együttokozás forog fenn, egyetemlegesen felelnek: addig az első esetben a sérült közvetlenül áll szemben az üzemből, mint okozótárral és osztozik vele a káron az okozásuk mérve szerint. Ha azonban az okozás egészen vagy túlnyomólag a sérült részén van, akkor nemcsak a rendes, de a méltányossági felelősség szerint sem követhet megtérítést. (*Grill XXXIII. 836.* — V. ö. III. köt. 25. §. 48. j. in fine.) — Tanulmányos esetet vetett fel legújabbban (1940.) az élet a *Grill XXXIII. 837.* sz. a közölt döntés tényállásában: A felperes férje egy a sínek közt játszadó kis gyermek megmentése végett közvetlenül a gyorsan közlő villamosvonalat előtt ugrott a sínekre. A gyermeket sikerült kiemelnie, de őt magát a vonat már elkapta s halálra gázolta. A Kúria (az alsóbírósággal egyetértve) megítélte az özvegy részére a kártérítő járadékot a vasút ellen, minthogy „a felperes férjének vétkességét... megállapítani nem lehet. Ha a felperes férje a saját személyét fenyegető veszély megítélésében tévedett is, ezt olyan hibának, mely az alperest a kártérítési kötelezettség alól mentesítene, minősíteni nem lehet, s a bekövetkezett végzetes eredményt csak szerencsétlen véletlennek (?) lehet tekinteni, mely azonban az 1874:XVIII. t.-c. 1. §-ában felállított jogelv következményeként az alperes terhére esik.” (Utóbbi kijelentés nyilván az 540. sz. EH. visszhangja.) — A döntést nem lehet helybenhagyni még a régi felfogás alapján sem, mely a sérült hibájára helyezi a súlyt. A sérült hibája ugyanis nem lehet más, mint a káros eredmény előrelátása vagy láthatása. Ebből a szempontból nézve pedig az önfeláldozó mentő morálisan magasabb ténye nem más, mint tudatos gondatlansággal vagy éppen dolus eventualis-szal végzett cselekmény (és semmiesetre sem a véletlen műve). Azonban még ha véletlennek minősítjük is a mentő magatartását, akkor is véten fél áll szemben véttel. (A vasút hibájáról semmi szó nem esik a döntésben.) Ilyenkor nincs más, mint az okozásban való részvétel alapján dönteni, ez pedig túlnyomólag (sőt emberileg szólva: kizárólag) a meghalt részén volt, és nincs semmi jogalap arra, hogy a kárt a másik félre toljuk. Bármennyire az önfeláldozó mentő mellett legyen is minden rokonszenvünk s elismerésünk: rá is áll, hogy kiki csak a maga veszélyére és költségére lehet még hős is és nem lehet — kártérítés színe alatt — a másik félből ingyen-kárbiztosítót csinálni még elismerést érdemlő önfeláldozó magatartás honorálásaképp sem. Ez utóbbi biztosítás társadalmi vagy állami feladat, s véleményem szerint éppen csak ily biztosító szervezet hiánya adta meg a bíróságnak az ösztönzést arra, hogy egy rosszul fogalmazott törvény szóhangzatának segítségével igénybe vegye a teherbíró nagyvállalatot a nem neki való feladatra. Nyilván nem tette volna ezt, ha a vasút helyén pl. egy szegény bérautófuvarozó állott volna.

¹²⁸⁾ Az alkalmazottak tényeinek beszámításában a 84. sz. TÜH. — láttuk fent (72. j.-nél) — a gazda felelősségét saját vétkessége nélkül is megállapítja. V. ö. K. I. 914/1934. = JHDt. III. 623.

¹²⁹⁾ A gyakorlat a veszélyes üzemek vétkességének elbírálásánál eléggé szigorú. Így vétkességnek minősítette a Kúria: ittas utas felszállásának megengedését (*Grill XXXIII. 786.*); a pályatesten való közlekedés eltérését (bár viszont a pályatestet a vasút állandóan őriztetni nem tartozik, JHDt. III. 636.); gépkocsinál annak a sebességnek túllépését, amely mellett a kocsi váratlan akadály felbukkanása esetén is bármikor megállítható (*Szládits—Fürst* II. 710. JHDt. II. 518. — hasonló előírás a Közl. Szabályzat 5. §-ban); lófogattal találkozásnál, ha az állatok nyugtalankodnak, lassítás, sőt

levő hiba jöhet figyelembe, úgy az okozó, mint a sérült oldalán.¹³⁰⁾

Ügyszintén nem tesz különbséget a szabályok alkalmazása szempontjából az, hogy a sérült esetleg maga is veszélyes üzem (pl. két gépkocsi összeütkezése). Annak a gyakorlatban felkapott nézetnek tarthatatlanságát, hogy ilyenkor a veszélyes üzemekre vonatkozó szabályokat félre kell dobni s a rendes (vétkességi) felelősség alapjára visszatérni, fent (III. köt. 25. §. 45. j.) már kimutattuk.^{130a)} Az együttes okozás rendes szabályai erre az esetre teljesen síma megoldást adnak. Semmi szüksége nincs annak, hogy emiatt a felelősségi elveken változtassunk.¹³¹⁾

A veszélyes üzemből folyó felelősség természetére nézve a közönséges (nem a méltányossági feltételtől függő) felelősség, azaz ha a bíró egyszer az üzem vagy cselekvés veszélyességét megállapította, akkor a véten felelősséget alkalmaznia *kell* minden méltányossági tekintettől függetlenül.¹³²⁾

Ezen a ponton mutatkozik meg éppen ezért leginkább a Mtj.-nak (és nyomán gyakorlatunknak) az a nagy hiányossága, hogy a méltányossági felelősségmérősklést nem ismeri. A szigorú felelősség ugyanis, ha egyszer, mint a Mtj. és a gyakorlat teszi, a kétségtelenül teherbíró nagyüzemek köréből levisszük a kisebb vagy éppen egész kicsiny üzemek körére is, feltétlenül

megállás elmulasztását (u. o. II. 519. — hasonló rendelkezés a Közl. Szabályzat 84. §-ban), ugyanezt akkor is, ha a kocsivezető elmulasztotta meggyőződni, hogy az úton járó a kocsi közeledését észrevette (u. o.); szemvédő üveg készletben tartása ellenére annak elmulasztását, hogy a munkások annak használatára utasítottassanak (*Szládits—Fürst* II. 686); nyomdagepnél 13 éves leány alkalmazását, kit pajkossága miatt baleset ért (u. o. 687.). Viszont a sérültnél a hiba enyhébb magyarázatával találkozunk. Így a sérült megzavarodását, mint az üzemet terhelő véletlen esélyt (?) fogja fel több döntés, ha csak a sérült nem a maga hibájából került a megzavarodást okozó helyzetbe (*Grill* XXIV. 731., 748., MD. XXVII. 88., JHDt. I. 478., II. 517., IV. 710.). Nem tekintett a sérült hibájának, hogy a villamos kocsi dohányzó perronján állva cigarettát sodort, nem kapaszkodott s egy kanyarulatnál kiesett (MD. III. 260. Ellenk. JHDt. III. 630.) Másfelől a sérült terhére számítja — helyesen — több döntés az ő egyéni fogyatkozásából (érzékszervi vagy a korral járó hibákból) eredt károsodásokat (JHDt. I. 479., II. 515., III. 642. Ellenk. IV. 709.) Ellenben nem számítja be a kiskorú sérült hibájait a Kúria a felügyeletre köteles szülő mulasztását a felügyelet körül, — ami harmadik személy ténye, de nem elháríthatatlan. (V. ö. *Grill* XXXII. 804.)

¹³⁰⁾ JH. I. 1408., III. 1292., VI. 49. JHDt. II. 521., III. 635.

^{130a)} Helyesli a Kúria álláspontját *Vészi* i. m. 94.

¹³¹⁾ Az elképzelhető kombinációk ezek: vagy csak az egyik, vagy csak a másik, vagy mind a kettő, vagy egyik sem vétkes. A három elsőnél a bíró az okozásbeli részvétel mellett a vétkességet és annak mérvét is figyelembe veszi, utóbbinál csak a részvétel szerint dönt. A Kúria itt néha a méltányossági felelősség bevonásával keres megoldást, de ez néha kevés. Nem elég például, hogy az előreláthatatlan belső hiba (kormányvillatörés) folytán a másik gépkocsinak nekifutott gépkocsi gazdája (JHDt. III. 616.) csak akkor feleljen, ha ezt a javára fennálló vagyoni túlnyomó teherbíró-képesség éppen felkínálja!

¹³²⁾ Ez következik abból is, hogy a veszélyes üzem szigorúbb felelősségének kifejlődése történetileg megelőzte a méltányossági felelősség befogadását jogunkba, de így van megírva a Mtj.-ban is és így tartja gyakorlatunk is — Itt említem meg, hogy előfordul a veszélyesség fogalmának bevonása olyan döntésekbe, hol annak semmi helye nincs. Így a 990. sz. EH. (JHDt. IV. 702.) egy közmű (gyűjtőcsatorna) építésével magánosoknak okozott kár (üzlet elzárása a forgalom elől) megtérítését „az elkészítés veszélyes természetével” (?) indokolja, holott az eset nyilván a kiszáradási kártérítés gondolatkörébe (fent I. 2. c) tartozik.

megkívánja, hogy a bíró kezében tartsa az enyhítés hatalmát is, hogy ekként az ítélkezés szociális igazságossága felett örködhessék. E nélkül a bíró igazságérzete abban fog keresni menekvést, hogy a veszélyességi kritériumot tagadja meg (mint ez valóban nálunk is mutatkozik pl. a mezőgazdasági üzem körében),¹³³⁾ — ami nemcsak erőltetett (szükség-) megoldás, de az egyes eset igazságos eldöntésére sem nyújt garanciát. Ezt a méltányossági méréséklést, mint már fentebb többször hangoztattam, a gyakorlatnak kell szokásjogi úton bevezetnie a törvényhozó lassú megmozdulásának bevétele nélkül. Erre annál inkább módja van, mert maga a Mtj. is ismeri ezt a szerződéses felelősségnél (1149. §.), így merő következetlenség, amit semmi ráció nem indokol, hogy mellőzi a szerződésenkívül.¹³⁴⁾

A veszélyes üzem felelősségét előre sem kizárni, sem korlátozni nem lehet.¹³⁵⁾

Külön rendezést nyert a légi közlekedéssel kapcsolatos balesetekért való felelősség az 1922. évi XVII. t.-c. 30. §-ában nyert felhatalmazás alapján kibocsátott 10.270/1922. sz. ME. rendelet 19. §-ában, mely azt a Mtj. 1741. §-a szellemében ugyan, de annál jelentékenyen szigorúbban szabályozta, amennyiben a légi járómű járatóját vagy engedélyesét ennek vétkessége nélkül felelőssé teszi a jármű üzeméből másokra háramló minden kárért, kifejezetten kimondva, hogy a felelősség alól még az erőhatalom sem mentesít (csak a sértett kizárólagos hibája, míg ha a sértett csak közreható a kár keletkezésében, az eset körülményei szerint a bíró határozza meg, van-e helye és milyen mértékű kártérítésnek). A felelősséget kizárni vagy korlátozni csak a légi járómű utasával, a kiképzésben részesülő növendékekkel, látványos vagy versenyrepülésnél a járművön levő bármely személlyel szemben, illetőleg a szállított árukra nézve (szóval csak szerződéses viszonylatban) szabad.^{135a)} E rendelet a maga nagyobb szigorával a külföldi hasonló szabályozásokat követi.

¹³³⁾ V. ö. a 115. jegyzetben felsorolt példákat.

¹³⁴⁾ Egy idevágó érdekes döntés található is a Kúria újabb gyakorlatában (8818/1938. sz., I. JH. XII. 90. = JHDt. IV. 665., 676. és 701.). Arról volt szó, hogy egy kincstári gépkocsit vezető katonai személy gyakorlati alkalmával a kapott parancs gyors teljesítése érdekében kifejtett szolgálati buzgóságában figyelmetlenségével balesetet okozott, melyért a kincstár tárgyi felelősség alapján kártérítést fizetett a most visszafordult a kár okozója ellen. A Kúria elutasította a keresetet azzal, hogy az eset körülményei a balesetet okozó katonai eljárását az állammal szemben annyira menthetővé teszik, hogy méltánytalan lenne, hogy ő az állam által kifizetett kártérítési összeg megfizetésére köteleztessék. — Az eset ugyan nem egészen tiszta, amennyiben félig-meddig a szerződési felelősségi szakasz (1149.) alá vonható. De a kezdés helyes és kívánatos, hogy folytatása következzen a tisztán szerződésenkívüli felelősség terén is.

¹³⁵⁾ Mtj. 1741. §. ut. bek. Ugyanígy a légi közlekedésről szóló rendelet (mindjárt alább).

^{135a)} V. ö. a rendeletre nézve Apáthy Jenő, A kártérítés kérdése a légi jogban, Budapest, 1931. A rendelet szabályai a veszélyes üzem kivételes szabályai (ius singulare) körében csak külön szabályozást (ius speciale), de nem további kivételes jogot jelentenek, — utóbbit egyedül azon a ponton, ahol a rendelet a felelősséget még tovább

b) *A vadállat- vagy luxusállattartó felelőssége.* Aki vadállatot (ezt akár kereseti célra is, pl. állatsereglet, cirkusz tulajdonosa, medvetáncoltató stb., és pedig akár eredeti vad állapotában, akár szelidítve) vagy nem kereseti vagy háztartási célra szolgáló háziállatot (luxuskutya, -macska stb.) tart,¹³⁶⁾ felelős a kárért, melyet az állat másnak okoz. (Mtj. 1739. §. 1.) Ez a felelősség szintén feltétlen (nem méltányossági) felelősség,¹³⁷⁾ sőt a Mtj. (hibás) szövege szerint egyúttal korlátlan is, mert a szöveg nem ismeri az előző pontbéli felső határokat sem. (Tehát ha pl. a vándorcirkusz medvéje akár tűzvész, földrengés, vasúti katasztrófa, ellenséges bomba miatt szabadul is ki, a tulajdonos utolsó fillérjéig felel akár vagyonos sértett javára is.) Ez így szertelen és következtelen elgondolás. Ezért mindenekelőtt a veszélyes üzemért való felelősségnek az előző pontban megismert normális korlátait kell ide is reklamálni, hisz az állattartás többnyire nem más, mint többé-kevésbé veszélyes üzem (illetőleg része egy veszélyes üzemnek); de ezentúl éppen itt kell reklamálnunk leginkább a Mtj. által mellőzött méltányossági felelősségméréséklést, mert ez az egyik pont, ahol a méltányosságra nagyon is rászoruló kisember kerül igen gyakran a felelősségrevonás passzív oldalára.

c) *Robbanó anyag készletbentartójának felelőssége.* A Mtj. — feleslegeesen¹³⁸⁾ — külön kategóriát csinál (eltérő szankcióval) a robbanó anyag

szigorítja a vis majorra is kiterjesztéssel. (Az a külön ráció, mely ezt a további kivételes rendelkezést motiválja, részben talán kereshető abban a különös szükséghelyzetben is, hogy a légi baleseteknél sokszor nehézséget okozhat még annak felderítése is, hogy az adott esetben vis majorral állunk-e szemben vagy nem, főként azonban a kárfelosztó törekvésben keresendő. V. ö. fenn 66. §. 99. j.-nél.) Ennélfogva ezt az egy pontot kivéve a többi rendelkezéseknél a veszélyes üzemek szabályai kiegészítőleg alkalmazandók a légi baleseteknél is. Így járató alatt kell érteni általában az üzembentartót (fent 118. j.-nél). A járató mellett a rendelet külön említi még a légi közlekedési vállalat engedélyesét (rend. 7. §.), aki egyetemesen felel akkor is, ha a járatást vele szerződési viszonyban más végzi. — Az üzemből eredő károk alatt a fent (116. j.) mondottak szerint itt is csak azok a károk értendők, melyek az üzem veszélyes természetével összefüggésben vannak. — A kivételes felelősség alól mentesítő okok közt a rendelet (éppúgy, mint a Mtj. és a megelőző Jav.) nem emlékezik meg a harmadik személy elháríthatatlan cselekményéről. Nyilvánvaló azonban, hogy ha a vis major sem mentesít, akkor ez a relatíve kisebb ok annál kevésbé. (Apáthy ellenkező magyarázata, i. m. 14., nyilván helytelen.) Inkább ellentmondásnak látszik, hogy a rendelet viszont mégis elismeri mentőoknak a sértett saját hibáját, holott a vállalat szempontjából ez is csak a külső ok fogalma alá esik, éppúgy, mint a harmadik ténye. A különbségtételnek azonban mégis van rációja a bizonyítási szükséghelyzet szempontjából, mely a sértett harmadik személy ténye esetén éppúgy fennáll, mint vis majornál, ellenben saját ténye esetén nem. Egyébként ez a mentőok a maga természete szerint inkább csak a szerződéses felelősség körében gyakorlati jelentőségű (utas hibája), mintsem a szerződésenkívüliben is.

¹³⁶⁾ Az állattartó fogalma alá (v. ö. 99. j.) nem fog esni a vadászatjogosult a vadászterületén szabadon élő vadak tekintetében még akkor sem, ha azokat „tenyészté” is. (Argumentum: a külön rendelkezés léte a vad. törv. 7. §-ban, — fent 2. c.) Ellenben lehet, hogy a vadászatjogosult csakugyan „tart” is vadállatot (pl. medvét, bölényt bekerített területen). — Ismét nem állattartás idegen állatfajták importálása elszaporítás céljából (pl. pézsmapocoké), mely aztán a szabadban elszaporodva a környezetnek kárt okoz; ez a rendes szabályok alá esik.

¹³⁷⁾ Az állattartó feltétlen felelősségét hangoztatják azok a döntések, melyek ez alól a hasznos háziállat tartóját kiveszik. JHDt. I. 465., II. 483., IV. 635.

¹³⁸⁾ A Mtj. túlzott tényálláselaprózó módszere ellen v. ö. fent 74. §. 93. j.

jogosulatlan készletbentartásából származó károkért való felelősségből — elkülönítve ezt nevezetesen a „gyülékony vagy egyébként veszélyes“ anyag készletbentartásából eredő felelősségtől. Míg ez utóbbit (ezt sem szabatosan) a rendes felelősségi elvek szerint szabályozza (előző pont e), addig az elsőt — úgy látszik, a robbanó anyagot az „egyébként veszélyes“-nél veszedelmesebbnek tartva — tárgyi felelősség alá helyezi s a készletbentartót csak a vis major által (és természetesen a sértett saját ténye vagy hibája által) mentesíti.¹³⁹⁾ A gyakorlat minden elvi akadály nélkül alkalmazhatja ide is a veszélyes üzem rendes szabályait (tehát a harmadik mentességi okot is: más ember elháríthatatlan ténye).¹⁴⁰⁾

Robbanó anyag jogos tartása a rendes felelősség alá esik.¹⁴¹⁾

d) *Kidobott, kiöntött, leejtett, felfüggesztett vagy felállított dolgokért való felelősség.* A Mtj. felvette s gyakorlatunk — helyesen — magáévá tette¹⁴²⁾ a prétori ediktumból eredő azt a szabályt, mely szerint lakás vagy más helyiség birtokosa, ahonnan járt helyre valamit kidobtak, kiöntöttek, leejtettek, illetőleg ahonnan egy kifüggesztett vagy felállított dolog leesett,¹⁴³⁾ felel az ebből származott kárért saját vétkessége nélkül is. (Mtj. 1743. §.) Mentséget a szöveg csak annyiban ismer, amennyiben a felelős személy bizonyítja, hogy a kár okozója sem háza népéhez, sem személyzetéhez nem tartozik és engedély nélkül volt a helyiségben (szóval cselekménye rá nézve külső okként szerepel). Ezt a mentőbizonyítást azonban helyesen egyfelől megszorítva kell értelmezni, úgy, hogy a mentőbizonyítónak magától értetődően még azt is kell bizonyítania, hogy a rá nézve idegen cselekvést nem tudta elhárítani, másfelől tágitani kell, amennyiben nevezetesen semmi ok nincs, amiért a vis major-t, ami kifüggesztett, felállított dolgok leesésénél igen gyakran játszhat szerepet (szélvész, földrengés), kizárjuk a bizonyításból. A felelősséget a Mtj. elenyészettnek tekintí, ha a jogosult a kár bekövetkeztétől számított 8 napon belül követelését a helyiség birtokosának vagy a hatóságnak be nem jelenti. Ez utóbbi feltétel, mely nyilván a kár tényének kétségtelen bizonyíthatóságát akarja biztosítani, véleményem szerint odaértendő akkor is, ha a kidobás-leesésből folyólag a sértett nem a jelen szakasz alapján tárgyi alapon, de a birtokos saját vétkessége vagy embereiért való felelőssége (Mtj. 1720—21. §.) alapján perel.

¹³⁹⁾ E rendelkezés után még kevésbé világos, hogy a Mtj. mért tagadta meg ezt a mentéget az állattartóktól.

¹⁴⁰⁾ Az idevonatkozó ritka gyakorlatból ennek alkalmazása nem tűnik ki.

¹⁴¹⁾ Idt. II. 496., IV. 622.

¹⁴²⁾ Idt. I. 462., IV. 631. Utóbbinak az a következtetése, hogy a szabály nem alkalmazható akkor, ha valaki, (aki egyébként engedéllyel tartózkodott a helyiségben) szándékosan ugrott ki az épület ablakából, nem támaszkodik semmi elfogadható érve.

¹⁴³⁾ Az utóbbi tétel eltér a megfelelő római *de positis et suspensis* ediktumtól, melynek tényállása csak a leeséssel való fenyegetésben állt.

e) *Ártatlanul elítéltek kártalanítása.*¹⁴⁴⁾ Az állam, mint az igazságszolgáltató gépezet fenntartója, a modern időkben helyes következetességgel elismerte saját felelősségét azokért a károkért, melyeket ez az emberi hibának és tévedéseknek szintén kitett s az alája vetett személyekre könnyen „veszélyessé“ válható^{144a)} „nagyüzem“ funkcionálása közben ezeknek a személyeknek okoz akár szervei vétkes magatartásából folyólag, akár a nélkül. Elismerte különösen a legsúlyosabb sérelem: a büntetéssel alaptalanul sújtás esetére arra való tekintet nélkül, hogy az igazságszolgáltatás közegei részéről forog-e fenn hiba vagy nem.

Hazai jogunkban ezt a felelősséget a jelenleg érvényben levő bünvádi perrendtartási törvény (1896:XXXIII. t.-c. 576. s k. §.) valósította meg oly időben, mikor még a vétkes felelősség egyéb tényállásai meglehetősen kevésbé voltak kialakulva jogunkban, s jórésben ezért is, de meg a szóbanforgó kárigény különös természeténél fogva is a törvény a kártérítés feltételeit és különösen érvényesítési módját a közönséges esetektől eltérőleg szabályozza.

Az állam által adandó kártalanításra igénye van annak, aki oly tény miatt, melyet nem követett el vagy amely a törvény szerint nem büntetendő, előzetes letartóztatást vagy vizsgálati fogságot állott ki, valamint annak, aki jogerős ítélet alapján szabadságvesztésbüntetést szenvedett vagy pénzbüntetést fizetett, azután újrafelvétel folytán jogerősen felmentetett, illetőleg ellene az elszenvedettnél kisebb büntetés állapított meg. Elsiek e kártérítéstől az, aki hamis önfeljelentést vagy beismerő vallomást tett vagy aki a védelem eszközeit nem vette igénybe (részvétel az okozásban — a kárelhárító köteleesség megszegésével), vagy szökéssel, a tett nyomainak elsimításával, bizonyítékok eltüntetésével a bünvádi eljárás meghúzására törekedett (méltatlan kárigénylő). A kártérítés kiterjed az elszenvedett fogságnak (letartóztatásnak) megfelelő (nemvagyoni) kártalanításra, melyhez még a kártalanítást megállapító határozat államköltségen leendő közzététele, mint elégtételadás, is járul, ezenfelül a ténylegesen elszenvedett károkra is (fizetett pénzbüntetés, büntügyi költségek, elkobzott tárgyak értéke, továbbá a szabadságvesztésbüntetés alatt teljesített munka tiszta jövedelme, mint gazdagodásmegettérítés. — A kártérítésre igényt tarthatnak a jogosult elhalálása esetén az ő tartásra jogosult hozzátartozói is. Ugyanezek az elvesztett tartásnak megfelelő készpénzbeli kártalanítást követelhetnek abban az esetben, ha a tartásra kötelezetten ártatlanul halálbüntetést hajtottak végre. — A kárigény érvényesítése a büntügyben illetékes törvényszéknél kérvénnyel történik. A törvényszék az adatokat hivatalból nyo-

¹⁴⁴⁾ V. ö. *Doleschall*, Az ártatlanul vizsg. fogságba helyezett és ártatlanul elítéltek kártalanítása. Jogászegyl. Ert. 71. sz. 1892.

^{144a)} V. ö. fent 66. §. 47. j.

mozza s a nyomozás befejezte után az iratokat a Kúriához terjeszti fel, mely a kártalanítási igény fennforgása kérdésében végleg határoz, s ha annak helyt ad, az iratokat a kártalanítási összeg megállapítása végett az igazságügyminisztériumba teszi át. — Az államnak visszkereseti joga van a téves ítéletre okot szolgáltatott személyekkel szemben.¹⁴⁵⁾

76. §. A kártérítési igény érvényesítése.

A jogellenes magatartásból folyó kártérítési igényét a sértett amennyiben külön törvény mást nem rendel,¹⁾ a törvény rendes útján érvényesítheti.

A törvény rendes útja alatt kell érteni a Bp. 5., 488—490. és 520. §-ainak általános rendelkezése szerint a bünvádi perben való érvényesítést is, ha ilyen az esetből kifolyólag van folyamatban, mert hisz ez a sértett félnek a bünvádi főtárgyalás befejeztéig előterjesztett kérelmére a tettes, részes, bűnpártoló, orgazda ellen (sajtóperben ezeken kívül még a fokozatos felelősséggel terhelt személyek: szerkesztő, kiadó, nyomdatulajdonos ellen is, de nem egyéb érdekelték ellen) minden perben helyt foglalhat, ha csak

¹⁴⁵⁾ L. fent 54. j. A sértettnek az állami kártalanítást meghaladó káraitra menő keresetére az ellen, aki elítélését bűncselekményével okozta, l. fent 15. j-nél. — A gyakorlatból: Az alaptalan feljelentés folytán elszenvedett visg. fogságért való kártérítési követelés érvényesítésének a feljelentő ellen nem előfeltétele, hogy a kártalanításra való igény előzőleg az állammal szemben is megállapíttassék (JHDt. III. 592.). — Az előzetes letartóztatás csak akkor tekintendő ártatlanul elszenvedettnak, ha az igénylő ártatlansága (azaz az, hogy nem követte el a cselekményt, illetőleg, hogy az, amit elkövetett, nem bűncselekmény), az ítélethől határozottan kiderül. Nem ez az eset, ha a felmentés csak a bizonyítékok meggyőző voltának hiányán alapul. Ugyisint az az eljárás csak az ügyész vádelejtése alapján szűnt meg. Utóbbi esetben a kártalanítási eljárás során kell vizsgálni, hogy a kárkövetelésnek törvényes alapja megvan-e (u. o. III. 601., IV. 682.). Több bűncselekmény gyanúja miatt elrendelt letartóztatásnál kártalanításnak csak akkor van helye, ha ennek feltételei valamennyire nézve fennforognak (u. o. IV. 683.). Olyan bizonyíték felhozásának elmulasztása, illetőleg olyan beismerő vallomás, mely nem volt befolyással az ítéletre, nem akadály a kártérítési igénynek (u. o. IV. 682—3.). Az ügyészség által megszüntetett nyomozás során való letartóztatásért nincs kártérítés (?) (u. o. IV. 683.). Csendőri jogos fegyverhasználatából folyó kárnál sem (u. o. IV. 683.). Katonai bünvádi eljárásban egyáltalán nincs (u. o. I. 471., II. 503.). — Bünygyi költségek megtérítése (védő díjai) csak a büntető bíróság elé tartozik, polg. bíróság előtt nem érvényesíthető még akkor sem, ha az ügy bíróság elé nem került (megszüntetett nyomozás, u. o. III. 652.).

¹⁾ Külön törvényes rendelkezések: Az ártatlanul elítéltek éppen most tárgyalt esetében az államkincstár, sőt az elítélésre vagy letartóztatásra bűncselekményük által okot szolgáltatók ellen; a bírák és bírósági hivatalnokok ellen. (75. §. 54. j.) Közigazgatási útra utalt esetek: mezői kártételek (1894:XII. t.-c. 102. §.: 40 P értéken alul közs. előjáróság, felül főszolgabíró, városokban ker. előjáró, rendőrkapitány). Katonai gyakorlatok alkalmával okozott károk (1895:XXXIX. 13. §.: vegyes bizottságok, ill. közigazg. hatóságok). Katonai személyeknek szolgálatuk teljesítése közben az állam, ill. alkalmazottai vétkessége nélkül keletkezett baleseteiből származó kárigényét az 1929:XV. t.-c. 3. §. 1. bek.-re utalással a Hatásköri Bíróság a közigazgatási hatáskörbe tartozónak mondta ki. (JH. XII. 651. és 672. = JHDt. IV. 700.) — Még tágabban ugyancsak a H. B. szintén közigazgatási útra utasította közszolgálatban levő személy kárkövetelését szolgálata teljesítése közben vagy abból folyólag őt nem az állam közegei hibájából ért kárra nézve az 1912:LXV. t.-c. 31. és 48. §-ára, valamint az 5100/1924. M. E. rend. I. fejt. 26. pontjára való utalással (JH. XII. 640. = JHDt. IV. 700.). Hadifogságból hazatért költségei megtérítésére az állam ellen indított kereset nem tartozik a polgári bíróság elé. (JHDt. III. 605.)

a magánjogi igényre nézve már polgári per nincs folyamatban vagy pláne ítélettel befejezve (Bp. 5. §.).²⁾

A *felperesség* megillet mindenkit, aki a jogellenes magatartásból kárt szenvedett. E tekintetben hazai jogunk szerint nem tesz különbséget, hogy közvetlenül szenvedte-e vagy közvetve (v. ö. fent 71. §. 3.)³⁾ Az *alperesség* normálisan a kár vagy sérelem okozóját terheli, kivételesen az ú. n. „mögöttes” felelős személyt vagy azt is, aki az utóbbival szemben a kárt közvetlenül okozó személy, állat vagy tárgy (pl. épület) felügyeletét, őrzését szerződéssel vállalta. (Mtj. 1720., 1721., 1738., 1739. §.)⁴⁾ Ha a kárért többben felelősek, mindegyik az egészért felel (fent III. köt. 25. §. 6.).

²⁾ A büntetőbíróság azonban a magánjogi igény tárgyában csak akkor határoz, ha a magánjogi felelős személyt bűnsnek is mondta ki. Ha az eljárást megszünteti vagy a vádlottat felmenti, vagy az ügyet büntető-paranccsal fejezi be, a magánfelet értesíti, hogy igénye felől ebből az okból nem határoz. (BP. 6. és 487. §.) Ugyanez történik, ha az eljárást határozatlan időre felfüggeszti. (Bp. 6. §. 2.) A sértett azonban, akár határozott a büntetőbíróság az ő kérelméről, akár nem, magánjogi igényével (esetleg ennek a büntetőperben meg nem ítélt többlete erejéig) a polgári bírósághoz fordulhat, mely az igény felett önállóan határoz. (Bp. 491. §.) — A 49. sz. JED (1932.) — előző ellenkező gyakorlattal szakítva — kimondta, hogy a polgári bíróság a magánjogi igény elbírálásánál nemcsak a büntetőbíróság felmentő ítéletének (megszüntető határozatának), de elítélést tartalmazó döntéséhez és ténymegállapításaihoz sincsen kötve — kivéve, ha az elítélést tartalmazó ítélet valamely különleges jogszabálynál fogva a magánjogi igény érvényesítésének jogalapja vagy feltétele. (JHDt. IV. 622.) A 72. sz. JED (1935.) ezt még a csendőrségi fegyverhasználat jogosságának kérdésére is kimondja. Kivételesen a büntetőbíróság kármegállapítása kizárja a további igényt (Btk. 198. §. [jogellenes letartóztatás], 1895:XXXVII. t.-c. 52. §. [szabadalom-bitorlás], 1890:II. 27. §. [védjegybitorlás] — v. ö. fent 75. §. 1. b) és 2.) A kárigény érvényesítésének elmulasztása a büntetőperben nem jelent joglemondást a polgári érvényesítésre nézve (JHDt. II. 473.) Más az eset a nemvagyoni elégtételt illetőleg, ha a sértett a büntetőperben a vádlott nyilatkozatát jogfenntartás nélkül elfogadta (u. o., — ellenk. u. o. III. 658.). — Tartalmilag a büntetőbíróság ítélete is vagy természetben való helyreállítást rendel (pl. a tettesnél, részesnél, orgazdánál, bűnpártolóknál vagy megbízottjuknál lefoglalt dolog visszatulása a sértett kezéhez, ami a terhelt beleegyezésével ítélet előtt is történhet a vizsgálóbíró vagy a vádtanács elnöke által, feltéve, hogy a dolog hovatartozandósága körül vita nem merült fel [Bp. 448. §.], valamint pl. egy ügylet érvénytelenné nyilvánítása, ha ez a vádlott bűnségéből folyik — kivéve mégis a házasságot [Bp. 490. §.] — vagy pénzbeli kártérítést, ideértve a nemvagyoni kárért járó elégtételt is. Ennek, valamint általában a marasztalási összegnek megállapításánál a polgári bíróságra fennálló szabad mérlegelési lehetőség természetesen a büntetőbíróságot is megilleti. Utóbbi azonban, ha akár a jogosultság, akár a kárösszeg a büntetőper keretében nem volna biztosan vagy csak a bünvádi eljárás befejezését késleltető módon volna megállapítható, a kárigényt jogorvoslat kizárásával polgári perútra utasíthatja. (Bp. 6. és 489. §.) — A büntetőeljárást vezető hatóságok (vizsgálóbíró, vádtanács, ítélobíróság, sőt sürgős esetben a nyomozást teljesítő rendőri hatóság is) szükség esetén, kérelemre vagy anélkül is, bünygyi zárlatot, illetőleg biztosítási végrehajtást rendelnek el. (Bp. 492—3. §.)

³⁾ Mindenestre kell azonban, hogy az a joga, ill. jogvéde érdeke, mely állítólag sérelmet szenvedett, már a károkozáskor fennállott legyen, mert különben nem lehetne beszélni annak sérelméről, még ha a sérelem egyes utókövetkezményei az illető jog előállta után állottak is be. Ezen az alapon mondta ki a 195. sz. EH, hogy a feleség, ki a balesetet szenvedett csak a baleset után lépett házasságra, nem igényelhet kártérítést a balesetért felelős személytől azon az alapon, hogy férje halálával eltartójától fosztatott meg.

⁴⁾ Ellenben nem illeti meg a kereset a Kúria szerint a sértettet az alperes által kötött azavatossági biztosítás alapján közvetlenül a biztosító ellen (JHDt. IV. 618.). (Logikailag talán helyes, de gyakorlatilag nem nagyon ajánlható döntés, mely a Mtj. id. szakaszaival sincs összhangban.)

A felperes tartozik bizonyítani a felelősséget az alperesre az előzőekben mondottak szerint megállapító tényeket: a kárt, az okozást és ennek jogellenességét mindenestre, sőt rendszerint a beszámítást megalapító tényállásmozzanatot (vétkességet vagy a vétlen felelősséget maga után vonó körülményt, pl. az üzem veszélyességét, illetőleg a kárnak a veszélyességgel való kapcsolatát, a méltányossági körülmények fennforgását stb.) — kivéve amennyiben törvényes bizonyításmegfordító szabály a vétkesség hiányára vonatkozó bizonyítást a károkozóra hárítja. Az alperest terheli az őt mentesítő (felelősséget kizáró vagy megüresítő) körülmények felhozása és bizonyítása.^{4a)}

Ha a fennforgó tényállás a felperesnek egyszerre több megsértett joga címén biztosít ugyanazon érdekhelyzet védelmére keresetet (ú. n. kereset-konkurrencia, — v. ö. fent 71. §. 4., pl. a sikkasztó letéteményes ellen a letéti szerződésből is, ettől függetlenül a deliktum alapján is), akkor a sértett bármelyik alapon perelhet (természetesen csak egyszeri kielégítésre), sőt mindkét keresete által biztosított előnyöket kumulatív érvényesítheti.⁵⁾ Ugyanazon tényállás által sértett több érdek természetesen külön-külön jön számításba.

A kártérítési kötelek tartalmára, terjedelmére s a kártérítés módosításaira nézve utalunk a III. köt. 25. §. 9–10. pontjai alatt mondottakra. Kiegészítésül megjegyezzük még a következőket:

A kártérítési igény megszületése a kár beálltának pillanatával esik egybe. Ugyanebben a pillanatban, mint fent (74. §. 29. j.) rámutattunk, az adós késedelembe is esik, így a késedelem szabályai szerinti felelősséggel tartozik: a vétlen okozó a vétlen adóst általában megillető méltányossági enyhítéssel, a vétkes (legalább is a súlyosan vétkes) e nélkül.⁶⁾

^{4a)} Felelősségkizáró okok: jogellenességet kizáró körülmények (fent 71. §. 2.), a kárt csökkentő előnyök (III. köt. 25. §. 2.), az okozatosságot megszakító vagy a sértett együttokozását megállapító tények (u. o. 5. és 8. p.), a beszámítást kizáró körülmények (fent 74. §. 1. c), — utóbbiak közé számítva a károkozóra hárított véltenségi bizonyítást is. Felelősségmegüresítő ok: a nyereségtilalomból származó (III. köt. 25. §. 2. pont).

⁵⁾ Előnyösebb lehet a szerződéses kereset pl. a bizonyítás terhét megfordító szabály miatt (Mtj. 1142. §.). Az alkalmazottért való felelősség szempontjából is van némi különbség.

^{6a)} Később beálló kárkövetkezményekre nézve v. ö. III. köt. 25. §. 74. j.-nél. — A kereset, mely ily még csak beállandó, de összegében még meg nem határozható kár megtérítésére megy, legfeljebb a követelés jogalapjának fennállását megállapító ítélettel végződhet, ellenben a követelés mennyiségének megállapítására és ebben való marasztalásra irányuló kérelem, mint időelőtti, elutasítandó. (Így a Kúria: GrIII XXXIII. 809., hol egy 2½ éves gyermeket ért balesetnél a keresetképeség csökkenése miatti kártérítésről volt szó.) A felperes azonban biztosítást kétségtelenül követelhet.

⁶⁾ A Mtj. 1731–2. §. — a BGB 848. §. nyomán — ezt a következményt csupán arra mondja ki, „aki tiltott cselekménnyel mástól vagyontárgyat vont el“. Ez a tétel logikai és célszerűségi szempontból is kifogás alá esik. Először is semmi rációja nincs annak, hogy a jogsértések közül éppen egyedül a dologelvonást emeljük ki s ezzel argumentum a contrario-t teremtsünk egyéb jogsértéssel kapcsolatban bekövetkezett véletlen kár vagy pusztulás megtérítésének követelhetősége ellen. Például: a tettes

A marasztalás kiterjed a tettes által esetleg elért oly hasznokra is, melyeket a sértett nem élvezett volna. (Gazdagodás kiadása — v. ö. fent 75. §. 24. j.-nél.) E tekintetben megemlítendő, hogy az alperes védekezése a kereset ellen annyiban korlátozva van, hogy beszámítási kifogással nem élhet, ha a kárkövetelés az ő szándékosan elkövetett tiltott cselekményéből eredt. (Mtj. 1272. §.)⁷⁾ Tiltott cselekménnyel elvont dolgokra fordított költségei megtérítését az alperes csupán megbízás nélküli ügyvivőként követelheti az ez által előidézett s még meglévő értékemelkedés erejéig. (Mtj. 1640. és 1733. §.)

A kártérítési igény rendszerint nem személyes természetű, így átenged-ményezhető és átszáll úgy a felperes, mint az alperes örököseire.⁸⁾ Személyes jellegű azonban a nem vagyoni sérelemért járó elégtételre való jog, mely így a jogosult halálával elenyészik, ha csak ő a keresetet már meg nem indította vagy a kötelezett az ő jogát el nem ismerte. (Mtj. 1114. §. 2.) Átszáll ellenben az elégtétel szolgáltatására vonatkozó kötelezettség az alperes örököseire, mivel erről az oldalról nézve az elégtétel nem személyes jellegű (nem büntetés, csak sérelemkiegyenlítés).

A kereset kétségtelenül megszűnik a lemondással.⁹⁾ Azonban lemondást csak akkor lehet felvenni, ha ez kifejezetten történik vagy rá alapos támpontok vannak.¹⁰⁾ Ezért helytelen és semmiképpen nem indokolt az a több

bosszúból megrongálta másnak autóját, mely ennek folytán javítóműhelybe kerül, hol robbanás, villámcsapás stb. folytán keletkezett tűzben elpusztul. A pusztulás itt is a tettes „késedelmenek“ (t. i. a rögtönös helyreállítás elmaradásának, — v. ö. fent a szövegben id. helyen) okozatos folyamánya s a tettes durva dolusza a beszámítást lehetővé teszi. Nincs ok, hogy ezt csak az „elvonóval“ szemben tegyük lehetővé. — Másodszor a Mtj. önmagával jut ellentétbe, mikor még az elvonónál is csak a „tiltott cselekménnyel“ való elvonásra mondja ki a következményt (ami alatt a Mtj. nyelvén csak a vétkes elvonás értendő), holott a Mtj. ismeri a vétlen késedelmet is (amit a BGB nem ismer). Helyesen a vétlen elvonó (vagy rongáló) is késedelembe esik, de a vétlen késedelemnek kijáró enyhített felelősséggel.

⁷⁾ Így a gyakorlat is: JHDt. IV. 416. — Van azonban mégis helye beszámításnak, ha az ellenkövetelés is deliktumból eredt. (U. o.) Baleseti járadék beszámítás szempontjából a tartásdíjjal esik egy tekintet alá, melynél a bírói gyakorlat szerint (718. sz. EH.) beszámításnak nincs helye. (801. sz. EH.)

⁸⁾ JH. X. 290. = JHDt. III. 590. (Nem száll át a hitbizományi birtokosról a későbbi hitbizományi birtokosra, u. o.). Az átszállás áll az általánoságban megszabott kártalanításokra is, mint pl. szabadalmi vagy védjegy törvény szerinti kártalanítás, valamint a Btk. 292. (gyilkosság, emberölés) és 311. §-ban (testi sértés) megállapított kártérítésre is. Már a Btk. 198. §-ban említett napi átlagkártalanítás és a Bp. 589. §. szerinti „sérelemdíj“ a személyi elégtételadás elemeit is magukban foglalják, ezért ezek az örökös részére alig volnának megtéríthetőek (csupán a vagyoni kár jellegével bíró részek). — Az ártatlanul elítélteket illető kártalanítási igény is csak az elhalt jogosult tartására jogosult hozzátartozóira száll át — lege non distinguente még a vagyoni kárt tartalmazó elemeiben is. Ezek is igényükkel csak az elhalálozástól számított 6 hónap alatt és csak akkor léphetnek fel, ha a jogosult kárigenyét már életében érvényesítette. (Es ha a rehabilitáló ítélet előtt meghalt?)

⁹⁾ A lemondás, ahol ezt a törvény kivételesen ki nem zárja, mint pl. a veszélyes üzemenél és a légi közlekedésnél, lehet előzetes is, — kivéve a doluszért való felelősséget, melynek kizárása erkölcstelen volna.

¹⁰⁾ Így büntetőperben adott elégtétel (visszavonó nyilatkozat) elfogadása helyesen nem tekintendő a kártérítési igényről való lemondásnak is: JHDt. III. 659. (K. VI. 4256/1983.) Ellenben a kereset elzárlás igen (u. o. IV. 743.)

újabb kúriai ítéletben megnyilvánult gyakorlat, mely baleseti járadék iránti követeléseknél, ha a jogosult a követelés érvényesítésénél ok nélkül (?) késlekedik, visszamenőleg csupán a keresetindítástól számított 6 hónapra ítélt meg járadékot.¹¹⁾

Keresetelévülés. A keresetelévülés ideje a kártérítési követelésnél is általában a rendes 32 éves elévülés. A Mtj. 1288. §-nak intézkedése, mely szerint minden tiltott cselekményből, illetőleg szerződésenkívüli vétlen kártételből eredő kártérítési követelés (kivéve egyedül a büntetből vagy hivatalból üldözendő vétségéből eredőt) három év alatt elévül, nem ment át a gyakorlatba.

Vannak azonban nagy számmal rövidebb elévülési időt megállapító külön rendelkezések is. Közülök legfontosabb az 1874: XVIII. t.-c. 9. §-a, mely a vasút felelősségét a sérülési baleset, ill. halál bekövetkeztétől számított 3 évben állapítja meg, amit a gyakorlat nemcsak a vasúti balesetből származó egyéb károkra, de általában a veszélyes üzemből folyó felelőség egész körére kiterjesztett.¹²⁾ Ugyanígy rendelkezik a légi közlekedéssel kapcsolatos káresetekre a 10.270/1922. sz. ME. r. 19. §-a.

¹¹⁾ V. ö. a JHDt. III. 658. és IV. 743. lapon id. határozatokat. A gyakorlat azonban ingadozó. Voltak esetek, mikor a Kúria 17, 21, 23 hónapi késlekedésnél sem tekintette fennforgónak a lemondást. (I. h. III. 658.) — Egy esetben 16 év múlva indított keresetnél igen (u. o.). A kifogásolt döntések a Kúria 460. és 471. sz. EH.-aira (1914—5.) támaszkodnak, melyek szerint „a hitelező indokolatlan késedelmével elveszti a jogot ahhoz, hogy hosszabb időn át felgyülemlett kamatokat követelhesen”, illetőleg a tartásdíjra jogosult „követeléséről lemondottnak tekintendő, ha azt huzamos időn át indokolatlanul nem érvényesíti” (még ha megítélt tartásdíjakról van is szó), mivel hogy „a követelés huzamos időn át felszaporodott részleteinek egyszerre való behajtása a kötelezett fél vagyoni érdekét súlyosan megtámadná”. Ez az érvelés mindenképp előtérbe nyúlva a levegőben lóg a tételes jog szempontjából, mely olyan szabályt, mely egy hitelezőnek előírja, hogy követelését (a keresetelévüléstől eltekintve) mikor érvényesítse, nem ismer. (Eppen ezért a döntvényeknek a késedelemre való utalásai semmiképpen nem érthetők a technikus hitelezői késedelemre [Mtj. 1165. §.] — nem beszélve arról, hogy ezzel sem jár a követelés elvesztésével) — Az érvelés, ha némi alátámasztást talál is a tartásdíjra nézve, ennek személyes és többnyire erkölcsi jellegű és célja szerint is csupán a kedvezményezettnek létfenntartását szolgáló természetében: teljességgel tarthatatlan a kamatkövetelésre, melynél a törvényhozó a döntések által szolgáló szempontnak már untig eleget tett a rövid elévülési idővel, és épügy tarthatatlan a kártérítési követelésre is, mely lényegében semmit sem változik azzal, ha járadék formájában van megállapítva. Utóbbinál a Kúria gyakorlata nem vette át a Mtj.-ban proponált rövid (3 éves) elévülési időt (I. a szövegben mindjárt alább), így ellentmondó állásfoglalás, ha most esetleg még a 3 évnél rövidebb időn belül esedékes részletek kereshetőségét is megtagadja. — Ami e téves ítéletek mögött lappang, az nem más, mint a fent (66. §. 7. és 67. §. 4.) tárgyalt méltányossági elvünk, mely a káros érdekeinek bevonását is követeli az érdekmérlegelésbe. Ez azonban a jelen esetben nem mehet a kárkövetelés teljes megtagadásáig a „késedelem” idejére, legfeljebb fizetési könnyítések (részletek, haladék) engedélyezéséig az adós részére.

¹²⁾ V. ö. *Saladits-Fürst*, II. 694. id. határozatokat. — Nem ezt a 3 éves, hanem a rendes elévülési időt kell azonban alkalmazni akkor, ha a fél a balesetből származó kártérítési követelését nem a tárgyi felelőségre, hanem a felelőségnél az általános magánjogban meghatározott más jogcímeire alapítja (52. sz. JED, 1932.), pl. tiltott cselekményre, beleértve az alkalmazottak ténykedését is, melyekért a vasút a 84. sz. TÜH. szerint vétkesség nélkül is felel. — A kártérítési kötelezettségnek a vasút részéről történt elismerése után újakezdődő elévülésre is a 3 évi idő alkalmazandó

Az elévülés, úgy a rendes, mint a 3 éves, csak a kártérítésre alapul szolgáló tényállás teljes bekövetkeztével (*actio nata*), azaz tehát nem csupán a jogsértő cselekmény elkövetésével, de a káros eredmény beálltával is kezdődhet. (Sőt gyakorlatunk helyesen tenné, ha magáévá tenné a Mtj. 1288. §-ának és egyes alább említendő törvényeknek azt a rendelkezését, hogy a rövidebb elévülési idő csak a sértett tudomásával a kárról és esetleg a sértő személyéről is kezdődjék.) Ugyanannak a jogsértő cselekménynek később folytatólagosan beálló káros hatásai tehát (a III. köt. 25. §. 75. j.-nél mondottakkal összhangban) külön elévülés alá esnek.^{12a)}

(192. sz. EH.). — Helytelen a JHDt. IV. 742. lapon közölt I. 4033/1937. sz. ítélet, mely szerint a rövidebb elévülési idő nem vonatkozik arra az esetre, mikor a kártérítési követelés jogalapja már meg van állapítva vagy az nem vitás, és csak a mennyiség kérdésében van vita a felek közt. Helytelen ez a döntés, mert ha a jogalap közben szóló ítélettel már meg van állapítva és a felek a per folytatását 3 évig nem szorgalmazzák, akkor a per szünetelés folytán elévült s ezzel a perindításnak minden joghatása elenyészett (Pp. 446. §. 4., Ppn. 15. §. 2. — v. ö. *Magyar-Nizsalovszky* 299.), tehát ott áll a dolog, ahol a per előtt állott, illetőleg az utolsó perbeli tényről (itt az ítéletől) újabb elévülés kezdődik (99. sz. EH., Mtj. 1301. §.), mely épp a mondott okból csak a 3 éves elévülés lehet. Ha pedig a jogalap elismerés folytán áll vitán kívül, a fent id. 192. sz. EH. szerint az elismerés után újra a 3 éves elévülés kezdődik.

^{12a)} A szövegben mondottak nem egyeznek a vaspályák kártérítési köteleességéről szóló 1874: XVIII. t.-c. 9. §-ának szövegével, mely mint már érintettük, a kártérítési kereset elévülését sérülés esetén a baleset bekövetkeztétől, halálesetnél pedig az elhalálozás időpontjától számítja. Véleményem szerint azonban ezt a kétségtelenül pontatlanul szövegezett törvényt a gyakorlat helytelenül fogadja el annak szó szerinti értelmében, mert ezzel egyrészt a törvény két rendelkezését hozza egymással logikai ellentétbe, az elsőt a káros eredményt előidéző okot, a másodiknál magát a káros eredményt tekintve az elévülés kezdetének, amire semmi elképzelhető ráció nincs, — másrészt a törvénynek azt az abszurd értelmet imputálja, mintha az elismerés a még meg sem született kereset elévülését is. Ez az eset forogna fenn a sérülés után előálló károkra, melyek gyakran a 3 évi elévülési idő után jelentkeznek. Bár a rövid elévülési idő rációja kétségkívül az, hogy a szigorú felelőség, melynél a mentekendő bizonyítás terhe az alperesre van, sokáig ne lebegjen ez utóbbi feje felett: az alperes védelme annyira mégsem vihető, hogy engedjük a keresetet kihalni, mielőtt egyáltalában megszületett volna. Nézetem szerint a törvényhozó az első rendelkezésnél — pontatlanul — egyszerűen csak arra az esetre gondolt, mikor a baleset azonnal létrehozta a károsodást, de nem arra is, mikor az eredmény a kár-októl időbelileg elkülönül. Ezért beszél csak a kár-okról. A másodiknál viszont csak az eredményről szó, amely ezt az esetet az előbbi köréből kiemeli, akár rögtön beállt a halál a balesettel, akár később. Ezt a pontatlan beszédmodot az észszerű magyarázatnak meg kell korrigálnia, hogy a törvény helyes értelmet kapjon. Törvényi támpontul szolgálhat az itt javasolt magyarázatra az 1923: V. t.-c. 37. §-a: „A kártérítési követelés elévülése nem kezdődhet előbb, mintsem a kár beállott”. S az után a nagy megkorrigálás után, melyet a gyakorlat az id. törvény értelmén véghezvitt (a kártérítés kiterjesztése halál és testi sértés esetéről minden kárra, vasútról minden veszélyes üzemre), a javasolt s logikai kényszerűséggel felkinálkozó értelmi helyesbítés igazán nem jöhet merészség számba. — A mondottak szerint nem egészen helyes a Kúriának az a gyakorlata sem (legutóbb: *Grül XXXII. 812.*), mely abban az esetben, mikor egy fiatal kora miatt még keresetképtelen egyénnek a veszélyes üzem okozta baleset folytán a jövőben előállható keresetképtelenségcsökkenése forog szóban, ragaszkodik ahhoz, hogy a kereset, legalább is ami a követelés jogalapjának megállapítását illeti, már a balesettől számított 3 éven belül megindíttassék — állítolag, „mert a kártérítés érvényesítésére nyitvaálló időt a törvény kétséget kizáróan írja elő, e tekintetben tehát kiterjesztő magyarázatnak nincs helye” (?) — és csak a kár megnyisítségének megállapítására menő per, mint egyelőre időelőtti, maradhat a sértett keresetképtelenségének idejére. Ez az érvelés hibás. Mindenekelőtt, ha az idézetben olvasható érv igaz volna, az kizárná a Kúria magyarázatát is, mert — *lego non distinguente* —

Egyéb külön törvény által előírt rövidebb elévülési idők:

3 évesek: közjegyző elleni kártérítési kereset (a tudomástól, 1874: XXXV. 189. §.); számadó tisztviselő ellen (1897:XX. 141. §.); szabadsalom-bitorlásnál (a tudomástól, 1895:XXXVII. 58. §.; — tudomás nélkül 10 év az elkövetéstől); szerzői jog bitorlásából vagy a jogosulatlan terjesztésből eredő kártérítési keresetnél (a jogosulatlan többszörözés befejeztétől, ill. forgalombahozataltól, közzétételtől, 1921:LIV. t.-c. 36—37. §.); a sajtóközleménnyel okozott kárnál (annak az évnek végétől, melyben a sajtóközlemény megjelent, 1914:XIV. 40. §.);

2 éves az elévülés (a tudomástól) ügyvéd elleni kártérítési keresetnél (1937:IV. t.-c. 159. §. — kivéve ha az igény büncselekményen alapul);

1 éves: bírák és bírósági hivatalnokok ellen (az elkövetéstől, 1871:VIII. 74. §. — kivéve a hivatali büntettekől származó keresetet), úgy azonban, hogy a kereset a keresetőséget megállapító fegyelmi határozat kézbesítése után 30 nap alatt beadandó, mert különben a keresetjog (még az egy éven belül is) eszik (72. §.); a gyám, gondnok, a számadásra köteles atya ellen (a gyámhatósági határozat kézbesítésétől, 1877:XX. 137. §.); az eljegyzéstől visszalépett jegyes ellen (1894:XXXI. 5. §. — a visszalépéstől);

az is kiterjesztő magyarázat. De nem áll az sem, hogy itt csupán a kár mennyiségének megállapítása marad a későbbi perre. A kár nem csupán mennyiségmeghatározó, de egyenesen jogkeletkeztető eleme a kártérítési követelésnek. Amíg kár nincs, keresetről sem lehet szó. A felperes addig, míg keresetköpes korát eléri, meghalhat, kinőheti a sérülést stb., mikor egyáltalán nem lesz kár, tehát időelőtti maga a Kúria szerinti jogalapmegállapítási kereset is, hisz ki tudja azt megállapítani ma, hogy lesz-e kára (tehát jogalapja) a felperesnek 10—15 év múlva? És viszont mit csinál a Kúria azzal a fiatal-korú felperessel, akin a baleset után semmi nyoma nem mutatkozott a keresetképes-ség-csökkenésnek, tehát jogalapmegállapításra sem perelhetett, de növekedése folyamán (az elévülési idő után) ilyen mégis előállt nála? Nézetem szerint az id. esetekben kereset-elévülésnek, a kár beállta előtt, semmiesetre sem lehet helye. A kereset elhalasztása kétségtelenül sértheti az alperes érdekét azzal, hogy az idő elhomályosíthatja az ő védekezési lehetőségeit (vis major, harmadik személy elháríthatatlan tényének vagy a sértett együttokozásának vagy éppen kizárólagos hibájának bizonyítása szempontjából); ez ellen azonban előzetes bizonyítás kérésével (Pp. 381. §.) vagy akár negatív megállapítási keresettel (Pp. 130. §.) is védekezhet, aminek semmi akadálya. Sőt érdekében állhat ezeknek az eszközöknek igénybevétele a károsultnak is, aki felfogásom szerint szintén indíthat pozitív megállapítási pert is annak a (részleges) jogviszonynak megállapítására, hogy az alperes vele szemben oly jogi helyzetben van, melynél fogva a balesetből előállható károkért felelős lesz, pl. a baleset az ő üzemenek veszélyességével oki kapcsolatban következett be. Önellenmondó, ezért tarthatatlan a *Magyar-Nizsaloovszky* 96. §. I. a) alatt idézett kúriai döntés (4109/1915. — Fdt. IV. 25.), mely még a marasztalást is megengedi a szóbanforgó esetben, mivelhogy „az a körülmény, hogy a károsodás már bekövetkezett ténye folytán a vagyoni hátrány későbbi időpontban áll be (sic!), csupán a kártérítés idejét tolja ki a jogosított bizonyos életkorának eléréig, de nem érinti a kötelezettség fennállását és érvényesítését“, (— ami a mi esetünkben szintén azt jelentené, hogy a baleset után 3 éven belül meg nem indított kereset elévülne); valamint téves az id. helyen a döntéshez fűzött magyarázat is, mely szerint a döntés „harmóniában van azzal a magánjogi elvvel, hogy a tiltott cselekmény miatt kártérítésre kötelezett nyomban a késedelmes adós helyzetébe kerül“. — Hogy lehet a „károsodás már bekövetkezett tényéről“ beszélni ott, ahol „a vagyoni hátrány csak később áll be“? Es hogy lehet késedelmes az az adós, akinek tartozása még le sem járt, sőt meg sem született, talán sohasem is fog?

6 hónap alatt: az ártatlanul letartóztatottak igénye az állam ellen (a felmentő ítélet kihirdetésétől, ill. kézbesítésétől, a jogosult elhalálozása esetén a tartásra jogosultak részére az elhalálozástól, Bp. 581—2. §.); mezői kártételeknél (a kár megtörténtétől, 1894:XII. 113. §.); a tisztességtelen versenyből származó abbanahagyási és kártérítési keresetnél (a cselekményről és a felelős személyről való tudomástól, tudomás nélkül is 3 év alatt, de nem a kár beállta előtt, 1923:V. t.-c. 37. §.).

Abbanahagyási kereset. A német Reichsgericht gyakorlata — az irodalom túlnyomó nagy részének helyeslése mellett¹³⁾ — az abszolút jogok (névjog, tulajdon, birtok, szolgálat, zálog) védelme érdekében a BGB-ben megadott, valamint a tisztességtelen versenyről szóló törvényben is elismert abbanahagyási kereset (Unterlassungsklage) mintájára keresetet adott annak, akit egy előzetesen már megtörtént károsító cselekmény után a károsító jogellenes magatartásából folyólag újabb kár veszedelme fenyeget, mellyel a kárral fenyegető magatartás abbanahagyását követelheti. Ilyen keresetről a BGB hallgat, holott az életnek nagy szüksége van rá. Ez a szükség indította a német legfőbb bíróságot a BGB-ben meglevő megelőző kereset kiterjesztésére a mondott esetre. Még pedig, míg eleinte a Reichsgericht csupán akkor adott helyt e keresetnek, ha az ismétlődő károkozás a tilos cselekmény teljes (objektív és szubjektív) ismérveit magában foglalta, utóbb, elhagyva a szubjektív tényállási kelléket, helyt ad neki akkor is, ha a fenyegető magatartás csupán objektív jogellenes behatást jelentene más jogkörébe (azaz amikor a BGB szerint a vétkességtől feltételezett deliktualis kártérítési keresetnek helye sem volna, — a németeknél ú. n. quasi negatoria actio). Alapítja a bíróság ezt a felfogását arra, hogy az igazságosság követelményébe ütköznék a védelem megtagadása az ismétlődéssel fenyegető jogsértések ellen, még ha ezek a cselekvő hibája nélkül állának is be. Sőt van olyan ítélet is, mely a védelmet már első ízbeni fenyegetés esetén is megadja.

A hasznossága, sőt szüksége egy ily megelőző keresetnek szembe-
szökő.¹⁴⁾ Valóban a jogrend tehetetlenségének adná tanujelét, ha egy fenyegető kár előtt tétován megállana és arra utálna a veszélyeztetettet, hogy előbb várja be a kárt és akkor jöjjön utólagos panaszával — vagy érje be a (nem is mindig rendelkezésre álló) közigazgatási védelemmel.

Hazai tételes jogszabályainkban és gyakorlatunkban ennek ellenére nem találni nyomát ily keresetnek, holott annak ugyanazok a támpontjai,

¹³⁾ L. ezt az irodalmat kimerítően a *Staudinger-féle Komm. 9. kiad. II. 3. 1757. sub***). *Enneccerus—Lehmann-nál* is II. 242. §. sub**).

¹⁴⁾ A kifogások, melyeket a német irodalomban ellenzői felhoznak, vagy merőben a Begriffsjudisprudenz körébe tartoznak, vagy ha nem, akkor súlytalanok. Ilyen például az a föllelvetés, hogy a kereset megadása felesleges perek felidőzésére vezetne. Ezt a veszélyt a perköltviselés szabálya elhárítja.

melyek alapján azt a német gyakorlat kifejlesztette, szintén megvannak,¹⁵⁾ sőt ily irányú gyakorlat elé az az akadály sem állana, mely a német gyakorlat előtt állt, t. i. a szubjektív vétkesség követelménye a kártérítési keresetnél, — miután jogunk elvileg ismeri a vétkes felelősséget.

Az ily kereset tényállási előfeltétele csupán: hogy az alperes jogellenes magatartásából¹⁶⁾ folyólag a felperest komoly és tárgyi mozzanatokon alapuló (nem csupán elképzelt) kárveszély fenyegeti, mely az ítélet idején is fennáll. Petítum és marasztalás: a fenyegető ténybeli állapot megszűntetésére kötelezés végrehajtási bírságokkal.¹⁷⁾

¹⁵⁾ V. ö. Mtj. 108. 1., 462. 1., 686., 682. 1., 895. 1., 1500. §§. Tiszt. vers. t. (1923:V. t.-c.) 1. §.

¹⁶⁾ Az, hogy a magatartás esetleg büntető szankció alá is esik, nem akadálya az abban hagyásra menő polgári keresetnek, ahogy ezt egy ideig a Reichsgericht gyakorlata tartotta. Azt sem lehet megkövetelni, hogy a jogellenes cselekvés már előzőleg nyilvánult legyen valami károkozó hatásában, mint ahogy ezt a németek általában megkívánják. A fenyegető kár e nélkül is lehet komoly és kézzelfogható. Es mi rációja volna csupán a kár ismétlődése ellen adni védelmet, de nem mindjárt első ízbeni bekövetkezése ellen, ha a fenyegetés eléggé világos?

¹⁷⁾ *Magyar-Nizsalovszky* (Polg. perjog, 454.) szerint hasonló keresetknél a háborító magatartás külön eltiltása az ítéletben felesleges, mert a marasztalásban benne van az eltiltás. A jelen esetben azonban ez mégis indokoltnak látszik, miután itt nem mindig egy konkrét jognak megfelelő negatív kötelezettség megsértéséről, de az általános tilalmi parancs: „alterum non laedere“ áthágásáról van szó, így annak kimondása, hogy az alperes kifogásolt magatartása ezt az általános normát sérti, rá vonatkoztatott szubjektív tilalom formájában sem felesleges. — Nem ide tartozik egy már beállott हुआmos jogsértő állapot megszüntetésére irányuló kereset, ami nem más, mint közönséges kártérítési per természetben való helyreállítással, pl. elzárt út megnyitása stb.

Tárgymutató.

Abbanhagyási kereset — — — —	941	Gaius-féle hármas felosztás — — — —	781, 790
Adékvát beszámítás — — — —	370, 831, 887	Gazdagodás mint kárt. alap 359, 890,	789, 897
Adékvát okozatosság — — — —	368, 804, 883	Gefährdungsprinzip, l. vszélyesség elve	
Aktív interessze elve — — — —	814, 828, 834	Gewinnabwehr, l. nyereségtilalom	
Alaptalan feljelentés — — — —	908	Gondatlanság — — — — —	800, 875
Alaptalan perindítás, végrehajtás — — — —	902	Gyógyítási, temetési költségek — — — —	891
Alkalmazottért való felelősség — — — —	912	Gyulékony anyag — — — — —	923
Állam felelőssége szerveiért — — — —	917	Hamis vád — — — — —	895
— bírák és bír. hivatalnokok sik-		Háztulajdonos felelőssége gyalogjáró	
— kasztásaiért — — — — —	919	rendbentartásáért — — — — —	856
— vagyonezéssel megbízottért — — — —	919	Háziállattartó felelőssége — — — —	922
Állattartó felelőssége — — — — —	922	Individuálista felelősségi felfogás — — — —	793
Alperesség kártérítési kötelelemnél — — — —	935	Irtéresse, pozitív-negatív — — — — —	393
Ártatlanul elítéltek kártalanítása — — — —	933	„Ipari kulpa“ tana — — — — —	847
„Aussenwirkung“ der Obligation — — — —	861	Ipari tulajdon védelme — — — — —	898
Autonóm kártérítési kötelek — — — — —	791	Járda karbantartása — — — — —	921
Átlagkártérítés — — — — —	894	Jóerkölcsökbe ütköző magatartás — — — —	899
Becsületsértés — — — — —	896	Jogellenes magatartás — — — — —	855, 854, 857
Beszámítás (felelősségi) — — — — —	854	Jogellenességet kizáró okok — — — — —	864
— közvetett okozásnál — — — — —	882	Joggal való visszaélés — — — — —	900
— vétkesség alapján — — — — —	873	Jogi személy deliktumképtelensége — — — —	856
— vétkesség nélkül — — — — —	879	— felelőssége szerveiért — — — — —	917
Beszámítási kifogás kárt. követelés		Jogos védelem — — — — —	865
ellen — — — — —	937	Jogzabály nemtudása — — — — —	799
Beweisnotstand = bizonyítási szük-		Kár — — — — —	360, 854, 871
séghelyzet — — — — —	796, 816, 833, 874	— közvetett, közvetlen kár — — — — —	389
Bírák és bír. hivatalnokok felelőssége		— „máshonnan megtérülő“ kár — — — — —	364
908		— nemvagyoni kár 395, 893—895, 899,	905
Bizonyítás — — — — —	936	— rendkívüli kár — — — — —	386
Bizonyítási teher megfordítása — — — — —	795, 888	— mennyiségének megállapítása 387,	388
Bizonyítási szükséghelyzet 796, 816, 833,	874	— méltányosság a kár megállapításánál	387
Bonus paterfamilias — — — — —	788, 797, 803	— szabad mérlegelés a kár megállapi-	
Büntetőbírság ténymegállapításai — — — —	935	tásánál — — — — —	383,
— határozata kárigények felett — — — —	934	— számolási (absztrakt) kármegáll-	
		apítás — — — — —	894
Cause étrangère l. külső ok — — — — —	361	Kárelhárítási köteleesség — — — — —	878, 836
Compensatio damni cum lucro — — — — —	895	Kárfelosztás elve — — — — —	819, 829
Csábítás (magánjogi) — — — — —	895	Kárcamat — — — — —	390
Cselekvőképtelenek méltányossági fe-		Káronszerezés — — — — —	391
lelőssége — — — — —	817	Kártérítés — — — — —	353
Cuius commodum, eius periculum — — — —	814	— mint szankciókötelek — 360, 827,	892
Custodia-felelősség — — — — —	785	— egyedi, fajlagos, összeg-kártérítés	392
Damnum emergens — — — — —	361	— pénzbeli, természetbeni — — — — —	395
Delictum civile — — — — —	790	— teljes kártérítés — — — — —	384
Dolus fogalma — — — — —	800	Kártérítési kötelek kauzái — — — — —	358
Elégtétel nemvagyoni kárért — — — — —	995	— elemi — — — — —	854
Elévülés — — — — —	871	— szerződésből — — — — —	359
Elmaradt haszon követelhetése — — — — —	985	— szerződés szerű viszonyból — — — — —	359
Elmebeteg károkozásai — — — — —	911	— jogellenes magatartásból 360, 855	
Előszereteti érték megtérítése — — — — —	894, 396	— jogos magatartásból — — — — —	868
Emberölés okozta károk — — — — —	891	— tartalma — — — — —	884
Epületkár — — — — —	920	Kártérítési kereset keletkezése — — — —	936
Erdekelv l. aktív interessze elve — — — —		— elévülése — — — — —	938
Erdekelv a beszámításnál 895, 837,	886	— átszállása az örökre — — — — —	937
Erfolghaftung — — — — —	785	— kizárása, korlátozása — — — — —	871
Felperesség kártérítési kötelelemnél — — — —	935	— keresetek konkurrenciája — — — — —	862, 936
Felügyelet alatti személyek károko-		Kártérítési szolgáltatás helye — — — — —	390
zásai — — — — —	910		
Fokozatos felelősség — — — — —	906		
Francia kártérítési jog — — — — —	783		

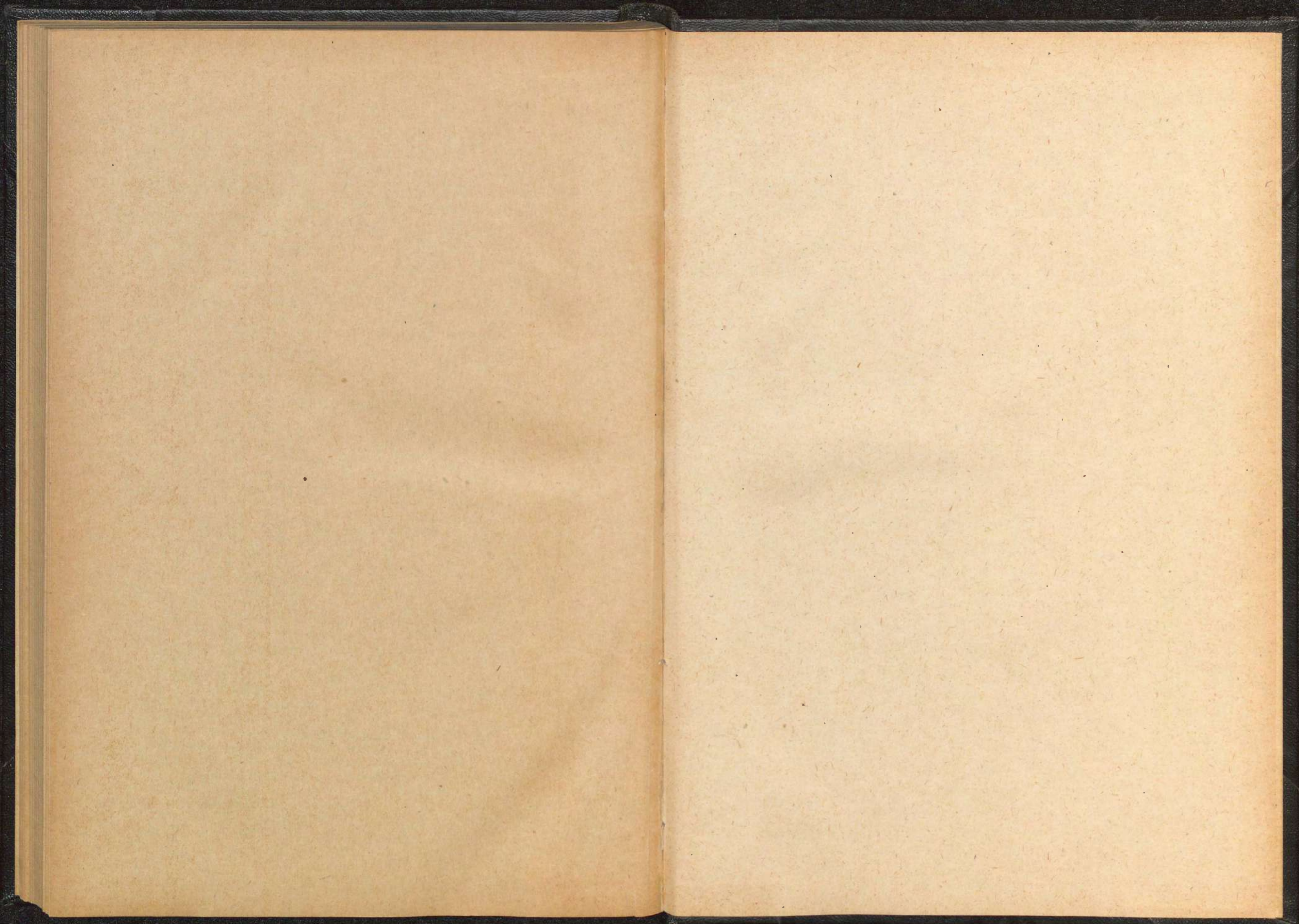
Kegyelem — — — — —	871	Rechtsfahrlässigkeit — — — — —	800
Kényszer mint vétkességet kizáró ok	877	Rechtswidrigkeitszusammenhang — — — — —	863
Képmáshoz való jog megsértése — — — — —	896	Responsabilité du fait des choses — — — — —	825
Késedelem jogellenes magatartásánál 687,	936	Risque créé tana — — — — —	823
Kidobott, kiöntött dolgok — — — — —	932	Robbanóanyag tartása — — — — —	931
Kirendeltért való felelősség — — — — —	912	Rümelin-féle utólagos prognózis tana	885
Kisajátítás mint kártérítési ok — — — — —	868	Sajtó útján elkövetett jogsértések — — — — —	905
Kisajátítás szerű esetek — — — — —	903	Segélynyújtási kötelesség — — — — —	856
Kötelmi jog megsértése, mint kárt. ok	961	Sértett beleegyezése — — — — —	864
Közhivatalnok felelőssége — — — — —	907	Svájci köt. törvény — — — — —	387, 818
Közjegyző felelőssége — — — — —	909	Szabadalmi jog megsértése — — — — —	898
Közvetett okozás — — — — —	882	Szankciókötelem — — — — —	782, 791
Külön eljárásra utalt kárigények — — — — —	934	Szavatossági biztosítás — — — — —	820
Külső ok — — — — —	788, 824, 837, 926	Szerzői jog bitorlása — — — — —	898
Kvázi-deliktum — — — — —	792	Személyes szabadság megsértése — — — — —	894
Lemondás kártérítési keresetről — — — — —	937	Szovjettörvény kártérítési joga — — — — —	387, 850
Légi közlekedési felelősség — — — — —	930	Szubjektív jogellenességi elemek — — — — —	858
Lengyel kártérítési jog — — — — —	851	Szükséghelyzet — — — — —	866, 877
Lex Aquilia — — — — —	783	Szülők felelőssége — — — — —	910
Lucrum cessans — — — — —	361	Tartási igény — — — — —	892
Luxusállattartó felelőssége — — — — —	981	Természetjogászok — — — — —	786, 794, 807
Magándeliktumok — — — — —	784	Tévedés mint vétkességet kizáró ok — — — — —	878
Magyar ptkv. Tervezete — — — — —	847	Tisztességtelen verseny — — — — —	899
— Javaslatok — — — — —	848	Többszörös jogsérelem — — — — —	862
Megelőzés elve — — — — —	816, 827, 831	Tömegzavargás okozta károk — — — — —	874, 872
— mint a beszámítás elhatárolója	885	Törvényhatósági, községi tisztviselők felelőssége — — — — —	909
Méltányosság elve, l. túlnyomó érdek elve		Törvényhatóság, község felelőssége	920
Méltányossági (véltlen) felelősség 849,	880	tisztviselőiért — — — — —	920
Méltányossági felelősségmérés 929		Túlnyomó érdek elve — — — — —	816, 829, 839
Mentekező bizonyítás — — — — —	888, 920, 922, 923	Ügyletkötés körüli károkozások — — — — —	904
Mezei kár — — — — —	922	Ügyvéd felelőssége — — — — —	909
Mögöttes felelősség — — — — —	890, 910	Üzemberendezés hiányossága — — — — —	921
Negatív interessze — — — — —	905	Vadállattartó felelőssége — — — — —	931
Német kártérítési jog — — — — —	787	Vadkár — — — — —	903
— reformtervezet — — — — —	388, 853	Vagyon elleni jogsértések — — — — —	897
Nemi deliktumok — — — — —	895	Vasút felelőssége — — — — —	807, 846
Nemvagyoni kár 395, 893, 894, 895, 899,	905	Védjegybitorlás — — — — —	898
Név (cég-) jog megsértése — — — — —	896	Veszélyesség (veszélyeztetés) elve — — — — —	820
Nyereségtilalom kártérítésnél 962, 991,	832	Veszélyes üzemek felelőssége 807, 848,	923
Olasz ptkv. kártérítési rendelkezései — — — — —	851	Vis major — — — — —	831, 833, 838, 925, 926
Okozási elv — — — — —	809	Végtség — — — — —	866, 877
Okozati összefüggés — — — — —	365, 854, 872	Vélt jogos védelem — — — — —	885
— adékvát okozatosság — — — — —	368, 804, 883	Vétkesség etikai fogalma 797, 798,	801
— Auswahltheorie, Bedingungstheorie	867	— mint a jogi beszámítás alapja — — — — —	873
— együttokozás — — — — —	374, 376	— fokai — — — — —	876
— „elragadott” okozat — — — — —	373	— mértéke objektív minta szerint 797,	801, 874
— filozófiai okfogalom — — — — —	866	— — szubjektív értékeléssel — — — — —	801
— károsult részvétele az okozásban — — — — —	377	— objektív felfogása a francia jogban	789
— kumulatív okozás — — — — —	373	— helye a felelősségi rendszerben — — — — —	841
— „megüresítő” ok — — — — —	362, 378	— befolyása a kártérítés terjedelmére	886
— mulasztás okozatossága — — — — —	371	Vétkességet kizáró okok — — — — —	876
— objektív beszámítás tana — — — — —	371	Vétkességi tan bírálata — — — — —	794
— okozatosság megszakadása — — — — —	373	„Vétkes gondatlanság” — — — — —	876
— önközta kár — — — — —	377, 380	Véltlen beszámítás — — — — —	879
— pandektajogi okfogalom — — — — —	366	— jogellenesség — — — — —	858, 859
— utólagos objektív prognózis tana	369	— (méltányossági) felelősség — — — — —	849
Perköltség mint kártérítés — — — — —	870	Vétőképesség — — — — —	377
Pozitív, negatív szerződési érdek — — — — —	393		
Prima facie Beweis — — — — —	796		
„Quasi praepositus” — — — — —	918		

Tartalomjegyzék.

III. köt. 25. §. Kártérítés.	Oldal
1. Fogalma. Alapjai	3
2. A kár	5
3. Okozati összefüggés. Elméleti áttekintés	10
4. Folytatás. Részletkérdések:	
a) A mulasztás okozatossága	16
b) Az okozatosság megszakadása	18
c) Többes okozás	19
d) Együttokozás a járulékos („mögöttes”) felelősség setében	21
e) A károsult részvétele az okozásban	22
9. A kártérítési kötelem tartalma és terjedelme	29
10. A kártérítés módzatai	36
11. Elégtétel nem vagyoni kárért	40
IV. köt. 62—76. §. Kártérítési köteleim jogellenes magatartásból.	
A) Dogmatörténeti és elméleti bevezetés.	
62. §. Áttekintés	45
63. §. A mai felelősségi tan leszármazása a lex Aquilia-tól	46
64. §. Az európai kodifikációk felelősségi rendszere	51
65. §. Az uralkodó felelősségi tan bírálata:	
1. Rendszeri tévedések	53
2. Az uralkodó vétkességi tan bírálata	58
66. §. A felelősségi tan továbbfejlődése a 19. században	
1. A tétéles jog fejlődése: a német Haftpflichtgesetze	70
2. Binding és az okozási elv	73
3. Venezian	75
4. A véltlen felelősség alapjait kutató irodalom	77
5. Az ú. n. aktív interessze elve	78
6. A megelőzés elve	80
7. A méltányosság (túlnyomó érdek) elve	80
8. A kárfelosztás elve	83
9. A veszélyesség (veszélyeztetés) elve (Gefährdungsprinzip)	84
10. A francia „risque créé” tana	87
67. §. A magánjogi felelősség egységes elmélete	
1. Az alapelvek	90
2. Az alapelvek egyenként: A megelőzés elve	95
3. Az érdekelv az egyéni mérlegelésben	98
4. Az érdekelv a társadalmi mérlegelésben	102
5. A kárfelosztás elve	104
6. A vétkességi elv helye a felelősségi rendszerben	105
7. Az egységes felelősségi szemlélet viszonya tétéles jogunkhoz	107
68. §. A magyar kártérítési jog fejlődése	109

69. §. A felelősségi rendszer a legújabb kodifikációkban	Oldal
1. A szovjetorosz magánjogi törvénykönyv rendszere	114
2. Az 1938. évi lengyel kötelmi törvény	115
3. Az új olasz reformtervezet	115
4. A német reformtervezet	117
B) <i>A jogellenes magatartásból származó kártérítési kötelek a magyar jogban.</i>	
70. §. Tényálladási elemek	118
71. §. A jogellenes magatartás	
1. A magatartás (cselekmény)	119
2. A jogellenesség	121
3. A sértett jog minémisége	123
4. Többzörős jogsérelem	126
5. A jogellenességet kizáró körülmények	128
6. Kártérítés „jogos magatartásból”	132
7. A kártérítési szankció kizárása vagy korlátozása különös törvényi rendelkezésekkel	135
72. §. A kár	135
73. §. Az okozati összefüggés	136
74. §. A beszámítás	
1. A vétkesség mint szabályszerű beszámítási alap	137
2. A vétkes beszámítás	143
3. Beszámítás a közvetett okozásnál	146
75. §. Az egyes tételesjogi tényállások	
I. A közvetlen (saját magatartásért való) felelősség esetei	
1. A személyiségi jogokat sértő magatartások	153
2. A vagyon ellen irányuló jogellenes magatartások	161
3. Elkövetésük módjaikat szerint elkülönülő jogellenes magatartások:	
a) A jóerkölcsökbe ütköző magatartás, különösen a joggal való visszaélés	163
b) Kisajátítászerű jogok igénybevétele más kárára	167
c) Az ügyletkötés körül előforduló károkozások	168
d) Sajtó útján elkövetett jogsértések	169
e) Közhivatali ténykedéssel elkövetett jogsértések	170
II. A közvetett („mögöttes”) felelősség esetei	
4. A mögöttes felelősségek a rendes felelősségi elvek szerint igazodó csoportja:	
a) Felelősség a felügyeletre szoruló személyekért	174
b) Felelősség a kirendelt (alkalmazott) kártételeiért	176
c) Felelősség valamely berendezés, építmény hiányos fenntartásából eredő károkért	184
d) Felelősség háziállat okozta károkért	186
e) Felelősség gyúlékony vagy egyébként veszélyes anyag készletbentartásából származó károkért	187
5. Mögöttes felelősség vétkesség nélkül:	
a) Veszélyes tüzem folytatójának felelőssége	187
b) Vadállat- vagy luxusállat-tartó felelőssége	195
c) Robbanóanyag készletbentartójának felelőssége	195
d) Kidobott, kiöntött, leejtett, felfüggesztett vagy felállított dolgokért való felelősség	196
e) Ártatlanul elítéltek kártalanítása	197
76. §. A kártérítési igény érvényesítése	198
Betűsoros tárgymutató	207

2000.-

Helgen! *00071199* *Musealis*

NKE EKK KTK Kati Kõnyttä
30.03.2017

Polgari jog

